

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Studijní obor: Moderní hospodářské a sociální dějiny

Disertační práce

Mgr. Tomáš Hemza

Dějiny ÚV KSČ v éře Antonína Novotného

The Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia in the period
of Antonín Novotný

Praha 2019

Školitel: doc. PhDr. et JUDr. Jakub Rákosník, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 26. března 2019

Mgr. Tomáš Hemza

Děkuji svému školiteli doc. Jakubovi Rákosníkovi za odborné vedení a podnětné připomínky nejen k disertační práci. Velmi si jeho nezměrné podpory a pomoci vážím. Dále děkuji Janě Bečvářové, Aleně Hálové a Kateřině Kuklíkové za pomoc s jazykovou korekturou textu. Děkuji své přítelkyni Veronice Kuklíkové za bezmeznou podporu i nezbytnou toleranci. Největší poděkování patří mým rodičům Heleně Hemzové a Antonínu Hemzovi.

Abstrakt

Disertační práce analyzuje ústřední výbor Komunistické strany Československa v éře Antonína Novotného (1953–1967). Výzkum se soustředí na tři hlavní témata: organizační strukturu ústředního aparátu, personální obsazení vedoucích funkcí a personální politiku (takzvanou kádrovou nomenklaturu). Z perspektivy politického pluralismu jsou zkoumány mocenské sítě a vztahy na nejvyšší stranické úrovni prostřednictvím analýzy biografických údajů více než šedesáti komunistických politiků.

Komunistický režim ve druhé polovině padesátých let postupně opustil nejbrutálnější aspekty vládnutí založené na masovém teroru a namísto toho se zaměřil na kádrovou politiku jako svou hlavní mocenskou pravomoc. Opuštění represivní politiky bylo klíčovou změnou v poststalinské éře a v mnoha ohledech vyvolalo postupnou transformaci způsobu vládnutí. Současně se však od počátku šedesátých let Československo propadalo do stále hlubší ekonomické krize, přičemž komunistické vedení se ukázalo neschopné na ni zareagovat přijetím odpovídajících politických a ekonomických reforem. Poststalinská stranická elita pod vedením Novotného se neodvážila vzdát se absolutního mocenského nároku, praktická realizace politického vládnutí však byla stále více disfunkční. V průběhu šedesátých let tak významná část stranických funkcionářů a odborníků usilovala nejen o demokratizaci vlastní komunistické strany, ale i o přijetí zásadních změn politického a ekonomického systému.

Klíčová slova

Antonín Novotný; komunismus; destalinizace; politický pluralismus; Komunistická strana Československa

Abstract

The purpose of the presented dissertation is to analyse the functioning of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia in Antonín Novotný's period (1953–1967). The dissertation deals with three main themes: the organizational structure of the central apparatus, the staffing and personnel policy (the so-called nomenklatura). The main intention of the study concentrates on the Party elite's mobility and formation and considers patronage (clientelism) as an approach to understanding the political process. From the perspective of the political pluralism it examines coalition building at the central level through an analysis of aggregate biographical career data of over sixty Communist politicians.

During the second half of the 1950s the Communist regime broke with the most brutal aspects of totalitarianism. The abandonment of massive and arbitrary repression was the key policy change from the Stalinist era. In many ways it prompted the transformation into a different type of dictatorship, becoming a modern police state rather than a despotic terror state. Instead of previous large-scale repression as a key means of social control, the Communist regime focused on a so-called cadre policy as the main power authority. As far as economic troubles were concerned, the Czechoslovak Communist leadership under Antonín Novotný proved to be incompetent to make deep political and economic reforms. Since the early 1960s, the significant part of functionaries and experts strove for a democratisation of not only the Czechoslovak Communist Party, but all structures of the Czechoslovak society. Top Party experts were aware of the necessity of fundamental changes of the political and economic system toward greater degree of democracy and openness. Novotný's leadership itself did not make any attempt to abandon its pretensions to govern and control thoroughly the entire society and responded with various degrees of uptight.

Key words

Antonín Novotný; Communism; De-Stalinization; Pluralism; The Communist Party of Czechoslovakia

Obsah

Seznam zkratk	8
1. Úvod.....	10
1.1 Metodologická východiska a vymezení tématu práce.....	13
1.2 Stav bádání a pramenná základna.....	21
2. Dědictví stalinismu	27
2.1 Organizační struktura KSČ.....	29
2.2 Kádrová politika před únorem 1948 a po něm	33
2.3 Vedení aparátu ÚV KSČ v září 1953	37
2.4 Biografický profil vedoucích pracovníků aparátu ÚV KSČ v roce 1953	53
3. Nový kurz (1954–1955).....	56
3.1 Mocenský konflikt Antonína Novotného a Antonína Zápotockého.....	57
3.2 Organizační struktura aparátu ÚV KSČ 1954–1955	62
3.3 Kádrový pořádek ÚV KSČ z roku 1954.....	66
3.4 Personální obsazení aparátu ÚV KSČ 1954–1955	70
4. XX. sjezd KSSS (1956)	83
4.1 Politické procesy s komunistickými funkcionáři a jejich (ne)rehabilitace.....	83
4.2 Vnitrostranická diskuze k XX. sjezdu KSSS	88
4.3 Změny v organizační struktuře aparátu ÚV KSČ.....	95
4.4 Personální změny ve vedení aparátu ÚV KSČ.....	96
4.5 Diskuze o kádrové politice v průběhu roku 1956 a nový kádrový pořádek	101
5. Recidiva stalinismu (1957–1961)	104
5.1 Prověrka třídní a politické spolehlivosti.....	109
5.2 Kádrová politika na přelomu padesátých a šedesátých let	115
5.3 Personální změny ve vedení aparátu ÚV KSČ 1957–1961	117
5.4 Biografický profil vedoucích pracovníků aparátu ÚV KSČ 1957–1961	135
5.5 Mocenský konflikt Antonína Novotného a Rudolfa Baráka	138
6. Politická krize (1962–1963).....	145
6.1 Organizační struktura aparátu ÚV KSČ	151
6.2 Kádrová politika na konci padesátých a v první polovině šedesátých let	155
6.3 Personální bouře ve vedení aparátu ÚV KSČ	161
6.4 Biografický profil vedoucích pracovníků ÚV KSČ 1962–1963	176
7. Předjaří (1964–1967)	179
7.1 Organizační změny aparátu ÚV KSČ 1964–1967.....	184
7.2 Kádrová politika ve druhé polovině šedesátých let	189
7.3 Personální obsazení vedení aparátu ÚV KSČ 1964–1966	195

7.4 Personální změny ve vedení aparátu ÚV KSČ v roce 1967	204
7.5 Biografický profil vedoucích pracovníků aparátu ÚV KSČ 1964–1967	212
8. Konflikt.....	215
8.1 Návštěva Leonida Brežněva v Praze	219
8.2 Schůze předsednictva ÚV KSČ 11. až 18. prosince 1967.....	221
8.3 Zasedání pléna ÚV KSČ 19. až 21. prosince 1967	225
8.4 Jednání předsednictva ÚV KSČ a konzultativní skupiny 2. ledna 1968	227
8.5 Zasedání pléna ÚV KSČ 3. až 5. ledna 1968	229
9. Závěr	234
Seznam tabulek	242
Prameny a literatura	243

Seznam zkratek

ABS	Archiv bezpečnostních složek
AHMP	Archiv hlavního města Prahy
ASV	Akademie společenských věd
AV NF	Akční výbor Národní fronty
CIO	Československý zpravodajský úřad (<i>Czechoslovak Intelligence Office</i>)
ČSAV	Československá akademie věd
ČSM	Československý svaz mládeže
ČSR	Československá republika
ČSSR	Československá socialistická republika
ČVUT	České vysoké učení technické
FF UK	Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
KNV	Krajský národní výbor
KSČ	Komunistická strana Československa
KSS	Komunistická strana Slovenska
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
KV	Krajský výbor
MLŠ	Mezinárodní leninská škola v Moskvě
MNO	Ministerstvo národní obrany
NA	Národní archiv v Praze
NDR	Německá demokratická republika
NLN	Nakladatelství lidové noviny
ONV	Okresní národní výbor
OS ÚV KSČ	Organizační sekretariát ústředního výboru Komunistické strany Československa
OV	Okresní výbor
PB ÚV KSČ	Politické byro ústředního výboru Komunistické strany Československa
PKV	Předsednictvo krajského výboru
PPO	Oddělení pro průmysl, peněžnictví a obchod
PrF UK	Právnická fakulta Univerzity Karlovy
PS ÚV KSČ	Politický sekretariát ústředního výboru Komunistické strany Československa
PÚV	Předsednictvo ústředního výboru
ROH	Revoluční odborové hnutí
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci

SAV	Slovenská akadémia vied
SED	Sjednocená socialistická strana Německa (<i>Sozialistische Einheitspartei Deutschlands</i>)
SKV	Sekretariát krajského výboru
SOA	Státní oblastní archiv
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
StB	Státní bezpečnost
SÚV	Sekretariát ústředního výboru
ÚKRK	Ústřední kontrolní a revizní komise
ÚPŠ	Ústřední politická škola
ÚRO	Ústřední rada odborů
ÚSD AV ČR	Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky
ÚSTR	Ústav pro studium totalitních režimů
ÚŠB	Ústredňa štátnej bezpečnosti
ÚV	Ústřední výbor
VSŠ	Vysoká stranická škola
VSŠ-ISV	Vysoká stranická škola – Institut společenských věd
VŠE	Vysoká škola ekonomická
VŠPS	Vysoká škola politická a sociální
ZA	Zemský archiv

1. Úvod

Konceptualizace období vlády Komunistické strany Československa [KSČ] prošla v domácí historiografii v posledním desetiletí výraznou proměnou. Řada historiků se ve svém výzkumu vydala za „obzor totalitarismu“¹ a začala se zabývat tématy sociální politiky, konzumu, každodenního života nebo populární kultury. Už sama volba tématu historiografického výzkumu předurčuje teoretická východiska nebo výběr a způsob studia historických pramenů. Chceme-li například studovat dějiny třetího protikomunistického odboje, pak nebude nijak problematické, pokud budeme ke komunistickému režimu přistupovat jako k monolitu, který násilně a represivně potlačoval opoziční protikomunistické aktivity. Z pohledu protikomunistických odbojářů bylo irelevantní, že uvnitř KSČ mohly existovat nejrůznější názorové proudy nebo že komunistický režim mohl mít v různých obdobích odlišnou podobu. V této perspektivě tak nakonec není problematické označit komunistický režim v Československu za totalitní, protože v celé své čtyřicetileté historii splňoval základní kritéria klasické teorie totalitarismu.²

K jinému konceptuálnímu pohledu na dějiny československého komunismu však musíme přistoupit, pokud připustíme, že komunistický režim v Československu představoval svébytnou výslednici politických, společenských a hospodářských procesů a že současně komunistické zřízení tvořilo pro významnou část lidí plnohodnotný a akceptovatelný model společenského uspořádání, který měl v zájmu širokých vrstev vyřešit krizi modernity.³ Lákavost komunistického systému a současně jeho legitimitu po roce 1945 zajišťovalo postavení Sovětů mezi vítěznými mocnostmi druhé světové války, respektive heroizace Sovětského svazu jako nejdůležitějšího člena protinacistické koalice. Komunismus se pro miliony lidí v poválečné Evropě včetně Československa stal kýženou systémovou alternativou společenského uspořádání, jenž nejenže měla do budoucna zamezit nežádoucím recidivám takových neduhů, jakými byly masová nezaměstnanost nebo hospodářské krize, ale která měla

¹ FITZPATRICK, Sheila, GEYER, Michael (eds.): *Za obzor totalitarismu. Srovnání stalinismu a nacismu*. Praha, Academia 2012.

² FRIEDRICH, Carl J., BRZEZINSKI, Zbigniew: *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. New York, Praeger 1966, s. 22. Pojetí vlády KSČ v Československu v letech 1948 až 1989 jako období totalitního režimu je vedle dějin třetího (protikomunistického) odboje přítomné především v právní historiografii. Srov. PAVLÍČEK, Václav a kol.: *Ústavní právo a státověda II. díl. Ústavní právo České republiky*. Praha, Leges 2015, s. 211–273; MALÝ, Karel, SOUKUP, Ladislav (eds.): *Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989*. Praha, Karolinum 2004.

³ RÁKOSNÍK, Jakub: Dlouhá 30. léta (1919–1945): Konceptuální přístupy k transformaci modernity. *Dějiny – teorie – kritika*, roč. 7, č. 2 (2010), s. 222–238.

odstranit už samy příčiny těchto krizových momentů. Především měl komunismus zamezit vzniku hrozby nejhorší, tedy dalšího ničivého válečného střetnutí.⁴

Československá společnost měla vlastní zkušenost s vleklou hospodářskou krizí třicátých let a apokalypsou druhé světové války. Už od konce třicátých let v širokých vrstvách společnosti, v domácím i zahraničním odboji velmi silně rezonovaly myšlenky důsledného rozchodu s politickou, sociální a hospodářskou praxí předmnichovské první republiky. Po roce 1945 se politický program socializující demokracie stal platformou, na níž se shodla většina politické reprezentace v čele s prezidentem Edvardem Benešem⁵ a vůči které se ve veřejném prostoru ozývaly jen ojedinělé kritické hlasy.⁶ Komunistická strana Československa se velmi rychle vyprofilovala jako nejsilnější politická strana Národní fronty [NF], což potvrdily květnové volby v roce 1946. V únoru 1948 pak komunisté převzali moc, a to bez jakéhokoli většího odporu ze strany společnosti. Po krátkém intermezzu KSČ v průběhu roku 1948 opustila dosud propagovanou národní cestu k socialismu a plně následovala sovětský vzor budování komunismu: nahrazení politické demokracie diktaturou komunistické strany, odstranění soukromého vlastnictví výrobních prostředků, zavedení centrálně plánovaného a řízeného hospodářství s důrazem na výstavbu těžkého průmyslu, kolektivizaci zemědělství a masovou perzekuci skutečných i domnělých nepřátel ve jménu zostřujícího se třídního boje.

Odklon vedení Klementa Gottwalda od poválečného programu KSČ coby národní cesty k socialismu plně odpovídal jejímu podřízenému postavení vůči sovětskému vedení a nijak se svou povahou nevymykal předchozím změnám politické taktiky. Tehdejší československá komunistická elita však svou podřízenost sovětským direktivám nechápala nikterak negativně, naopak Gottwaldovo vedení vždy zdůrazňovalo nutnost jednoty mezinárodního komunistického hnutí s jasným vůdčím postavením sovětských bolševiků a současně kritizovalo jakoukoliv rozvratnou činnost. V tomto ohledu nebylo nijak překvapivé, že se českoslovenští komunisté ve sporu mezi Josifem Vissarionovičem Stalinem a jugoslávským vůdcem Josipem Brozem Titem v létě 1948 postavili jednoznačně na stranu Sovětského svazu a současně se národní cesty k socialismu jako jugoslávské hereze zřekli.

⁴ Společenský konsenzus, na kterém byla založena stabilita společností na evropském Východě i Západě, shrnul do tří bodů švédský sociolog Göran Therborn: odmítnutí kapitalismu na základě zkušenosti s hospodářskou krizí třicátých let, zkušenost společenské mobilizace v období druhé světové války a prestiž Sovětského svazu jako vítěze druhé světové války. THERBORN, Göran: *European Modernity and Beyond. The Trajectory of European Societies 1945–2000*. London, SAGE Publications 1995, s. 28.

⁵ BRENNER, Christiane: *Mezi Východem a Západem. České politické diskurzy 1945–1948*. Praha, Argo 2015.

⁶ DRÁPALA, Milan (eds.): *Na ztracené vartě Západu. Antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945–1948*. Praha, Prostor 2000; CHOLÍNSKÝ, Jan: Český národní výbor v Londýně proti vládám československé Národní fronty. (Vybrané dokumenty z let 1945–1947). *Securitas Imperii*, sv. 32 (2018/1), s. 288–358.

Komunismus v Československu tak byl po roce 1948 budován na základě údajně osvědčené zkušenosti Sovětského svazu, zkoncentrované do rigidní stalinské podoby spočívající na třech základních pilířích.⁷ Zaprvé na vítězství Stalina ve frakčních bojích uvnitř bolševické strany v průběhu dvacátých let, zadruhé na provedení stalinské revoluce ve třicátých letech a zatřetí na vítězství nad nacismem ve druhé světové válce. Tyto tři faktory ukončily jakékoli teoretizování nad ideálním komunistickým uspořádáním a přivedly na svět stalinskou doktrínu, která nesměla být v žádném ohledu zpochybňována, všechny náznaky nesouhlasu byly odmítnuty jako nepřijatelné projevy zrádovství, renegátství, nepřátelství či oportunistu.⁸ Zatímco Karel Marx hlásal vytvoření komunismu jako dějinné nutnosti, jež nastane, ať si to lidé budou, či nebudou přát, Stalin postavil logiku základní komunistické definice zcela opačným způsobem: komunismus byl úspěšně vybudován v Sovětském svazu, a tudíž je jeho cesta správná, univerzálně platná, vzorová a pro ostatní komunistické strany závazná. Kdokoliv by si dovolil vzorovou cestu zpochybnit, jak to například učinili jugoslávští komunisté v roce 1948, nejenže by se dopustil hrubé chyby, ale současně se tím demaskoval jako skrytý nepřítel, který nejedná v zájmu komunistického hnutí, nýbrž v zájmu imperialistických nepřátel.⁹

Předkládaná disertační práce si vytkla za cíl analyzovat komunistický experiment v Československu v období, které může být v dějinách evropského (světového) komunismu označeno za poststalinské,¹⁰ v personifikovaném pohledu československých dějin jsme jej v názvu označili za éru Antonína Novotného. Počátek tohoto období klademe do roku 1953, kdy se výše načrtnutý stalinský politický systém začal pomalu drolit.¹¹ Symbolický konec

⁷ Ke konceptualizaci stalinismu srov. HOFFMANN, David Lloyd (eds.): *Stalinism. The Essential Readings*. Malden, Blackwell 2003, s. 2–6, 39–41; GILL, Graeme J.: *Stalinism*. Basingstoke, Palgrave Macmillan 1998, s. 1–14; FITZPATRICK, Sheila: *Ruská revoluce*. Brno, CPress 2017, s. 7–27; KOTKIN, Stephen: *Magnetic Mountain. Stalinism as a Civilization*. Berkeley, University of California Press 1997, s. 20–23; PULLMANN, Michal: *Doslov. K sociální dynamice teroru*. In: GOLDMAN, Wendy Z.: *Vytváření nepřítele. Udávání a zastrašování ve stalinském Rusku*. Praha, Karolinum, 2014, s. 267–286.

⁸ Závazný vyklad dějin od roku 1861 do 1936 byl zkoncentrován v takzvaném stručném výkladu: *Dějiny Všesvazové Komunistické strany (bolševiků): stručný výklad*. Praha, Svoboda 1949.

⁹ K sovětsko-jugoslávské roztržce v roce 1948 viz GIBIANSKII, Leonid: *The Soviet-Yugoslav Split*. In: McDERMOTT, Kevin, STIBBE, Matthew (eds.): *Revolution and Resistance in Eastern Europe. Challenges to Communist Rule*. Oxford, Berg 2006, s. 17–36.

¹⁰ K poststalinismu, respektive k destalinizaci srov. FOLTZER, Donald: *The Khrushchev Era: De-Stalinization and the Limits of Reform in the USSR*. London, Macmillan 1993, s. 12–29; FOLTZER, Donald: *Soviet Workers and De-Stalinization. The Consolidation of the Modern System of Soviet Production Relations 1953–1964*. Cambridge, Cambridge University Press 2002, s. 1–12; JONES, Polly: *The dilemmas of de-Stalinization*. In: JONES, Polly (eds.): *The Dilemmas of De-Stalinization. Negotiating cultural and social change in the Khrushchev era*. London – New York, Routledge 2006, s. 1–14; RŮŽIČKA, Jiří: Poststalinismus jako (ne)stalinský projekt modernity? Možnosti konceptuálního uchopení intelektuálních „reformních“ diskurzů v období let 1956–1968. *Soudobé dějiny*, roč. 25, č. 1–2 (2018), s. 208–229.

¹¹ Dle Archieho Browna: „Komunistický systém se hodně měnil v čase a významné odlišnosti panovaly v různých zemích. První roky po zavedení komunistického režimu, jež se vyznačují zabezpečováním mocenského monopolu komunistické strany, se zásadně odlišují od období, kdy oheň revolučního zápalu vyhasínal, vedení strany začalo čelit dlouhodobým problémům vlády a rozvoje země a pod komunistickou nadvládou vyrůstaly nové generace lidí.“ BROWN, Archie: *Vzestup a pád komunismu*. Brno, Jota 2011, s. 136.

stalinské periody v Československu představovala úmrtí Josifa Stalina a Klementa Gottwalda v březnu 1953, už v červnu 1953 musel komunistický režim násilně zakročit proti těm, v jejichž jménu vládl a v jejichž zájmu měl být nový svět budován – proti dělníkům.¹² Největší šok však způsobil XX. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu [KSSS] v únoru 1956, kdy „tajný“ referát Nikity Sergejeviče Chruščova znamenal pro miliony komunistů životní otřes.¹³ Budovatelské nadšení tak bylo postupně vystřídáno reformním úsilím, nakonec však o to horší deziluzí, která vyvrcholila po násilném potlačení pražského jara. Právě odvolání Antonína Novotného z přelomu let 1967 a 1968 představuje horní hranici našeho výzkumného období. Není cílem disertační práce popisovat dílčí politické, hospodářské nebo sociální úspěchy a krize, jež komunistický režim ve sledovaném poststalinském období let 1953 až 1967 prodělal. Badatelským záměrem je studovat období poststalinismu, přičemž jím rozumíme strukturální krizi komunistického projektu jako legitimního společenského řádu,¹⁴ současně pak i úsilí o reinterpretaci cílů i způsobu vládnutí komunistické strany.¹⁵

1.1 Metodologická východiska a vymezení tématu práce

Předkládaná práce badatelsky vychází z konceptů pluralismu,¹⁶ které začali rozpracovávat západní politologové od padesátých let dvacátého století. První průkopníci

¹² První rozsáhlejší demonstrace nespokojených dělníků se konaly už v roce 1951. PERNES, Jiří: *Brno 1951. Příspěvek k dějinám protikomunistického odporu na Moravě*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky [ÚSD AV ČR] 1997.

¹³ Výstižně důsledky XX. sjezdu popsal Michal Kopeček: „*Kritika zevnitř hnutí, a to přímo z jeho vrcholu, musela nutně působit jako šok a náhlý pocit dezorientace. S pádem absolutní autority Stalina padla pro řadu komunistů též dosud nezpochybnitelná autorita strany [...] Únorový XX. sjezd KSSS otřásl důvěrou ve správnost v započaté cesty v řadách členů hnutí, [...] od tohoto okamžiku nepřestali předáci hledat alternativní či podpůrné zdroje ospravedlnění politického systému i své vlastní moci [...]*.“ KOPEČEK, Michal: *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953–1960*. Praha, Argo 2009, s. 115, 136.

¹⁴ Naše rozumnění pojmu krize legitimacy tak odpovídá definici společenské krize historiků Jakuba Rákosníka, Matěje Spurného a Jiřího Štaifa, podle kterých společenská krize představuje „*impulz k čínorodému hledání cest k restrukturalizaci sociálního uspořádání, o němž jsou ti, kteří o takovou změnu usilují, přesvědčeni, že povede v porovnání s minulostí k ‚lepšímu‘ lidskému soužití, nebo tím alespoň argumentují*.“ RÁKOSNÍK, Jakub, SPURNÝ, Matěj, ŠTAIF, Jiří: *Milníky moderních českých dějin. Krize konsenzu a legitimacy v letech 1848–1989*. Praha, Argo 2018.

¹⁵ V souladu s Jiřím Růžičkou nechápeme pojmy destalinizace a poststalinismus jako synonyma. Podle Růžičky pojem destalinizace navozuje dojem pouhého se vymezování vůči minulému období a očišťování od jeho základních rysů, naopak poststalinismus umožňuje postavit dané období alespoň zčásti na vlastní nohy, tedy konceptuálně jej pojmut s vlastní svébytností, jedinečností i významem. RŮŽIČKA, Jiří: *Poststalinismus jako (ne)stalinský projekt modernity? Možnosti konceptuálního uchopení intelektuálních „reformních“ diskurzů v období let 1956–1968*, s. 209.

¹⁶ Podle Petra Fialy a Miroslava Mareše politologické teorie pluralismu vycházejí z předpokladu, že „*všechny existující zájmy ve společnosti jsou nějakým způsobem organizovány. Organizované zájmy si navzájem konkurují v přístupu k politice a pokoušejí se ze svého pohledu ovlivnit činnost státu*.“ FIALA, Petr, MAREŠ, Miroslav: *Pluralismus a (neo)korporativismus*. In: HLOUŠEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír (eds.): *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno, Mezinárodní politologický ústav 2007, s. 232–250.

pluralistického přístupu David Truman¹⁷ a Robert Dahl¹⁸ se ve svých výzkumech soustředili na západní liberální demokracie, velmi záhy však byla pozornost zaměřena i na východní komunistický blok. Impulsem pro tento posun byl zjevný nesoulad mezi tehdy převládající teorií totalitarismu a reálnou politickou praxí, kdy se po roce 1956 začaly režimy v komunistických státech výrazně proměňovat, ačkoliv podle teorie totalitarismu měly být komunistické režimy neměnné (statické). Druhým impulsem bylo zjištění, že se politického procesu v těchto režimech aktivně účastnily i jiné skupiny než jen příslušníci nejvyššího stranického vedení.

První poznatky v tomto směru artikulovali Archie Brown nebo Harold G. Skilling. Tito autoři odmítli, že by v poststalinských komunistických režimech neomezeně vládla stranická elita, která by byla schopna z centra řídit všechny ostatní instituce v daném státě, respektive celou společnost. Namísto toho studovali poststalinské režimy prizmatem pluralismu, tedy že i uvnitř komunistické strany nebo politického systému existují skupiny, jež prosazují své zájmy a které tím výrazně ovlivňují podobu a metody vládnutí.¹⁹ V roce 1970 Harold G. Skilling představil typologii autoritářských režimů, v níž se zaměřil právě na míru aktivity zájmových skupin v rozhodovacím procesu.²⁰ Na stejný problém ve svých výzkumech poukázal Jerry F. Hough, který na příkladu Sovětského svazu analyzoval spory mezi stranickými volenými orgány, stranickým aparátem, ministerstvy, státními úřady, odbory a hospodářskými podniky a na základě zjištěných výsledků označil sovětský systém za institucionální pluralismus.²¹ Merle Fainsod zkoumal vliv expertů na rozhodovací mechanismy. Podle jeho mínění mělo mít expertní vědění čím dál větší vliv na stranické funkcionáře, protože stále složitější průmyslová společnost vytvářela závislost komunistických funkcionářů na experech, kteří byli schopni řídit její subsystemy, tedy na průmyslových manažerech, vědcích nebo inženýrech.²²

¹⁷ TRUMAN, David Bicknell: *The Governmental Process. Political Interests and Public Opinion*. New York, Knopf 1951.

¹⁸ DAHL, Robert A.: *Who Governs? Democracy and Power in an American City*. New Haven, Yale University Press 1961.

¹⁹ BROWN, Archie: Pluralistic Trends in Czechoslovakia. *Soviet studies*, roč. 17, č. 4 (1966), s. 453–472; SKILLING, Harold G.: Interest Groups and Communist Politics. *World Politics*, roč. 18, č. 3 (1966), s. 435–451.

²⁰ SKILLING, Harold G.: *Group Conflict and Political Change*. In: JOHNSON, Chalmers (eds.): *Changes in Communist Systems*. Stanford, Stanford University Press 1970, s. 215–234.

²¹ HOUGH, Jerry F., FAINSOD, Merle: *How the Soviet Union is Governed*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press 1979; HOUGH, Jerry F.: *Soviet Leadership in Transition*. Washington, Brookings Institution 1980.

²² Merle Fainsod optimisticky očekával, že se časem objeví volnější, pragmatictější a pluralistická komunistická strana, jejíž hlavní činností bude právě urovnávání rozlišených zájmů jednotlivých společenských skupin moderní průmyslové společnosti. FAINSOD, Merle: *The Dynamics of One-party Systems*. In: GARCEAU, Oliver (eds.): *Political Research and Political Theory*. Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press 1968.

Přes svůj inovační badatelský potenciál se výzkum pluralismu komunistických režimů nestal vlivným teoretickým konceptem a od počátku sedmdesátých let se dostával na okraj badatelského zájmu, ostatně stejný osud potkal také v šedesátých letech vlivnou teorií konvergence.²³ Podle našeho názoru byl úpadek zájmu o koncepty pluralismu nebo konvergence způsoben násilným potlačením pražského jara a nástupem neostalinských režimů, kdy se jakékoliv změny rigidních komunistických zřízení zdály neproveditelné. Z tohoto důvodu se hlavní proud politologie držel osvědčené teorie totalitarismu,²⁴ nově se pozornost badatelů zaměřila ke studiu (společenských) skupinových zájmů,²⁵ respektive k takzvanému neokorporativismu.²⁶ V historiografii se pak od sedmdesátých let stále více prosazoval revizionistický přístup inspirovaný sociálními dějinami zdola.²⁷

V období od sedmdesátých let můžeme mezi hlavní postavy pluralistického výzkumu sovětských režimů zařadit vedle výše zmíněných Archieho Browna nebo Harolda G. Skillinga především Darrella P. Hammera s konceptem byrokratického pluralismu²⁸ nebo Roberta C. Tuckera a jeho pojem politická kultura.²⁹ Po rozpadu Sovětského svazu a pádu komunistických režimů ve střední a východní Evropě se v politologické teorii stal velmi vlivným Juan J. Linz. Jeho zásadním příspěvkem, původně formulovaným už v polovině sedmdesátých let, byla typologie autoritativních režimů pracující s konceptem takzvaného limitovaného pluralismu. Linz definoval osu jeho empirické měřitelnosti, jež se zaměřuje na charakter a počet institucí (skupin), kterým je v rámci politického systému umožněno participovat na výkonu politické moci, respektive skupin ze spoluúčasti vyloučených.³⁰ V českém prostředí z Linzovy typologie

²³ Za klasický příklad teorie konvergence můžeme považovat dílo Johna Kennetha Galbraitha a jeho koncept nového industriálního státu, který představil v roce 1967. GALBRAITH, John Kenneth: *The New Industrial State*. London, Hamish Hamilton 1967.

²⁴ ODOM, William E.: Soviet Politics and After. Old and New Concepts. *World Politics*, roč. 45, č. 1 (1992), s. 67.

²⁵ WILSON, Frank Lee: *Interest-Group Politics in France*. Cambridge, Cambridge University Press 1987. CAWSON, Alan: *Corporatism and Political Theory*. New York, Oxford, B. Blackwell 1986. Od konce šedesátých let se významným inspiračním zdrojem politologického výzkumu staly teorie západoněmeckého politologa Ernsta Fraenkela, který už v roce 1941 postavil politický pluralismus do protikladu s totalitními režimy. Fraenkelovo základní dílo se v roce 2017 dočkalo nového vydání: FRAENKEL, Ernst: *The dual state. A contribution to the theory of dictatorship*. New York, Oxford University Press 2017.

²⁶ Teorie neokorporativismu začaly být rozpracovávány od sedmdesátých let dvacátého století, hlavní pozornost byla soustředěna na stavovské prvky v liberálně-demokratických státech jako zprostředkovatelů mezi ekonomickými zájmy a politickou mocí. Srov. SCHUBERT, Klaus: Pluralismus versus korporatismus? *Politologický časopis*, roč. 2, č. 3 (1995), s. 175–191. Označení neokorporativismus bývá používáno pro rozlišení mezi korporativismem fašistické Itálie a liberálních demokracií. FIALA, Petr, MAREŠ, Miroslav: *Pluralismus a (neo)korporativismus*, s. 242.

²⁷ FITZPATRICK, Sheila: Revisionism in Soviet History. *History and Theory*, roč. 46, č. 4 (2007), s. 77–91.

²⁸ HAMMER, Darrell P.: *The USSR. The Politics of Oligarchy*. New York, Dryden Press 1974.

²⁹ TUCKER, Robert C.: *Political Culture and Leadership in Soviet Russia*. New York, W. W. Norton & Company 1987.

³⁰ LINZ, Juan J.: *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, Lynne Rienner Publishers 2000, s. 160–161. Kniha byla poprvé publikována v roce 1973: LINZ, Juan J.: *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. In: GREENSTEIN, Fred I., POLSBY, Nelson W.: *Handbook of Political Science*, vol. III., Reading, Massachusetts, Addison-Wesley 1973.

vycházeli při svých výzkumech Vladimíra Dvořáková a Jiří Kunc,³¹ především v politologických odborných debatách jsou Linzovy teorie stále využívány zejména v souvislosti s tématem zhroucení komunistických režimů na konci osmdesátých let dvacátého století.³²

Z hlediska teoretických východisek představuje pro disertační práci klíčovou osobnost oxfordský politický vědec a historik Archie Brown. Své dlouholeté studium komunistických režimů shrnul v objemné syntéze *Vzestup a pád komunismu*.³³ Už ve svých dřívějších pracích Brown představil šest definičních znaků komunistického systému: monopol moci komunistické strany, demokratický centralismus, nekapitalistické vlastnictví výrobních prostředků, nadvláda příkazového hospodářství, vyhlášení záměru vybudovat komunismus a přínáležitost k mezinárodnímu komunistickému hnutí.³⁴ Z hlediska tématu disertační práce jsou zásadní první dva znaky, tedy demokratický centralismus a mocenský monopol komunistické strany. V ideální podobě tyto dva definiční znaky komunistického politického systému jakýkoliv pluralismus vylučují. Zaprvé, dle zásad demokratického centralismu měla být vnitrostranická činnost komunistických stran založena na principech přísné hierarchie a disciplinace, kdy byla nižším článkům stranické organizační struktury a řadovým členům výrazně omezena možnost podílet se procesu rozhodování. Zadruhé, z hlediska vnějšího výkonu politické moci odmítly komunistické strany dělbu moci a činily si právo neomezeně vládnout.³⁵

Podle Archiego Browna však současně platilo, že v reálné politické praxi komunistických režimů nebylo absolutního monopolu moci ani demokratického centralismu nikdy dosaženo. Právě z tohoto důvodu Brown odmítá teorii totalitarismu, protože ta podle jeho názoru zaprvé přehání při popisu úspěšnosti komunistických režimů při ovládnutí společnosti, zadruhé popisuje komunistické strany jako monolity a přehlíží přitom proces tvorby politických

³¹ DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra, KUNC, Jiří: *O přechodech k demokracii*. Praha, Sociologické nakladatelství 1994.

³² Např. KUBÁT, Michal: Teorie nedemokratických režimů a východní Evropa 1944–1989. *Politologický časopis*, roč. 13, č. 2 (2006), s. 139–157; MAŠKARINEC, Pavel: Komparace systémových projevů totalitního panství NDR a Československa v letech 1953–1968 v rovině politického pluralismu a způsobů jeho potírání. *Slovenská politologická revue*, ročník 10, č. 1 (2010), s. 39–58; PTÁČNÍK, Jan: Perspektivy využití Linzovy metodologie pro výzkum nedemokracie. *Středoevropské politické studie*, roč. 14, č. 2–3 (2012), s. 315–336.

³³ BROWN, Archie: *Vzestup a pád komunismu*. Brno, Jota 2011.

³⁴ BROWN, Archie: *The Gorbachev factor*. Oxford, Oxford University Press 1996, s. 309–315; BROWN, Archie: *Communism*. In: SMELSER, Neil J, BALTES, Paul B. (eds.): *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. Vol IV*. Amsterdam, Elsevier 2001, s. 2323–2325; BROWN, Archie: The Soviet Union: Reform of the System or Systemic Transformation? *Slavic Review*, roč. 63, č. 3 (2004), s. 492.

³⁵ V ideálním komunistickém systému tak ostatní politické strany, byly-li vůbec povoleny, tvořily pouhou stafáž, církve byly vykázány z veřejného života. Státní orgány, bezpečnostní složky, kulturní instituce nebo odbory byly podřízeny přímému stranickému diktátu. Tento stav představoval kýžený ideál, jehož však nebylo nikdy dosaženo. Navíc i v rámci komunistického systému spolu jednotlivé stranické i nestranické instituce soupeřily v mocenských střetech. Jak například uvádí Jiří Kabele, v období československého stalinismu let 1948 až 1953 se v mocenské hierarchii výrazně projevoval vliv sovětských bezpečnostních poradců a z tohoto důvodu bezpečnostní složky do určité míry protisměrně usilovaly o nadvládu nad stranickými orgány. KABELE, Jiří: *Z kapitalismu do socialismu a zpět. Teoretické vyšetřování přerodů Československa a České republiky*. Praha, Karolinum 2005, s. 164.

rozhodnutí, do kterého byl zapojen širší okruh aktérů, a nikoliv jen nejužší stranické vedení, zatřetí pak totalitární paradigma přehlíží změny, jejichž zdrojem nebylo stranické vedení a které nevedly ke svržení komunistického režimu.³⁶ Učiníme-li dílčí shrnutí, představují demokratický centralismus a mocenský monopol kýžený ideál výkonu politické moci komunistické strany, ke kterému se komunistické režimy přiblížily v éře brutálního stalinismu, nepředstavují však reálnou praxi poststalinských režimů. Archie Brown tedy nepojímá komunistický systém jako totalitární, ale současně ani jako pluralitní (pluralistický). Ve svých výzkumech se zaměřoval na přítomnost pluralistických prvků v reálné politické praxi.³⁷

Z tohoto důvodu si předložená práce neklade za cíl studovat konkrétní (společenské, politické nebo profesní) skupiny a jejich zájmy, ale využít konceptu pluralismu jako rámce pro analýzu centralizace/pluralizace politické moci. Sledovány jsou právě dva Brownem zdůrazněné momenty: zaprvé vnitřní fungování komunistické strany, kdy ideálem bylo efektivní centrální řízení stranických záležitostí, tj. demokratický centralismus, a zadruhé reálný výkon politického vládnutí. Při formulaci tematického vymezení předpokládáme, že vnitřní fungování komunistické strany a reálný výkon politické moci představují základní rámec badatelského pole, pro kvalitativní analýzu je ale nezbytné dále definovat výzkumná kritéria a cíle. Prvním výzkumným kritériem, na jehož půdoryse bude sledován reálný výkon komunistické moci, je personální politika, v dobové terminologii režimů komunistického (sovětského) typu označovaná jako kádrová nomenklatura. Podle našeho názoru představuje personální politika ideální předmět výzkumu, protože se jedná o spojující svorník výkonu politické moci. Výzkum kádrové politiky umožňuje studovat praktickou realizaci komunistického vládnutí z komplexního pohledu, a provedená analýza tak nebude jednostranně zaměřena například na sféru průmyslu, zemědělství, kultury nebo ideologie.

Kádrová nomenklatura představovala základní mocenskou pravomoc, neboť stranické orgány a aparát rozhodovaly o personálním obsazení tisíců vedoucích funkcí a pracovních pozic ve stranických i mimostranických institucích. Podstatou systému kádrové nomenklatury byla vědomá snaha řídit či kontrolovat každou mocensky relevantní činnost ve společnosti prostřednictvím hierarchické struktury stranických orgánů, respektive stranického aparátu. Stranické orgány rozhodovaly o personálním obsazení všech vedoucích funkcí a pracovních

³⁶ BROWN, Archie: *Pluralism, Power and the Soviet Political System. A Comparative Perspective*. In: SOLOMON, Suzan G. (eds.): *Pluralism in the Soviet Union. Essays in Honour of H. Gordon Skilling*. London, The Macmillan Press 1983, s. 66–67.

³⁷ Namísto pojmu pluralismus se Brown raději přiklání k termínu nedokonalý monismus Harolda G. Skillinga. Srov. SKILLING, Harold G.: *Interest Groups and Communist Politics*, s. 449; BROWN, Archie: *The Study of Totalitarianism and Authoritarianism*. In: HAYWARD, Jack, BARRY, Brian, BROWN, Archie (eds.): *The British Study of Politics in the Twentieth Century*. British Academy – Oxford University Press 2003, s. 67.

pozic od prezidenta republiky po předsedu jednotného zemědělského družstva [JZD]. V ideálním případě systém kádrové nomenklatury umožňoval stranickým orgánům a aparátu kontrolu všech pracovních pozic prostřednictvím vedoucího nomenklaturního pracovníka a závodní stranické organizace.

Můžeme definovat tři základní aspekty, které nomenklaturní systém sovětského typu zásadně odlišují od demokratických zřízení. Zaprvé, pod kádrovou nomenklaturu byly koncentrovány všechny důležité pracovní pozice a funkce ve státním aparátu, armádě, bezpečnostních složkách, masových organizacích, národních výborech, odborech, družstvech nebo hospodářských podnicích. Jejich obsazení spadalo do výlučné rozhodovací pravomoci komunistické strany. Zadruhé, do systému kádrové nomenklatury byly zahrnuty i volené funkce, čímž se proces voleb změnil v byrokratické jmenování, ačkoliv samotný akt volby zůstal formálně zachován.³⁸ Zatřetí, stranický aparát pro potřebu kádrové politiky shromažďoval enormní množství informací o každém jednotlivci a vytvářel takzvaný kádrový materiál. V disertační práci je především sledováno, jakým způsobem byla kádrová politika organizována, tedy kdo v rámci KSČ disponoval pravomocí schvalovat kádrové (personální) návrhy, dále je pozornost věnována rozsahu kádrové nomenklatury,³⁹ tedy do jaké míry stranické orgány (stranický aparát) prostřednictvím kádrové nomenklatury zasahovaly do vnitřního fungování ostatních nestranických institucí. Prvním výzkumným kritériem je tedy stranická personální politika, v dobovém slovníku kádrová nomenklatura, jejímž prostřednictvím je analyzováno úsilí KSČ vykonávat politickou moc.

Druhým výzkumným tématem je organizační struktura aparátu ÚV KSČ. Systém práce a organizační struktura aparátu komunistických stran vycházely ze sovětského vzoru z počátku dvacátých let. Tehdy bolševici neměli dostatečné množství spolehlivých členů, aby mohli carskou úřednickou byrokracii nahradit svými straníky, a proto vybudovali vlastní paralelní aparát, který měl na údajně nespolehlivé státní úředníky, důstojníky nebo vedoucí hospodářské pracovníky dohlížet, respektive je řídit.⁴⁰ Podstatou činnosti stranického aparátu nebylo pouhé

³⁸ K volbám v komunistickém Československu viz VILÍMEK, Tomáš: „*Všichni komunisté do ureň!*“ Volby v Československu v letech 1971–1989 jako společenský, politický a státněbezpečnostní fenomén. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2016. K tématu voleb v nedemokratických režimech srov. BROOKER, Paul: *Non-Democratic Regimes. Theory, Government and Politics*. Basingstoke – London, Macmillan Press 2013, s. 110–116; PRAVDA, Alex: *Elections in Communist Party States*. In: WHITE, Stephen, NELSON, Daniel N. (eds.): *Communist Politics. A Reader*. London, Palgrave Macmillan 1986, s. 27–54.

³⁹ Pod termínem rozsah kádrové nomenklatury je rozuměn počet kádrových návrhů, které stranické orgány (stranický aparát) schvalovaly. Je zde tedy rozdíl mezi počtem schvalovaných funkcí a schvalovaných kádrových návrhů. Například na centrální úrovni schvalovalo plénum ÚV KSČ poslance Národního shromáždění (1 funkci), a tudíž schvalovalo 256 kádrových návrhů (počet poslanců Národního shromáždění).

⁴⁰ GILL, Graeme: *The Collapse of a Single-Party System. The Disintegration of the Communist Party of the Soviet Union*. Cambridge, Cambridge University Press 1994; MALIA, Martin: *Sovětská tragédie. Dějiny socialismu v Rusku v letech 1917–1991*. Praha, Argo 2004, s. 130–133.

dublování jednotlivých státních resortů, ale jejich faktické řízení. Co bylo původně ve dvacátých letech zamýšleno jako dočasná záležitost, se stalo konstantou organizační struktury komunistických stran. Od této úlohy stranického aparátu neupustil ani Stalin ve třicátých letech, když provedl masové čistky a staré úřednické a hospodářské elity byly kompletně nahrazeny mladými a nadšenými komunisty.

Stranický aparát měl při výkonu moci klíčovou úlohu. Nikdy mu nebyla oficiálně přiznána pravomoc cokoliv rozhodovat, o to větší však byl jeho vliv neformální. Aparát tvořil výkonnou složku stranické organizační struktury: určoval projednávanou agendu, připravoval klíčové dokumenty pro rozhodování příslušných stranických orgánů, kontroloval plnění přijatých usnesení a pokynů, řídil funkcionářský sbor a vykonával stranický dohled nad mimostranickými institucemi. Naprosto zásadní úlohu pak měl při výkonu kádrové politiky: spravoval kádrové materiály jednotlivých pracovníků spadajících pod kádrovou nomenklaturu, připravoval kádrové návrhy pro rozhodnutí volených stranických orgánů (jmenování i odvolávání z funkce), „pečoval“ o odborný i vzdělanostní profil nomenklатурních pracovníků. Na rozdíl od volených stranických funkcionářů, kteří většinou vykonávali své civilní povolání, pracovali zaměstnanci aparátu pro stranu na plný úvazek. Takzvaní aparátníci či aparátčici představovali pro vedoucí pracovníky nestranických institucí (ředitele podniků, předsedy JZD, šéfredaktory časopisů, tajemníky národních výborů a další) i řadové občany stranu jako takovou. Vedle byrokratické činnosti leželo na bedrech pracovníků stranického aparátu břemeno každodenních úkolů, které vyžadovaly operativní a rychlé řešení. Museli vyřizovat nejrůznější stížnosti, udání či spory, řešit poruchy ve výrobě, shánět nedostatkový materiál nebo organizovat kulturní a propagační akce.

Záměrem analýzy struktury aparátu ÚV KSČ není pouhé popsání neustále probíhajících organizačních změn, tedy vznik a rušení jednotlivých oddělení či přeskupování odborů. Výzkum analyzuje, s jakými záměry sledování aktéři organizační změny prováděli, jaké měli představy o možnostech fungování byrokratické organizace či o roli aparátu ÚV KSČ při řízení stranických a státních záležitostech, jakým způsobem měla být naplňována teze o vedoucí úloze KSČ ve společnosti, jakou úlohu měl v politickém systému zastávat stranický aparát, v jakém vztahu měly být stranické a státní instituce nebo stranický aparát a volené orgány. K aparátu ÚV KSČ tak v disertační práci není přistupováno jako k nezpochybnitelné vládnoucí instituci komunistického režimu, ale naopak z perspektivy pluralismu je aparát ÚV KSČ pojímán jako jeden z mnoha aktérů komplexního politického, hospodářského a společenského systému, ve kterém musel stranický aparát o své vedoucí institucionální postavení po celé sledované období kontinuálně usilovat.

Třetím výzkumným kritériem je personální obsazení vedoucích pozic v aparátu ÚV KSČ. Výzkum se soustředí na nejvyšší patro stranické hierarchie – sledovanými aktéry jsou pracovníci, kteří v období od září 1953 do prosince 1967 zastávali vedoucí pozici, tedy post tajemníka nebo vedoucího oddělení ÚV KSČ. Z provedeného výzkumu vyplývá, že se celkem jednalo o šedesát dva osob. V rámci biografického výzkumu vedoucích pracovníků ústředního stranického aparátu jsou sledovány základní životopisné kategorie: sociální původ, vzdělání, původní povolání, délka stranického členství, aktivita v období nacistické okupace a nakonec průběh profesní kariéry, tedy vykonávané stranické i nestranické funkce a pracovní pozice. Vzhledem k deklarovanému příslibu KSČ na zrovnoprávnění mužů a žen ve všech sférách veřejného života bude dílčí pozornost zaměřena i na zastoupení žen ve vedení aparátu ÚV KSČ. Cílem práce není na základě zjištěných údajů vytvořit generalizující obraz příslušníků vedení stranického aparátu v období let 1953 až 1967, ale naopak studovat nejvyšší vedení aparátu ÚV KSČ z perspektivy pluralismu, tedy jako společenství osob, kdy jednotliví aktéři nebo skupiny aktérů měli různé představy o způsobu komunistického vládnutí i odlišné mocenské ambice.

Z dosud napsaného vyplývá, že disertační práce studuje komunistický režim z perspektivy shora, tedy z pohledu špičky stranické hierarchie. V závislosti na třech výzkumných kritériích můžeme definovat tři dílčí cíle: jak se proměnilo personální složení vedení aparátu ÚV KSČ, jak se proměnila organizační struktura ústředního stranického aparátu a jaký vývoj zaznamenala politika takzvané kádrové nomenklatury. Všechny tři výzkumná kritéria přitom chápeme jako na sobě závislé součásti systému komunistické politické moci. Výzkum se neomezuje pouze na faktografický (pozitivistický) popis přijatých stranických usnesení, ale záměrem je sledovat vlastní dobové rozumění sledovaných pojmů, tedy zda a jak se v průběhu sledovaného poststalinského období změnil pohled na ideálního vedoucího pracovníka aparátu ÚV KSČ, zda a jak se změnilo vnímání role a mocenského postavení stranického aparátu v institucionální struktuře komunistického Československa nebo zda a jak se změnilo rozumění kádrové politiky.

Z popisu teoretických východisek i zvolené metody výzkumu vyplývá, že disertační práce nereflektuje některé módní (moderní) přístupy, tedy například dějiny každodennosti.⁴¹ Jsme přesvědčeni o tom, že volba konceptuálního přístupu není jediná správná, ale že se různé pohledy navzájem nevylučují, tedy že naopak mohou komplementárně rozšiřovat naše

⁴¹ Dějiny každodennosti v socialistické diktatuře jsou v německém prostředí nejvíce spojeny s konceptem *Eigen-Sinn*, který je definován jako světlavé, umíněné či tvrdohlavé chování obyvatel socialistické diktatury, kteří si na jedné straně osvojili režimem požadované vzorce jednání, aby na druhé straně díky tomu mohli uspokojit vlastní potřeby a realizovat své zájmy. Srov. LÜDTKE, Alf (eds.): *The History of Everyday Life. Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*. Princeton, Princeton University Press 1995.

historické znalosti a zjištění.⁴² Není záměrem předložené disertační práce komunistický režim jakkoliv relativizovat, ale podrobit jeho fungování kritickému zkoumání. Řečeno jednoznačně: práce vychází z předpokladu, že KSČ po roce 1948 byla držitelkou a vykonavatelkou politické moci. Pozornost se tak zaměřuje na to, které osoby byly na vedoucích pozicích aparátu ÚV KSČ a jak byla ve sledovaném období politická moc vykonávána.

Tematickému vymezení předložené práce odpovídá členění textu. Jednotlivé kapitoly jsou seřazeny v chronologickém pořadí a každá představuje vnitřně koherentní období. V úvodu každé kapitoly jsou stručně popsány hlavní politické, společenské, kulturní a hospodářské determinanty daného období. Následně je každá kapitola rozčleněna do čtyř až pěti subkapitol, v nichž jsou sledovány výše vymezená výzkumná témata, tedy organizační struktura aparátu, kádrová politika, biogramy sledovaných aktérů a souhrn personálního obsazení vedení ústředního stranického aparátu. Pozornost ve vlastních subkapitolách je také věnována klíčovým vnitrostranickým mocenským konfliktům, které ovlivnily sledovaná výzkumná témata.

1.2 Stav bádání a pramenná základna

V české historiografii komunistického období vyčnívá nad ostatními bezpochyby dílo Karla Kaplana. Svou profesní kariéru Kaplan začal na počátku padesátých let jako pracovník aparátu KSČ na Pardubicku, posléze od počátku šedesátých let působil jako expert při provádění stranických rehabilitací a postupně se stal profesionálním historikem. V šedesátých letech měl exkluzivní přístup k dokumentům KSČ i bezpečnostních složek, současně pak měl možnost vedoucí komunistické funkcionáře osobně poznat. Po násilném potlačení pražského jara se Kaplanovi podařilo přes perzekuci normalizačního režimu přesunout rozsáhlý archivní materiál do západního Německa, kde po vystěhování z Československa v roce 1976 působil a kde měl možnost odborně pracovat. Díky tomu mohl Kaplan po svém návratu do Československa v devadesátých letech publikovat dodnes základní díla ke klíčovým tématům poválečných československých dějin, ať už se jednalo o proces s Rudolfem Slánským,⁴³ Miladou Horákovou,⁴⁴ perzekuci katolické církve,⁴⁵ činnost sovětských poradců⁴⁶ nebo Státní

⁴² K základním výkladovým přístupům k období vlády KSČ v Československu viz Rákosník, Jakub: *Tři cesty soudobé české historiografie komunismu*. In: KALOUS, Jan, KOCIAN, Jiří (eds.): *Český a slovenský komunismus (1921–2011)*. Praha, ÚSD AV ČR – Ústav pro studium totalitních režimů [ÚSTR] 2012, s. 13–23.

⁴³ KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha, Mladá fronta 1992.

⁴⁴ KAPLAN, Karel: *Největší politický proces. „M. Horáková a spol.“*. Praha – Brno, ÚSD AV ČR – AHMP – Doplněk 1995.

⁴⁵ KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. Brno, Doplněk 1993.

⁴⁶ KAPLAN, Karel: *Sovětské poradcí v Československu 1949–1956*. Praha, ÚSD AV ČR, 1993.

bezpečnosti.⁴⁷ Základním znakem těchto knih byla Kaplanova excelentní znalost archivních materiálů a dobové faktografie. I s přibývajícými lety zůstal Kaplan mimořádně aktivní a po roce 2000 vydal přes dvě desítky publikací. Jejich výpovědní hodnota se však dle našeho názoru stále více stává diskutabilní.⁴⁸ Kaplan totiž ve svých pracích čerpá výhradně z archivních dokumentů a současně ignoruje jak domácí historiografickou produkci, tak jakoukoliv teoretickou konceptualizaci tématu, nemluvě o recepci zahraničního bádání. I přes tyto výtky však Kaplanovy práce musejí být jednoznačně brány v potaz, a to především s ohledem na jejich faktografickou šíři a Kaplanův vhléd aktéra-pamětníka. V disertační práci dále byly nejvíce využity biografie komunistických funkcionářů⁴⁹ a syntézy dějin Československa v období let 1953 až 1967.⁵⁰

Další použitou literaturu můžeme rozdělit do tří tematických okruhů. Prvním je biografický výzkum vedoucích komunistických funkcionářů. Vedle výše zmíněných Kaplanových prací vzbudily největší ohlas knihy Jiřího Křesťana o Zdeňku Nejedlém a Michala Macháčka o Gustávu Husákovi.⁵¹ Ani Nejedlý, ani Husák však nejsou předmětem našeho výzkumu, a proto tyto knihy nemohly být plně využity. Stav biografického historiografického bádání je poněkud tristní – osobnosti z éry Antonína Novotného zůstávají zcela mimo zájem českých historiků. Za tři desetiletí po listopadu 1989 o Bruno Köhlerovi, Jiřím Hendrychovi, Vladimíru Kouckém, Václavu Slavíkovi, Drahomíru Kolderovi a dalších vrcholných komunistických politicích padesátých a šedesátých let nebyl napsán žádný odborný článek. Výjimku tvoří pouze práce Radima Plačka o Oldřichu Černíkovi,⁵² slovenská historiografie pak pochopitelně věnuje pozornost Alexandru Dubčekovi.⁵³ Po dobu zpracovávání disertační práce nebyl k dispozici biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ, který byl nakonec po

⁴⁷ KAPLAN, Karel: *Nebezpečná bezpečnost*. Brno, Doplněk 1999.

⁴⁸ K dílu Karla Kaplana srov. SOMMER, Vítězslav: *Kronikář komunistického Československa*. Karel Kaplan a studium soudobých dějin. *Soudobé dějiny*, roč. 15, č. 2 (2008), s. 341–356.

⁴⁹ KAPLAN, Karel: *Mocní a bezmocní*. Toronto, Sixty-Eight Publishers 1989; KAPLAN, Karel, KOSATÍK, Pavel: *Gottwaldovi muži*. Praha – Litomyšl, Paseka, 2004; KAPLAN, Karel: *Antonín Novotný. Vzestup a pád „lidového“ aparátčika*. Brno, Barrister & Principal 2011; KAPLAN, Karel: *Alexej Čepička. Dobová dramata komunistické moci*. Brno, Barrister & Principal, 2011.

⁵⁰ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*. Brno, Barrister & Principal 2005; KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Brno, Barrister & Principal 2011; KAPLAN, Karel: *Proměny české společnosti (1948–1960). Část první*. Praha, ÚSD AV ČR 2007; KAPLAN, Karel: *Proměny české společnosti (1948–1960). Část druhá – Venkov*. Praha, ÚSD AV ČR 2012.

⁵¹ KŘEŠŤAN, Jiří: *Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění*. Praha – Litomyšl, Národní archiv – Prostor 2012; MACHÁČEK, Michal: *Gustáv Husák*. Praha, Vyšehrad 2017.

⁵² PLAČEK, Radim: *Oldřich Černík a jeho politická činnost v Ostravském kraji do roku 1956*. Opava, Ústav historických věd, Slezská univerzita v Opavě 2019.

⁵³ LAHULA, Ivan a kol.: *Alexander Dubček. Jeho doba a současnost*. Bratislava, Ústav politických věd SAV – Veda, vydavateľstvo SAV 2014; BENČÍK, Antonín: *Téma: Alexander Dubček*. Praha, Křesťanskosociální hnutí 2012.

několika letech odkladů vydán Ústavem pro studium totalitních režimů na počátku roku 2019.⁵⁴ Díky tomu alespoň mohl být využit pro kontrolu zjištěných biografických poznatků. Při vlastním výzkumu byl nejvíce využit přehled Františka Štveráka⁵⁵ a biografické slovníky slovenských funkcionářů,⁵⁶ pracovníků bezpečnostního aparátu⁵⁷ a diplomatů.⁵⁸

Biografický výzkum komunistických elit je v české historiografii suplován memoárovou literaturou, a to jak vrcholných politiků, tak osobností z dalších oblastí veřejného života. Za nejprínosnější můžeme považovat paměti ekonoma a novináře Zdislava Šulce, novináře a spisovatele Dušana Hamšíka nebo krátkou vzpomínku Václava Pelíška.⁵⁹ Vůči ostatním knižním pamětem lze mít řadu výhrad. Největšího ohlasu a citování se dočkaly paměti Oty Šika a Zdeňka Mlynáře,⁶⁰ pozornější četba těchto publikací však odhalí na jedné straně ohromné množství faktografických chyb, na druhé straně nekritické přecenění vlastních rolí v reformním úsilí šedesátých let. Podobné vyznění mají i nedokončené paměti Alexandra Dubčeka.⁶¹ Extrémně faktograficky nespolehlivé jsou knihy Bohumila Šimona nebo rozvědčíka Josefa Frolíka.⁶² Do rozsáhlých memoárů se pustil Čestmír Císař,⁶³ v konečném důsledku se však jedná spíše o jeho komentář k československým poválečným dějinám a vlastní působení autor často přešel mlčením. Lubomír Štrougal se nejvíce soustředil na své působení ve funkci předsedy vlády, celkově však jeho paměti bohužel nepřinesly nic nového, protože se Štrougal podle našeho názoru nedokázal oprostít od politických frází a sebeobhajoby vlastní kariéry.⁶⁴ Shrneme-li výhrady, pak knižní memoáry bývalých komunistických politiků jsou zaprvé faktograficky nespolehlivé, zadruhé jsou napsány ve stylu vlastní sebeobhajoby. Žádný z bývalých vysokých komunistických politiků nedokázal ke svým vzpomínkám přistoupit

⁵⁴ ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*. Praha, Ústav pro studium totalitních režimů – Academia 2018.

⁵⁵ ŠTVERÁK, František: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992). Základní informace o ústřední orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*. Praha, Národní archiv 2018.

⁵⁶ PEŠEK, Jan a kol.: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948–1989*. Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška 2003.

⁵⁷ KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1998. Ministři a jejich náměstci*. Praha, ÚSTR 2009; BARTA, Milan a kol.: *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953–1989*. Praha, Academia – ÚSTR 2017.

⁵⁸ DEJMEK, Jindřich, NĚMEČEK, Jan, MICHÁLEK, Slavomír: *Diplomacie Československa, Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*. Praha, Academia 2013.

⁵⁹ ŠULC, Zdislav: *Z jeviště i zákulisí české politiky a ekonomiky. Vzpomínky novináře a ekonoma 1945–1995*. Brno, Doplněk 2011; HAMŠÍK, Dušan: *Spisovatelé a moc*. Praha, Československý spisovatel 1969; PELÍŠEK, Václav: *Nástup šedivých. Svědectví*, roč. 10, 1971, č. 40, s. 543–554.

⁶⁰ MLYNÁŘ, Zdeněk: *Mráz přichází z Kremlu*. Praha, Mladá fronta 1990; ŠIK, Ota, *Jarní probuzení. Iluze a skutečnost*. Praha – Zürich, Mladá fronta – Polygon 1990.

⁶¹ DUBČEK, Alexander: *Naděje umírá poslední. Vlastní životopis Alexandra Dubčeka*. Praha, Svoboda – Libertas 1993.

⁶² ŠIMON, Bohumil: *Klobouk od Brežněva*. Praha, Periskop 1997; FROLÍK, Josef: *Špion vypovídá*. Praha, Orbis 1990.

⁶³ CÍSAŘ, Čestmír: *Paměti. Nejen o zákulisí Pražského jara*. Praha, SinCon, 2005.

⁶⁴ ŠTROUGAL, Lubomír: *Paměti a úvahy*. Praha, Epoque 2009; ŠTROUGAL, Lubomír: *Ještě pár odpovědí*. Praha, Epoque 2011.

kriticky a s odstupem, jako se to například podařilo novináři Slávovi Volnému.⁶⁵ Z těchto důvodů je memoárová literatura v disertační práci využita velmi okrajově.

Specifickou knihou jsou „paměti“ Antonína Novotného.⁶⁶ Jejich obsah ovlivnily dva momenty. Zaprvé to byla doba jejich vzniku, tedy období po roce 1968. Novotný v té době byl už odstaven z vysoké politiky a byl plný hořkosti především vůči těm, kteří způsobili jeho politický konec. Druhou zásadní okolností je osoba jejich autora, kterým byl prosovětský ultradogmatik Rudolf Černý. Kniha vznikala ze společných rozhovorů, přičemž Novotný Černému nedovolil jejich nahrávání ani psaní poznámek. Rudolf Černý tudíž obsah vzájemných rozhovorů musel zapisovat až po jejich skončení, současně však do textu projektoval své paranoidní představy o všudypřítomné protisovětské a protisocialistické kontrarevoluci. Výsledné paměti tak působí mimořádně nedůvěryhodným dojmem, kdy není možné odlišit autentické názory Antonína Novotného a interpretace Rudolfa Černého. Z tohoto důvodu česká historiografie s výjimkou Karla Kaplana tyto Novotného „paměti“ oprávněně vůbec nebere v potaz a ani v disertační práci z nich není čerpáno.

Druhým okruhem použité literatury je historiografie KSČ, respektive stranického aparátu. Jestliže jsme stav biografického výzkumu označili za neuspokojivý, pak v případě stranického aparátu není situace o mnoho lepší. V devadesátých letech vydali Karel Kaplan a Jiří Maňák edice základních dokumentů,⁶⁷ posléze však nebyla vnitřnímu fungování KSČ nebo činnosti stranického aparátu věnována žádná pozornost. Tato situace byla alespoň částečně napravena v posledních letech, kdy se mladší generace badatelů zaměřila na problematiku stranických čistek, disciplinace nebo působení KSČ na regionální úrovni.⁶⁸ Vedle výše zmiňovaných prací Michala Kubáta a Pavla Maškarince zužitkoval pluralistický přístup při výzkumu dějin KSČ další politolog Martin Štefek.⁶⁹ Problematika kádrové nomenklatury byla

⁶⁵ VOLNÝ, Sláva: *Kvadratura času, aneb, Jak jsem doklopýtal do srpna 68*. Praha, Práh 2008.

⁶⁶ ČERNÝ, Rudolf: *Antonín Novotný. Vzpomínky prezidenta*. Česká Kamenice, PolArt 2008.

⁶⁷ MAŇÁK, Jiří (eds.): *Proměny strany moci III. Početnost a složení pracovníků stranického aparátu KSČ 1948–1968*. Praha, ÚSD AV ČR 1999; KAPLAN, Karel (eds.): *Kádrová nomenklatura KSČ 1948–1956. Sborník dokumentů*. Praha, ÚSD AV ČR – Státní ústřední archiv 1992; KAPLAN, Karel (eds.): *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968. Studie a dokumenty*. Praha, ÚSD AV ČR 1993.

⁶⁸ BÍLÝ, Matěj: Reakce již bourá pomníky a my... teprve projednáváme! Některé aspekty debaty o XX. sjezdu KSSS ve vybraných nižších organizacích KSČ. *Securitas Imperii*, sv. 30 (2017/1), s. 60–96; ČERNÁ, Marie, CUHRA, Jaroslav (eds.): *Prověrky a jejich místo v komunistickém vládnutí. Československo 1948–1989*. Praha, ÚSD AV ČR 2012; KAŠKA, Václav: *Neukáznění a neangažovaní. Disciplinace členů Komunistické strany Československa v letech 1948–1952*. Praha – Brno, Ústav pro studium totalitních režimů – Conditio humana 2014; ŠLOUF, Jakub: Okradená strana. Protesty členské základny KSČ proti měnové reformě v roce 1953. *Securitas imperii*, sv. 32 (2018/1), s. 250–285.

⁶⁹ ŠTEFEK, Martin: *Za fasádou jednoty. KSČ a SED po roce 1985*. Červený Kostelec, Pavel Mervart 2014; ŠTEFEK, Martin: *Komunistická strana Československa v období tzv. normalizace*. Praha 2016. Disertační práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta.

studována jen v souvislosti s čistkou v KSČ na počátku takzvané normalizace,⁷⁰ další práce na toto téma byly zpracovány velmi povrchním způsobem a není možné z nich vycházet.⁷¹

Třetí okruh použité literatury představují výzkumy, které se soustředily na působení intelektuálních skupin v poststalinském období. Z hlediska tématu disertační práce jsou nejdůležitější ty práce, které se zaměřily na stranické ekonomy, historiky, filozofy nebo spisovatele.⁷² Tyto práce si nekladou otázku, jakými způsoby či mechanismy se komunistický režim v poststalinském období pokoušel ovládat společnost, ale zaměřily se na vnitřní analýzu fungování komunistického systému, konkrétně na intelektuály se stranickou legitimací, kteří po roce 1956 aktivně vstoupili do politického prostoru s cílem prosadit vlastní představy o podobě komunistického vládnutí.

Vzhledem k výše popsanému deficitu, který česká historiografie k dějinám vlády KSČ v Československu má, představují hlavní informační zdroj disertační práce archivní prameny. Základní kostrou výzkumu jsou archiválie provenience volených orgánů KSČ, tedy sekretariátu a předsednictva (politického byra) ÚV KSČ, uložené v Národním archivu v Praze.⁷³ Spolu s nimi byl proveden rozsáhlý výzkum ve fondu I. oddělení ÚV KSČ a fondu kanceláře prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného. V případě archiválií z fondů předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ jsou základním typem studovaných písemností zápisy z jednání a podkladové materiály. Při biografickém výzkumu byla pozornost zaměřena především na kádrové materiály sledovaných aktérů, nejčastěji kádrové posudky, dále pak písemnosti z disciplinárních řízení nebo stranických prověrek. Studovány byly dále dokumenty ke zvoleným badatelským tématům, tedy organizační struktura KSČ, kádrové politice a metodám stranické práce. Z osobních fondů deponovaných v Národním archivu byly studovány fondy Čestmíra Císaře a historika Václava Brabce. Především druhý jmenovaný fond obsahuje řadu

⁷⁰ HRADECKÁ, Vladimíra, KOUDELKA, František: *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969–1974*. Praha, ÚSD AV ČR 1998.

⁷¹ PAVKA, Marek: *Kádry rozhodují vše! Kádrová politika KSČ z hlediska teorie elit*. Brno – Praha, Prius – ÚSD AV ČR 2003; CUHRA, Jaroslav: „Kádrovník nikdy nemůže být se svou prací hotov“. *Kádrování a komunistické vládnutí. Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*, roč. 31, č. 11 (2009), s. 30–33; CUHRA, Jaroslav, ČERNÁ, Marie: *KSČ a její pozice v rámci kádrového systému komunistického Československa*. In: KALOUS, Jan, KOCIAN, Jiří (eds.): *Český a slovenský komunismus*, s. 210–219.

⁷² SOMMER, Vítězslav: *Angažované dějepiscectví. Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950–1970)*. Praha, NLN – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2011; KOPEČEK, Michal: *Hledání ztraceného smyslu revoluce*; SUK, Jiří: *Veřejné záchody ze zlata. Konflikt mezi komunistickým utopismem a ekonomickou racionalitou v předsrpnovém Československu*. Praha, Prostor 2016; MERVART, Jan: *Naděje a iluze. Čeští a slovenští spisovatelé v reformním hnutí šedesátých let*. Brno, Host 2010; HOPPE, Jiří a kol.: *„O nový československý model socialismu“*. Čtyři interdisciplinární vědecké týmy při ČSAV a UK v 60. letech. Praha, ÚSD AV ČR 2015.

⁷³ Národní archiv v Praze (dále jen NA), fond (f.) Organizační sekretariát ÚV KSČ 1947–1954; f. Politický sekretariát ÚV KSČ 1951–1954; f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962; f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966; f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971; f. Sekretariát ÚV KSČ 1945–1951; f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962; Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966; Sekretariát ÚV KSČ 1966–1971.

cenných informací, které Václav Brabec při své práci shromáždil. Při zpracování tématu byly využity i autorovy výzkumy v regionálních archivech, konkrétně se jedná o fondy krajských výborů KSČ [KV KSČ] v Českých Budějovicích a Ostravě.⁷⁴ Nakonec byly při výzkumu studovány archiválie z Archivu bezpečnostních složek [ABS], především fond Sekretariát ministra vnitra. Ten obsahuje archiválie k projednávaným resortním směrnicím a rozkazům, na kterých lze sledovat míru podřízení ministerstva vnitra a bezpečnostních složek pod rozhodovací pravomoc stranických orgánů a aparátu. Vzhledem k tématu práce byla jen omezená pozornost věnována takzvané svazkové agendě, tedy agenturním a kontrarozvědným svazkům provenience Státní bezpečnosti. Platí totiž, že od skončení politických procesů s komunistickými funkcionáři v roce 1954 měly státobezpečnostní správy ministerstva vnitra (Státní bezpečnost) zakázány bez schválení nejvyšších stranických orgánů rozpracovávat nomenklaturní stranické funkcionáře. Z tohoto důvodu pro období padesátých a šedesátých let žádné osobní svazky Státní bezpečnosti na vysoké komunistické funkcionáře neexistují.⁷⁵

⁷⁴ Státní oblastní archiv v Třeboni (dále SOA Třeboň), f. KSČ – Jihočeský krajský výbor České Budějovice (dále f. KSČ-JKV České Budějovice); Zemský archiv v Opavě (dále ZA Opava), f. KSČ – Severomoravský krajský výbor Ostrava (dále f. KSČ-SKV Ostrava).

⁷⁵ V Archivu bezpečnostních složek (dále ABS) byly studovány následující fondy: Historický fond Státní bezpečnosti (f. H); Hlavní správa rozvědky SNB – svazky tajných spolupracovníků (f. I.S–4); Sekretariát ministra vnitra I. díl (f. A 2/1); Sekretariát ministra vnitra II. díl (f. A 2/2); Správa kontrarozvědky I. díl (f. A 34); Velitelství Státní bezpečnosti Praha (f. 310).

2. Dědictví stalinismu

Komunistická strana Československa se po roce 1945 velmi rychle vyprofilovala jako nejsilnější politická strana Národní fronty, což potvrdily květnové volby v roce 1946. V období let 1945 až 1948 se KSČ verbálně hlásila k programu specifické národní cesty k socialismu, kterou sdílela většina politické reprezentace i společnosti.⁷⁶ Základními programovými postuláty se tehdy KSČ od ostatních povolených politických stran příliš nelišila, v některých ohledech byli sociální demokraté nebo národní socialisté oproti komunistům dokonce radikálnější. Krátce po únoru 1948 však byl dosavadní program národní cesty opuštěn a KSČ se otevřeně přihlásila k sovětskému (stalinskému) modelu budování socialismu. Tento obrat se reformní komunisté od šedesátých let snažili vysvětlit vnějším tlakem sovětského vedení, tuto interpretaci však Harold G. Skilling nebo Jacques Rupnik v následující dekádě odmítli.⁷⁷ Podle jejich argumentace není možné období stalinismu vyřazovat z proudu československých dějin, ale naopak je nutné hledat vysvětlení tohoto období v domácích dlouhodobých zdrojích. Skilling s Rupnikem úvahy o vnějším vnucení stalinismu do československého prostředí pokládají za ahistorické, tedy nereflektující zaprvé vývoj československé společnosti ve třicátých a čtyřicátých letech dvacátého století, zadruhé pak základní konstantu politiky KSČ od jejího založení, tedy že tato strana byla založena jako dílčí článek světového komunistického hnutí, ve kterém KSČ respektovala nezpochybnitelnou vedoucí úlohu sovětských bolševiků.⁷⁸

Základní metodou stalinského vládnutí v Sovětském svazu, kterou po únoru převzala i KSČ, byla politika masového teroru, jejímž cílem byla snaha podřídit celou sovětskou společnost centrálnímu stranickému vedení. Jak tvrdí Sheila Fitzpatricková, „*teror – ve smyslu zákonem neupraveného státního násilí proti skupinám a náhodně vybraným občanům – se objevoval tak často, že je třeba jej považovat za systémovou charakteristiku stalinismu 30. let*“.⁷⁹ Podle přesvědčivého názoru Yoram Gorlizkého a Hanse Mommsena se Stalin musel i po svém vítězství nad hlavními vnitrostranickými oponenty ve dvacátých letech potýkat sice ne s otevřenou opozicí, ale s odporem především regionálních stranických funkcionářů, kteří

⁷⁶ BRENNER, Christiane: *Mezi Východem a Západem. České politické diskurzy*, s. 339–349.

⁷⁷ SKILLING, Harold G.: *Stalinism and Czechoslovak political culture*. In: TUCKER, Robert C. (eds.): *Stalinism: Essays in Historical Interpretation*. Norton, New York 1977; RUPNIK, Jacques: *The Roots of Czech Stalinism*. In: SAMUEL, Raphael, STEDMAN-JONES, Gareth (eds.): *Culture, Ideology, and Politics: Essays for Eric Hobsbawm*. London, Routledge & Kegan Paul 1982.

⁷⁸ Srov. SOMMER, Vítězslav: *Revoluce nebo spolupráce? KSČ a otázka sjednocení levice před VII. kongresem Kominterny*. In: KÁRNÍK, Zdeněk, KOCIAN, Jiří, PAŽOUT, Jaroslav, RÁKOSNÍK, Jakub (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu VI*. Praha, ÚSD a Dokořán 2009, s. 15–45; PERNES, Jiří: *Specifická cesta KSČ k socialismu. Fikce, nebo realita? Soudobé dějiny*, roč. 23, č. 1–2 (2016), s. 11–53.

⁷⁹ FITZPATRICK, Sheila: *Každodenní stalinismus. Obyčejný život v neobyčejné době: Sovětské Rusko ve 30. letech*. Praha, Academia 2017, s. 25.

vzdorovali jeho centralizačním mocenským ambicím. Velké spory mezi centrem a regiony pak probíhaly v průběhu industrializace a násilné kolektivizace ve třicátých letech. Jednou z příčin a současně i cílů Stalinova velkého teroru byla právě snaha posílit centrální moc a zlikvidovat regionální politické sítě, rodinné klany a lokální kliky. Yoram Gorlizki a Hans Mommsen shrnují, že teror a „čistky paradoxně vedly k upevnění nového, stabilnějšího a centralizovanějšího systému politického vedení“.⁸⁰ Centrálně řízený teror z tohoto pohledu nebyl dílem psychicky nemocného Stalina, ale svébytnou metodou vládnutí, která měla za použití bezprecedentního násilí eliminovat jakékoliv náznaky protistalinské opozice, a to nejen ve stranickém aparátu, státních úřadech, armádě, bezpečnostních složkách, ale v celé společnosti: „Sovětský režim jako sociálně revoluční stát využíval čistky jako prostředku k obměně a ozdravení stranické členské základny a aparátu. Koncem 30. let byl tento nástroj využit pro likvidaci regionálních stranických předáků a ke zlomení posledních zbytků opozice uvnitř nejvyššího vedení. Vedle centralizace moci a podřízení členské základny otevřel teror také možnosti kariérního vzestupu nové generaci mladých sovětských kádří. Pro konsolidaci stalinského režimu připravily půdu transformace průmyslu a sociální revoluce a jejím základem se stala početná, dobře organizovaná stranická byrokracie, která pronikala do všech struktur státu“.⁸¹

Českoslovenští komunisté po vzoru sovětských bolševiků použili po roce 1948 teroru jako základního způsobu vládnutí, přičemž své kroky neustále zdůvodňovali tím, že postupují podle ideologie marxismu-leninismu, tedy údajně vědeckého a pravdivého výkladu vývoje lidské společnosti, a že tedy budují nový, spravedlivější svět. Používání teroru bylo zdůvodňováno také tím, že zvláště staré buržoazní třídy se údajně snaží vývoji lidstva směrem k lepšímu společenskému uspořádání zabránit. Posledním základním ospravedlněním násilí pak byla absence jiných stimulů, především ekonomických: budování komunismu vyžadovalo heroické úsilí pracujících dělníků, které však nemohlo být bezprostředně odměněno, protože veškeré zdroje byly vkládány právě do budovatelského úsilí. Podle této logiky byl teror jako metoda vládnutí plně ospravedlnitelný, protože na každého nakonec čekala šťastná komunistická budoucnost.⁸²

⁸⁰ GORLIZKI, Yoram, MOMMSEN, Hans: *Politický (ne)pořádek stalinismu a nacionálního socialismu*. In: FITZPATRICK, Sheila, GEYER, Michael (eds.): *Za obzor totalitarismu. Srovnání stalinismu a nacismu*, s. 102.

⁸¹ Tamtéž, s. 108.

⁸² Srov. FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří, NEČASOVÁ, Denisa a kol.: *Svědnost sociálního experimentu. Nový člověk 20. století*. Praha, NLN 2018; HOFFMANN, David Lloyd: *Stalinist Values. The Cultural Norms of Soviet Modernity 1917–1941*. Ithaca – London, Cornell University Press 2003; KOTKIN, Stephen: *Magnetic Mountain. Stalinism as a Civilization*. Berkeley, University of California Press 1997; FRITZSCHE, Peter, HELLBECK, Jochen: *Nový člověk stalinského Ruska a nacistického Německa*. In: FITZPATRICK, Sheila, GEYER,

2.1 Organizační struktura KSČ

Po celé poválečné období zůstávala základní vertikální organizační struktura KSČ neměnná. Nejvyšším orgánem s celostátní působností byl ústřední výbor, druhou organizační úroveň tvořily krajské výbory, třetí okresní výbory a nejnižší základní organizace. Stranická organizační úroveň sledovala provedené správní reorganizace, takže od roku 1949 měla KSČ v českých zemích třináct krajských výborů, od roku 1960 pak osm, obdobně se snížil i počet okresních výborů. Současně byly v Praze, Brně a Ostravě utvořeny městské výbory, přičemž pražský městský výbor se dále organizačně dělil na obvody. Od roku 1956 byl městský výbor v Praze podřízen přímo pod ÚV KSČ, a dostal se tak prakticky na úroveň krajského výboru.

KSČ byla po celé sledované období organizací s masovou členskou základnou,⁸³ což komunistům významně pomohlo při převzetí moci v únoru 1948. Současně však někteří členové nejvyššího stranického vedení a předváleční členové novým straníkům nedůvěřovali a kritizovali, že strana širokým nábořem lidí i ze středních vrstev ztratila svůj revoluční charakter, respektive že poúnoroví členové vstoupili do strany z kariéristických důvodů. V souvislosti s hledáním skrytých nepřátel uvnitř komunistické strany stále více sílila obava, že mezi statisíci novými členy vstoupili do strany i zrádci, kteří jí chtějí ve skutečnosti škodit. Z těchto důvodů proběhly v letech 1948 a 1950 dvě vlny prověrek členů,⁸⁴ po otevřené revoltě některých straníků proti měnové reformě v roce 1953 byla provedena třetí prověrka.⁸⁵ Všechny tři prověrky měly za cíl utužit stranickou disciplínu. V období stalinismu bylo zdůrazňováno, že se od straníků očekává nikoliv plané diskutování na schůzích, ale aktivní účast na budovatelském úsilí. Po únoru 1948 se proto uvnitř členské základny žádné programové diskuze nevedly a přijímání klíčových rozhodnutí bylo záležitostí nejvyšší stranické elity.

Rozhodující úlohu při řízení stranických záležitostí neměla široká členská základna, ale volení funkcionáři a aparát tvořený stranickými zaměstnanci. Před rokem 1948 se straničtí pracovníci považovali za skutečné revolucionáře, kteří následují vzorovou cestu sovětských

Michael (eds.): *Za obzor totalitarismu. Srovnání stalinismu a nacismu*, s. 404–458; HELLBECK, Jochen: *Revolution on my mind. Writing a diary under Stalin*. Cambridge, Mass., Harvard University Press 2009.

⁸³ Z hlediska počtu členů byla strana na samém vrcholu v roce 1948, kdy v českých zemích čítala téměř 2,26 miliony členů, v celostátním měřítku pak 2,67 milionu. V následující dekádě se počet snížil na více než polovinu, v roce 1958 měla KSČ 1,14 milionu členů v českých zemích, celostátně 1,42 milionu. To byl nejnižší zaznamenaný údaj za dvě poválečné dekády, v průběhu šedesátých let počet členů mírně narostl, k datu 1. ledna 1968 mělo stranickou legitimaci 1,31 milionu osob v českých zemích, celostátně pak 1,69 milionu. MAŇÁK, Jiří: *Proměny strany moci I.*, s. 14.

⁸⁴ CUHRA, Jaroslav: „*Nechci dnes psát o tom, co všechno dobrého již přineslo straně prověřování*“. *Stranické prověrky 1948 a 1950*. In: ČERNÁ, Marie, CUHRA, Jaroslav (eds.): *Prověrky a jejich místo v komunistickém vládnutí. Československo 1948–1989*. Praha, ÚSD AV ČR 2012, s. 12–19.

⁸⁵ ŠLOUF, Jakub: *Okradená strana. Protesty členské základny KSČ proti měnové reformě v roce 1953*, s. 279–283.

bolševiků. V období první republiky bylo hlavní náplní jejich činnosti vydávání (ilegálních) tiskovin, kolportování letáků, organizování stávek nebo zakládání tajných revolučních buněk. Po roce 1945 a především pak po úspěšném převzetí moci v únoru 1948 však revolucionáři nebyli zapotřebí, místo nich se postupně novým ideálním typem stranického pracovníka stal schopný úředník.

Stranický aparát byl zřízen při okresních a krajských výborech a při ústředním výboru, přičemž po únoru 1948 se počet profesionálních stranických zaměstnanců zvýšil na několik tisíc. Základní organizační jednotkou stranického aparátu bylo oddělení, které se dále dělilo na odbory. Organizační struktura aparátu ÚV KSČ se po roce 1945 velmi často měnila, jednotlivá oddělení rychle vznikala a zanikala podle aktuální potřeby. V poválečném období měla nejdůležitější úlohu tři oddělení: organizační, kádrové a kulturně propagační. Organizační oddělení mělo na starosti vlastní řízení strany, tedy aby přijatá usnesení ústředních orgánů byla přenášena do krajů, z nich dále do okresů a nakonec na nejnižší stranickou úroveň, do základních organizací. Kádrové oddělení mělo klíčovou úlohu z hlediska rozmísťování vhodných osob jak do stranických funkcí, tak při obsazování pozic v národních výborech, odborech, státních úřadech nebo hospodářských podnicích. Po únoru 1948 mělo kádrové oddělení klíčovou roli při rozsáhlých personálních čistkách a vyzdvihování dělnických kádrů na odpovědná vedoucí místa. Kulturně propagační oddělení mělo v náplni své činnosti veškerou propagaci a stranické školy, tedy přípravu nových „kádrů“.⁸⁶

První stálou organizační strukturu aparátu ÚV KSČ můžeme datovat do poloviny roku 1946, dílčí změny však probíhaly téměř neustále. Od roku 1945 do 1948 byly provedeny dvě celkové reorganizace aparátu ÚV KSČ, významným momentem bylo vytvoření generálního sekretariátu, v jehož čele stál ústřední tajemník⁸⁷ KSČ Rudolf Slánský. Pod jeho kontrolu se postupně dostaly především takzvané silové resorty, tedy armáda, bezpečnost a justice. V lednu 1948 byl aparát ÚV KSČ rozdělen na generální sekretariát a sedm dalších oddělení: organizační, kulturní a propagační, národohospodářské, brannosti a bezpečnosti, kádrové, živnostensko-zemědělské a nakonec hospodářské.⁸⁸

⁸⁶ Vedle těchto tří nejdůležitějších oddělení existovala řada dalších, v letech 1945 až 1948 například oddělení partyzánské, odborové, lidové správy, ženské, sociálně zdravotní, oddělení klubu poslanců, živnostenské, pohraniční, informační, vojenské, schůzové nebo městských středních vrstev. Dále byly zřízeny nejrůznější komise, například komise mládeže, dějin strany, školská, národohospodářská nebo právnická.

⁸⁷ V období let 1921 až 1931 stál v čele KSČ generální nebo ústřední tajemník ÚV KSČ, od roku 1931 až 1938 předseda ÚV KSČ. Mezi lety 1945 a 1953 byl předsedou KSČ Klement Gottwald. Ačkoliv bývá v odborné literatuře i publicistice za generálního tajemníka v období let 1945 až 1951 označován Rudolf Slánský, oficiálně zastával funkci ústředního tajemníka ÚV KSČ. Ta byla v září 1951 zrušena, Antonín Novotný byl v září 1953 zvolen prvním tajemníkem ÚV KSČ. V roce 1971 pak došlo k návratu k původnímu označení generální tajemník ÚV KSČ. ŠTVERÁK, František: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa*, s. 20.

⁸⁸ NA, f. Brabec, Václav, PhDr., DrSc., k. 11, inv. j. VB–74, Přehled organizačního vývoje orgánů, oddělení a komisí ÚV KSČ 1945–1965, s. 25–26.

Po únoru 1948 se výrazně zvýšilo mocenské postavení generálního sekretariátu pod vedením Rudolfa Slánského, současně byla zřízena Komise stranické kontroly. V sídle ústředního výboru KSČ v pražské ulici Na Příkopě tak úřadovaly tři téměř samostatné stranické instituce: generální sekretariát, Komise stranické kontroly a vlastní aparát ústředního výboru skládající se z jednotlivých oddělení. Velmi výstižně nastalou situaci popsal s odstupem více než dvaceti let Václav Pelíšek, který od roku 1947 pracoval v obvodním sekretariátu KSČ v Praze a za další tři roky už nastupoval do ústředního aparátu: „*Budova Ústředního výboru byla – myslím – bývalým sídlem Anglobanky [správně České eskomptní banky, pozn. autora]. Z haly vedla dvě přísně střežená schodiště, jež dělila dva světy, izolované od sebe zděnými příčkami, železnými mřížemi a strohými pravidly: generální sekretariát vlevo a aparát ÚV KSČ vpravo. Naše legitimace pro levé schodiště neplatily a bylo nutno mít zvláštní propustku. Generální sekretariát, to byly úřadovny a úředníci Rudolfa Slánského, jeho dvou zástupců a dalších tajemníků. Vše to bylo vázáno v mahagonu a tmavozelené kůži, v běhounech, kobercích a šeptajícím tichu*“.⁸⁹

Na počátku roku 1951, v posledním roce vlády Rudolfa Slánského, byl aparát ÚV KSČ rozdělen do osmi hlavních oddělení: oddělení průmyslu, peněžnictví a obchodu [PPO], oddělení zemědělské, hospodářská správa, oddělení kulturně propagační, oddělení kádrové, oddělení státní správy, oddělení organizačně-instruktorské a oddělení mezinárodní.⁹⁰ Mocenský pád Rudolfa Slánského a dalších vedoucích funkcionářů KSČ (Josefa Franka, Marie Švermové, Gustava Bareše a Bedřicha Gemindera) se význačně projevil také v organizační struktuře aparátu. Především zaniklo mocenské centrum Rudolfa Slánského, tedy generální sekretariát. Od pádu Slánského stál v čele strany předseda Klement Gottwald, řízení strany podléhalo pod pravomoc volených stranických orgánů, tedy politického sekretariátu a předsednictva ÚV KSČ. Řízením ústředního stranického aparátu byli pověřeni nově schválení tajemníci ÚV KSČ, kteří tvořili organizační sekretariát. Vedle zániku generálního sekretariátu byla uskutečněna druhá zásadní změna – byla zrušena kádrová oddělení, a to nejen v aparátu ÚV KSČ, ale také na krajské a okresní úrovni.

V následujícím období let 1951 až 1953 docházelo k častým organizačním změnám, současně však byla vytvořena základní kostra aparátu ÚV KSČ, která byla s menšími obměnami kopírována na krajské a okresní úrovni. Z hlediska vlastní stranické práce bylo nejdůležitější oddělení stranických orgánů, v organizační struktuře vždy označováno jako první. Stabilní

⁸⁹ PELÍŠEK, Václav: *Nástup šedivých*, s. 552.

⁹⁰ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 28, Organizační výstavba a systematizace KV a OV KSČ, Schéma aparátu ÚV KSČ na počátku roku 1951; NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 10, arch. j. 215, s. 47–48, Schéma organizační struktury aparátu ÚV KSČ.

postavení si udržovala i oddělení propagandy a agitace, zemědělské a mezinárodní. Správa dalších resortů už podléhala častým změnám. Například v určitých obdobích bylo pro řízení stranické práce na úseku masových organizací, mládeže a odborů zřízeno samostatné oddělení, jindy pak mělo tuto problematiku na starosti I. oddělení. Obdobně se postupovalo i v případě stranického vedení národních výborů a státních úřadů. Nejméně stabilní situace panovala v případě správy ekonomických resortů. Na tomto úseku se v průběhu let uplatnila jak přísná centralizace s jediným ekonomickým oddělením⁹¹ nebo se naopak zavedla decentralizace, při níž bylo vytvořeno několik menších oddělení.⁹²

V průběhu roku 1953 se organizační struktura aparátu ÚV KSČ podstatně zjednodušila. Po úmrtí Klementa Gottwalda byly zrušeny Kancelář předsedy strany a Klub komunistických poslanců. Organizační samostatnost získaly Komise stranické kontroly, Ústřední revizní komise a redakce Rudého práva. Tyto stranické instituce nebyly od roku 1953 pojímány jako vlastní součást aparátu ÚV KSČ. V průběhu roku byly výrazně posíleny pravomoce I. oddělení, pod které spadalo řízení stranické práce, odborů, mládeže a stranických škol. V září 1953 tak oproti stavu z února bylo původních dvacet dva oddělení zredukováno na celkových čtrnáct.

I. oddělení orgánů strany, odborů a mládeže
II. oddělení státní administrativy a branné
III. oddělení propagace, agitace a kultury
IV. oddělení školství
V. oddělení lidových milicí
VI. oddělení obchodu, lehkého a potravinářského průmyslu
VII. oddělení zemědělství a lesů
VIII. oddělení plánování, strojírenství a hutí
IX. oddělení dopravy a spojů
X. oddělení paliv, energetiky a chemického průmyslu
XI. oddělení stavebnictví
XII. oddělení mezinárodní
(XIII.) hospodářská správa
(XIV.) technické oddělení

Tabulka 1 – Organizační struktura aparátu ÚV KSČ, září 1953

⁹¹ Například na přelomu čtyřicátých a padesátých let existovalo oddělení pro průmysl, peněžnictví a obchod.

⁹² Například v první polovině roku 1953 existovalo šest menších ekonomických oddělení: oddělení plánování a těžkého průmyslu, oddělení strojírenství, oddělení stavebního a lehkého průmyslu, oddělení zemědělství, potravinářského a dřevařského průmyslu, oddělení dopravy a spojů a oddělení obchodu a financí.

2.2 Kádrová politika před únorem 1948 a po něm

Bezprostředně po roce 1945 začali komunisté obsazovat vedoucí pozice v národních výborech, bezpečnostních složkách, armádě, státních úřadech, odborech i hospodářských podnicích. Klíčovou úlohu přitom hrála stranická kádrová oddělení a komise, jež byla po roce 1945 zřízena na centrální, krajské i okresní úrovni a která po celé tři poválečné roky posilovala komunistické pozice při obsazování důležitých postů a funkcí. Komunistický převrat v únoru 1948 byl sice na jedné straně politickou kabinetní záležitostí,⁹³ současně však byl spojen s činností akčních výborů Národní fronty, jež v úřadech, ministerstvech, armádě, hospodářských podnicích či školách reálně převzaly moc a provedly první vlnu čistek,⁹⁴ současně s tím byly „očištěny“ národní výbory a společenské organizace, tisíce studentů byly vyhozeny ze škol. Podle některých odhadů bylo činností akčních výborů postiženo až dvě stě padesát tisíc osob: šedesát tisíc funkcionářů národních výborů, dvacet tisíc funkcionářů odborů, další tisíce v masových a společenských organizacích.⁹⁵

Následující vývoj však ukázal, že únorové čistky byly jen předehrou strukturální přeměny československé společnosti, která proběhla od konce čtyřicátých a v průběhu padesátých let. V tomto období postupně „zanikly“ staré střední vrstvy, odvozující své společenské postavení od tržního hospodářství, tedy soukromí zemědělci, obchodníci, živnostníci a řemeslníci. Dále pak statisíce žen nastoupily z domácností do zaměstnání, statisíce lidí se z venkova přestěhovaly do měst a našly své uplatnění v sektorech průmyslu a služeb. V poúnorovém období se Československo stalo společností zaměstnanců s vysoce nivelizovanou výší příjmů,⁹⁶ kdy téměř devadesát procent zaměstnaných osob pracovalo v podnicích vlastněných státem.⁹⁷ Strukturální přeměna československé společnosti na konci čtyřicátých a v průběhu padesátých let byla nerozlučně spojena s terorem jako metodou vládnutí. Perzekuce postihla na čtvrt milionů lidí, a to nejen z řad údajně nepřátelských tříd (kulaků, továrníků, živnostníků a církevního kléru), ale také prostých dělníků či rolníků. Teror

⁹³ VEBER, Václav: *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN 2008, s. 238–344.

⁹⁴ Dle dostupných údajů mělo být do května 1948 ze státních a veřejných služeb vyhozeno 10 012 osob, přičemž se jednalo o 3284 úředníků, 1101 důstojníků armády a bezpečnosti, 534 profesorů a učitelů, 145 soudců nebo 49 lékařů. Celkově se z hlediska pracovních pozic a vedoucích funkcí měla únorová čistka týkat 26 až 28 tisíc lidí. MAŇÁK, Jiří: *Orientace KSČ na vytvoření socialistické inteligence*. In: KÁRNÍK, Zdeněk, KOPEČEK, Michal (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu II*. Praha, Dokořán – ÚSD AV ČR 2004, s. 128.

⁹⁵ VEBER, Václav: *Třetí odboj. ČSR v letech 1948–1953*. Pardubice, Univerzita Pardubice Fakulta filozofická 2014, s. 19.

⁹⁶ Politika mzdové a cenové nivelizace má v prostoru Československa své kořeny už v období let 1938–1939. ŠUSTROVÁ, Radka: *Sociální politika a nacionalismus v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha 2018. Disertační práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, s. 224–229.

⁹⁷ KAPLAN, Karel: *Přeměny české společnosti 1948–1960. Část první*, s. 118–119.

se odehrával jak prostřednictvím soudů, tak i dalších nástrojů, především táborů nucených prací, pomocných technických praporů nebo vystěhováváním staré střední vrstvy z bytů ve městech a soukromých zemědělců z hospodářských usedlostí. Stalinská represe nebyla jednorázovým aktem, ale většina postižených byla označena za takzvané bývalé lidi a po další desetiletí byla považována za občany druhé kategorie.⁹⁸

Bezprecedentní teror, vedený pod stalinským heslem zostřujícího se třídního boje, měl však i svou druhou stránku: možnost sociálního vzestupu pro statisíce osob z dosud neprivilegovaných vrstev, především mladých dělníků a rolníků. Existovaly tři základní instituce, jejichž prostřednictvím byli vyzdvihováni: ústřední dělnické školy,⁹⁹ takzvané dělnické přípravy¹⁰⁰ a stranické politické školy. Současný stav poznání nám bohužel neumožňuje určit, kolik „proletářů“ v období po roce 1948 nastoupilo do vedoucích funkcí a pracovních pozic. Karel Kaplan odhadl jejich počet v rozmezí dvě stě padesát až tři sta tisíc,¹⁰¹ Lenka Kalinová přibližně dvě stě až dvě stě padesát tisíc.¹⁰² Nejstřídmější odhad uvedl Jiří Maňák, podle kterého přibližně sto až sto dvacet tisíc osob přešlo v rozmezí let 1948 až 1954 z dělnické manuální profese do úřednického zaměstnání nebo do kvalifikovaného povolání duševní práce.¹⁰³

Vyzdvihování dělnických kádří bylo po roce 1948 prováděno velmi živelně, takže ani samo vedení KSČ nakonec nevědělo, kolik dělníků a rolníků bylo do vedoucích pozic povýšeno. Zpráva o kádrové politice z března 1958,¹⁰⁴ kterou vypracovalo I. oddělení ÚV KSČ, neurčitě hovoří o tom, že „v poměrně krátké době byly tisíce nejvyspělejších příslušníků dělnické třídy a pracujících rolníků vyzvednuty na vedoucí řídicí funkce a další stovky a tisíce takových lidí vystudovalo a studuje na našich odborných a vysokých školách. Tito lidé dnes

⁹⁸ Ke dni 31. prosince 1961 bylo do evidence Státní bezpečnosti [StB] v kategorii bývalí lidé zařazeno celkem 97 937 osob. Jednalo se o následující počet osob v jednotlivých podkategoriích: velkoburžoazie 6175, kulaci 18 073, bývalí funkcionáři buržoazie 2327, bývalí představitelé zahraničních firem 236, bývalí vyšší státní úředníci 7391, funkcionáři a aktivní členové bývalých fašistických stran 4586, funkcionáři a aktivní členové bývalých nacistických stran 7101, vyšší funkcionáři bývalých politických stran a organizací 7747, členové bývalé Hlinkovy slovenské ľudové strany 3499, představitelé církví a sekt 4528, představitelé spolků a klubů 654, bývalí agenti bezpečnosti 859, představitelé hnutí odporu 171, repatrianti 1680, odsouzení 12 620, jiné osoby ohrožující lidovou demokracii 20 290. VEBER, Václav: *Třetí odboj*, s. 173.

⁹⁹ Ústřední dělnické školy, které byly zřízeny při centrálních úřadech, ministerstvech a generálních ředitelstvích průmyslových podniků, existovaly do roku 1953 a za čtyři roky činnosti „připravily“ pět až šest tisíc osob k výkonu vedoucích pracovních pozic.

¹⁰⁰ V takzvané dělnické přípravce dělníci a rolníci absolvovali roční vzdělávací rychlokurz a posléze nastoupili k řádnému studiu na vysoké škole.

¹⁰¹ KAPLAN, Karel: *Proměny české společnosti 1948–1960. Část první*, s. 170–171.

¹⁰² KALINOVÁ, Lenka a kol.: *K proměnám sociální struktury v Československu 1918–1968*. Praha, Ústav sociálně politických věd Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy 1993.

¹⁰³ MAŇÁK, Jiří: *Orientace KSČ na vytvoření socialistické inteligence*, s. 153.

¹⁰⁴ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 7, arch. j. 158, Záznam z porady vedení I. oddělení dne 14. března 1957, s. 7–21.

*tvoří jádro naší nové dělnické inteligence.*¹⁰⁵ Přesné údaje jsou dostupné jen o počtu absolventů dělnických přípravek a ústředních dělnických škol. V období let 1948 až 1953 prošlo dělnickými přípravkami 11 141 osob, z nichž devadesát sedm procent následně pokračovalo na vysokou školu.¹⁰⁶

Z těchto údajů vyplývá, že kariérní povýšení minimálně sta tisíc dělníků a rolníků do vedoucích pracovních pozic se odehrálo přímou cestou, tedy bez jakéhokoliv vzdělávacího či přípravného kurzu. Současně přitom platilo, že toto kariérní povyšování probíhalo neorganizovaně až živelně. V období po roce 1948 totiž panovala velká nevyjasněnost v kompetencích stranických a nestranických institucí, stejně jako nevyjasněnost pravomocí uvnitř vlastní stany mezi volenými orgány, komisemi, odděleními aparátu a základními organizacemi. Tuto skutečnost můžeme uvést na modelovém příkladu, kdy o povýšení dělníka do vedoucí pracovní pozice v průmyslovém podniku za určitých okolností mohlo rozhodnout krajské stranické předsednictvo, okresní stranické předsednictvo, krajské kádrové oddělení, okresní kádrové oddělení, ministerstvo, národní výbor, generální ředitelství nebo i závodní organizace KSČ daného podniku. Vedení KSČ si velmi rychle uvědomilo, že do kádrové politiky musí zavést pořádek.

První předpis, který měl zavést do personální politiky alespoň nějaký systém, byl přijat 9. června 1948.¹⁰⁷ Jednalo se však o velmi stručnou směrnici, jež pouze určovala, že místní organizace KSČ rozhoduje v personálních záležitostech nepřesahujících její místo, okresní výbor měl rozhodovat na úrovni okresu, krajský výbor na úrovni kraje a ústřední výbor na celostátní úrovni. Nebylo však žádným způsobem popsáno, kdo má ve skutečnosti rozhodovat, tedy zda plénium příslušného výboru, sekretariát, předsednictvo, kádrová komise, kádrové oddělení nebo specializované oddělení. Jen pouhý náznak byl učiněn na ústřední úrovni, kdy sekretariát ústředního kádrového oddělení měl rozhodovat o běžných případech, ústřední kádrový sekretariát o závažnějších případech a předsednictvo ústředního výboru v případech zásadní důležitosti. Nijak už ale nebylo definováno, který kádrový přesun spadal do kategorie „běžné záležitosti“, „závažnějšího případu“ nebo „zásadní důležitosti“.

Nejasnost v kompetencích jednotlivých stranických součástí byla napravena až po půl roce, kdy předsednictvo ÚV KSČ 31. ledna 1949 schválilo usnesení „O kompetenci stranických orgánů v kádrových záležitostech“.¹⁰⁸ Toto usnesení se však týkalo jen kádrových pravomocí na ústřední úrovni, tedy předsednictva a organizačního sekretariátu ÚV KSČ, ministerstev,

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 7.

¹⁰⁶ MAŇÁK, Jiří: *Orientace KSČ na vytvoření socialistické inteligence*, s. 141.

¹⁰⁷ KAPLAN, Karel (eds.): *Kádrová nomenklatura KSČ 1948–1956. Sborník dokumentů*, s. 11–12.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 13–16.

generálních ředitelství a dalších celostátních institucí. Přijaté usnesení současně pověřilo organizační sekretariát ÚV KSČ, aby byl obdobný předpis vypracován i pro krajskou a okresní úroveň. Rozšířený kádrový pořádek pro předsednictvo a sekretariát ÚV KSČ a předsednictva krajských výborů byl schválen 30. března 1949.¹⁰⁹

I přes schválené směrnice nadále platilo, že předepsaná pravidla nebyla respektována a dále pokračovaly kompetenční spory jak mezi stranickými orgány a mimostranickými institucemi, tak i uvnitř KSČ. Hlavním zdrojem rozepří uvnitř stranického aparátu byla existence kádrových oddělení, která měla na starosti personální stranickou politiku, čímž však vstupovala do pracovních úseků jednotlivých specializovaných oddělení (průmyslu, zemědělství, masových organizací). V práci stranického aparátu nutně docházelo ke vzájemným sporům, kdy byla činnost kádrových oddělení stále více terčem vnitrostranické kritiky.¹¹⁰ Od podzimu 1951 tak byly připravovány dvě zásadní změny. Zprvu se jednalo o zrušení kádrových oddělení, zadruhé byl připravován kádrový pořádek, který měl do stranické kádrové práce zavést přehled a systém.¹¹¹

Roky 1951 až 1952 z hlediska stranické kádrové politiky představují klíčové období, kdy se vyprofilovaly její dva základní stavební kameny. Zprvu, namísto kádrových oddělení se personální politikou zabývala všechna oddělení stranického aparátu, kdy se současně kádrová politika stala hlavní náplní jejich činnosti. Zadruhé, byl přijat takzvaný kádrový pořádek, tedy základní směrnice řídící výkon stranické personální politiky. První kádrový pořádek ÚV KSČ byl odsouhlasen v únoru 1952. Celkem 14 990 kádrových návrhů podléhalo rozhodnutí orgánů ÚV KSČ. Konkrétně politický sekretariát a předsednictvo schvalovaly 3244 kádrových návrhů, organizační sekretariát 11 746 kádrových návrhů.¹¹² Přijatý kádrový pořádek z roku 1952 přiznával kádrovou pravomoc výlučně voleným stranickým orgánům, přičemž stranický aparát měl mít na starosti jen administrativní úlohu. Mocenské postavení stranického aparátu bylo totiž významně postiženo procesem „odhalování“ skrytých nepřátel uvnitř KSČ, kdy byly ve veřejném prostoru s různou mírou intenzity kritizovány údajné nepřátelské metody, označované jako slánština či šlingovština. Součástí těchto kampaní byla kritika stranického aparátu, který se měl pod vedením údajného zrádce Rudolfa Slánského neoprávněně vyvyšovat nad volené stranické orgány a všechny ostatní instituce. Po procesu se

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 17–23.

¹¹⁰ NA, f. Organizační oddělení Marie Švermová 1945–1951, sv. 32, arch. j. 212, s. 109–146, Zpráva z průzkumu okresu Jindřichův Hradec; NA, f. Generální sekretariát 1945–1951, sv. 199, arch. j. 1270, s. 238, Souhrnná zpráva z instruktáže krajských kádrových oddělení za únor 1950.

¹¹¹ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 10, arch. j. 215, s. 68–69, Reorganizace kádrové práce strany, 20. září 1951.

¹¹² KAPLAN, Karel (eds.): *Kádrová nomenklatura KSČ 1948–1956*, s. 9.

Slánským tak téměř ve všech veřejných projevech vedoucích funkcionářů bylo zdůrazňováno, že stranický aparát nemá žádné právo činit jakékoliv rozhodnutí, že jeho jediným úkolem je realizovat usnesení volených stranických orgánů.

Z hlediska fungování KSČ bylo zásadní, že přijatý kádrový pořádek z února 1952 učinil přítrž vzniku možných institucionálních sporů mezi stranickými orgány a mimostranickými institucemi, protože jednoznačně určil funkce a pracovní pozice, o kterých suverénně rozhodovaly stranické orgány. Současně platí, že přijatý kádrový pořádek byl extrémně centralistický i rozsáhlý,¹¹³ kdy volené orgány ÚV KSČ rozhodovaly o personálním obsazení téměř patnácti tisíc funkcí a pracovních pozic na centrální úrovni i v regionech. Z toho však vyplývalo, že byly naprosto zahlceny schvalováním desítek kádrových návrhů na každém svém zasedání. V naprosté většině případů tudíž schvalování probíhalo automaticky a formalisticky. Úkolem stranického aparátu v tomto procesu nebylo nic jiného než ke konkrétnímu personálnímu návrhu vypracovat kádrový posudek, který byl opět z důvodu velkého rozsahu kádrové nomenklatury velmi formalistický a obsahoval jen základní údaje o navrhované osobě.

2.3 Vedení aparátu ÚV KSČ v září 1953

Situace ve vedení státních a stranických orgánů na počátku roku 1953 byla značně nepřehledná, protože se prezident státu a současně předseda KSČ Klement Gottwald pustil do rozsáhlých organizačních změn i personálních přesunů. Dle dostupných sovětských archivních dokumentů, ze kterých vycházel Jiří Pernes, chtěl Gottwald ukončit dvojkolejnost vládnutí stranických a státních orgánů. Hlavní mocenské pravomoce měly přejít na státní orgány a členové politického sekretariátu ÚV KSČ měli vytvořit předsednictvo vlády – tím by se práce státních úřadů těsněji propojila se stranickými orgány.¹¹⁴ Z těchto důvodů zamířil na konci ledna 1953 tajemník ÚV KSČ pověřený řízením ústředního stranického aparátu Antonín Novotný do funkce místopředsedy vlády. Tyto organizační a personální změny však neměly dlouhého trvání, jelikož Klement Gottwald 14. března 1953 zemřel.

Po smrti Klementa Gottwalda bylo ve vedení KSČ počítáno s tím, že se bude pokračovat v zamýšlené reorganizaci, která by znamenala mocenskou dominanci státních orgánů. Členové stranického vedení si sice podrželi členství v politickém sekretariátu, respektive předsednictvu ÚV KSČ, ale z hlediska vlastního pracovního zařazení dali přednost státním funkcím: Antonín Zápotocký se stal prezidentem, Viliam Široký předsedou vlády, Jaromír Dolanský, Alexej

¹¹³ Ústřední výbor schvaloval 14 990 funkcí, krajské výbory 1085 a okresní výbory 464. KAPLAN, Karel (eds.): *Kádrová nomenklatura KSČ 1948–1956*, s. 9.

¹¹⁴ PERNES, Jiří: *Zprávy z Prahy 1953*. Praha, Academia 2016, s. 18–19.

Čepička, Václav Kopecký a Karol Bacílek zůstali místopředsedy vlády. Stejně tak Václav David, Július Ďuriš a Václav Nosek si podrželi své posty ministrů zahraničí, zemědělství a vnitra. V březnu 1953 ze všech členů předsednictva ÚV KSČ jen Antonín Novotný a Jan Harus pracovali ve stranickém aparátu, všichni ostatní vykonávali státní funkce.¹¹⁵

Spolu s obsazením vedoucích státních funkcí musela být vyřešena i otázka vedení KSČ. Vzhledem k tomu, že nikdo z vedoucích funkcionářů výrazně nepřevyšoval ostatní, bylo rozhodnuto funkci předsedy KSČ neobsazovat. Vedení strany převzaly kolektivní orgány, tedy politický sekretariát, předsednictvo a organizační sekretariát ÚV KSČ.¹¹⁶ Vedle toho však muselo být rozhodnuto, kdo bude zodpovědný za řízení práce stranického aparátu. Na zasedání předsednictva ÚV KSČ 20. března 1953 bylo usneseno, že tajemníkem odpovědným za řízení ústředního stranického aparátu bude Antonín Novotný.¹¹⁷ Můžeme považovat za téměř jisté, že ostatní členové vedení nepočítali s tím, že by se aparát ústředního výboru vrátil na mocenský vrchol, jak tomu bylo dříve za Rudolfa Slánského. Antonín Novotný tak měl působit v roli, v jaké byl od podzimu 1951 do ledna 1953, kdy byl pověřen vedením stranického aparátu, ale mocensky nad ním stáli předseda KSČ a volené stranické orgány. Postavení Novotného ve vedení stranického aparátu bylo stvrzeno na zasedání pléna ústředního výboru 4. září 1953, kdy se stal prvním tajemníkem ÚV KSČ, ačkoliv stranické stanovy tuto funkci vůbec neznaly.¹¹⁸

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem, kdy měl z hlediska mocenských pravomocí hrát stranický aparátu druhé housle, byla místa ve vedení ústředního aparátu obsazena funkcionáři, kteří do té doby nepatřili do nejvyššího stranického vedení. Na počátku roku 1953 vykonávali funkce tajemníků Bruno Köhler, Anna Baramová, Richard Hradec, Vratislav Krutina, František Nečásek, Jiří Salga, Josef Tesla a Bedřich Voda-Pexa. Za svůj stranický vzestup vděčili především vykonstruovaným soudním procesům a související stranické čistce, kdy byli bývalí vedoucí pracovníci aparátu odstaveni: Rudolf Slánský (ústřední tajemník), Josef Frank (zástupce ústředního tajemníka) a Bedřich Geminder (vedoucí mezinárodního oddělení) byli odsouzeni a popraveni, Gustav Bareš (zástupce ústředního tajemníka), Václav Sova (vedoucí zemědělského oddělení) a Jiří Hendrych (vedoucí kulturně propagačního oddělení a posléze tajemník ÚV KSČ) byli odvoláni. Jejich nástupci se vnitrostranických čistek aktivně účastnili, v první řadě to platí o Brunu Köhlerovi, který jako předválečný absolvent Mezinárodní

¹¹⁵ Zdeněk Fierlinger byl místopředsedou vlády, Ludmila Jankovcová ministryní výživy, Oldřich John předsedou Národního shromáždění, Josef Krosnář ministrem výkupu a Zdeněk Nejedlý místopředsedou vlády.

¹¹⁶ Od X. sjezdu KSČ v červnu 1954 byly jako volené orgány ÚV KSČ ustaveny politické byro a sekretariát ÚV KSČ. V roce 1962 bylo politické byro (politbyro) přejmenováno na předsednictvo.

¹¹⁷ PERNES, Jiří: *Zprávy z Prahy 1953*, s. 32–33.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 36.

leninské školy v Moskvě [MLŠ], člen exekutivy kominterny a moskevského vedení KSČ¹¹⁹ těžce nesl své upozadění po roce 1945, které bylo zapříčiněno především jeho sudetoněmeckým původem¹²⁰.

Čistky proběhlé v letech 1950 až 1952 pomohly ke stranickému vzestupu také osobám, které do té doby pracovaly v blízkosti Klementa Gottwalda, konkrétně se jednalo o Františka Nečásku a Richarda Hradce. Oba nakonec ale působili jako tajemníci ÚV KSČ velmi krátce, a to od ledna do září 1953, posléze se už nikdy do vysokých stranických funkcí nevrátili.¹²¹ Obdobně velmi krátká byla také tajemnická kariéra Bedřicha Vody-Pexy, rovněž absolventa elitní Mezinárodní leninské školy v Moskvě. Voda-Pexa byl v roce 1932 stranou poslán studovat do Moskvy a posléze zde zůstal, za války pracoval v redakci Československého rozhlasu. Po válce působil v tiskovém odboru ÚV KSČ a později byl členem redakční rady časopisu *Za trvalý mír, za lidovou demokracii*. V únoru 1952 se stal tajemníkem ÚV KSČ, v listopadu 1953 však příznačně v Moskvě zemřel.¹²²

Z hlediska dalšího vývoje personálního obsazení je výchozím badatelským bodem stav ze září 1953. Nově schválená systematizace členila aparát ÚV KSČ na čtrnáct oddělení, tajemníků bylo pět, přičemž ale Bedřich Voda-Pexa záhy zemřel. Obsazení vedoucích pozic v ústředním stranickém aparátu v září 1953 představuje následující tabulka. Na místech tajemníků zůstali Antonín Novotný, Bruno Köhler a Vratislav Krutina. Dosavadní tajemníci Jiří Salga a Anna Baramová se museli smířit se sestupem na pozice vedoucích oddělení.

I. tajemník ÚV KSČ	Antonín Novotný
tajemník ÚV KSČ	Bruno Köhler
tajemník ÚV KSČ	Vratislav Krutina
tajemník ÚV KSČ	Václav Pašek
tajemník ÚV KSČ	Bedřich Voda-Pexa
I. oddělení orgánů strany, odborů a mládeže	Květoslav Innemann
II. oddělení státní administrativy a branné	Jiří Salga
III. oddělení propagace, agitace a kultury	Václav Slavík

¹¹⁹ Köhler byl členem zahraničního byra v Paříži v letech 1939–1940 a členem zahraničního byra v Moskvě v letech 1943–1945.

¹²⁰ KAPLAN, Karel: *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. Praha, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR 2002, s. 93–94.

¹²¹ Richard Hradec až do roku 1970 pracoval na úřadu předsednictva vlády. NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1966–1971, sv. 51, arch. j. 90, Zápis schůze sekretariátu ústředního výboru [SÚV] KSČ ze dne 3. srpna 1970, s. 53–54. František Nečásek pracoval v kulturní sféře, když byl v letech 1954 až 1957 ústředním ředitelem Československého rozhlasu a televize, 1957 až 1959 předsedou Československého výboru pro rozhlas a televizi, a nakonec od roku 1959 do 1968 ředitelem nakladatelství Odeon Praha.

¹²² Zemřel tajemník ÚV KSČ soudruh B. Voda-Pexa. *Rudé právo*, 17. listopad 1953, roč. 34, č. 320, s. 1.

IV. oddělení školství	Bohumil Mucha
V. oddělení lidových milicí	Alois Kotva ¹²³
VI. oddělení obchodu, lehkého a potravinářského průmyslu	Josef Němec
VII. oddělení zemědělství a lesů	Jindřich Kouba
VIII. oddělení plánování, strojírenství a hutí	Miroslav Mamula
IX. oddělení dopravy a spojů	Josef Paleček
X. oddělení paliv, energetiky a chemického průmyslu	Miroslav Hladiš
XI. oddělení stavebnictví	František Havlín
XII. oddělení mezinárodní	Anna Baramová
(XIII.) hospodářská správa	Antonín Faltýnek
(XIV.) technické oddělení	Jan Svoboda

Tabulka 2 – Vedení aparátu ÚV KSČ, září 1953

Antonín Novotný se narodil 10. prosince 1904 v Letňanech. Pocházel z dělnické rodiny, jeho otec pracoval jako zedník. Novotný se vyučil strojním zámečníkem a pracoval v ČKD ve Vysočanech a Libni. Už od svého mládí se účastnil veřejného dění, v roce 1921 vstoupil do KSČ. Ve dvacátých letech se věnoval především činnosti v komunistických tělovýchovných organizacích, důvěrníkem stranické organizace v Letňanech se stal v roce 1929, do pražského krajského výboru byl zvolen v roce 1931. Ve třicátých letech vykonával funkci předsedy okresního výboru KSČ [OV KSČ] v pražském Karlíně, a byl tak v přímém kontaktu s nejvyšším vedením, protože právě v této městské čtvrti sídlil ústřední stranický sekretariát. Po absolvování stranické školy v roce 1936 začal pracovat jako tajemník pražské KSČ a s výjimkou let 1937 až 1938, kdy působil v Hodoníně, nikdy nepracoval mimo Prahu. Jiné části Československa téměř neznal a ve svých názorech se často nedokázal oprostit od pragocentristického pohledu. Chybělo mu porozumění pro regionální specifika a v průběhu své pozdější vrcholné politické kariéry se kvůli tomu dostával do četných konfliktů. Z hlediska národnostního přesvědčení dokonce odmítal brát Slováky jako samostatný národ a neveřejně se hlásil k čechoslovakistické národnostní koncepci.¹²⁴

Na počátku druhé světové války nepatřil Novotný mezi vedoucí garnituru stranických funkcionářů, která odešla z Československa do exilu. Až do roku 1941 pracoval ve

¹²³ Alois Kotva byl v letech 1952 až 1956 náčelníkem (velitelem) Lidových milicí, jeho pozice vedoucího oddělení tak vyplývala jen z organizačního uspořádání aparátu ÚV KSČ. Samostatné oddělení lidových milic v aparátu ÚV KSČ existovalo jen krátce v letech 1953 až 1954. Alois Kotva z tohoto důvodu není zahrnut mezi vedoucí pracovníky aparátu ÚV KSČ.

¹²⁴ ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989). L–Z*, s. 125; KAPLAN, Karel: *Antonín Novotný. Vzestup a pád „lidového“ aparátčika*, s. 200.

vysočanském družstvu Včela a současně se podílel na činnosti ilegální KSČ. V dubnu 1941 utrpěl těžký pracovní úraz, v září byl zatčen a až do konce války vězněn v koncentračním táboře Mauthausen. Měl však velké štěstí v neštěstí, jelikož nebyl na rozdíl od většiny místních vězňů zařazen na otrockou práci v kamenolomu, ale pracoval jako strojní zámečnick. Byl pracovně zařazen mimo vlastní koncentrační tábor na správě vodovodní sítě, kde mu navíc jeho vedoucí údajně tajně přilepšoval dávkami jídla. Díky tomu Novotný čtyři roky v koncentračním táboře přežil.¹²⁵ V Mauthausenu se spřátelil s několika muži, kterým pak po celou dobu své politické kariéry věřil a neváhal je pověřovat výkonem vysokých stranických a státních funkcí. Jednalo se především o trojici Jiří Hendrych, Jindřich Kotal a Karel Mestek, kteří v padesátých a šedesátých letech představovali Novotného nejbližší politické spojence. Dlouhou dobu Novotný věřil také dalšímu spoluvězni Otu Šikovi, ten se však v průběhu šedesátých let naopak zařadil mezi jeho nejhlasitější oponenty.

Po skončení války se Novotný vrátil do Prahy a příštích šest let zde pracoval jako vedoucí tajemník KV KSČ. Měl odpovědnost za největší kraj v republice, kde sídlily všechny centrální úřady a který byl významnou průmyslovou aglomerací. Vzhledem k tomu, že pod Pražský kraj spadaly i středočeské okresy, museli pražští komunisté řešit i zemědělské otázky. Odpovědnost a současně pravomoce Antonína Novotného jako prvního muže v krajské stranické organizaci tak byly vyšší než některých ministrů nebo členů ústředních stranických orgánů. Novotný si také mohl přičíst k dobru podíl na úspěšném komunistickém převratu v únoru 1948, i když se v té době radikálně naladěná pražská komunistická organizace dostala do sporu s Gottwaldem a Slánským ohledně vyzbrojení komunistických milicí.

Mocenské postavení Antonína Novotného úzce souviselo s pozicí ústředního tajemníka Rudolfa Slánského. V letech 1948 až 1949 to nejprve vypadalo, že by Novotný mohl o svou vedoucí funkci v Praze přijít, jelikož generální tajemník Rudolf Slánský spolu s vedoucí organizačního oddělení ÚV KSČ Marií Švermovou na jeho místo údajně prosazovali Otto Šlinga. Z tohoto důvodu panovaly mezi Novotným a Slánským napjaté vztahy, které se pro Novotného mohly v době hledání skrytých nepřátel a zrádců uvnitř KSČ stát osudnými.¹²⁶ Skutečností však zůstává, že až do odvolání Slánského z funkce ústředního tajemníka v září 1951 zůstal Novotný vedoucím tajemníkem KV KSČ v Praze – na rozdíl od čtyř jiných krajských tajemníků (Hanuše Lomského, Vítězslava Fuchse, Mikuláše Landy a Ervína Poláka) nebyl odhalen jako skrytý nepřítel.

¹²⁵ ČVANČARA, Jaroslav: Mauthausen – tábor ztracených duší. *Paměť a dějiny*, roč. 6, č. 2 (2012), s. 99.

¹²⁶ KAPLAN, Karel: *Antonín Novotný. Vzestup a pád „lidového“ aparátčíka*, s. 38–39; KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 180.

V září 1951 se mocenské postavení Rudolfa Slánského a Antonína Novotného zásadně proměnilo. Zatímco Slánský měl před sebou už pouhé tři měsíce života na svobodě, začal naopak Novotný v mocenské hierarchii stoupat. Dne 6. září 1951 byl na zasedání pléna ÚV KSČ zvolen tajemníkem ÚV KSČ, přičemž byl současně pověřen řízením ústředního stranického aparátu. Dne 6. prosince 1951 byl zvolen členem politického sekretariátu a předsednictva ÚV KSČ, a vyšvihl se tak mezi nejvyšší stranickou elitu. Při vyšetřování Rudolfa Slánského Novotný nezapomněl na jejich proběhlé spory a plně pro vyšetřovatele otevřel archiv ÚV KSČ, aby zde mohli nalézt „důkazy“ o jeho domnělé nepřátelské činnosti.¹²⁷

Druhý mužem aparátu ÚV KSČ v roce 1953 byl Bruno Köhler. Narodil se v Novém Městě pod Smrkem na Liberecku 16. července 1900. Mezi lety 1906 a 1914 navštěvoval obecnou a měšťanskou školu, poté pracoval jako tiskařský dělník. V roce 1918 byl nakrátko povolán do armády, po demobilizaci až do roku 1921 pracoval opět jako dělník. Už od svých sedmnácti let byl aktivní v německé sociální demokracii, v roce 1921 patřil k zakládajícím členům KSČ a ihned se stal profesionálním stranickým pracovníkem. V letech 1921 až 1924 byl funkcionářem Komunistického svazu mládeže, od 1925 pak krajským sekretářem KSČ v Ostravě. V letech 1926 až 1928 studoval na Mezinárodní leninské škole v Moskvě, po návratu se aktivně podílel na bolševizaci strany, od roku 1929 byl členem ÚV KSČ i politického byra, v průběhu třicátých let zastával i vysoké posty v kominterně.¹²⁸ V září 1938 byl vyslán exekutivou Komunistické internacionály do Paříže, kde na jaře 1939 vytvořil spolu s Janem Švermou a Viliamem Širokým takzvané pařížské byro. Na počátku roku 1940 byl na krátkou dobu zatčen, po porážce Francie se mu podařilo z Evropy odcestovat. Přes Portugalsko odcestoval do Mexika a poté byl v Spojených státech amerických. V roce 1941 se dostal do Sovětského svazu a nejdříve pracoval mezi německými komunisty. Teprve od roku 1943 se stal členem zahraničního byra KSČ v Moskvě.¹²⁹

Po druhé světové válce působil v sovětské okupační zóně v Německu, do Československa se vrátil až v roce 1947 a pracoval na nepříliš významných pozicích v aparátu ÚV KSČ.¹³⁰ Teprve po jmenování Ladislava Kopřivy ministrem národní bezpečnosti v roce 1950 se Köhler konečně dočkal odpovědnější funkce: stal se vedoucím kádrového oddělení a

¹²⁷ KAPLAN, Karel: *Antonín Novotný. Vzestup a pád „lidového“ aparátčíka*, s. 41–42.

¹²⁸ KAPLAN, Karel: *Mocní a bezmocní*, s. 295; ŠTVERÁK, František: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa*, s. 519; TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století. I. díl*. Praha – Litomyšl, Paseka – Petr Meissner 1999, s. 97.

¹²⁹ ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989). A–K*, s. 600–604.

¹³⁰ KAPLAN, Karel: *StB o sobě*, s. 93–94; ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989). A–K*, s. 601.

poté oddělení stranických orgánů ÚV KSČ.¹³¹ Köhler tak měl pod kontrolou obsazování důležitých míst ve státní, hospodářské i stranické sféře. Vedle toho se velmi brzy začal aktivně podílet na odhalování údajných zrádců a spiklenců uvnitř komunistické strany. I když se zpočátku snažil bránit Otto Šlinga před útoky Jarmily Taussigové, nakonec se dal jasně do služeb sovětským poradcům a při výkonu jejich práce jim byl velmi nápomocen. Ve stranických komisích měl mimo jiné na starosti vyšetřování Clementise, Šlinga nebo Švermové, podílel se na přípravách zatčení španělských interbrigadistů nebo krajských tajemníků KSČ.¹³²

Velmi blízko ke Köhlerovi měla Anna Baramová, narozená 12. prosince 1911 v Kročehlavech. Po ukončení měšťanské školy se učila švadlenou, aktivně však působila v komsomolu a už od svých šestnácti let údajně pracovala ve stranickém aparátu. Členkou KSČ se stala v roce 1929. Stejně jako Köhler absolvovala ve třicátých letech Mezinárodní leninskou školu v Moskvě. Zde se seznámila s bulharským komunistickým politikem Ljubomírem Baramovem-Ljubčou, kterého si posléze vzala. V roce 1938 se nakrátko vrátila do Československa, poté se svolením stranického vedení odešla do Bulharska. Zde strávila celou válku a podílela se na odbojové činnosti, její manžel však byl v roce 1944 popraven. Nakonec Baramová v Bulharsku zůstala až do roku 1946, poté se vrátila do Československa a stala se zaměstnankyní aparátu ÚV KSČ. Od roku 1950 pracovala v kádrovém oddělení, v letech 1951 až 1953 byla v čele mezinárodního oddělení, v lednu 1953 byla zvolena tajemnicí ÚV KSČ. Spolu s Köhlerem se aktivně podílela na stranických čistkách – byla členkou komise, která vypracovala seznamy osob, jež na údajné doporučení Šlinga přišly do stranického, státního a hospodářského aparátu a mohly tak být potenciálními zrádci.¹³³ Komise měla za úkol všechny tyto osoby prověřit. Později se prověřování rozšířilo na osoby, které za války žily ve Velké Británii, na španělské interbrigadisty nebo na příslušníky domácích odbojových skupin.¹³⁴ O blízkosti Köhlera a Baramové svědčí skutečnost, že se Köhler v roce 1955 rozvedl se svou

¹³¹ Karel Kaplan ve svých pracích nepřesně uvádí, že se Köhler stal v roce 1950 tajemníkem ÚV KSČ. Tato pozice však v roce 1950 neexistovala. Rudolf Slánský zastával funkci ústředního tajemníka KSČ a měl tři zástupce, jmenovitě Josefa Franka, Gustava Bareše a Štefana Bašťovanského.

¹³² KAPLAN, Karel, *Mocní a bezmocní*, s. 298. V některých případech však dokázal i Köhler na obranu některých lidí zasáhnout. Stalo se tak například v květnu 1951, když Státní bezpečnost sesbírala materiál na komunistického funkcionáře Štefana Majora, který působil ve vysokých funkcích na Slovensku. Bezpečnost jej mimo jiné obviňovala, že se při sčítání lidu v roce 1940 přihlásil k maďarské národnosti, že je velkomaďarského smýšlení kladně nakloněný horthyovskému režimu. Köhler k těmto nesmyslným obviněním napsal ministrovi Kopřivovi dopis, ve kterém se jednoznačně postavil na stranu Majora. ABS, f. Velitelství Státní bezpečnosti, sign. 310-92-8, s. 92, Zpráva z 11. května 1951.

¹³³ ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989). A–K*, s. 137–116

¹³⁴ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 370–371, arch. j. 465, schůze PB ÚV KSČ dne 27. listopadu 1962, bod 26, Výsledky přešetření nejdůležitějších politických procesů proti osobám, které zastávaly významné politické funkce, tiskopis „Souhrnná zpráva o politických procesech a s nimi souvisejících okolnostech v období 1949–1954“, s. 2.

stávající manželkou a oženil se právě s Baramovou. O okolnostech tohoto vztahu však ještě bude pojednáno na příslušném místě.

Do vedení aparátu ÚV KSČ rovněž nastoupili tři muži, kteří měli přímo vzorový bolševický biografický profil. Jednalo se Václava Paška, Květoslava Innemanna a Josefa Palečka. Všichni měli dělnický původ, aktivně pracovali v KSČ už za první republiky a prokazatelně se také zúčastnili protinacistického odboje. Nový tajemník ÚV KSČ Václav Pašek se narodil 12. dubna 1903 ve Skočicích u Přeštic v západních Čechách do dělnické rodiny, vyučil se strojním zámečníkem a pracoval jako dělník ve Škodových závodech v Plzni. Už v roce 1921, tedy ve svých osmnácti letech, se stal členem KSČ. V letech 1922 až 1924 byl za práci v Německu, kde se stal členem Komunistické strany Německa, v roce 1930 pak studoval na Mezinárodní leninské škole v Moskvě. Aktivním funkcionářem se stal ve třicátých letech: byl stranickým tajemníkem v několika krajích a ve Škodovce jako šéfredaktor vydával komunistický časopis Škodovák. Za svou veřejnou činnost byl mezi lety 1929 a 1937 celkem čtrnáctkrát trestně stíhán, v roce 1933 byl dokonce odsouzen na půl roku do vězení za svou spolupráci se sovětskou zpravodajskou službou. Po roce 1934 pracoval ve službách KSČ v Hradci Králové, Českých Budějovicích a Hodoníně. Ve stranické práci pokračoval i po přechodu do ilegality, kdy po krátkém působení v Mladé Boleslavi pracoval od roku 1939 až do roku 1944 v Havlíčkově (tehdy Německém) Brodě. V předposledním roce války jej čeští četníci varovali před chystaným zatčením, a proto se Pašek až do konce války ukrýval v Přešticích. V březnu 1945 se vrátil do Německého Brodu a podílel se na vzniku a činnosti Revolučního národního výboru, do jehož čela byl 5. května zvolen.¹³⁵ V Havlíčkově Brodě po roce 1945 stoupal v kariérním žebříčku. Byl předsedou okresního národního výboru [ONV] a krajského národního výboru [KNV] a posléze pracoval na KNV a KV KSČ v Jihlavě. V roce 1951 se zde podílel na stranických čistkách, zejména se ale osvědčil při hledání zrádců na KV KSČ v Plzni. Po zatčení dosavadního vedoucího tajemníka Hanuše Lomského byl totiž Pašek z ústředí dosazen na jeho místo a následně z této vedoucí stranické funkce provedl důslednou čistku v místní stranické organizaci.¹³⁶

¹³⁵ ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989). L–Z*, s. 148–149; ŠLOUF, Jakub: *KSČ na Plzeňsku v letech 1945–1948*. Praha 2008. Diplomová práce, Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, s. 157; ŠLOUF, Jakub: *Rivalita komunistické strany a sociální demokracie na Plzeňsku v letech 1945–1948. Poválečné dědictví prvorepublikových tradic*. In: KÁRNÍK, Zdeněk, KOCIAN, Jiří, PAŽOUT, Jaroslav, RÁKOSNÍK, Jakub (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu VI.*, s. 115; Zemřel soudruh Václav Pašek. *Rudé právo*, 16. listopad 1968, roč. 49, č. 311, s. 2.

¹³⁶ Ze svých funkcí byli odvoláni zástupci vedoucího tajemníka KV KSČ Miroslav Finek a Ladislav Čada, vedoucí kádrového oddělení Ivan Lewinger, vedoucí kulturně propagačního oddělení Jarmila Krýslová, zástupce vedoucí kulturně propagačního oddělení Břetislav Poncar, člen předsednictva KV KSČ a plánovací referent KNV Josef Vostradovský, předseda KNV Karel Frous nebo poslankyně Jaroslava Krafková. ŠLOUF, Jakub: *KSČ na Plzeňsku v letech 1945–1948*, s. 157.

Velmi podobný biografický profil měl i Josef Paleček. Narodil se 23. února 1902 v obci Vlková¹³⁷ do dělnické rodiny a sám v dělnických profesích pracoval jako zámečník, soustružník kovů nebo topič. V roce 1923 se stal členem komsomolu a v roce 1925 členem KSČ. V roce 1929 se jako delegát zúčastnil V. sjezdu KSČ a samozřejmě se postavil na stranu Klementa Gottwalda. Ve třicátých letech pracoval jako tajemník strany v Mladé Boleslavi a instruktor krajského výboru KSČ v Praze.¹³⁸ Zda se v této době seznámil s Antonínem Novotným, není v žádném dokumentu explicitně zaznamenáno, můžeme to však považovat za téměř jisté. Vedle stranické práce byl Paleček jako perspektivní kádr poslán na studia na Mezinárodní leninskou školu do Moskvy. Dle dostupných údajů zde studoval v letech 1932 až 1933 a posléze od roku 1933 do 1935, přičemž toto dvojí studium není v prostudovaných pramenech nijak dále zdůvodněno.¹³⁹ V průběhu okupace byl Josef Paleček zatčen a vězněn na různých místech, nakonec v koncentračním táboře Buchenwald.¹⁴⁰ Po skončení války byl stejně jako Pašek poslán pracovat na regionální úroveň, v období 1945 až 1950 byl vedoucím tajemníkem KV KSČ v Českých Budějovicích. Jakmile byl v roce 1950 jako údajný zrádce a spiklenec odhalen krajský tajemník KSČ v Brně Otto Šling, byl právě Paleček jako spolehlivý kádr poslán na Šlingovo místo vedoucího tajemníka KV KSČ v Brně. Pod Palečkovým vedením zde byla provedena důsledná očista stranické organizace.¹⁴¹ Po odchodu Palečka do aparátu ÚV KSČ v roce 1951 zaujal jeho místo v Brně právě Václav Pašek.

Třetím zkušeným bolševickým kádrem byl Květoslav Innemann. Narodil se 29. června 1910 v Lomu u Mostu do rodiny německého horníka. Vyučil se knihařem, ale velmi záhy se naplno věnoval stranické práci. V roce 1925 vstoupil do komsomolu a v roce 1928 do KSČ. Ve třicátých letech pracoval na stranických pozicích v severních Čechách, na jejich konci pak na Brněnsku. V roce 1939 byl zatčen a až do konce války vězněn v koncentračních táborech v Dachau a Buchenwaldu. Jeho poválečná kariéra byla podobná jako v případě Paška a Palečka – po válce stal vedoucím tajemníkem KV KSČ v Ústí nad Labem. Také Innemann se osvědčil při odhalování nepřátel uvnitř KSČ, jelikož se v roce 1951 stal vedoucím tajemníkem KV KSČ v Ostravě po zatčení dosavadního vedoucího tajemníka Vítězslava Fuchse a jeho zástupce Rudolfa Peschela. Pod jeho vedením byla na Ostravsku provedena důsledná stranická čistka.

¹³⁷ Dnes součást obce Zbizuby, okres Kutná Hora.

¹³⁸ KUBÁT, Jaroslav: *Josef Paleček*. České Budějovice, Růže 1975, s. 77.

¹³⁹ SOA Třeboň, f. KSČ–JKV České Budějovice, fascikl 424, sign. I/C/3a, Organizace a systematizace aparátů, s. 148–172, Obsazení krajského sekretariátu KSČ v Českých Budějovicích.

¹⁴⁰ KUBÁT, Jaroslav: *Josef Paleček*, s. 77.

¹⁴¹ Z aparátu KV KSČ Brno muselo odejít přes padesát politických pracovníků a funkcionářů. KAŠKA, Václav: *Neukázněná a neangažovaná. Disciplinace členů Komunistické strany Československa v letech 1948–1952*, s. 169–171.

V únoru 1953 Innemann nastoupil do aparátu ÚV KSČ a na sedm měsíců se stal vedoucím oddělení propagandy a agitace, od září 1953 nastoupil do vedení I. oddělení.

Další tři místa ve vedení ÚV KSČ zaujaly osoby, jež dříve spolupracovaly s Antonínem Novotným v aparátu pražského krajského výboru. Prvním byl Josef Němec, který byl vedoucím oddělení ÚV KSČ už od roku 1951. Narodil se 16. listopadu 1906 v Praze a vyučil se typografem. V roce 1922 vstoupil do komsomolu a v roce 1930 do KSČ. Za nacistické okupace se měl zapojit do ilegální činnosti. Po válce byl politickým tajemníkem okresu Praha XI, po únoru 1948 se pak stal vedoucím organizačně-instruktorského oddělení KV KSČ Praha.¹⁴² Za svou činnost obdržel Řád 25. února II. stupně.¹⁴³ Po absolvování čtyřměsíčního studijního kurzu na Ústřední politické škole [ÚPŠ] v roce 1950¹⁴⁴ zamířil do ústředního stranického aparátu. Zde vykonával funkce vedoucího oddělení Revolučního odborového hnutí [ROH] a Československého svazu mládeže [ČSM], od září 1953 nastoupil do oddělení obchodu, lehkého a potravinářského průmyslu. V aparátu ÚV KSČ však nakonec působil jen do dubna 1954, třebaže až do roku 1968 patřil k nejbližším spolupracovníkům Novotného. Němec byl totiž od roku 1954 do 1957 vedoucím tajemníkem městského výboru KSČ v Praze¹⁴⁵ a od roku 1957 až do 22. března 1968 vedoucím tajemníkem KV KSČ v Praze.¹⁴⁶ Jeho působení ve vysokých stranických funkcích tak skončilo přesně ve stejný den, kdy Antonín Novotný abdikoval na funkci prezidenta Československé socialistické republiky [ČSSR].

Druhým mužem z Prahy byl Vratislav Krutina. Narodil se 29. června 1913, původním povoláním byl truhlář a členem KSČ se stal v roce 1931. Vedle truhlářiny si ve třicátých letech přivydělával jako dělník v továrnách či na stavbách, na vlastní kůži však poznal hospodářskou depresi, když byl na počátku třicátých let dva roky bez práce. Aktivně pracoval v komsomolu v řadových funkcích, na počátku okupace se zapojil do ilegální činnosti v rámci Národního hnutí pracující mládeže, dne 2. února 1940 byl však zatčen.¹⁴⁷ Dle svých pozdějších vzpomínek

¹⁴² NA, f. Organizační oddělení Marie Švermová 1945–1951, sv. 21, arch. j. 153, s. 194–199, Prověrka KV KSČ Praha, rok 1950.

¹⁴³ NA, f. Kádrové oddělení ÚV KSČ, řády a vyznamenání 1948–1951, k. 6, arch. j. 18, Návrh funkcionářů na vyznamenání řádu 25. února II. stupně.

¹⁴⁴ Kádrový posudek z roku 1959 udává, že měl absolvovat čtyřměsíční kurz na ÚPŠ v roce 1949. Tento údaj však můžeme považovat za chybný.

¹⁴⁵ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 30, Kádrové obsazení KV KSČ, 1955, kádrový posudek – Josef Němec.

¹⁴⁶ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 69, arch. j. 87, schůze PÚV KSČ dne 21.–22. května 1968, bod 18, Postup v záležitosti rezignace některých členů ÚV KSČ, kteří ztratili důvěru.

¹⁴⁷ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 12, arch. j. 223, s. 41–56, Výtahy z kádrových materiálů, rok 1951; ANEV, Petr, Bílý, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*. A–K, s. 683.

byl Krutina vyslýchán na Pankráci a krátce vězněn v Terezíně,¹⁴⁸ poté byl až do roku 1945 v německých věznicích v Ebrachu, Norimberku a Ambergu. Zatčena byla také jeho manželka, která byla vězněna v koncentračním táboře Ravensbrück.¹⁴⁹ Ihned po skončení války začal Krutina pracovat ve stranickém aparátu, po absolvování šestiměsíčního kurzu na Ústřední politické škole se stal v roce 1946 vedoucím tajemníkem KV KSČ Havlíčkův Brod. Po zrušení krajského výboru v Havlíčkově Brodě se vrátil do Prahy. Zde se stal v roce 1949 vedoucím komise mládeže ÚV KSČ a posléze generálním tajemníkem ÚV ČSM. Když byl v roce 1950 zřízen městský výbor KSČ v Praze, stal se Krutina jeho vedoucím tajemníkem¹⁵⁰ a současně zástupcem vedoucího tajemníka krajského výboru KSČ.¹⁵¹ Tím nebyl nikdo jiný než Antonín Novotný. Můžeme se domnívat, že známost s Novotným Krutinovi kariéře pomáhala. Na počátku roku 1953 tak významně povýšil, jelikož se 28. ledna stal tajemníkem ÚV KSČ. I v nadcházejících letech patřil Krutina do okruhu nejbližších Novotného spolupracovníků a i díky tomu zastával až do roku 1968 nejvyšší stranické a státní funkce.

Třetí aparátčík, kterého si Antonín Novotný přivedl do ÚV KSČ, je v historiografii dosud zcela opomíjený – Jan Svoboda. Například Karel Kaplan v životopisu Antonína Novotného¹⁵² uvádí Svobodu jako jeho tajemníka, přičemž jej zmiňuje na pouhých dvou stránkách. Ostatní historiografické knihy Svobodovu stranickou kariéru vůbec nereflktují. Jak se pokusíme v následujícím výkladu ukázat, toto opomíjení vůbec neodpovídá skutečnému významu, jaký Svoboda v hierarchii KSČ v padesátých a šedesátých letech zastával. Jan Svoboda se narodil 19. března 1922, jeho otcem byl významný pražský komunistický politik Adolf Svoboda, zakládající člen KSČ, který mimo jiné po válce v letech 1954 až 1964 zastával post pražského primátora (respektive předsedy městského národního výboru). I díky tomu bylo značně předurčeno politické směřování jeho syna. Jan Svoboda do KSČ vstoupil v roce 1939, tedy ve svých sedmnácti letech. Vyučil se optikem-mechanikem a byl zaměstnán u firmy Srp a Štys v Praze. V době nacistické okupace se Jan Svoboda pravděpodobně účastnil práce v ilegální KSČ, jeho otec byl vězněn v koncentračních táborech. Zda byl vězněn také on, není z dostupných údajů jisté. Podle kádrového posudku z roku 1968 byl v roce 1944 zatčen pro

¹⁴⁸ KRUTINA, Vratislav: *Vzpomínky na práci v národním hnutí pracující mládeže a na mé věznění v době německé okupace*. In: ADÁMEK, Vladimír (red.): *Vzpomínají předváleční členové Komunistické strany Československa šestého pražského obvodu*. Praha, Obvodní výbor KSČ Praha VI. 1982.

¹⁴⁹ ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989). A–K*, s. 638–686.

¹⁵⁰ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 12, arch. j. 223, s. 41–56, Výtahy z kádrových materiálů, rok 1951.

¹⁵¹ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 13, arch. j. 228, s. 1–2, členové a náhradníci KV KSČ Praha, rok 1951.

¹⁵² KAPLAN, Karel: *Antonín Novotný. Vzestup a pád „lidového“ aparátčíka*, s. 42 a 91.

ilegální činnost,¹⁵³ v publikovaných vzpomínkách z roku 1982 se však Svoboda o svém věznění nezmiňuje.¹⁵⁴ Po skončení války se ihned zapojil do stranické práce. V roce 1945 byl referentem obvodního výboru KSČ Praha XIX, posléze zde působil až do roku 1949 jako politický tajemník. V roce 1949 povýšil do aparátu krajského výboru, kde nejprve pracoval jako stranický instruktor, poté jako pomocník vedoucího tajemníka KV KSČ Antonína Novotného. Od této doby můžeme datovat jejich téměř dvacetiletou spolupráci. Když se Novotný v září 1951 stal tajemníkem ÚV KSČ, Svoboda jej ihned 24. září následoval.¹⁵⁵

Nástup Antonína Novotného a Jana Svobody do aparátu ÚV KSČ výstižně popsal s odstupem dvaceti let Václav Pelíšek, který v té době pracoval jako vedoucí odboru vědy a vysokých škol ÚV KSČ: „[Po zatčení Slánského bylo] v generálním sekretariátu pusto a prázdné. Úřadoval jen Köhler. Jednoho dne stoupal po dlouhém schodišti pohublý muž s vlnitými vlasy. Znal jsem ho dobře: Antonín Novotný. Uzavřel se v místnostech Slánského. Ve dne v noci vedle něho stál, chodil či seděl pihovatých hoch, který se nikomu pořádně nepodíval do očí, který nic neuměl, málo věděl, ale za to slyšel vše, co se kde řeklo a šustlo: syn pražského primátora, Jan Svoboda. Začínala nová éra.“¹⁵⁶ Jan Svoboda doprovázel Novotného i během jeho krátké pracovní epizody ve funkci místopředsedy vlády a poté se s ním samozřejmě vrátil do aparátu ÚV. V září 1953 se Svoboda dočkal významného povýšení – stal se vedoucím technického oddělení a na této pozici působil deset let. Pod svou pravomocí měl stranickou administrativu. Díky tomu měli Novotný se Svobodou veškerou kontrolu nad stranickými písemnostmi, především všemi zápisy z jednání předsednictev, sekretariátu nebo plenárních schůzí ÚV KSČ, stejně jako nad všemi ostatními důležitými dokumenty.

Vedle zkušených stranických pracovníků (Václava Paška, Josefa Palečka a Květoslava Innemanna) a osobám blízkým Antonínu Novotnému (Josef Němec, Vratislav Krutina a Jan Svoboda) se však na vedoucích pozicích v aparátu ÚV KSČ ocitly osoby, které za svůj vzestup vděčily především své stranické práci po roce 1945. Jednalo se o Miroslava Hladiše, Františka Havlína, Jiřího Salgu, Jindřicha Koubu, Antonína Faltýnka, Bohumila Muchu, Miroslava Mamulu a Václava Slavíka. První tři jmenovaní se mohli ve svém životopise pochlubit dělnickou pracovní minulostí, kádrový profil ostatních osobností už příliš bolševický nebyl.

¹⁵³ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1966–1971, sv. 29, arch. j. 47, schůze SÚV KSČ dne 27. listopadu 1968, bod 12, Kádrové návrhy, s. 120, kádrový výtah – Jan Svoboda.

¹⁵⁴ SVOBODA, Jan: *První poválečná schůze okresního aktivu KSČ v Praze 6*. In: ADÁMEK, Vladimír (red.): *Vzpomínají předváleční členové Komunistické strany Československa šestého pražského obvodu*.

¹⁵⁵ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 11, arch. j. 219, s. 150–151, Korespondence k reorganizaci aparátu ÚV KSČ.

¹⁵⁶ PELÍŠEK, Václav: *Nástup šedivých*, s. 553–554.

Miroslav Mamula byl komunistický funkcionář pocházející z Ostravska. Historické povědomí o něm komplikuje skutečnost, že zde působil jeho jmenovec, známý vedoucí tajemník severomoravského kraje z období normalizace.¹⁵⁷ Několik odborných publikací tyto dva komunistické politiky zaměnilo.¹⁵⁸ Miroslav Mamula se narodil 27. června 1921 ve Frýdlantu nad Ostravicí. V roce 1940 odmaturoval na strojní průmyslovce a poté pracoval jako technik v závodě Ferrum ve Frýdlantu nad Ostravicí. Po skončení druhé světové války byl zaměstnán v Třineckých železárnách a v závodě Koh-i-noor v Jablunkově. V květnu 1945 vstoupil do KSČ a jako řadový stranický funkcionář pracoval v místní organizaci. V října 1947 se stal újezdním tajemníkem strany pro Jablunkovsko. Začátkem února 1948 nastoupil na KV KSČ v Ostravě do krajské národohospodářské komise. Po absolvování roční stranické školy v roce 1949 se stal vedoucím průmyslového oddělení KV KSČ v Ústí nad Labem. V roce 1952 byl povolán do aparátu ÚV KSČ,¹⁵⁹ v únoru 1953 byl schválen na post vedoucího oddělení plánování a těžkého průmyslu.¹⁶⁰

Miroslav Hladiš se narodil 22. května 1915 v dělnické rodině, ve svých čtrnácti letech se stal členem komsomolu. Od roku 1929 se učil slévačem kovů v Moravských železárnách v Olomouci a až do roku 1950 zde jako slévač kovů pracoval. Původně se angažoval v Rudých odborech, ale v roce 1932 z existenčních důvodů vstoupil do odborů křesťansko-sociálních.¹⁶¹ Po válce se už plně zapojil do činnosti v KSČ, i když jen na úrovni závodu. Od září 1945 do roku 1949 byl předsedou závodní rady a od roku 1949 vedoucím kádrového odboru. Vedle toho byl také členem celozávodního výboru KSČ a aktivně pracoval v lidových milicích. V únoru 1950 přešel pracovat do aparátu KV KSČ v Olomouci, po absolvování čtyřměsíčního kurzu na ÚPŠ se v únoru 1951 stal pracovníkem aparátu ÚV KSČ, konkrétně oddělení PPO. Přes práci

¹⁵⁷ Miroslav Mamula, nar. 5. června 1930, člen KSČ od roku 1947. Od roku 1949 pracoval na OV KSČ Frýdek Místek, absolvoval Vysokou školu stranickou při ÚV KSČ, od 1962 tajemník městského výboru KSČ Ostrava, od 1966 vedoucí oddělení stavebnictví, dopravy a životní úrovně severomoravského KV KSČ, od 1969 tajemníkem pro stranickou práci v průmyslu KV KSČ. V únoru 1970 schválen do funkce severomoravského KV KSČ, v této funkci působil až do své smrti 6. června 1986. In: Soudruh Miroslav Mamula. *Rudé právo*, 7. květen 1986, roč. 66, č. 106, s. 1.

¹⁵⁸ Této chyby se například dopustili: KALOUS, Jan: Generál Jan Šejna – předmět zájmu vojenské kontrarozvědky. *Securitas Imperii*, sv. 8 (2001), s. 95–148; PRZYBYLOVÁ, Blažena a kol.: *Ostrava*. Praha, NLN 2013.

¹⁵⁹ HÁJEK, Karel: Rozhovor. Miroslav Mamula, „muž v pozadí“, vysvětluje. *Reportér*, č. 23, roč. III. (5.–12. června 1968), s. 7–9; NA, f. Organizační oddělení Marie Švermová 1945–1951, sv. 69, arch. j. 384, s. 26–29, Seznam členů Národohospodářské komise KV KSČ Ostrava ze dne 25. března 1948; ZA Opava, f. KV KSČ Ostrava, k. 110, inv. č. 53, sign. P-121, Zápis schůze předsednictva krajského výboru [PKV] KSČ Ostrava ze dne 7. ledna 1949; ZA Opava, f. KV KSČ Ostrava, k. 436, inv. č. 74, Zápis schůze sekretariátu krajského výboru [SKV] KSČ Ostrava ze dne 12. ledna 1949.

¹⁶⁰ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 12, arch. j. 224, s. 97–98, Reorganizace aparátu ÚV KSČ ze dne 3. února 1953.

¹⁶¹ Československé odborové sdružení křesťansko-sociální, vedoucí osobností byl Alois Čuřík.

referenta a vedoucího odboru těžkého strojírenství se stal vedoucím oddělení strojírenství, posléze od září 1953 vedoucím oddělení paliv a energetiky.

Velmi podobný profil jako Miroslav Hladiš měl i František Havlín. Narodil se 5. prosince 1908 a jeho otec byl horníkem. V sedmnácti letech se stal členem komsomolu, vyučil se strojním zámečníkem a mezi lety 1927 a 1948 pracoval jako dělník v hutích Poldi Kladno. Za první republiky byl členem Rudých odborů, do KSČ vstoupil ale až v roce 1945. Po válce se zapojil do veřejné činnosti a pracoval jako funkcionář v odborech. Vedle toho však zastával stranické funkce: v Poldi byl místopředsdou závodní organizace, členem předsednictva okresního a krajského výboru. Ačkoliv byl svým dosavadním životem plně spjat s Kladnem, rozhodlo vedení KSČ v roce 1948 o jeho přemístění do Karlových Varů. Nejprve pokračoval v práci v odborech: byl tajemníkem krajské odborové rady a současně členem Ústřední rady odborů. Po absolvování šestiměsíčního kurzu na Ústřední politické škole v roce 1950 už však zamířil do stranického aparátu. Pracoval v PPO oddělení na KV KSČ v Karlových Varech a od roku 1951 do roku 1953 zde byl vedoucím tajemníkem KV KSČ.¹⁶² V říjnu 1953 pak byl povolán do aparátu ÚV KSČ, kde se stal vedoucím oddělení stavebnictví.

Jiří Salga se narodil 7. května 1913 v obci Velká Polom na Ostravsku. Jeho otec byl obuvnickým živnostníkem, také on se vyučil se obuvníkem a u svého otce pracoval do roku 1939, kdy nastoupil k Baťovi do Zlína. Nejprve pracoval do roku 1943 jako dělník, poté do roku 1945 jako instruktor modelárny a nakonec do roku 1948 jako mistr na dílně. V té době se už ale účastnil politického života, v roce 1945 vstoupil do KSČ a začal postupně stoupat ve stranické hierarchii. V letech 1946 až 1947 byl předsdou místní organizace KSČ, v roce 1948 předsdou závodní organizace KSČ. Na konci roku 1948 se stal předsdou okresního výboru, v letech 1949 až 1950 byl členem předsednictva KV KSČ v Gottwaldově. Po absolvování čtyřměsíčního kurzu na Ústřední politické škole v Praze začal pracovat v aparátu ÚV KSČ, kde se mu povedla velmi strmá kariéra: v únoru 1951 nastoupil jako vedoucí odboru v oddělení PPO,¹⁶³ později se stal zástupcem vedoucího¹⁶⁴ a od října 1951 už pracoval jako vedoucí oddělení dopravy a spojů.¹⁶⁵ Tajemníkem ÚV KSČ byl zvolen 28. ledna 1953,¹⁶⁶ od září 1953 pak byl vedoucím II. oddělení ÚV KSČ.

¹⁶² NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 116, arch. j. 140, schůze PB ÚV KSČ dne 21. září 1956, bod 10, Zřízení odd. orgánů masových organizací a změny ve složení a vedení některých oddělení ÚV KSČ, s. 5, kádrový posudek – František Havlín.

¹⁶³ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 13, arch. j. 229, s. 1–9, Zpráva o obsazení vedoucích funkcí v sekretariátu ÚV KSČ, předkládá kádrové oddělení ze dne 2. května 1951.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 74–91, Vedoucí politických pracovníků sekretariátu ÚV KSČ ke dni 28. srpna 1951.

¹⁶⁵ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 30, Organizace KSČ 1952, Návrh na povolání náhradníků ÚV KSČ za členy ÚV KSČ na celostátní konferenci KSČ ze dne 9. prosince 1952.

¹⁶⁶ ŠTVERÁK, František: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa*, s. 552.

Jindřich Kouba se narodil 29. června 1917 a pocházel z rodiny železničního zřízence. Po vchození reálky pracoval dva roky v různých příležitostných zaměstnáních a posléze jako úředník v továrně Avie, kde byl od roku 1940 členem ilegální organizace KSČ. Po roce 1945 krátce pracoval jako úředník ve Škodových závodech v Plzni a poté krátce v aparátu zemědělského oddělení ÚV KSČ. Z rodinných důvodů však ústřední stranický aparát opustil a pracoval na KNV v Českých Budějovicích, v říjnu 1949 nastoupil na místo pracovníka zemědělského oddělení KV KSČ v Českých Budějovicích.¹⁶⁷ Velmi brzy se stal vedoucím zemědělského oddělení a jeho dobré práce si všiml i instruktor ÚV KSČ Karel Zika, který ve zprávě ze 4. května 1951 uvedl: „*Dále upozorňuji na soudruha Koubu, vedoucího zemědělského oddělení, který je schopným pracovníkem a domnívám se, že po absolvování ÚPŠ by byl platnou silou pro sekretariát ÚV.*“¹⁶⁸ Po absolvování kurzu na Ústřední politické škole však Kouba nezamířil do Prahy, ale byl vyslán na několik měsíců jako kádrová posila na pověřenectvo zemědělství v Bratislavě, odkud se posléze vrátil do Českých Budějovic. Do aparátu ústředního výboru se nakonec dostal až na podzim 1953, když byl 19. září 1953 schválen vedoucím zemědělského oddělení ÚV KSČ.

Nedělnický původ měl také vedoucí hospodářského oddělení Antonín Faltýnek, který byl původním povoláním účetní. V roce 1945 vstoupil do KSČ a záhy začal pracovat na KV KSČ v Olomouci, kde působil jako vedoucí hospodářského oddělení.¹⁶⁹ Do aparátu ÚV KSČ nastoupil už v roce 1948 a v květnu 1951 byl uváděn jako vedoucí oddělení hospodářství strany. V této funkci pak vydržel celých přístích osmnáct let, odvolán byl až na jaře roku 1968. Byl pevnou součástí stranického vedení, ačkoliv jak ukáže následující výklad, rozpory mezi ním a Antonínem Novotným především ve druhé polovině šedesátých let narůstaly. Ve srovnání s ostatními odděleními ÚV KSČ můžeme hospodářské (hospodářskou správu) považovat za oddělení s nejmenšími pravomocemi, protože se výlučně zabývalo stranickým hospodařením. Mezi jeho hlavní úkoly patřila příprava stranického rozpočtu, vedení administrativních a technických pracovníků a nakonec péče o stranický majetek. Z hlediska kádrové nomenklatury hospodářské oddělení nemělo k nestranickým institucím žádné pravomoce a jeho působnost byla výlučně vnitrostranická.

Třetím mužem s nedělnickým původem na pozici vedoucího oddělení ÚV KSČ byl Bohumil Mucha. Narodil se 25. března 1910 do rodiny středního rolníka ve východočeských

¹⁶⁷ SOA Třeboň, f. KSČ–JKV České Budějovice, fascikl 424, sign. I/C/3a, Organizace a systematizace aparátů, s. 148–172, Obsazení krajského sekretariátu KSČ v Českých Budějovicích.

¹⁶⁸ NA, f. Organizační oddělení Marie Švermová 1945–1951, sv. 31, arch. j. 212, s. 290–293, Zpráva ze schůze PKV KSČ v Českých Budějovicích dne 4. května 1951.

¹⁶⁹ NA, f. Organizační oddělení Marie Švermová 1945–1951, sv. 64, arch. j. 357, s. 8, Seznam tajemníků KV KSČ Olomouc.

Kvasinách. Po absolvování měšťanské školy vystudoval učitelský ústav v Hradci Králové, vysokou školu pedagogickou už nedokončil. Pracoval jako učitel, angažoval se ve skautském hnutí a levicových organizacích. Byl členem Svazu mladých, v roce 1937 byl jednatelem krajského akčního výboru pro pomoc demokratickému Španělsku a v období druhé republiky členem krajského výboru Strany práce. Po okupaci Československa se zapojil do ilegální práce v KSČ, byl členem okresního vedení i předsedou krajské komise mládeže. V roce 1940 byl však zatčen a vyšetřován gestapem, po propuštění žil pod falešným jménem v Hošťálkově u Vsetína a do další ilegální činnosti se už nezapojil. Od roku 1945 byl členem KV KSČ v Hradci Králové, ale až do roku 1950 pracoval v národních výborech. Byl předsedou ONV, školským referentem KNV, od února 1948 předsedou krajského akčního výboru Národní fronty [AV NF]. V roce 1950 se stal stranickým pracovníkem, nejdříve jako vedoucí oddělení propagace a agitace, a posléze zástupcem vedoucího tajemníka KV KSČ v Hradci Králové.¹⁷⁰ V květnu 1951 byl povolán do aparátu ÚV KSČ: pracoval jako vedoucí odboru škol,¹⁷¹ zástupce vedoucího oddělení¹⁷² a od roku 1952 jako vedoucí oddělení školství, vědy a umění.¹⁷³

V září do 1953 nastoupil do vedoucí funkce Václav Slavík. Do té doby přitom neměl žádné zkušenosti s aparátnickou prací. Narodil se 17. září 1920 do rodiny poštovního zřízence, jako své původní povolání vykazoval ve stranických dokumentech úředník.¹⁷⁴ Vystudoval reálné gymnázium a roční knihovnickou školu v Praze, v období druhé světové války byl nuceně nasazen v Německu. Po skončení války krátce působil jako dramaturg Horáckého divadla v Jihlavě, velmi rychle se ale začal věnovat politické kariéře. V roce 1945 vstoupil do KSČ a na přelomu let 1946 a 1947 absolvoval šestiměsíční kurz na ÚPŠ.¹⁷⁵ Nastoupil do redakce Rudého práva, kde se profiloval především jako autor článků o moderní historii, které psal v ostře stalinském duchu.¹⁷⁶ Vedle toho působil jako autor propagandistických brožur, ve kterých nekriticky oslavoval sovětský vzor a jeho politické vůdce Lenina a Stalina.¹⁷⁷

¹⁷⁰ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 26, arch. j. 36, schůze PB ÚV KSČ ze dne 28. prosince 1954, bod 21, s. 3–4, Kádrový výtah – Bohumil Mucha.

¹⁷¹ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 10, arch. j. 215, s. 128–183, Seznam pracovníků aparátu ÚV KSČ, které doporučujeme ponechat v aparátu ÚV KSČ, 1951.

¹⁷² NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 10, arch. j. 216, s. 62–65, V. Oddělení škol, vědy a umění ÚV KSČ, 1951.

¹⁷³ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 26, arch. j. 36, schůze PB ÚV KSČ ze dne 28. prosince 1954, bod 21, s. 3–4, Kádrový výtah – Bohumil Mucha.

¹⁷⁴ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 31, XII. sjezd KSČ, prosinec 1962, Návrh na členy a kandidáty ÚV KSČ, s. 8.

¹⁷⁵ TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století. III. díl*, s. 149–150; ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989). L–Z*, s. 297.

¹⁷⁶ SLAVÍK, Václav: Poslední akt mnichovské tragédie. *Rudé právo*, 14. březen 1948, roč. 28, č. 63, s. 3; SLAVÍK, Václav: Historie, která se nebude opakovat. K výročí 15. března 1939. *Rudé právo*, 15. březen 1950, roč. 30, č. 63, s. 3; SLAVÍK, Václav: Šedesát let vítězných bojů dělnické třídy. *Rudé právo*, 1. květen 1950, roč. 30, č. 102, s. 5.

¹⁷⁷ SLAVÍK, Václav: *Pravá tvář Banderovců. Akce B proti civilní síti*. Praha, Orbis 1948; SLAVÍK, Václav: *Veliký Stalin, náš nejlepší přítel*. Praha, Svoboda 1949; SLAVÍK, Václav: *Živ je Lenin*. Praha, Rudé právo 1950.

Jako ilustrační příklad jeho žurnalistiky může být odcitován krátký úryvek z článku z 18. března 1950, v němž odhalil údajné pozadí takzvaného číhošťského zázraku, tedy případu, kdy byl příslušníky Státní bezpečnosti k smrti ubit zcela nevinný farář Josef Toufar. Slavík v článku ostře útočí na USA a katolickou církev, mimo jiné obviňuje Američany z organizace údajných zázraků po Evropě: „*Když neúčinkoval ani tank s americkými vojáky, muselo dojít k nějakému ,většímu zázraku‘. K jeho provedení se propůjčil farář Toufar z královéhradecké diecése v zapadlé Číhošti. [...] Jak faráři Toufarovi se sbíhaly sliny při pomýšlení na tučné příjmy, které ze ,zázraku‘ poplynou do jeho kapsy. [...] Hitler, když byl v úzkých, mluvil o ,záračných zbraních‘. Není náhodou, že dnes američtí imperialisté přicházejí se ,zázraky‘.*“¹⁷⁸ V roce 1952 Václav Slavík kariéerně povýšil, když se stal místo Bedřicha Vody-Pexy členem redakce mezinárodního komunistického časopisu *Za trvalý mír, za lidovou demokracii!* sídlícím v Bukurešti. Zde působil až do září 1953, načež byl povolán do Prahy, aby se stal novým vedoucím oddělení propagandy a agitace.

2.4 Biografický profil vedoucích pracovníků aparátu ÚV KSČ v roce 1953

Ze všech výše uvedených údajů vyplývá, že na podzim 1953 většinu ze sedmnácti vedoucích pracovníků aparátu ÚV KSČ představovali bolševičtí straníci. Antonín Novotný, Bruno Köhler a Václav Pašek byli členy KSČ od založení v roce 1921, mezi zkušené aparátčíky je možné dále zařadit Květoslava Innemanna, Josefa Němce, Josefa Palečka, Annu Baramovou, a Vratislava Krutinu. Celkem byli mezi nejvyššími pracovníky aparátu čtyři absolventi elitní vzdělávací instituce – Mezinárodní leninské školy v Moskvě. Čtyři osoby byly za svou činnost vězněny nacisty. Důležitým faktorem mocenského vzestupu těchto osob byly vnitrostranické čistky, protože nikdo z uvedených nepatřil bezprostředně po roce 1945 mezi stranickou elitu. V případě Bruna Köhlera, Antonína Novotného, Anny Baramové, Václava Paška, Josefa Palečka a Květoslava Innemanna platí, že se na vykonstruovaných politických procesech a vnitrostranických čistkách aktivně podíleli. Základní biografické údaje nejvyšších pracovníků aparátu ÚV KSČ v září 1953 ukazuje následující tabulka.

	Nar.	KSČ	1939–1945	vzdělání	povolání	stranické školení
A. Novotný	1904	1921	Mauthausen	vyučen	st. zámečník	čtyřměsíční ÚPŠ
B. Köhler	1900	1921	zahr. odboj	měš. šk.	dělník	MLŠ v Moskvě
V. Krutina	1913	1931	vězněn	-	truhlář	šestiměsíční ÚPŠ

¹⁷⁸ SLAVÍK, Václav: Vývoz zázraků. *Rudé právo*, 18. březen 1950, roč. 30, č. 66, s. 5.

V. Pašek	1903	1921	ileg. činnost	vyučen	st. zámečník	MLŠ v Moskvě
K. Innemann	1910	1928	Dachau, Buchenwald	vyučen	knihařský dělník	čtyřměsíční ÚPŠ
J. Salga	1913	1945	-	vyučen	dělník	čtyřměsíční ÚPŠ
V. Slavík	1920	1945	-	střední	novinář	šestiměsíční ÚPŠ
B. Mucha	1910	1945	ileg. činnost	střední	učitel	čtyřměsíční ÚPŠ
J. Němec	1906	1930	ileg. činnost	vyučen	typograf	čtyřměsíční ÚPŠ
J. Kouba	1917	1940	ileg. činnost	střední	úředník	čtyřměsíční ÚPŠ
M. Mamula	1921	1945	-	střední	technik	roční ÚPŠ
J. Paleček	1902	1925	Buchenwald	-	st. zámečník	MLŠ v Moskvě
M. Hladiš	1915	1945	-	vyučen	slévač	čtyřměsíční ÚPŠ
F. Havlín	1908	1945	-	vyučen	st. zámečník	šestiměsíční ÚPŠ
A. Baramová	1911	1929	zahr. odboj	vyučena	švadlena	MLŠ v Moskvě
A. Faltýnek	1912	1945	-	-	úředník	-
J. Svoboda	1922	1939	ileg. činnost	vyučen	optik	-

Tabulka 3 – Biografické údaje vedoucích pracovníků aparátu ÚV KSČ, září 1953

Většinu vedoucích funkcí v aparátu ÚV KSČ tak na podzim 1953 zastávali zástupci bolševické generace, respektive slovy Karla Kaplana odchovanci kominterny.¹⁷⁹ Jejich mentální obzor Kaplan charakterizoval následovně: „*K typickým vlastnostem takových aparátčků patřila bezvýhradná obhajoba a prosazování zájmů Kominterny a po jejím rozpuštění pokynů Moskvy. Tato vlastnost byla doplňována úzkým vztahem k sovětským institucím a funkcionářům. [...] Podmínkou pro revolucionáře z povolání bylo sektářské myšlení – politické a mocenské praktiky nacvičené v Kominterně. A přirozeně obdiv k sovětskému modelu socialismu jako jedinému správnému, mimo jiné i proto, že jiný model neznali a neuznávali.*“¹⁸⁰

Z hlediska členství v KSČ platí, že sedm vedoucích oddělení se stalo členy strany až v roce 1945, i když Miroslav Hladiš a František Havlín byli za první republiky členy komsomolu a Rudých odborů, Bohumil Mucha se údajně podílel na aktivitě ilegální KSČ v letech 1939 až 1940. Tito mladší vedoucí pracovníci aparátu ÚV KSČ začali většinou svou

¹⁷⁹ Komunistická internacionála neboli kominterny byla oficiálně rozpuštěna v roce 1943. McDERMOTT, Kevin, AGNEW, Jeremy: *Kominterny. Dějiny mezinárodního komunismu za Lenina a Stalina*. Praha, NLN 2011, s. 211–217. Na činnost kominterny navázalo v roce 1947 Informační byro komunistických a dělnických stran (zkráceně kominforma či informbyro), které bylo rozpuštěno v roce 1956. GIBIJANSKI, Leonid: Informbyro a východní Evropa. *Soudobé dějiny*, 1995, roč. 1, č. 4–5 (1994), s. 463–472.

¹⁸⁰ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*, s. 178.

stranickou kariéru až po roce 1945, prokazatelně se do domácího odboje zapojili Bohumil Mucha, Josef Němec, Jindřich Kouba a Jan Svoboda. Z poválečných straníků pouze Miroslav Hladiš, František Havlín a Jiří Salga byli původem dělníky, sociální původ ostatních můžeme označit jako středostavovský. Zásadním faktorem kariérního vzestupu poválečných straníků byla aktivní práce na regionální úrovni KSČ, do ústředního stranického aparátu se téměř všichni dostali po absolvování několikaměsíčního kurzu na Ústřední politické škole.

Zatímco starší funkcionáře KSČ jsme označili jako generaci bolševickou, mladší straníky pak můžeme souhrnně označit za generaci stalinskou. Tuto generaci tvořili aktivní straníci narození nejčastěji po roce 1920, kteří neměli osobní zkušenost s kapitalistickou konjunkturou, dětství a mládí prožívali v období hospodářské deprese třicátých let. Jejich rodiče byli nejčastěji dělníci z prostých poměrů, kteří nemohli svým potomkům poskytnout žádné hlubší vzdělání ani optimistickou životní perspektivu. Mladí stalinisté často od útlého věku vykonávali náročnou a špatně placenou práci, neřídka také vůbec žádnou práci neměli. Vzhledem ke svému věku se nestihli politicky aktivizovat před rokem 1938, poté už byla činnost komunistické strany zakázána. Formativní období svého života (16 až 25 let) prožili za druhé světové války.

Pro mladé stalinisty i bolševickou generaci představovalo období před rokem 1945 starý svět, ke kterému neměli žádný pozitivní vztah a považovali jej za uzavřené stadium dějin. Pojmy jako kapitalismus, tržní hospodářství nebo liberální demokracie pro ně byly synonymy pro bídu, nezaměstnanost, sociální nespravedlnost a válku. Oproti tomu období po roce 1945 a ještě více po únoru 1948 pro ně znamenalo éru budování světa nového, ve kterém už bída, sociální nerovnost, nezaměstnanost a války neměly existovat. Zástupci mladší ani starší generace podle vlastních měřítek nebyli utopickými snílky, protože z jejich pohledu na světě existoval stát, kde se tyto sny staly skutečností – Sovětský svaz. Období po roce 1945 tak pro ně bylo časem radikálního rozhodnutí: cesta zpět ke starému světu není možná, jedinou správnou možností v záchraně lidstva je následování příkladu Sovětského svazu. Stalinská cesta, po níž se starší bolševici i mladší stalinisté po roce 1948 vydali, představovala radikální diskontinuitní rozchod s dosavadním politickým, sociálním, hospodářským i kulturním uspořádáním, přičemž od tohoto rozchodu očekávali vybudování nového, lepšího a šťastnějšího světa.

3. Nový kurz (1954–1955)

Z dosavadního výkladu vyplývá, že stalinský způsob vládnutí se nejvíce spoléhal na tři aspekty. Zaprvé se jednalo o teror ze strany bezpečnostních složek, kterým byly statisíce skutečných i domnělých odpůrců komunistického režimu perzekuovány. Všem ostatním bylo dáno jasně na srozuměnou, že žádná protirežimní činnost nebude trpěna. Druhým aspektem byla výše popsaná praxe vyzdvihování dělníků do všech vedoucích funkcí. Přibližně dvě stě tisíc osob bylo kariérně povýšeno, respektive zaznamenalo sociální a ekonomický vzestup. Zatřetí, komunisté se mohli spolehnout na podporu významné části společnosti, především mladých lidí, dělníků a drobných rolníků.

Vlastní vinou se však komunistický režim dostal v roce 1953 do hluboké politické, hospodářské i sociální krize. Problémy byly zapříčiněny masivním rozvojem těžkého průmyslu a zbrojní výroby, výstavbou početné armády, kolektivizací zemědělství a rozsáhlou perzekucí vybraných společenských vrstev. Měnová reforma z června 1953 pak znepokojila i dělníky, kteří dosud komunistický režim většinově podporovali. Není třeba v této souvislosti připomínat nepokoje, které se odehrály v Plzni a na dalších místech.¹⁸¹ Vůči aktivním demonstrujícím neváhal komunistický režim nasadit ostrá perzekuční opatření,¹⁸² následné kroky nedávaly pak nijak znát, že by stranické vedení chystalo změnu politického kurzu. Měla tak i nadále pokračovat masivní industrializace, výstavba armády a násilná kolektivizace. Byl vytvořen nový cenzurní úřad (Hlavní správa tiskového dohledu) a nadále byly připravovány politické procesy s představiteli takzvané reakce, tedy především se samostatně hospodařícími zemědělci, bývalými sociálními demokraty a národními socialisty nebo katolickým klérem.

Stalinský kurz vedení KSČ byl však výrazně korigován ze strany představitelů Sovětského svazu, kteří si v červenci 1953 československé vedoucí komunisty pozvali na jednání do Moskvy a rázně jim doporučili změnu.¹⁸³ Moskevské doporučení nebylo žádnou překvapivou záležitostí, ostatně základní konstantou politiky KSČ od založení strany byla důsledná poslušnost vůči direktivám z Moskvy. Pokyny z Moskvy byly závazné vždy, ať už šlo

¹⁸¹ Např.: ŠLOUF, Jakub: *Spříznění měnou. Genealogie plzeňské revolty 1. června 1953*. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2016; NOVÁK, Pavel: *Měnová reforma roku 1953 na Kutnohorsku*. In: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.): *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*. Praha – České Budějovice, ÚSTR – Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích 2014, s. 348–356; BLAŽEK, Petr: „Jdeme do ulic!“ *Historická rekonstrukce protestů proti měnové reformě ve Vimperku 4. června 1953*. In: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.): *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*, s. 357–381.

¹⁸² ŠLOUF, Jakub: *Justiční procesy s účastníky plzeňské revolty 1. června 1953. Paginae historiae. Sborník Národního archivu*, sv. 24/2 (2016), s. 214–228. Do organizované stávký se měly zapojit pracovníci 129 závodů, které celkově zaměstnávaly přes třicet dva tisíc zaměstnanců. BARTA, Milan: *Vedení KSČ a bezpečnostní problematika*. In: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.): *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*, s. 288.

¹⁸³ PERNES, Jiří: *Zprávy z Prahy 1953*, s. 107–111.

o program založený na teorii sociálfašismu,¹⁸⁴ bolševizaci strany po roce 1929 nebo teorii lidové fronty ve druhé polovině třicátých let.¹⁸⁵ Stejně tomu bylo i po roce 1945, kdy byla nejprve se souhlasem Moskvy ražena politika specifické československé cesty, která byla po únoru 1948 nahrazena stalinizací.¹⁸⁶ Stejná situace nastala i v roce 1953, kdy byla československá delegace v čele se Zápotockým ostře kritizována za pět let vládnutí, ačkoliv českoslovenští komunisté beze zbytku učinili vše, o čem bylo v Moskvě rozhodnuto.¹⁸⁷ Na sovětské doporučení tak vedení KSČ od září 1953 nastoupilo umírněnější cestu svého vládnutí. Vedle výstavby těžkého průmyslu se mělo více hledět i na životní úroveň dělníků, mělo být upuštěno od další masové represe třídních nepřátel a zemědělci neměli být násilně nuceni ke vstupu do jednotných zemědělských družstev.¹⁸⁸

3.1 Mocenský konflikt Antonína Novotného a Antonína Zápotockého

Způsob komunistického vládnutí měl podle některých interpretací ovlivnit mocenský spor, který se na přelomu let 1953 a 1954 odehrál mezi prvním tajemníkem ÚV KSČ Antonínem Novotným a prezidentem Antonínem Zápotockým. Interpretační monopol na vysvětlení tohoto konfliktu drží Karel Kaplan, přičemž jeho výklad je ve všech publikacích stejný.¹⁸⁹ Jako počátek konfliktu zmiňuje otázku provádění zemědělské kolektivizační politiky, kdy měl Zápotocký začít prosazovat mírnější formu združstevňování, tedy aby zemědělci nebyli násilně nuceni vstupovat do JZD. Jako doklady těchto názorů Kaplan odkazuje na Zápotockého veřejné projevy, které pronesl 1. srpna 1953 při otevření přehrady Klíčava, dne 4. září 1953 na zasedání ÚV KSČ a 26. září 1953 při návštěvě JZD ve Stěžerech ve východních Čechách.

Druhou příčinou mocenského konfliktu podle Kaplana měl být další Zápotockého projev, tentokrát z března 1954. V tomto projevu měl Zápotocký kritizovat práci stranického aparátu a veřejně propagovat takzvanou Novou ekonomickou politiku [NEP],

¹⁸⁴ McDERMOTT, Kevin, AGNEW, Jeremy: *Kominternu*, s. 110–129.

¹⁸⁵ Srov. SOMMER, Vítězslav: *Revoluce nebo spolupráce? KSČ a otázka sjednocení levice před VII. kongresem Kominterny*. In: KÁRNÍK, Zdeněk, KOCIAN, Jiří, PAŽOUT, Jaroslav, RÁKOSNÍK, Jakub (eds.): *Bolševismu, komunismus a radikální socialismus v Československu VI*. Praha, ÚSD a Dokořán 2009, s. 15–45.

¹⁸⁶ O některých chybách v činnosti Komunistické strany Československa. *Soudobé dějiny*, roč. 23, č. 1–2 (2016), s. 54–76.

¹⁸⁷ PERNES, Jiří: *Zprávy z Prahy 1953*, s. 110–111.

¹⁸⁸ KAPLAN, Karel: *Proměny české společnosti 1948–1960. Část druhá. Venkov*, s. 73–74.

¹⁸⁹ Např. KAPLAN, Karel: *Mocní a bezmocní*, s. 53–55; KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba táání 1953–1956*, s. 109–118; KAPLAN, Karel, KOSATÍK, Pavel: *Gottwaldovi muži*, s. 194–202; KAPLAN, Karel, KOSATÍK, Pavel: *Tribun lidu, který se bál. Antonín Zápotocký*. In: KÁRNÍK, Zdeněk, KOPEČEK, Michal (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu I*. Praha, Dokořán – ÚSD AV ČR 2003, s. 104–111.

tedy hospodářskou politiku zavedenou ve dvacátých letech v Sovětském svazu. Karel Kaplan ve svých knihách reprodukuje pohled Antonína Novotného, který měl v roce 1963 tvrdit, že Zápotocký ve svém projevu v březnu 1954 „vystoupil a začal citovat Lenina z doby, kdy doporučuje, aby Sovětský svaz z důvodů konsolidace přešel na politiku NEP. Soudruh Zápotocký to cituje a teď z toho dělá vývody.“ Podle Novotného byl Zápotockého projev oportunistický, nebyl schválen stranickými orgány a porušoval tím tak zásadu kolektivnosti stranického vedení.¹⁹⁰ Když však chtěl Novotný Zápotockého za jeho údajně revizionistické a oportunistické projevy kritizovat na schůzi politického byra ÚV KSČ, žádný jiný člen se k němu nepřidal. V tomto směru pak už Novotnému zbývalo poslední – obrátit se na Moskvu, která rozhodla v Novotného prospěch. Potud tedy Novotného verze, kterou převzal i Kaplan.¹⁹¹ Pokud tedy shrneme interpretaci Karla Kaplana, pak existovaly dvě základní příčiny mocenského sporu mezi Zápotockým a Novotným: otázka zemědělské politiky a Zápotockého útoky na stranický aparát. Podle našeho názoru je třeba tuto interpretaci dále zpřesnit.

Nejdříve bude pozornost zaměřena na zemědělskou problematiku. Československé zemědělství se v roce 1953 z důvodu odsunu sudetských Němců a násilné kolektivizace nacházelo ve velké krizi. Přitom výše citované Zápotockého projevy nemohly být spouštěcím momentem výstupu zemědělců z JZD, protože tento proces byl už v plném proudu dávno před jejich přednesením.¹⁹² Současně však musí být bráno v úvahu, že tyto projevy, vyslovené prezidentem republiky a publikované v novinách, mohly mnohé váhající zemědělce skutečně přesvědčit, aby ze špatně hospodařícího družstva vystoupili, neboť jim za to ze strany komunistického režimu neměla hrozit žádná perzekuce. Oslabení pozic KSČ na venkově v důsledku Zápotockého projevů dokládají nejnovější regionální výzkumy.¹⁹³ Pod tlakem Moskvy se vedení KSČ rozhodlo od poloviny roku 1953 řešit agrární krizi ekonomickými stimuly: byla přerušena další překotná kolektivizace,¹⁹⁴ byly zvýšeny výkupní ceny zemědělských produktů a umožněn volný prodej přebytků.¹⁹⁵ Tato opatření byla schválena na plenární schůzi ÚV KSČ 16. a 17. prosince 1953.

¹⁹⁰ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*, s. 112–113.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 113–115.

¹⁹² Například v Prešovském kraji se první JZD začaly rozpadat už na podzim 1952. VARINSKÝ, Vladimír: *Rok 1953 – vyvrcholenie krízového vývoja v poľnohospodárstve na Slovensku*, s. 81; ŠULEJOVÁ, Lucia: *Rozpad jednotných roľníckych družstiev v Prešovskom kraji v roku 1953 ako prejav odporu roľníkov voči kolektivizácii*. In: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.): *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*, s. 92–100. Ke krizi zemědělské politiky viz KAPLAN, Karel: *Proměny české společnosti 1948–1960. Část druhá. Venkov*, s. 254–260.

¹⁹³ URBAN, Jiří: *Kolektivizace venkova v horním Polabí: Od fenoménů k aktérům a jejich motivacím*. Praha, Univerzita Karlova – Karolinum – ÚSTR 2016, s. 293–295.

¹⁹⁴ Akce K neboli Akce Kulak. V jejím rámci byly násilně vystěhovávány na čtyři tisíce selských rodin ze svých domovů.

¹⁹⁵ VARINSKÝ, Vladimír: *Rok 1953 – vyvrcholenie krízového vývoja v poľnohospodárstve na Slovensku*. In: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.): *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*, s. 83.

Dále se zaměříme na Zápotockého údajnou snahu o politiku NEPu a kritiku stranického aparátu, což měl údajně učinit ve svém projevu v březnu 1954.¹⁹⁶ V tomto projevu Zápotocký sice explicitně Novou ekonomickou politiku nezmínil, ale přímo citoval z Leninova projevu na X. sjezdu Vsesvazové komunistické strany (bolševiků) z roku 1921, na kterém byl NEP oficiálně vyhlášen. Řadě členů KSČ tak muselo být jasné, že Zápotocký odkazoval právě na možnou změnu dosavadní hospodářské politiky. V jiných pasážích však Zápotocký vyhlásoval jednoznačnou věrnost Stalinovi a zůstává tedy otevřenou otázkou, zda skutečně chtěl Zápotocký odkazy na X. sjezd začít měnit komunistickou ekonomickou politiku.

Podle Karla Kaplana to bylo vedení KSSS, které se mělo stát arbitrem v probíhajícím mocenském sporu. Právě na moskevskou kartu po svém domácím neúspěchu měl vsadit Novotný, který měl nejdříve kritizovat Zápotockého přes sovětské diplomaty a poté se měl 5. dubna 1954 vydat osobně do Moskvy. Následující den se pak měli do Moskvy dostavit i další členové československého vedení v čele se Zápotockým. Podle Kaplana se mělo Novotnému podařit přesvědčit Sověty, že Zápotocký a ostatní členové politického byra prosazují nesprávnou politiku. Jednání v Moskvě, které se odehrálo 6. až 8. dubna 1954, označuje Kaplan jako moskevskou arbitráž. Sovětskou stranu měli při jednání zastupovat představitelé nejvyššího vedení, tedy i Malenkov, Molotov, Chruščov, Bulganin, Mikojan a další. Přítomni měli být také východní Němci Walter Ulbricht, Otto Grotewohl a nakonec Polák Bolesław Bierut. Kaplan ve svých pracích udává, že Antonín Zápotocký byl při moskevské arbitráži ostře kritizován, což ochromilo jeho pozici ve vedení KSČ a na jeho místo do čela KSČ nastoupil Antonín Novotný.

Zásadní problém Kaplanovy teze představuje její nepodložení relevantními archivními prameny. Jediným dostupným dokumentem jsou totiž osobní poznámky Antonína Zápotockého čítající deset stránek, přičemž na každé stránce je vždy zapsáno jen několik stručných rukopisných hesel.¹⁹⁷ Tyto Zápotockého kusé poznámky nám nedávají relevantní informace o tom, jak třídní jednání v Moskvě probíhalo, kdo se jej zúčastnil a o čem se jednalo. Za prokázanou můžeme považovat skutečnost, že Antonín Zápotocký byl v Moskvě skutečně podroben kritice, přičemž se jednalo už o třetí kritiku jeho osoby za poslední dva roky. Pro Zápotockého muselo být obzvlášť traumatizující, že i když na pokyn Moskvy prováděl politiku stalinskou nebo nového kurzu, byl vždy nakonec podroben kritice. Zápotocký si tak po

¹⁹⁶ Projev presidenta republiky Antonína Zápotockého k výročí úmrtí J. V. Stalina a Klementa Gottwalda. *Rudé právo*, 15. březen 1954, roč. 34, č. 73, s. 1–2.

¹⁹⁷ NA, f. Antonín Zápotocký 1887–1957, sv. 60, arch. j. 1237.

jednání v Moskvě v dubnu 1954 zapsal osobní poznámku: „*Kritika na moji osobu. Kritiku přijímám. Bude nutné uvažovat o tom, zda na úkoly stačím.*“¹⁹⁸

Podle našeho názoru není přesné označovat jednání v Moskvě jako arbitráž, která snad měla rozsoudit spor mezi Novotným a Zápotockým, protože pro to nejsou dostupné relevantní prameny. Domníváme se tak, že Kaplan přehnaným důrazem na údajný konflikt mezi Zápotockým a Novotným upozadil hlavní bod jednání československých komunistů v Moskvě v dubnu 1954. Na základě termínu konání této porady se domníváme, že hlavním důvodem jednání nebyl primárně mocenský spor, ale příprava nadcházejícího sjezdu KSČ a dohoda na dlouhodobém politickém programu. Ze Zápotockého poznámek vyplývá, že sovětská doporučení z dubna 1954 byla v zásadě totožná, jaká byla predestřena už v červenci 1953. Sověti kritizovali masivní výstavbu těžkého průmyslu, stagnaci spotřebního průmyslu a zemědělství a neprovedení voleb do národních výborů. V tomto směru tak dostali českoslovenští komunisté jasné úkoly: přeorientovat hospodářský plán na spotřební průmysl, řešit bytovou problematiku, zajistit krmivovou základnu v zemědělské výrobě, zastavit násilné zakládání JZD a uskutečnit volby do národních výborů. Jednání v Moskvě skončilo 8. dubna 1954 a za dva dny zasedal politický sekretariát ÚV KSČ. Na pořadu jednání byly čtyři body, přičemž tři se týkaly méně důležitých otázek. Jediným zásadním bodem jednání tak byl program X. sjezdu KSČ a určení referentů. Tato skutečnost tedy podporuje náš názor, že hlavním tématem jednání v Moskvě nebyl spor Novotného se Zápotockým, ale příprava X. sjezdu KSČ.

Pokud tedy máme shrnout naše doplnění Kaplanovy interpretace mocenského sporu mezi Novotným a Zápotockým, tak pokud jde o jednání v Moskvě v dubnu 1954, pak jeho hlavním programem nebyl konflikt mezi Zápotockým a Novotným, ani radikální změna mocenské konstelace ve vedení KSČ, ale dohoda na politickém kurzu, který byl posléze schválen na X. sjezdu KSČ v červnu 1954. Podle našeho názoru i přes možnou osobní nevraživost mezi jednotlivými funkcionáři panoval ve vedení KSČ od podzimu 1953 konsenzus nad základní linií postgottwaldovské politiky, která navíc byla doporučována sovětským vedením: ukončení masového teroru, zvolnění tempa kolektivizace zemědělství, zmírnění militarizace společnosti, rozvoj lehkého průmyslu a důraz na životní úroveň dělnictva jako základny politické a sociální stability režimu.¹⁹⁹

Politický program KSČ z června 1954, doporučený a odsouhlasený v dubnu 1954 v Moskvě, nepředstavoval radikální programovou změnu. Současně ale nemůže být popřeno,

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ Masovým terorem rozumíme vykonstruované soudní procesy, násilnou kolektivizaci, vystěhovávání takzvaných kulaků a příslušníků buržoazie z domovů, zařazování osob do táborů nucených prací nebo pomocných technických praporů a perzekuci katolického kléru.

že komunistická politika doznala výrazných změn. Zaprvé, byly opuštěny nejhorší formy násilné perzekuce společnosti, i když ani v následujících letech komunistický režim v žádném případě od trestní perzekuce svých skutečných nebo domnělých nepřátel neustoupil. Namísto odhalování činnosti údajných třídních nepřátel se Státní bezpečnost začala více soustředit na profylaktické metody práce a budování rozsáhlé sítě tajných spolupracovníků. Zadruhé, místo teroru se základním nástrojem komunistické moci ve státě a společnosti postupně stával systém kádrové nomenklatury. Zatřetí, komunistické vedení začalo mnohem více hledět na sociální stabilitu ve společnosti, která byla sledována prismatem životní úrovně především dělníků. Z tohoto důvodu byla jednak upravena sociální politika,²⁰⁰ současně bylo v letech 1954 až 1957 zmírněno tempo zestátnění provozoven soukromých řemeslníků, živnostníků a obchodníků.²⁰¹

Současně však musí být zdůrazněno, že stalinská generální linie výstavby socialismu nebyla opuštěna, neřkuli prohlášena za nesprávnou. To se týkalo především kolektivizace zemědělství. Bezprostředně po skončení X. sjezdu KSČ byl nehledě na sovětská doporučení obnoven represivní přístup vůči soukromým zemědělcům. Znovu tak na řadu přišly vykonstruované soudní procesy, které byly často organizovány jako veřejná představení. Sedláci se svými rodinami opět byli vystěhováváni ze svých domovů.²⁰² Obdobně i průmyslová industrializace s hlavní orientací na těžký průmysl a odstranění soukromého podnikání stále zůstávaly nezměněnými komunistickými cíli, i když vlastní realizace byla načas odložena. Československé komunistické vedení nikdy nepřistoupilo na praxi sousedních zemí, tedy Polska, Maďarska a Německé demokratické republiky [NDR], které po roce 1953 umožnily omezenou existenci drobného rodinného podnikání a zemědělské malovýroby. V Československu nastal jen oddechový čas před závěrečnou fází socializace hospodářství v letech 1955 až 1960.²⁰³ Tato druhá fáze už byla více zaměřena na ukončení činnosti samostatně hospodařících osob bez zbytečných excesů, ale v řadě regionů místní stranické a bezpečnostní orgány přistoupily opět k násilné trestní perzekuci.²⁰⁴

²⁰⁰ PERNES, Jiří: *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK) 2008, s. 124–128. K tématu sociální politiky jako nástroje perzekuce i preference vybraných společenských vrstev srov. RÁKOSNÍK, Jakub: *Sovětizace sociálního státu. lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2010, s. 273–305.

²⁰¹ MAREK, Pavel: *České živnostnictvo 1945–1960. Likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích*. Brno, Doplněk 2006, s. 181–187; JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha, Vyšehrad 2008, s. 207–218.

²⁰² JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, s. 208–209.

²⁰³ PERNES, Jiří, BŘEZINA, Vladimír (eds.): *Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960*. Brno, Stilus 2009.

²⁰⁴ Represivní přístup obnovily bezpečnostní složky například na Litomyšlsku: ROMPORTL, Milan: *Kněz Josef Čihák*. Hradec Králové, Biskupství královohradecké, Diecézní teologický institut 2011.

Z hlediska mocenského postavení Antonína Novotného a aparátu ÚV KSČ tak podle naší interpretace nebylo jednání československých komunistů v Moskvě v dubnu 1954 arbitráží, která by rozhodla o dosazení Antonína Novotného do čela politického vedení. Z hlediska postavení Antonína Novotného v mocenské hierarchii komunistického režimu platily v polovině roku 1954 následující skutečnosti. Zaprvé, z pozice prvního tajemníka ústředního výboru měl Novotný oficiálně schválenou pravomoc řídit stranický aparát. Tuto svojí pozici významně upevnil v květnu 1955, kdy se mu podařilo prosadit, aby podle sovětského vzoru on jako první tajemník řídil schůze politického byra ÚV KSČ. Od této doby tak Novotný určoval svolávání, program, průběh schůzí i přijímání usnesení nejvyššího stranického orgánu, čímž se stal nezpochybnitelnou vedoucí osobou.²⁰⁵ Zadruhé, nejvyšší funkcionáři KSČ jako Zápotocký, Široký, Dolanský, Kopecký nebo Čepička přes osobní animozity uznávali vedoucí postavení Novotného ve straně. Zatřetí, Novotnému se postupně dařilo do důležitých funkcí dosazovat buď přímo své spojence, nebo alespoň osoby, které uznávaly jeho vůdčí pozici. Začtvrté, Novotnému se podařilo prosadit do funkce ministra vnitra Rudolfa Baráka, se kterým po celá padesátá léta udržoval těsné spojení.

Od pádu Rudolfa Slánského v roce 1951 až do poloviny roku 1954 však zůstávala otevřenou otázkou, jakou úlohu má v institucionální struktuře komunistického režimu hrát stranický aparát, tedy mocenská základna prvního tajemníka ÚV KSČ. Antonín Novotný se tak musel zaměřit na základní úkol: prosadit vedoucí postavení svého stranického aparátu v institucionální hierarchii komunistického režimu.

3.2 Organizační struktura aparátu ÚV KSČ 1954–1955

Ačkoliv byla nová organizační struktura aparátu ÚV KSČ schválena teprve v září 1953, už v prvním pololetí roku 1954 se chystala další rozsáhlá reorganizace. Vlastním organizačním změnám přecházely zájezdy studijních delegací z jednotlivých oddělení ÚV KSČ do Sovětského svazu. Zde měly prostudovat vzorovou podobu aparátu KSSS a načerpané poznatky pak promítnout do vlastní práce. Dle zprávy I. oddělení měla nová organizační struktura aparátu ÚV KSČ sledovat tři zásady.²⁰⁶ Zaprvé, zachovat a dále posílit výsadní postavení I. oddělení, do jehož kompetence patřily stranické záležitosti, odbory, mládež a stranické školy. Nově měl být v I. oddělení zřízen i odbor lidových milicí. Tento krok znamenal zrušení samostatného oddělení lidových milicí. Dále měly být pod I. oddělení zařazeny i národní výbory. Zadruhé,

²⁰⁵ KAPLAN, Karel: *Antonín Novotný. Vzestup a pád „lidového“ aparátčíka*, s. 84.

²⁰⁶ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 12, arch. j. 225, s. 29–39, Organizace jednotlivých oddělení a návrh nové systematizace v aparátu ÚV KSČ a v nižších stranických orgánech.

měla být vytvořena pouze dvě průmyslová oddělení: paliv a energetiky, průmyslu a dopravy. Zatřetí, ostatní ekonomické záležitosti (plánování, obchod, finance a státní kontrola) měly být převedeny pod oddělení státní administrativy. Z hlediska celkové organizační struktury se dle návrhu I. oddělení měl aparát ÚV KSČ skládat pouze z deseti oddělení.

Konečné slovo při schvalování organizační struktury měly volené orgány. Novou organizační strukturu aparátu schválilo politické byro 28. června 1954,²⁰⁷ systematizaci jednotlivých oddělení schválil sekretariát 9. července 1954.²⁰⁸ Výše uvedený návrh I. oddělení se realizoval jen zčásti. Bylo zrušeno oddělení lidových milicí a už nikdy nebylo obnoveno. K dalšímu posílení I. oddělení ale nedošlo, protože agenda národních výborů byla začleněna pod II. oddělení státní administrativy a branné. Dále pak nebylo realizováno sloučení průmyslových resortů do dvou oddělení. I přes zrušení samostatného oddělení lidových milicí se oproti září 1953 počet oddělení o jedno zvýšil, protože byla nově zřízena V. oddělení kultury a VI. oddělení plánování a financí. Od června 1954 tak měl aparát ÚV KSČ strukturu dle následující tabulky.

I. oddělení orgánů strany, odborů a mládeže
II. oddělení státní administrativy a branné
III. oddělení propagandy a agitace
IV. oddělení školství a vědy
V. oddělení kultury
VI. oddělení plánování a financí
VII. oddělení zemědělství a výkupu
VIII. oddělení lehkého a potravinářského průmyslu a obchodu
IX. oddělení strojírenství, hutí a chemie
X. oddělení paliv a energetiky
XI. oddělení stavebnictví a místního hospodářství
XII. oddělení dopravy a spojů
XIII. oddělení mezinárodní
XIV. oddělení hospodářské
XV. oddělení technické

Tabulka 4 – Organizační struktura aparátu ÚV KSČ, červen 1954

²⁰⁷ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 2, arch. j. 2, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 28. června 1954, s. 23–24.

²⁰⁸ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962, sv. 46, arch. j. 4, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 9. července 1954, s. 9–13.

Organizační struktura aparátu ÚV KSČ (i celé KSČ) nebyla jen otázkou rozdělení pracovních úseků, ale poskytuje přehled o mocenských ambicích stranického aparátu jako takového, respektive o vztahu státních a stranických institucí z hlediska centralizace či disperze politické moci. Ilustrační příklad poskytuje vztah stranických orgánů s ministerstvem národní obrany [MNO] a s armádou. Alexej Čepička v roce 1950 po svém nástupu do funkce ministra národní obrany stranický aparát zcela ignoroval – civilistům vstup do budov ministerstva prostě zakázal a stranické orgány nebral na vědomí. Dále prosadil tři opatření, díky kterým ministerstvo a armádu osvobodil z dohledu stranických orgánů, respektive stranického aparátu. Zaprvé, základní organizace a stranické výbory KSČ v armádě nespádaly pod pravomoc příslušných oddělení aparátu ÚV a KV KSČ, ale pod nově zřízenou Hlavní politickou správu, která spadala do výlučné ministerské kompetence. Zadruhé, veškerá důležitá personální rozhodnutí byla soustředěna pod nově zřízenou Hlavní kádrovou správu MNO, která opět spadala výlučně pod ministra. Tím byly z personálních rozhodnutí zcela vyřazovány stranické orgány a aparát. Zatřetí, Čepička naprosto ignoroval ve své práci oddělení ÚV KSČ, jelikož jako člen politického sekretariátu (od 1954 politického byra) komunikoval armádní a ministerské záležitosti jen na tomto nejvyšším stranickém orgánu. Politickému byru ÚV KSČ jako jedinému stranickému orgánu předkládal Čepička ke schválení personální návrhy na obsazení několika velitelských míst.²⁰⁹ Pokud Čepička resortní záležitosti s někým konzultoval, tak jen s prezidentem Gottwaldem a se sovětskými poradci. Stranické orgány a aparát tak byly za Čepičkova ministrování téměř bezmocné a neměly žádné relevantní pravomoce k zásahům do vnitřních záležitostí armády a ministerstva.

Změna však nastala s postupným mocenským nástupem prvního tajemníka ÚV KSČ Novotného, kdy při obnovování stranické autority došla řada i na ministerstvo národní obrany. Dne 25. ledna 1955 schválilo politické byro ÚV KSČ rozšíření náplně práce odboru národní obrany v oddělení státní administrativy a branném ÚV KSČ.²¹⁰ Politickým byrem byly schváleny zásady práce nového odboru a kádrový pořádek. Tím se ministerstvo národní obrany i armáda se dostaly do područí stranických orgánů i aparátu, protože stranický aparát získal pravomoc vést kádrovou evidenci a kádrové materiály všech osob spadajících pod kádrový pořádek. Dvě stě čtyřicet pět nejvyšších funkcí na ministerstvu a v armádě bylo zahrnuto do kádrové nomenklatury politického byra ÚV KSČ. Od této chvíle nebylo možné učinit na ministerstvu a v armádě žádnou důležitou personální změnu bez vědomí strany, respektive

²⁰⁹ KAPLAN, Karel: *Alexej Čepička. Dobová dramata komunistické doby*, s. 104–105. Zcela stejně jako Čepička si při vedení resortu ministerstva vnitra počínal Rudolf Barák, který se v roce 1954 stal členem politického byra ÚV KSČ. BARTA, Milan: *Vedení KSČ a bezpečnostní problematika*, s. 291.

²¹⁰ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 31, arch. j. 40, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 24. ledna 1955, s. 24.

řečeno obráceně – o obsazení vedoucích míst na ministerstvu a v armádě rozhodovaly stranické orgány a aparát.²¹¹

Další posílení stranického vlivu na úseku ozbrojených složek bylo schváleno na schůzi politického byra 8. listopadu 1955. Přijatým usnesením bylo rozhodnuto o rozdělení dosavadního II. oddělení ÚV KSČ.²¹² Pod zbytkové II. oddělení, které bylo nazváno oddělení orgánů státní moci a státní správy, spadaly úseky národních výborů, soudnictví, prokuratury, Národního shromáždění, kanceláře prezidenta republiky, úřadu předsednictva vlády, zdravotnictví, tělovýchovy a sportu. Nově pak bylo zřízeno XIV. oddělení branné a bezpečnostní, které mělo ve své gesci záležitosti armády, ministerstva vnitra, civilní obrany, Svazarmu a Svazu požární ochrany. Tato organizační změna jasně dokládá, že nejen armáda, ale celý bezpečnostní úsek se měly dostat pod jednotné vedení stranického aparátu. Například paměti pracovníka rozvědky Josefa Frolíka velmi dobře ilustrují, jak těžko si pracovníci ministerstva vnitra zvykali na mocenský dohled stranického aparátu. Ve Frolíkových pamětech se nachází řada pasáží, ve kterých vylíčil stranické pracovníky jako úplné hlupáky.²¹³

V pozdějších letech byly schváleny i další usnesení, díky kterým se ministerstvo národní obrany a armáda dostaly pod plnou stranickou kontrolu. V únoru 1957 byla ustavena Vojenská komise obrany ÚV KSČ a posléze i komise obrany při KV a OV KSČ.²¹⁴ Na příkladu ministerstva národní obrany tak bylo velmi přesně ukázáno, jak se stranickému aparátu v letech 1954 až 1955 postupně podařilo vrátit se na vrchol mocenské hierarchie. Vlastní organizační struktura aparátu ÚV KSČ by však byla jen prázdnou slupkou, pokud by nebyla naplněna konkrétními pravomocemi. Pracovníci stranického aparátu si postupně vydobyli právo zúčastňovat se schůzí kolegií ministerstev nebo schvalovat zásadní resortní dokumenty. Jednoznačně nejdůležitější pravomoc však představoval systém kádrové nomenklatury, kterému se věnuje následující kapitola.

²¹¹ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 31, arch. j. 40, schůze PB ÚV KSČ dne 24. ledna 1955, bod 13, Návrh na organizaci práce a systemizaci odboru národní obrany v oddělení státní administrativy a branném ÚV KSČ a návrh kádrového pořádku na úseku ministerstva národní obrany.

²¹² NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 70, arch. j. 86, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 8. listopadu 1955, s. 13–15.

²¹³ Častým terčem Frolíkových urážek byl především Josef Kudrna, který v roce 1956 nastoupil ze stranického ústředního aparátu na místo náměstka ministra vnitra a od roku 1965 do 1968 byl ministrem. FROLÍK, Josef: *Špion vypovídá*, s. 43.

²¹⁴ ABS, f. Sekretariát ministra vnitra II. díl, inv. j. 4, Směrnice ÚV KSČ pro práci komisí obrany při krajských a okresních výborech KSČ, únor 1960; ABS, f. Sekretariát ministra vnitra II. díl, inv. j. 272, Návrh směrnic ÚV KSČ pro práci komisí obrany při krajském výboru KSČ a okresním výboru KSČ, květen 1963.

3.3 Kádrový pořádek ÚV KSČ z roku 1954

Při obnovení vedoucího mocenského postavení stranického aparátu bylo verbálně neustále odkazováno na nutnost vyvarování se údajně nepřátelských Slánského pracovních metod. Ve skutečnosti však Novotnému nešlo o nic jiného, než vrátit stranické orgány a aparát zpět na mocenský vrchol, kde byly právě za vlády Slánského. Základním nástrojem mocenské pozice stranických orgánů a aparátu se stal systém kádrové nomenklatury, tedy pravomoc rozhodovat o všech důležitých personálních rozhodnutích. Jak bylo popsáno v minulé kapitole o kádrové politice, byl sice v únoru 1952 schválen kádrový pořádek ÚV KSČ, ten však celý kádrový proces výrazně formalizoval a nedával stranickému aparátu žádné relevantní pravomoce. Obnovení mocenské suverenity stranického aparátu tak předpokládalo (vyžadovalo) zásadní změnu. Přesně tímto směrem obrátilo svou pozornost i vedení aparátu ÚV KSČ po X. sjezdu KSČ, který se konal v červnu 1954.

První pracovní verze nového kádrového pořádku byla projednána 18. července 1954 na poradě I. oddělení ÚV KSČ.²¹⁵ Dle diskutovaného návrhu měl kádrový pořádek splňovat tři základní zásady. Zaprvé mělo platit, aby příslušný pracovník stranického aparátu byl ve stálém kontaktu s pracovníky na svém úseku a mohl tak předkládat kádrové návrhy voleným orgánům strany vždy na základě osobní obeznámenosti. Díky tomu mělo docházet k uváženým kádrovým rozhodnutím a současně ke snižování vysoké personální fluktuace při obsazování vedoucích pracovních pozic. Zadruhé, jednotlivá oddělení stranického aparátu měla soustavně vychovávat a připravovat vhodné pracovníky, zajišťovat jejich vzdělávání a kvalifikační růst a připravovat si tímto způsobem kádrové rezervy pro svůj pracovní úsek. Zatřetí, nový kádrový pořádek měl obsahovat základní vymezení kompetencí jednotlivých stranických orgánů, tedy jaký stranický orgán měl pravomoc schvalovat vybraný okruh funkcí. Právě třetí zásada byla z hlediska stranického aparátu absolutně nejdůležitější, protože mezi stranické orgány s kádrovou pravomocí měla být podle návrhu I. oddělení ÚV KSČ zahrnuta i jednotlivá oddělení stranického aparátu.

Práce na novém kádrovém pořádku byla předmětem dlouhého vyjednávání uvnitř ústředního výboru, jelikož nejdříve musely být schváleny zásady kádrového pořádku. Ty byly projednávány na jednáních sekretariátu ÚV KSČ 7. září, 29. září a 13. října 1954.²¹⁶ Přijaté

²¹⁵ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 2, arch. j. 18, s. 11–23, Záznam z porady vedoucích odborů I. oddělení ÚV KSČ dne 18. července 1954.

²¹⁶ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962, sv. 52, arch. j. 18, schůze SÚV KSČ dne 7. září 1954, bod 7, Zásady pro přepracování kádrového pořádku; NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962, sv. 54, arch. j. 21, schůze SÚV KSČ dne 29. září 1954, bod 13, Zásady pro přepracování kádrového pořádku; NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962, sv. 55, arch. j. 23, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 13. října 1954, s. 6.

zásady obsahovaly dva základní momenty. Zaprvé, z hlediska stranického aparátu bylo rozhodující, že oddělení stranického aparátu získaly kádrovou pravomoc, tedy právo vyjadřovat se k určitému okruhu funkcí a pracovních pozic. Zadruhé, zásady kádrového pořádky byly silně centralistické, což se projevilo například tím, že nejdůležitější hospodářské podniky nebyly zařazeny pod kádrový pořádek okresních nebo krajských výborů, ale byly zařazeny přímo do kádrové nomenklatury ÚV KSČ.

Nový kádrový pořádek byl schválen na schůzi sekretariátu ÚV KSČ 24. listopadu 1954.²¹⁷ Schvalování kádrových návrhů bylo na úrovni ústředního výboru rozděleno mezi pět orgánů: plénium, politické byro, sekretariát, tajemníky a jednotlivá oddělení.²¹⁸ Z hlediska pravomocí jednotlivých orgánů sice platilo, že nedůležitější funkce schvalovaly plénium a politické byro ÚV KSČ, o největším počtu kádrových návrhů ale rozhodovaly sekretariát a jednotlivá oddělení. Kádrový pořádek rozlišoval pravomoc schválení a vyjádření se. Na jedné straně totiž platilo, že plénium, politické byro a sekretariát ÚV KSČ návrhy schvalovaly, na druhé straně se oddělení stranického aparátu pouze vyjadřovala. Dané oddělení se vyjádřilo buď kladně a daný návrh mohl být schválen ve vlastní instituci (například ministerstvu), pokud se oddělení vyjádřilo záporně, rozhodoval o daném návrhu v konečné instanci sekretariát ÚV KSČ. Počet schvalovaných kádrových návrhů jednotlivých orgánů ÚV KSČ ukazuje následující tabulka.

	plénium ÚV KSČ	politické byro ÚV KSČ	sekretariát ÚV KSČ	tajemníci ÚV KSČ	oddělení ÚV KSČ
stranické orgány	-	47	2143	432	2404
masové organizace	-	34	309	-	
státní orgány	396	664	1694	-	2953
celkem	396	745	4146	432	5357

Tabulka 5 – Kádrový pořádek ÚV KSČ 1954, počet kádrových návrhů

Celkový počet 11076 kádrových návrhů se týkal obsazování funkcí a pracovních míst ve stranických i nestranických institucích. Kádrový pořádek byl ale stranickými špičkami rozuměn především jako základní nástroj pro prosazování politické moci KSČ ve společnosti. V tomto ohledu platilo, že orgány ÚV KSČ rozhodovaly celkově o 7383 mimostranických kádrových rozhodnutích. Oproti kádrovému pořádku z roku 1952 došlo k mírnému poklesu

²¹⁷ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962, sv. 58, arch. j. 32, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 24. listopadu 1954, s. 7.

²¹⁸ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962, sv. 58, arch. j. 32, schůze SÚV KSČ dne 24. listopadu 1954, bod 1, Návrh kádrového pořádku s uvedením počtu schvalovaných pracovníků.

z původního počtu 7865. Rozhodující však bylo, který orgán ÚV KSČ měl v tomto směru kádrovou pravomoc. Podle nového kádrového pořádku platilo, že při obsazování mimostranických funkcí přešla hlavní pravomoc na stranický aparát. Zatímco dle starého kádrového pořádku rozhodovaly předsednictvo a politický sekretariát o 2473 mimostranických personálních návrzích, podle nového plénum a politické byro schvalovaly pouze 1041 návrhů. Tento počet odpovídal pouze 14 % ze všech personálních rozhodnutí. Následující tabulka srovnává počet schvalovaných návrhů ve státních, společenských a hospodářských institucích bez ministerstev národní obrany a vnitra v letech 1952 a 1954. Přijatý kádrový pořádek z roku 1954 tak jednoznačně posiloval mocenské pravomoci aparátu ÚV KSČ.

	plénium ÚV KSČ	PS ÚV KSČ + PÚV KSČ	OS ÚV KSČ	oddělení ÚV KSČ	celkem
1952	0	197 + 2276	5392	0	7865
	plénium ÚV KSČ	PB ÚV KSČ	SÚV KSČ	oddělení ÚV KSČ	celkem
1954	396	645	1890	4452	7383

Tabulka 6 – Kádrový pořádek ÚV KSČ 1952 a 1954, počet mimostranických kádr. návrhů

Ve schváleném kádrovém pořádku z roku 1954 nebyl zahrnut úsek ministerstva obrany. K tomuto kroku bylo přistoupeno na jednání politického byra ÚV KSČ 24. ledna 1955, kdy byl schválen bod – Návrh na organizaci práce a systematizaci odboru národní obrany v oddělení státní administrativy a branném ÚV KSČ a návrh kádrové pořádku na úseku MNO.²¹⁹ V kapitole o organizační struktuře již bylo vysvětleno, že tímto usnesením se i úseky ministerstva národní obrany a armády dostaly pod kontrolu aparátu ÚV KSČ a kádrový pořádek se v tomto ovládnutí ukázal jako klíčový mocenský prostředek.²²⁰

Vedle vlastního schvalování jednotlivých personálních návrhů bylo nedílnou součástí kádrové politiky vedení kádrových spisů. Návrh schválený sekretariátem ÚV KSČ dne 7. září 1954 vypočítával,²²¹ jaké náležitosti by měl kádrový spis nomenklaturního pracovníka obsahovat: pracovníkem vyplněný kádrový dotazník, životopis, posudky příslušných stranických a jiných orgánů, všechna usnesení stranických orgánů a unesení všech jiných

²¹⁹ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 31, arch. j. 40, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 24. ledna 1955, s. 24.

²²⁰ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 31, arch. j. 40, schůze PB ÚV KSČ dne 24. ledna 1955, bod 13, Návrh na organizaci práce a systematizaci odboru národní obrany v oddělení státní administrativy a branném ÚV KSČ a návrh kádrového pořádku na úseku ministerstva národní obrany.

²²¹ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962, sv. 52, arch. j. 18, schůze SÚV KSČ dne 7. září 1954, bod 7, Zásady pro přepracování kádrového pořádku.

příslušných orgánů o kvalifikaci a pracovním zařazení pracovníka, přehled o pracovním zařazení včetně uvedení důvodů přemístění, výsledky politického a odborného studia, výpis z kádrového materiálu a nakonec jména těch, kteří pro daného pracovníka dávali doporučení nebo prováděli jeho jmenování do funkce. Nezbytnou součástí správně prováděné kádrové politiky bylo i určení zásady, kdo měl právo daným kádrovým materiálem disponovat. Zde bylo jasně stanoveno, že kádrový spis daného nomenklaturního pracovníka má vždy v držení ten stranický orgán, který jej do funkce nebo pracovní pozice schválil. Z hlediska uložení kádrových materiálů tak platilo, že byly vždy v držení stranického aparátu, tedy na okresních a krajských výborech strany nebo na ústředním výboru. Tímto ustanovením tak byly ze hry vyřazovány základní organizace strany.

Z prostudovaných dokumentů vyplývá, že závodní stranické organizace tuto skutečnost nesly velmi nelibě. Dokazuje to například dopis závodní organizace Nové huti Klementa Gottwalda v Kunčicích. Ta se obrátila na ústřední výbor s tím, že dle jejího názoru má základní stranická organizace právo mít v držení kádrový materiál vedoucích pracovníků závodu. Závodní organizace NHKG se ve svém stanovisku odvolávala na stanovy strany. I. oddělení ÚV KSČ však požadavek základní organizaci zamítlo a dalo tím jasně najevo, že rozhodující slovo při kádrových (i politických) rozhodnutích má stranický aparát, nikoliv řadové členstvo strany, respektive základní organizace.²²²

Přijetí kádrového pořádku ÚV KSČ v roce 1954 tak nemůže být interpretováno jinak než jako jednoznačná restaurace mocenského postavení stranického aparátu, který se stal klíčovým místem stranické kádrové politiky: vedl kádrové spisy na všechny nomenklaturní funkcionáře a pracovníky, samostatně schvaloval vybraný okruh funkcí a pracovních pozic, na všechny ostatní kádrové návrhy vypracovával kádrové posudky. Vedle změny formálních pravidel se však významně proměnil pohled na správnou kádrovou činnost pracovníka stranického aparátu: aktivní pracovník aparátu už nebyl automaticky podezřelý z provádění šlingovštiny nebo slánštiny, ale naopak bylo jednoznačně zdůrazňováno, že aktivní úloha pracovníků aparátu v personální politice je nezastupitelná. Pracovníkům stranického aparátu bylo opakovaně zdůrazňováno, že nesou hlavní odpovědnost za to, aby na všech důležitých

²²² I. oddělení ÚV KSČ ve své odpovědi mimo jiné uvedlo: „*Ve stanovách strany však není článek, který by názor organizace o shromažďování kádrového materiálu vyšších hospodářských a politických pracovníků potvrzoval. Kádrový materiál těchto soudruhů vlastní ten stranický orgán, který podle kádrového pořádku pracovníka na hospodářském úseku do funkce schvaluje, nebo vyšší stranický orgán, jehož je členem (OV – KV – ÚV KSČ). Tento orgán také nese odpovědnost za řádné prověření těchto funkcionářů. Ke shromažďování obsáhlého materiálu o členech v základní organizaci nejsou důvody a často ani podmínky pro bezpečné uložení. Základní organizace může denně své členy sledovat a na podkladě osobních znalostí je hodnotit. Základní údaje o členu jsou uvedeny na členské kartě, o osvětlení případných nejasností může výbor organizace kdykoliv členu požádat. Za výběr členů má zodpovědnost organizace, která členu přijímala a ručitelé.*“ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 3, arch. j. 56, Záznam z porady vedoucích oddělení ze dne 25. dubna 1955, s. 36.

místech ve státní správě, národních výborech, bezpečnostních složkách, armádě, odborech a hospodářství byly správné komunistické kádry. Ve všech přijímaných stranických usneseních bylo zdůrazňováno, že základní povinností stranického pracovníka je „péče“ o kádry na svěřeném pracovním úseku.

Stranická personální politika založená na systému kádrové nomenklatury (kádrových pořádků) se tak postupně stávala základní metodou vládnutí. S jistou mírou zjednodušení dokonce můžeme odlišit stalinský a poststalinský způsob vládnutí. Zatímco v období stalinismu byl hlavním nástrojem vládnutí teror, v poststalinské éře to byla právě kádrová politika. Velmi výstižně tuto praxi popsal Milan Šimečka. Ačkoliv se jeho slova týkala takzvané normalizace po roce 1969, dají se vztáhnout na celé poststalinské období: *„Jestliže má nějaké svědectví o československé zkušenosti obecnější význam, pak je to především svědectví o drtivé síle spojených kádrových útvarů od ministerstva po poslední komunální pracoviště v zapomenuté obci. Spořádaně projevená touha československého lidu po demokratičtějších způsobu života nebyla rozdrčena tanky a pěšáky bratrských armád, ale kádrovými byrokraty na všech stupních, propouštěcími dekrety, reorganizacemi, přeložením, beznadějnými posudky a jinými důmyslnými prostředky bez krve, křiku, soudů a masových protestů.“*²²³

3.4 Personální obsazení aparátu ÚV KSČ 1954–1955

Pro upevnění své vedoucí pozice musel Antonín Novotný postupovat systematicky, tedy postupně obsazovat vedoucí funkce a pracovní pozice sobě nakloněnými osobami. Nejvyšším stranickým orgánem se po X. sjezdu KSČ v červnu 1954 stalo politické byro ÚV KSČ, které nahradilo politický sekretariát a předsednictvo. Místa v politickém byru si podrželi všichni dosavadní členové politického sekretariátu, tedy Karol Bacílek, Alexej Čepička, Jaromír Dolanský, Václav Kopecký, Antonín Novotný, Viliam Široký a Antonín Zápotocký. Dále byli do politického byra zvoleni dva bývalí sociální demokraté: Zdeněk Fierlinger jako člen a Ludmila Jankovcová jako kandidátka. Antonín Novotný posílil svou pozici, jelikož byli do politického byra zvoleni ministr vnitra Rudolfa Barák jako člen a Otakar Šimůnek jako kandidát. Z hlediska nejvyššího stranického orgánu platilo, že zde byli pouze dva pracovníci stranického aparátu, a to Antonín Novotný jako první tajemník ÚV KSČ a Karol Bacílek jako první tajemník ÚV Komunistické strany Slovenska [KSS]. Všichni ostatní členové a kandidáti politického byra ÚV KSČ pracovali ve státních funkcích.

²²³ ŠIMEČKA, Milan: *Obnovení pořádku*. Brno, Atlantis 1990, s. 71–72.

Vedle politického byra byl dále zvolen sekretariát ÚV KSČ, jehož členy byli tajemníci ÚV KSČ: Antonín Novotný, Bruno Köhler, Vratislav Krutina, Václav Pašek a Jiří Hendrych. Stálými přizvanými členy sekretariátu ÚV KSČ byli Josef Tesla za Ústřední radu odborů [ÚRO] a Miroslav Vecker za ČSM. V sekretariátu tak byl Novotný obklopen osobami, jejichž podporou si mohl být zcela jistý. Zásadním úspěchem pro Novotného bylo zvolení Jiřího Hendrycha za tajemníka ÚV KSČ a člena sekretariátu ÚV KSČ.

Jiří Hendrych se narodil 28. prosince 1913 v Lomu u Mostu. Vystudoval gymnázium v Duchcově a posléze od roku 1932 studoval na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Vedle studia se začal aktivně věnovat politické činnosti, kvůli které byl v roce 1933 ze školy vyloučen. V roce 1934 vstoupil do KSČ a stal se tak z něj profesionální stranický pracovník. Působil na Teplicku a Kladensku, kde byl v letech 1937 až 1938 redaktorem komunistických novin Svoboda. Po zákazu činnosti KSČ působil Hendrych v ilegálních stranických strukturách v Kladně až do svého zatčení v srpnu 1941.²²⁴ V prostudovaných archivních dokumentech ani literatuře není žádná zmínka, zda se Hendrych už v období první republiky setkal s Antonínem Novotným. Jejich přátelství je datováno do období druhé světové války, kdy byli oba dva vězněni v koncentračním táboře Mauthausen. Podle dalšího mauthausenského vězně Oty Šika neměl Hendrych patřit k tamnímu ilegálnímu vedení KSČ a měl se držet „*opatrně stranou*“.²²⁵

Po skončení druhé světové války začal Hendrych pracovat v aparátu ÚV KSČ. Angažoval se především na úseku stranické ideologické práce a kulturní politiky a patřil k nejbližším spolupracovníkům Gustava Bareše. V historiografické literatuře, především v dílech Jiřího Knapíka,²²⁶ je velmi přesně popsán mocenský souboj, který mezi sebou na poli kulturní stranické politiky svedli ministr informací Václav Kopecký a zástupce ústředního tajemníka KSČ Gustav Bareš. Po mocenském pádu Rudolfa Slánského, u kterého Hendrych po roce 1945 krátce pracoval jako jeho tajemník, se vítězství přiklonilo na stranu Kopeckého a Gustav Bareš byl v lednu 1952 odvolán ze všech funkcí. Stejný osud čekal i Hendrycha, který se mezitím značně vyšvihl ve stranické hierarchii: stal se vedoucím kulturně propagačního oddělení ÚV KSČ a od 6. září 1951 byl dokonce tajemníkem ÚV KSČ. Od politického pádu nezachránila Bareše s Hendrychem ani jejich veřejná sebekritika, se kterou vystoupili na plénu ÚV KSČ v prosinci 1951.²²⁷

²²⁴ TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století. I. díl*, s. 445; ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989). A–K*, s. 419–423.

²²⁵ ŠIK, Ota: *Jarní probuzení. Iluze a skutečnost*, s. 145–147.

²²⁶ KNAPÍK, Jiří: *Kdo spoutal naši kulturu. Portrét stalinisty Gustava Bareše*. Přerov, Šárka 2000; KNAPÍK, Jiří: *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*. Praha, Libri 2006, s. 110–141.

²²⁷ KAPLAN, Karel: *Antonín Novotný. Vzestup a pád „lidového“ aparátčíka*, s. 40.

Zatímco byl Gustav Bareš odejit do Rudého práva, kde nesměl publikovat pod vlastním jménem a později se už do vysoké politiky nevrátil, byl Jiří Hendrych schválen do funkce tajemníka KV KSČ v Českých Budějovicích. Později si Antonín Novotný právě tuto skutečnost přičítával k dobru s tím, že přemístěním do aparátu v Českých Budějovicích zachránil Hendrycha před jistým zatčením a vězněním.²²⁸ Pro toto Novotného tvrzení však neexistuje žádný relevantní důkaz. Naopak Hendrychův návrat do nejvyšších stranických funkcí v roce 1954 můžeme zcela jistě považovat za výsledek aktivity Antonína Novotného. Po dobu příštích třinácti let vytvořili téměř nerozlučnou dvojici. Podle pozdějšího tvrzení Martina Vaculíka měl být Hendrych jedinou osobou ve vedení KSČ, které Antonín Novotný absolutně důvěřoval.²²⁹

Po zvolení nového stranického vedení na X. sjezdu KSČ následovaly změny ve vedení ústředního stranického aparátu. Na schůzi politického byra 28. června 1954 bylo schváleno zrušení samostatného oddělení lidových milicí. Jeho dosavadní vedoucí Alois Kotva zůstal pracovníkem ÚV KSČ jako vedoucí odboru,²³⁰ v roce 1956 byl však v rámci disciplinárního řízení stranických funkcí zbaven a byl odeslán pracovat do závodu „za jeho nezodpovědné chování a lehkomyšlné rozhodování ve finančních záležitostech, zvláště pokud jde o vytvoření ‚černého fondu‘ ve štábu LM a souhlasu ke zničení všech dokladů příjmů a vydání.“²³¹ Na stejné schůzi 28. června 1954 byli schváleni čtyři noví vedoucí oddělení ústředního výboru: Václav Uhlíř, Drahomír Kolder, Jan Piller a Václav Pelíšek. Václav Uhlíř nahradil Josefa Němce, který už v dubnu 1954 odešel na místo vedoucího tajemníka městského výboru KSČ v Praze. Dosavadní vedoucí oddělení paliv, energetiky a chemického průmyslu Miroslav Hladiš byl poslán na tříleté studium na Vysokou stranickou školu [VSŠ] při ÚV KSČ. Ze čtyř nových vedoucích oddělení měl jen Václav Uhlíř předválečnou stranickou legitimaci, tři ostatní byli poválečnými členy, což vzhledem k jejich věku ani nebylo jinak možné. V době nástupu do funkce vedoucího oddělení bylo Pillerovi třicet dva, Pelíškovi třicet a Kolderovi dokonce pouze dvacet osm let. Drahomír Kolder se stal vedoucím oddělení paliv a energetiky, Jan Piller vedoucím nového oddělení strojírenství, hutí a chemie, Václav Pelíšek se stal vedoucím nově vytvořeného oddělení kultury.

Václav Uhlíř se narodil 23. září 1914 v Horní Ředici ve východních Čechách. Pocházel z malozemědělské rodiny, od roku 1929 do 1936 pracoval jako zedník nebo zemědělský dělník, členem KSČ byl od roku 1932. V roce 1936 nastoupil základní vojenskou službu a v armádě

²²⁸ ČERNÝ, Rudolf: *Antonín Novotný. Vzpomínky prezidenta*, s. 96.

²²⁹ VONDROVÁ, Jitka: *Reforma? Revoluce? Pražské jaro 1968 a Praha*. Praha, ÚSD AV ČR 2013, s. 23.

²³⁰ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 17, arch. j. 243, Hlášení o stavu pracovníků ÚV KSČ, duben–červen 1956, s. 5.

²³¹ BAŠTA, Jiří: *Lidové milice. 1948–1969. Nelegální armáda Komunistické strany Československa*. Praha, ÚSTR 2013, s. 195.

byl až do demobilizace v březnu 1939. Po odchodu z armády se Uhlíř naplno zapojil do ilegální stranické práce, byl pověřen vedením okresního výboru KSČ v Holicích a současně byl instruktorem pro okresy Vysoké Mýto a Choceň. V roce 1940 byl však zatčen a až do roku 1945 vězněn. Po skončení války se naplno zapojil do stranické práce ve východních Čechách. V rozmezí let 1945 a 1949 pracoval jako zemědělský a později organizační tajemník KV KSČ v Pardubicích. V roce 1949 po absolvování šestiměsíčního kurzu na ÚPŠ přešel do aparátu ústředního výboru a stal se pracovníkem zemědělského oddělení. Zde působil dva roky, v roce 1951 poslán do Olomouce a ve funkci zde vystřídal vedoucího tajemníka KV KSČ Josefa Řezníčka, který se stal obětí vnitrostranických čistek. V Olomouci pak Uhlíř působil až do roku 1954, kdy byl povolán zpět do aparátu ústředního výboru, tentokrát však na místo vedoucího oddělení.²³²

Jan Piller se narodil 4. července 1922 v Plzni. Vyučil se soustružníkem ve Škodových závodech, po vyučení zde pracoval jako brusič kovů. V Plzni působil do roku 1942, kdy byl pracovně přemístěn do Škodových závodů v Dubnici nad Váhem a poté do Povážské Bystrice. Po skončení války se vrátil do Plzně a opět pracoval jako brusič kovů. Ihned v roce 1945 vstoupil do KSČ a začal působit ve stranických funkcích. Byl předsedou závodní organizace KSČ a předsedou okresní komise mládeže, v únoru 1948 se osvědčil při „očistě“ ve Škodových závodech. Od roku 1949 do roku 1950 byl předsedou okresního výboru KSČ Škodových závodů. Jako perspektivní kádr byl v roce 1950 poslán na dvouleté studium na Ústřední politickou školu. Po absolvování nastoupil do aparátu ÚV KSČ na místo referenta odboru všeobecného strojírenství v oddělení průmyslu a stavebnictví, později se stal vedoucím odboru a od října 1953 zástupcem vedoucího oddělení stavebnictví.²³³

Zatímco Jan Piller po válce ještě několik let pracoval jako dělník, pustil se Drahomír Kolder do stranické kariéry ihned v roce 1945. Vzhledem k tomu, že se narodil 29. prosince 1925, začal svojí aktivní politickou kariéru jako devatenáctiletý a za necelých osm let už byl ve vrcholné funkci v Praze. Narodil se do hornické rodiny, sám jako horník od roku 1940 pracoval na dole Doubrava. Od roku 1943 měl být zapojen do činnosti ilegální organizace Tempo. Dne 6. května 1945 vstoupil do KSČ a posléze začal pracovat v aparátu ČSM. Od roku 1946 do 1948 pak působil jako organizační tajemník OV KSČ v Karviné, v roce 1948 pak přešel do aparátu KV KSČ v Ostravě. Po absolvování vojenské presenční služby se stal na

²³² NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 2, arch. j. 2, schůze PB ÚV KSČ dne 28. června 1954, bod 24, Návrh nové organizace oddělení ÚV KSČ a schválení vedoucích oddělení ÚV KSČ, s. 4.

²³³ Tamtéž, s. 3, kádrový posudek – Jan Piller; ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*. L–Z, s. 185–189.

krátkou dobu vedoucím tajemníkem KV ČSM v Ostravě a v březnu 1951 stal vedoucím tajemníkem OV KSČ v Karvině.²³⁴

Ačkoliv byla stranická kariéra Drahomíra Koldera velmi strmá, v první polovině roku 1951 nastal další vzestup. Na počátku února 1951 totiž byli zatčeni vedoucí tajemník krajského výboru Vítězslav Fuchs a jeho zástupce Rudolf Peschel. Kolder ihned po oznámení zatčení dvou dosavadních funkcionářů projevil politickou prozíravost a pustil se do jejich veřejné kritiky.²³⁵ V průběhu dalších jednání stranických orgánů Kolder ostře kritizoval ostatní stranické funkcionáře a pracovníky a měl tak významný podíl na proběhlé vnitrostranické čistce. Atmosféru Kolderových veřejných vystoupení přesvědčivě popsal Zdislav Šulc, který ve svých pamětech zavzpomínal na Kolderovo vystoupení na krajské stranické konferenci v červnu 1951: „*Nikdy mi z paměti nevytáhne dramatická scéna, při které krajský předseda svazu mládeže a pozdější tajemník ÚV KSČ Drahomír Kolder bil pěstmi do hrudi, až to bylo slyšet v celém sále, a hřímal svoji ostravštinou, jakého to hada jsme si hráli na prsou.*“²³⁶ Výsledkem Kolderovy aktivity při odhalování nepřátel a zrádců byl strmý kariérní postup. Na krajské konferenci byl zvolen do krajského stranického předsednictva, současně se stal tajemníkem městského výboru KSČ v Ostravě a zástupcem vedoucího tajemníka KV KSČ.²³⁷

Za další tři roky už byl Kolder povýšen do aparátu ÚV KSČ a rovnou se stal vedoucím oddělení. Podle zdůvodnění Václava Pelíška rozhodl o povýšení Koldera do Prahy Bruno Köhler: „*Mezi největší [Köhlerův] kádrový čin patří nesporný objev: v roce 1954 ‚vytáhl‘ z Ostravy mladého neznámého okresního tajemníka, udělal z něj vedoucího X. oddělení ÚV KSČ a tak věnoval čs. národům Drahomíra Koldera.*“²³⁸ Toto tvrzení však neodpovídá skutečnosti. Pelíšek se mýlil jednak v tom, že Kolder byl pouhý okresní tajemník, dále o nástupu Koldera do aparátu ÚV KSČ především rozhodlo to, že v roce 1954 absolvoval dvouletý kurz na Vysoké stranické škole. Do vysoké stranické funkce mu tak pomohl stejný prostředek jako ostatním mladým aparátčikům.²³⁹

Posledním novým vedoucím oddělení byl Václav Pelíšek. Jeho jméno už bylo v práci několikrát zmíněno, jelikož Pelíšek po své emigraci z Československa publikoval v roce 1971 krátké vzpomínky na svou politickou kariéru. Pelíšek se narodil 22. května 1924 do úřednické

²³⁴ ZA Opava, f. KV KSČ Ostrava, k. 126, inv. č. 55, sign. P-289, Zápis schůze PKV KSČ Ostrava ze dne 26. října 1951, kádrový posudek – Drahomír Kolder;

²³⁵ NA, f. Organizační oddělení Marie Švermová 1945–1951, sv. 72, arch. j. 399, mimořádná schůze PKV KSČ Ostrava dne 9. února 1951, s. 133–134.

²³⁶ ŠULC, Zdislav: *Zjeviště i zákulisí české politiky a ekonomiky*, s. 58.

²³⁷ ZA Opava, f. KV KSČ Ostrava, k. 36, inv. č. 30, sign. Z-47, Zápis schůze pléna KV KSČ Ostrava ze dne 9. června 1951, s. 2–3.

²³⁸ PELÍŠEK, Václav: *Nástup šedivých*, s. 549.

²³⁹ NA, f. Porady tajemníků ÚV KSČ 1954–1966, sv. 1, arch. j. 1, Zápis z porady tajemníků ÚV KSČ ze dne 11. března 1954, bod 2, Předběžný návrh na rozmístění posluchačů 2ročního běhu VŠŠ, s. 6.

rodiny, jeho otec byl technikem. Do roku 1942 studoval na gymnáziu, po jeho absolvování měl začít navštěvovat chemický abiturientský kurz. V roce 1943 byl totálně nasazen v Německu, odkud v posledním roce války uprchnul a jako příslušník partyzánského oddílu se měl zúčastnit květnových bojů roku 1945. Ihned v roce 1945 vstoupil do KSČ, pozornost však také věnoval svému studiu. Přihlásil se na Vysokou školu chemicko-technologického inženýrství, v roce 1948 promoval s inženýrským titulem. Během studií se politicky angažoval ve funkcích knihovníka a desítkového důvěrníka místní organizace KSČ, dále byl předsedou stranického fakultního výboru, členem vysokoškolského výboru KSČ a členem předsednictva vysokoškolského výboru KSČ. V archivních dokumentech není nijak explicitně uvedené, zda a jak se účastnil poúnorové „očisty“ na vysokých školách. Už od roku 1947 se měl Pelíšek také podílet na práci obvodního sekretariátu KSČ a redakce časopisu Funkcionář v aparátu ÚV KSČ. V březnu 1950 nastoupil do aparátu ÚV KSČ. Nejprve pracoval ve funkci referenta v kulturně propagačním oddělení, později jako vedoucí odboru vědy. V této funkci působil až do května 1954, kdy přešel do kanceláře prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného.²⁴⁰ Po schválení nové systematizace a kádrových změn tak byly vedoucí funkce v aparátu ÚV KSČ obsazeny dle následující tabulky.

I. tajemník ÚV KSČ	Antonín Novotný
tajemník ÚV KSČ	Bruno Köhler
tajemník ÚV KSČ	Jiří Hendrych
tajemník ÚV KSČ	Václav Pašek
tajemník ÚV KSČ	Vratislav Krutina
I. oddělení orgánů strany, ROH a ČSM	Květoslav Innemann
II. oddělení státní administrativy a branné	Jiří Salga
III. oddělení propagandy a agitace	Václav Slavík
IV. oddělení školství a vědy	Bohumil Mucha
V. oddělení kultury	Václav Pelíšek
VI. oddělení plánování a financí	Miroslav Mamula
VII. oddělení zemědělství a výkupu	Jindřich Kouba
VIII. oddělení lehkého a potravinářského průmyslu a obchodu	Václav Uhlíř
IX. oddělení strojírenství, hutí a chemie	Jan Piller

²⁴⁰ KNAPÍK, Jiří: *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*, s. 293; NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 2, arch. j. 2, schůze PB ÚV KSČ dne 28. června 1954, bod 24, Návrh nové organizace oddělení ÚV KSČ a schválení vedoucích oddělení ÚV KSČ, s. 2.

X. oddělení paliv a energetiky	Drahomír Kolder
XI. oddělení stavebnictví a místního hospodářství	František Havlín
XII. oddělení dopravy a spojů	Josef Paleček
XIII. oddělení mezinárodní	Anna Baramová
XIV. oddělení hospodářské	Antonín Faltýnek
XV. oddělení technické	Jan Svoboda

Tabulka 7 – Vedení aparátu ÚV KSČ, červen 1954

K dalším změnám v roce 1954 už v obsazení vedoucích míst v aparátu ÚV KSČ nedošlo, i když Antonín Novotný chtěl prosadit změnu na pozici vedoucího klíčového I. oddělení. Není jasné, zda za Novotného aktivitou byla nespokojenost s prací dosavadního vedoucího Květoslava Innemanna, nebo zda Novotný spíše nechtěl na místě vedoucího oddělení stranických orgánů sobě bližší osobou, protože Innemann mezi jeho blízké spolupracovníky nikdy nepatřil. Novotný tak připravil pro schůzi politického byra návrh odvolat Innemanna. Kritizoval ho, že není „*důsledný, neumí zajišťovat řízení práce, podléhá nesprávným názorům*“.²⁴¹ Tento návrh však nebyl na schůzi politického byra schválen. Z této skutečnosti můžeme učinit závěr, že Antonín Novotný v této době nebyl absolutním vládcem v KSČ a že ostatní členové politického byra KSČ dokázali jeho návrhům oponovat. O podrobnostech průběhu zasedání politického byra ÚV KSČ 26. října 1954 můžeme však pouze spekulovat, protože v zápise nejsou uvedeny žádné další informace.²⁴²

V roce 1955 došlo ke čtyřem změnám v obsazení pozic vedoucích oddělení ÚV KSČ. Na konci roku 1954 podal ministr školství František Kahuda návrh, aby se dosavadní vedoucí oddělení školství a vědy Bohumil Mucha stal jeho prvním náměstkem. Politické byro ÚV KSČ tento návrh schválilo na své schůzi 28. prosince 1954. Do pozice nového vedoucího oddělení byl poté 24. ledna 1955 schválen Luděk Holubec. Narodil se 12. května 1926, takže mu stejně jako Kolderovi při nástupu do funkce nebylo ani třicet let. Pocházel z rodiny úředníka, kromě období druhé světové války nikdy nepracoval v dělnické profesi. Po absolvování střední školy byl totálně nasazen v továrně firmy Kutz, od roku 1944 se účastnil činnosti odbojové skupiny Předvoj a v květnu 1945 se aktivně zapojil do povstání. Ihned v roce 1945 vstoupil do KSČ a začal studovat na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, studium úspěšně ukončil v roce 1949. Po Václavu Pelíškovi byl tak druhým vedoucím oddělení v ústředním stranickém aparátu,

²⁴¹ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 19, arch. j. 27, schůze PB ÚV KSČ dne 26. října 1954, bod 1, Některé zásadní otázky, s. 2–3.

²⁴² NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 19, arch. j. 27, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 26. října 1954, s. 3.

který měl vysokoškolské vzdělání. Už během vysokoškolského studia aktivně pracoval v komunistických vysokoškolských organizacích. V roce 1949 se stal předsedou vysokoškolského výboru KSČ a následující rok už zamířil do aparátu ÚV KSČ.²⁴³ Nastoupil do kulturně propagačního oddělení jako referent pro vysoké školy.²⁴⁴

Ačkoliv Holubec disponoval vysokoškolským vzděláním, byl v poválečném období především zapáleným stalinistou. Například na podzim 1951 v článku Za vysokou ideovost v práci vysokých škol v časopisu Tvorba veřejně kritizoval stav výuky na vysokých školách, protože byla podle jeho názoru málo ideologická.²⁴⁵ Při založení Vysoké školy báňské v Ostravě v roce 1951 zdůrazňoval, že „*učební osnovy a organizační struktura musí odpovídat sovětskému vzoru.*“²⁴⁶ Holubec tak jako ostatní mladí stalinisté adoroval sovětský vzor, přitom však nikdy v Sovětském svazu nebyl a neměl tak se sovětským modelem školství (ani ničím jiným) žádnou osobní obeznámenost. To však jeho kariérnímu vzestupu nijak nevadilo. V září 1953 se stal vedoucím odboru vysokých škol a 24. ledna 1955 jej politické byro ÚV KSČ schválilo do funkce vedoucího oddělení školství a vědy.²⁴⁷

Zbýlé tři personální změny ve vedení aparátu ÚV KSČ se odehrály na konci roku 1955. Ta nejzávažnější se týkala už zmíněného mileneckého poměru, který mezi sebou udržovali tajemník ÚV KSČ Bruno Köhler a vedoucí mezinárodního oddělení Anna Baramová. Zásadním problémem byla skutečnost, že Köhler byl ženatý. I když kdysi dávno bolševici v Sovětském svazu razili teorie o nutnosti překonání zastaralé a zpátečnické instituce rodiny, Antonín Novotný tento názor rozhodně nesdílel, naopak byl z hlediska hodnotové orientace naprostý konzervativec. Není tak nakonec příliš překvapivé, že se otázka rozvodu Köhlera s manželkou Ludmilou a svatba s Baramovou dostala na pořad jednání schůze nejvyššího stranického orgánu, tedy politického byra. Bohužel není dostupný stenografický záznam, takže názory jednotlivých členů nejvyššího stranického orgánu přesně neznáme. Bylo však přijato následující usnesení: „*PB ÚV KSČ, vycházejíc ze snahy, aby nebyla poškozena strana a způsobeny politické škody, rozhodlo se řešit případ s. Bruno Köhlera a s. Anny Baramové. [Zaprvé,] PB ÚV KSČ nemůže zakazovat s. B. Köhlerovi rozchod s jeho manželkou s. Ludmilou Köhlerovou, avšak neschvaluje toto počínání, protože nesouhlasí s takovým jednáním*

²⁴³ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 31, arch. j. 40, schůze PB ÚV KSČ dne 24. ledna 1955, bod 22, Schválení s. Luďka Holubce do funkce vedoucího IV. oddělení ÚV KSČ, s. 3, kádrový posudek.

²⁴⁴ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 10, arch. j. 215, Seznam pracovníků aparátu ÚV KSČ, které doporučujeme ponechat v aparátu ÚV KSČ, 1951, s. 150.

²⁴⁵ PETRÁŇ, Josef: *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*. Praha, Univerzita Karlova – Karolinum 2015, s. 207.

²⁴⁶ CONNELLY, John: *Ztročená univerzita. Sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945–1956*. Praha, Karolinum 2008, s. 85–86.

²⁴⁷ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 31, arch. j. 40, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 24. ledna 1955, s. 33.

komunisty. [Zadruhé,] v případě, že s. L. Köhlerová bude souhlasit s rozvodem se soudruhem B. Köhlerem, nebudou z hlediska funkce s. Köhlera žádné závěry. V případě, že s. Köhlerová nebude souhlasit s rozvodem, zbavit až na další s. Köhlera funkce tajemníka ÚV KSČ a poslat jej na dovolenou. [Zatřetí,] schvaluje se zbavit s. Annu Baramovou funkce vedoucí mezinárodního oddělení ÚV KSČ.“ Předseda vlády Široký byl pověřen, aby hned následující den projednal záležitost s Ludmilou Köhlerovou.²⁴⁸ Na celé záležitosti je mimořádně pozoruhodné, že osud politické kariéry neohroženého Bruno Köhlera, jednoho z hlavních stranických dirigentů politických procesů, čistek a perzekucí, nakonec záležel na rozhodnutí jeho vlastní ženy. K jeho štěstí však Ludmila Köhlerová s rozvodem souhlasila, takže Köhler mohl nadále působit v nejvyšších stranických funkcích.²⁴⁹ Zmíněná aféra ale znamenala konec kariéry Anny Baramové, která až do konce svého života, zemřela až v roce 1997, zůstala mimo vysokou politiku. Vedení KSČ z tohoto důvodu muselo hledat nového vedoucího pro mezinárodní oddělení.

Odchod Anny Baramové z místa vedoucí oddělení je mimořádně signifikantní, protože až do konce sledovaného období nepůsobila ve vedoucí funkci v aparátu ÚV KSČ žádná další žena. Tedy řečeno jasně: z celkem šedesáti dvou vedoucích pracovníků aparátu ÚV KSČ od září 1953 do prosince 1967 zde působila pouze jediná žena. Tento stav plně korespondoval se zastoupením žen v dalších vedoucích funkcích. Například ve všech vládách od roku 1953 až 1967 působily pouze dvě ženy, Božena Macháčová-Dostálová a Ludmila Jankovcová. V předsednictvu ÚV KSČ pak ve stejném období byla opět jen Ludmila Jankovcová (do 1954 byla členkou předsednictva, do 1963 byla kandidátkou předsednictva ÚV KSČ). V sekretariátu ÚV KSČ pak jen velmi krátkou dobu působila Ladislava Kleňhová-Besserová (od roku 1965 do roku 1966). Toto mizivé zastoupení žen ve vedoucích funkcích tak zcela popřelo původní komunistický příslib zrovnoprávnění postavení mužů a žen ve společnosti.²⁵⁰

Ve stejné době, kdy musela ze své funkce odejít Anna Baramová, vygradovala nespokojenost stranického vedení s prováděnou zemědělskou politikou, respektive s prací ministerstva zemědělství. Vedení KSČ rozhodlo o kádrových změnách ve vedení tohoto resortu

²⁴⁸ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 61, arch. j. 76, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 5. září 1955, s. 25–26.

²⁴⁹ Podle líčení Antonína Novotného z roku 1963 přistupovali velmi kuriózně k celé záležitosti Václav Kopecký a Viliam Široký, kteří navrhovali, aby byla Baramová vystěhována do Bulharska. KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*, s. 183.

²⁵⁰ Na tuto skutečnost už v roce 1974 upozornila Alena Wagnerová, podle které v poválečném Československu platila přímá úměra, že čím vyšší pozice, tím menší zastoupení žen. Současně se však dle jejích zjištění situace v Československu nelišila od ostatních zemí, v Západním Německu pak měla být situace ještě horší. WAGNEROVÁ, Alena: *Žena za socialismu: Československo 1945–1974 a reflexe vývoje před rokem 1989 a po něm*. Praha, Sociologické nakladatelství 2017 (první vydání WAGNEROVÁ, Alena: *Die Frau im Sozialismus: Beispiel ČSSR*. Hamburg, Hoffmann & Campe 1974). Dále k tématu srov. NEČASOVÁ, Denisa: *Nový socialistický člověk. Československo 1948–1956*. Brno, Host 2018, s. 125–168.

a jako nejlepší kandidáti byli vybráni tajemník ÚV KSČ Vratislav Krutina a vedoucí zemědělského oddělení Jindřich Kouba. Krutina se stal novým ministrem, Kouba jeho prvním náměstkem. Z tohoto kroku tedy vyplývala nutnost najít nového vedoucího zemědělského oddělení. Potřeba najít třetího vedoucího oddělení pak byla způsobena tím, že bylo nově vytvořeno oddělení státní moci a státní správy, do jehož čela byl postaven dosavadní vedoucí I. oddělení Květoslav Innemann. Tímto personálním přesunem se pro Novotného otevřela možnost dosadit na pozici vedoucího klíčového I. oddělení ÚV KSČ svého člověka. V listopadu 1955 tak bylo nutné najít tři vhodné kandidáty na místa vedoucích oddělení stranických orgánů, zemědělského a mezinárodního.

Funkce vedoucího nejdůležitějšího I. oddělení bylo obsazeno Miroslavem Pastyříkem, který v aparátu ÚV KSČ pracoval už od roku 1950. Můžeme se domnívat, že by Novotný k povýšení Pastyříka nepřistoupil, pokud by si nebyl jist jeho podporou. Pracovali spolu v aparátu ÚV KSČ už téměř pět let a za tu dobu měli zcela jistě možnost přesvědčit se o zastávaných názorech a politických postojích. Miroslav Pastyřík se narodil 16. srpna 1912 v Břeclavi do komunistické dělnické rodiny. Vyučil se typografem, do roku 1935 byl zaměstnán na městském úřadě v Břeclavi. Po obsazení pohraničí v roce 1938 odešel do Vsetína a až do konce války pracoval v tiskárně místní zbrojovky. Už ve svých patnácti letech vstoupil do komsomolu a v roce 1933 do KSČ. Za první republiky byl pro organizování demonstrací a distribuci komunistického tisku čtyřikrát zatčen a vězněn. Stranické práce se měl účastnit i po roce 1939. Měl spolupracovat se svým bratrem, který byl aktivní v ilegálních odbojových strukturách. Jeho bratr byl však zatčen a v roce 1941 zemřel v koncentračním táboře v Osvětimi. Dle jednoho údaje se Miroslav Pastyřík po bratrově zatčení už další odbojové činnosti neúčastnil,²⁵¹ podle jiného zdroje prováděl až do konce okupace drobnou ilegální práci.²⁵²

Po roce 1945 se Miroslav Pastyřík ihned naplno zapojil do stranické práce. V letech 1945 až 1946 byl tajemníkem OV KSČ Břeclav a tajemníkem klubu komunistických členů Zemského národního výboru v Brně. V roce 1946 nastoupil do aparátu KV KSČ ve Zlíně (Gottwaldově), kde byl nejprve zástupcem vedoucího tajemníka a od roku 1948 do roku 1950 vedoucím tajemníkem. Stejně jako řada jeho pozdějších kolegů absolvoval v roce 1950

²⁵¹ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 70, arch. j. 86, schůze PB ÚV KSČ dne 8. listopadu 1955, bod 12, Rozdělení oddělení ÚV KSČ mezi tajemníky ÚV KSČ a některé organizační a kádrové návrhy, Kádrové posudky, s. 10–11.

²⁵² NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 31, Návrh volební komise na nový celozávodní výbor ÚV KSČ, s. 7 (Nedatováno, pravděpodobně rok 1952 nebo 1953, pozn. autora).

čtyřměsíční kurz na Ústřední politické škole a poté zamířil do aparátu ÚV KSČ. Zde se stal nejdříve vedoucím oddělení PPO a posléze dokonce v září 1951 vedoucím I. oddělení.²⁵³

Zlom v Pastyříkově kariéře mohl nastat na podzim 1951, kdy se ve straně naplno rozběhlo hledání údajných nepřátel a zrádců. Z dostupných dokumentů vyplývá, že se pozornost vyšetřovatelů zaměřila také na Pastyřika. Usnesením organizačního sekretariátu ÚV KSČ z 4. října 1951 byla schválena komise ve složení Bedřich Kozelka, Jaroslav Lédl a Anna Baramová, která měla Pastyříkovu dosavadní činnost prošetřit. Pastyřík byl kvůli tomu odvolán z funkce vedoucího oddělení a dočasně zařazen na pozici zástupce vedoucího oddělení. Posléze se jeho jméno objevilo i na seznamu pracovníků aparátu ÚV KSČ (pravděpodobně vypracovaném Köhlerem a Baramovou), kteří měli z důvodu kádrových závad nebo neosvědčení se ústřední aparát opustit.²⁵⁴ Není jasné, za jakých okolností se tak stalo, ale nakonec se podařilo Pastyříkovi z obvinění vůči své osobě očistit.²⁵⁵ Dne 8. listopadu 1955 tak byl Pastyřík schválen do funkce vedoucího oddělení orgánů strany, odborů a mládeže.²⁵⁶

Na stejné schůzi politického byra 8. listopadu 1955 byl schválen i nový vedoucí mezinárodního oddělení. Na první pohled se jednalo o netypického kandidáta, protože do funkce byl schválen dosavadní velvyslanec Československa ve Francii Gustav Souček. Jak však ukáže následující výklad, nebyl Souček žádným kariérním diplomatem, ale spíše typem zkušeného bolševického funkcionáře, jakými byli Köhler, Paleček nebo Pašek. Gustav Souček se narodil 22. listopadu 1903 v obci Obodř na Mladoboleslavsku. Po vychovení tří tříd na měšťanské škole se vyučil strojním zámečníkem a pracoval v různých profesích, například jako stavební dělník nebo topič v cukrovaru. V roce 1919 vstoupil do sociální demokracie a v roce 1921 se stal členem KSČ. V rozmezí let 1925 až 1928 pracoval v dělnických profesích ve Francii a stal se členem Francouzské komunistické strany. Na konci dvacátých let byl poslán

²⁵³ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 13, arch. j. 229, Zpráva o obsazení vedoucích funkcí v sekretariátu ÚV KSČ ze dne 2. května 1951, s. 1; NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 13, arch. j. 229, Vedoucí političtí pracovníci sekretariátu ÚV, 28. srpen 1951, s. 75.

²⁵⁴ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 10, arch. j. 215, Seznam pracovníků aparátu ÚV KSČ, kteří mají buď kádrové závary, nebo se neosvědčili, 1951, s. 83.

²⁵⁵ V Pastyříkově kádrovém posudku z roku 1955 je k jeho vyšetřování uvedeno: „V říjnu 1950 šetřila komise sestavená usnesením sekretariátu ÚV KSČ ve složení: s. Kozelka, s. Lédl, s. Baramová, některá obvinění proti s. Pastyříkovi z doby první republiky a z jeho činnosti v kraji Gottwaldov po osvobození. Komise zjistila, že obvinění jsou jednak neprokazatelná, jednak neprokázaná a bezpředmětná, nebo pomlouvačná. Chyby, kterých se dopustil v kraji Gottwaldov, pramenily z jeho přílišné důvěřivosti. Výsledek šetření byl předložen sekretariátu ÚV KSČ, který dne 6. [listopadu] 1951 na návrh komise usnesl, aby s. Pastyřík zůstal nadále členem ÚV KLČ, zástupce vedoucího I. oddělení ÚV KSČ a aby s usnesením bylo seznámeno [předsednictvo krajského výboru] KSČ v Gottwaldově.“ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 70, arch. j. 86, schůze PB ÚV KSČ dne 8. listopadu 1955, bod 12, Rozdělení oddělení ÚV KSČ mezi tajemníky ÚV KSČ a některé organizační a kádrové návrhy, kádrové posudky, s. 10–11.

²⁵⁶ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 70, arch. j. 86, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 8. listopadu 1955, s. 13–15.

do Moskvy a studoval zde na elitní Mezinárodní leninské škole.²⁵⁷ Po absolvování pracoval ve Škodových závodech a poté jako krajský tajemník v Hradci Králové a v Pardubicích. V období nacistické okupace se zapojil do ilegální stranické práce, byl však zatčen a v letech 1940 až 1945 vězněn nejprve v Drážďanech, posléze v koncentračním táboře Buchenwald.²⁵⁸

Po skončení války pracoval Gustav Souček v aparátu KV KSČ v Mladé Boleslavi, současně byl také poslancem. V roce 1949 byly malé krajské výbor KSČ zrušeny²⁵⁹ a Gustav Souček přešel na krajský výbor KSČ v Praze, kde byl dva roky členem krajského předsednictva. Po celou tuto dobu tak byl blízkým spolupracovníkem Antonína Novotného. Můžeme se domnívat, že právě tato známost byla pravděpodobně důvodem Součkova nástupu do funkce vedoucího oddělení ÚV KSČ. Autoři biografického slovníku československých diplomatů uvádějí, že Souček pracoval v aparátu KV KSČ jako vedoucí kádrového oddělení. To však neodpovídá skutečnosti, kádrové oddělení zde vedl jiný blízký spolupracovník Antonína Novotného – Bedřich Kozelka. Dle kádrových posudků pracoval Souček v Praze jako předseda krajské družstevní rady, krátce jako ředitel pro mezinárodní styky v podniku Technospol²⁶⁰ a poté od podzimu 1951 zamířil na ministerstvo zahraničních věcí.²⁶¹

V období let 1954 až 1955 tak do vedoucích funkcí nastoupilo osm nových pracovníků. Polovina z nich patřila mezi zkušenější stranické pracovníky, kteří se aktivně účastnili politické činnosti už v období první republiky i protektorátu. Jiří Hendrych, Václav Uhlíř a Gustav Souček byli za svou ilegální komunistickou činnost vězněni. Druhou polovinu nových vedoucích pracovníků pak tvořili mladí aktivní straníci, kteří se bezprostředně po roce 1945 zapojili do politické činnosti. Zatímco u starší generace byly důležitým aspektem jejich kariérního vzestupu dlouholeté stranické zkušenosti a osobní známost s Antonínem Novotným, u mladších to byla aktivita v zastávaných funkcích a absolvování stranického školení, které v případě dvou vysokoškoláků však nebylo vyžadováno.

²⁵⁷ Autoři biografického slovníku československých diplomatů uvádějí, že měl Souček studovat v Moskvě v letech 1928 až 1929, kádrový posudek předložený při stranické prověrce v červenci 1950 datuje jeho studium do let 1929 až 1930. DEJMEK, Jindřich, NĚMEČEK, Jan, MICHÁLEK, Slavomír: *Diplomacie Československa, Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*, s. 580; NA, f. Organizační oddělení Marie Švermová 1945–1951, sv. 21, arch. j. 152, Krajský výbor KSČ Praha – prověrka dne 29 července 1950, s. 64–65.

²⁵⁸ NA, f. Organizační oddělení Marie Švermová 1945–1951, sv. 21, arch. j. 152, Krajský výbor KSČ Praha – prověrka dne 29 července 1950, s. 64–65.

²⁵⁹ Jednalo se o krajské výbory KSČ v Kladně, Mladé Boleslavi, Havlíčkově Brodě a Táboře.

²⁶⁰ NA, f. Organizační oddělení Marie Švermová 1945–1951, sv. 21, arch. j. 152, Krajský výbor KSČ Praha – prověrka dne 29 července 1950, s. 64–65. Technospol, později Technoexport, byl podnik zahraničního obchodu, který měl na starosti vývoz kompletních výrobních závodů a zařízení v oboru energetického, důlního, hutního, chemického a potravinářského průmyslu. NYKRYN, Jaroslav: *Zahraniční obchod ČSSR*. Praha, Svoboda 1988, s. 46.

²⁶¹ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 70, arch. j. 86, schůze PB ÚV KSČ dne 8. listopadu 1955, bod 12, Rozdělení oddělení ÚV KSČ mezi tajemníky ÚV KSČ a některé organizační a kádrové návrhy, s. 12–13, kádrový posudek – Gustav Souček.

	Nar.	KSČ	1939–1945	vzdělání	povolání	stranické školení
J. Hendrych	1913	1934	Mauthausen	střední	novinář	-
V. Uhlíř	1914	1932	vězněn	-	zedník	šestiměsíční ÚPŠ
J. Piller	1922	1945	-	vyučen	soustružník	dvouletá VSŠ 1952
D. Kolder	1925	1945	ileg. činnost	-	horník	dvouletá VSŠ 1954
V. Pelíšek	1924	1945	tot. nasazen	VŠ (1948)	student	-
L. Holubec	1926	1945	dom. odboj	VŠ (1949)	student	-
M. Pastyřík	1912	1933	ileg. činnost	vyučen	typograf	čtyřměsíční ÚPŠ
G. Souček	1903	1921	Buchenwald	vyučen	st. zámečník	MLŠ v Moskvě

Tabulka 8 – Noví vedoucí pracovníci aparátu ÚV KSČ, 1954–1955

4. XX. sjezd KSSS (1956)

Období od roku 1954 do počátku roku 1956 může být z hlediska stability komunistické vlády označeno za konsolidační. Stranickému vedení se podařilo překonat politickou krizi roku 1953 a postupně hospodářskými, sociálními i represivními opatřeními uklidnit většinu společnosti.²⁶² Stranickému aparátu se především díky systému kádrové nomenklatury podařilo vrátit na špici institucionální mocenské hierarchie. Do roku 1956 stranické vedení vstupovalo v konsolidovaném složení, jádro politického byra tvořili členové bývalé gottwaldovské skupiny, tedy Karol Bacílek, Alexej Čepička, Jaromír Dolanský, Václav Kopecký, Viliam Široký a Antonín Zápotocký. V období let 1954 až 1955 se však do čela strany prosadil Antonín Novotný, jehož mocenskou oporu tvořil především sekretariát ÚV KSČ ve složení Jiří Hendrych, Bruno Köhler, Antonín Novotný, Václav Pašek, Josef Tesla a Miroslav Vecker. Pod svou kontrolou měl Novotný i ústřední aparát, kde ve vedení jednotlivých oddělení byli buď jeho blízcí spojenci (Miroslav Pastyřík, Gustav Souček, Jan Svoboda, Václav Uhlíř a Josef Paleček), nebo o generaci mladší straníci, kteří plně respektovali Novotného vedoucí postavení.

Konsolidovaný stav československého hospodářství i sociální politikou usmířené dělnictvo byly základní faktory, které odlišovaly situaci v Československu od případu Polska nebo Maďarska, kde se komunistické režimy v průběhu roku 1956 otřásaly v základech. V Maďarsku se komunisté udrželi u moci jen za cenu ozbrojeného zásahu sovětské armády. Československé komunistické vedení tak od roku 1954 mohlo spokojeně hlásat, že jím prováděná politika byla a je správná, že pokračuje v gottwaldovské cestě a že nejsou nutné žádné reformní ani personální změny. Přesto se však skrývaly v dosaženém konsenzu poststalinského vládnutí systémové problémy. Z hlediska ovládnutí společnosti si muselo vedení KSČ uvědomovat, že stabilita režimu byla obnovena především za cenu příznivé sociální politiky. Z toho však vyplývalo nebezpečí, že se při hospodářských potížích může komunistický režim znovu dostat do politické krize, jak se stalo právě v roce 1953. Problémy však mohly nastat i z hlediska vnitrostranických záležitostí, kdy potencionální zdroj neklidu představovaly především vykonstruované soudní procesy s komunistickými funkcionáři.

4.1 Politické procesy s komunistickými funkcionáři a jejich (ne)rehabilitace

Vykonstruované soudní procesy s československými komunisty probíhaly až do roku 1954. V březnu byl jako poslední popraven bývalý velitel Státní bezpečnosti Osvald Závodský.

²⁶² PERNES, Jiří: *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, s. 124–127, 148–149.

V následujících měsících pak byli odsouzeni bývalí pracovníci stranického aparátu (Marie Švermová a spol.), národohospodáři (Josef Goldmann a spol.), generální ředitelé (Velká trockistická rada), armádní důstojníci (Bedřich Kopold a spol.) nebo slovenští komunisté (buržoazní nacionalisté). Politickou odpovědnost na těchto případech tak měli i ti členové stranického vedení, kteří do funkcí přišli až v průběhu let 1953 až 1954.²⁶³

Postupně však proběhnuvší politické procesy budily stále větší pochybnosti, a to i mezi členy nejvyššího stranického vedení. Ke sporu mezi členy politického byra došlo při projednávání případu národohospodáře Jaroslava Nebesáře. Oproti dosavadním zvyklostem si totiž člen politického byra Zdeněk Fierlinger dovolil veřejně zapochybovat o obviněních, která vůči Nebesárovi vznesli vyšetřovatelé Státní bezpečnosti. Fierlinger se dostal na schůzi politického byra 16. srpna 1954 do ostrého konfliktu s Novotným a Barákem, dva dny poté napsal Fierlinger politickému byru dopis, ve kterém stále trval na nevině obviněného a na nesmyslnosti předložených důkazů.²⁶⁴ Obsah Fierlingerova dopisu dokládá, že stranické špičky byly dobře informovány o skutečném pozadí politických procesů, tedy že byly vykonstruovány bezpečnostními složkami a jedinými důkazy často byla jen vynucená přiznání obviněných.²⁶⁵ Ačkoliv Fierlingerovy námitky proti trestnímu stíhání Jaroslava Nebesáře byly zcela oprávněné, byl za ně na schůzi politického byra 26. října 1954 ostře kritizován. Fierlinger tak poté musel provést vlastní sebekritiku, kterou politické byro přijalo jako dostatečnou.²⁶⁶

²⁶³ Například na počátku roku 1954 Antonín Novotný na poradě vedoucím oddělení ÚV KSČ sděloval, že proces se Švermovou a dalšími zrádci úspěšně proběhl: „*Proces probíhal tři dny. Je zajímavé, jak se všichni sešli u soudu, tak nakonec jeden druhého topil a ukázalo, že skutečně byli velmi platnými pomocníky Slánského, že připravovali řadu opatření, jakmile bude situace příznivá, aby uchopili moc do svých rukou. Vzájemně usvědčovali jeden druhého na základě papírů, které měli a připravených akcích, o kterých mluvili. Toto se ukázalo během procesu včera, kde se sešli poprvé u soudu a jeden na druhého začal povídat a odhalovat levi toho druhého. Tento proces je důležitý v tom, že je to druhý takový význačný proces po procesu se Slánským, že tento proces potvrdil že oni pracovali pro uchopení moci ve straně i za cenu odstranění lidí nejen ve straně, ale i ve státě. Nic jim nebylo svaté, aby docílili svého cíle. Dnes večer, možná odpoledne bude výsledek v rozhlasu a tisku.*“ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 85, sign. Porady tajemníků ÚV KSČ 1953–1954, 1963, Závěr porady vedoucích oddělení ÚV KSČ, 29. ledna 1954.

²⁶⁴ V dopise mimo jiné Fierlinger napsal: „*Na minulé poradě přednesl soudruh Barák ústně referát ve věci dr. Nebesáře, nacházejícího se ve vyšetřovací vazbě. Jelikož ještě po poradě došlo mezi mnou a soudruhem Barákem a s. Novotným k výměně názorů k této věci, z níž jsem mohl konstatovat, že mé námitky proti obsahu referátu nebyly správně pochopeny, prosím, aby mi bylo dovoleno se k diskuzi ještě vrátit. Nemohl jsem s referátem naprosto souhlasit proto, poněvadž celá řada bodů obvinění již při pouhém poslechu referátu jevila se buďto zcela neopodstatněnou, neb velmi pochybnou, jako například obvinění, že [Nebesář] zapříčinil naši účast v brettonwoodských dohodách, že připravil naši první peněžní reformu z roku 1945 tak, že prospívala kapitalistům, že podával informace vedoucím činitelům britským a americkým, že schvaloval uvolnění vázaných korun různým soukromníkům a politickým činitelům atd. Všeobecně je známo, že to byla vláda v plné dohodě s vedením KSČ a se Sovětským svazem, která rozhodla o přistoupení k brettonwoodským dohodám, že peněžní reforma byla připravena na předsednictvu vlády za vedoucí účasti s. Gottwalda, že Anglie a USA byly v oné době formálně našimi spojenci.*“ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 19, arch. j. 27, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 26. října 1954, bod 2, Prohlášení Zdeňka Fierlingera na schůzi PB ÚV KSČ dne 16. srpna a písemné prohlášení z 18. srpna 1954, s. 7.

²⁶⁵ Tamtéž.

²⁶⁶ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 19, arch. j. 27, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 26. října 1954, s. 3.

Z projednávaného případu zřetelně vyplývá, že osoby ve stranickém vedení nechtěly na konci roku 1954 připustit jakékoliv pochybnosti ohledně politických procesů.²⁶⁷

I přes toto úsilí se však konstrukce politických procesů se Slánským a dalšími komunistickými funkcionáři postupně hroutila. Prvním otřesem byla smrt Stalina a následné odhalení Lavrentije Beriji jako údajného agenta imperialismu v roce 1953. Druhý nestabilní prvek představovalo dění v okolních zemích, ve kterých došlo k částečné rehabilitaci nespravedlivě odsouzených. Třetím dílčím otřesem bylo usmíření Sovětského svazu s Jugoslávií v průběhu roku 1955, protože Slánský a další komunističtí funkcionáři byli mimo jiné odsouzeni jako agenti Titovy Jugoslávie. Nyní však už Tito nebyl fašistickým psem, ale opět se stal správným soudruhem.

Pro členy politického byra KSČ představovala případná rehabilitace nespravedlivě odsouzených komunistů zásadní problém. Bacílek, Köhler, Kopecký, Novotný, Široký nebo Zápotocký se na přípravě a provedení politických procesů aktivně podíleli, za ostatními členy stranického vedení šla minimálně politická odpovědnost. U dalších osob včetně vedoucích pracovníků aparátu ÚV KSČ platilo, že se v období let 1950 až 1952 podíleli na vnitrostranické čistce, ať už se jednalo o Drahomíra Koldera, Václava Paška, Oldřicha Černíka, Květoslava Innemanna nebo Josefa Palečka. Obdobná situace se však netýkala jen ústředí, protože také ve vedení stranických organizací v krajích a v okresech působili funkcionáři, kteří se většinou zapojili do vnitrostranické čistky.

Pro československé komunistické vedení byly rozhodující pokyny z Moskvy. Můžeme považovat za téměř jisté, že na základě „doporučení“ z Moskvy politické byro ÚV KSČ 10. ledna 1955 schválilo personální složení Komise pro přezkoumání a překontrolování některých soudních případů od roku 1948 z hlediska výše trestů u odsouzených za protistátní trestné činy. Vzhledem k tomu, že do čela této komise byl postaven člen politického byra a ministr vnitra Rudolf Barák, bývá tato komise nazývána jako Baráková.²⁶⁸ Jednoznačným limitem její práce byl postoj členů stranického vedení v čele s Novotným, kteří si žádnou rehabilitaci odsouzených nepřáli. Zájem na provedení rehabilitace neměl ani Rudolf Barák, který se rozhodl hájit svou Státní bezpečnost před jakýmkoliv obviněnými z provádění nezákonné činnosti. Těmto záměrům nakonec odpovídalo i složení komise, které bylo naprosto pochybné. Za členy komise byli totiž vybráni Karel Košťál, náměstek ministra vnitra,

²⁶⁷ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 19, arch. j. 27, schůze PB ÚV KSČ dne 26. října 1954, bod 2, K prohlášení Zdeňka Fierlingera na schůzi PB ÚV KSČ dne 16. října a písemné prohlášení z 18. října 1954, rukopisný záznam diskuze, s. 2/2.

²⁶⁸ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 29, arch. j. 38, schůze PB ÚV KSČ dne 10. ledna 1955, bod 42, Návrh na složení komise ÚV KSČ a její úkoly pro přezkoumání a překontrolování některých soudních případů od roku 1949 z hlediska výše trestů u odsouzených za protistátní trestné činy.

Květoslav Innemann, vedoucí I. oddělení ÚV KSČ, Josef Litera, náměstek ministra spravedlnosti a Eduard Švach, přednosta I. odboru generální prokuratury. Platí přitom, že se Košťál, Litera a Švach aktivně účastnili vykonstruovaných soudních procesů, Barák jako ministr vnitra pak zodpovídal za politické procesy z let 1953 až 1954.²⁶⁹ Nejmenší podíl na represích měl Květoslav Innemann, který z pozice vedoucího tajemníka KV KSČ pouze zodpovídal za provedenou stranickou čistku v Ostravě.²⁷⁰

Na práci Barákovy komise po letech vzpomínal Květoslav Innemann. Jeho vzpomínka dobře ilustruje tehdejší mocenské postavení Rudolfa Baráka, kterému Innemann ani jako vedoucí oddělení ÚV KSČ neměl možnost čelit. Komise původně zasedala v budově ministerstva vnitra. Zde však byla pod silným tlakem, takže po měsíci a půl raději začala zasedat v budově ÚV KSČ.²⁷¹ Podle Innemanna měl Barák ostatní členy zastrašovat: „*Ty dva roky [jsem] žil ve strachu: buď mě zavřou, nebo půjdu do blázince. Barák vytvářel atmosféru. Jednou [mi] řekl: dej pozor, půjdeš po ulici, drcne do tebe auto, a co potom? [...] Barák sám měl styky s členy předsednictva, přicházel s názory Antonína Zápotockého a jiných. Byl to vyslovený intrikán.*“²⁷² Baráková komise tak byla pod silnou politickou kontrolou a o rehabilitaci nespravedlivě odsouzených nemohla být žádná řeč. Do konce roku 1955 tak byly provedeny jen dílčí úpravy trestů některých odsouzených.

Až do počátku roku 1956 se tak Novotnému s Barákem podařilo činnost „rehabilitační“ komise zcela paralyzovat. Tento postup se však ukazoval jako nedostatečný, protože politické procesy s komunistickými funkcionáři v čele se Slánským stále více ztrácely na své důvěryhodnosti. I uvnitř strany byly slyšet hlasy žádající jasné vysvětlení, proč byli z vězení propuštěni ti, kteří byli dříve odsouzeni jako zrádci a špióni k dlouholetým trestům. Členům nejvyššího stranického vedení bylo čím dál více zřejmé, že musí záležitost politických procesů věrohodně vysvětlit a že bude také nutné najít případné viníky. V tomto směru se ukazovalo, že nebude možné svalit vinu jen na několik vyšetřovatelů, ale že bude nutné najít jejich skutečného strůjce, tedy československého Beriju.

Ačkoliv Sověti tlačili československé vedení k rehabilitacím nespravedlivě odsouzených komunistů, na revizi procesu se Slánským naopak netrvali a označovali ji za neúčelnou. I díky tomu mohl Antonín Novotný vystoupit 28. prosince 1955 na politickém byru

²⁶⁹ *O procesech a rehabilitacích I. Zpráva „Pillerovy komise“ o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949 až 1968.* Praha, Florenc 1990, s. 118.

²⁷⁰ HEMZA, Tomáš: Ve jménu boje proti „diktátorům“, „spiklencům“ a „zrádcům“. *Soudobé dějiny*, roč. 24, č. 1–2 (2017), s. 140–150.

²⁷¹ *O procesech a rehabilitacích II. Zpráva „Pillerovy komise“ o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949 až 1968.* s. 118.

²⁷² NA, f. Brabec, Václav, PhDr., DrSc., k. 1, inv. j. VB–2a, Záznam rozhovoru se s. Květoslavem Innemannem dne 17. července 1968, s. 3.

ÚV KSČ s obsáhlým referátem připravovaným pro plenární zasedání ÚV KSČ. Projev měl stranické veřejnosti osvětlit politické procesy s ohledem na nově zjištěné informace.²⁷³ Základní tezí Novotného referátu bylo svalení veškeré viny a odpovědnosti za politické procesy s komunistickými funkcionáři výlučně na hlavu Rudolfa Slánského: „*Slánský se jako nepřítel ve straně maskoval a po jistou dobu byl původcem mnoha zatčení a vyšetřování u nás. On to byl, který dal svým nejbližším spolupracovníkům úkol najít československého RAJKA. Od SLÁNSKÉHO vyšly všechny ty případy, které vyvolávaly nejistotu a nervositu v řadách strany.*“²⁷⁴ Podle Novotného to byl právě Slánský, kdo odstartoval hon na hledání zrádců uvnitř KSČ a kdo byl zodpovědný za nespravedlivou a nezákonnou perzekuci stranických funkcionářů a pracovníků. Slánský tak měl podle Novotného v Československu sehrát stejnou zločinnou úlohu jako Berija v Sovětském svazu.²⁷⁵

Novotného vysvětlení tak bylo prosté a jednoduché: Slánský se jako agent imperialismu hnal bezohledně k moci, protože chtěl poškodit KSČ a celé komunistické hnutí. Za tímto účelem po roce 1948 izoloval Gottwalda od dění ve straně, což mu dovolilo provádět svou nepřátelskou činnost, ve které mu pomáhali především Otto Šling (vedoucí tajemník KV KSČ v Brně), Karel Šváb (náměstek ministra národní bezpečnosti), Marie Švermová (vedoucí organizačního oddělení ÚV KSČ), Jarmila Taussigová (pracovnice Komise stranické kontroly) a Ladislav Kopřiva (ministr národní bezpečnosti). S jejich pomocí Slánský terorizoval stranu a vyvolával kampaně podezřivosti. Podle Novotného však byl nakonec Slánský zásluhou strany odhalen, zatčen a po zásluze odsouzen. Slánský byl v referátu vykreslen v těch nejhorších rysech, neboť ho Novotný označoval za nepřítele strany a lidu, zlého ducha, zrádce a agenta imperialismu, hyenu nebo maskovaného nepřítele.

Podle Novotného však bylo chybou, že vyšetřovatelé pracovali nesprávnými metodami a násilím donutili Slánského a další obviněné k nepravdivým doznáním. Z tohoto důvodu tak měli být Slánský a jeho společníci odsouzeni podle nevěrohodných důkazů za činy, které nespáchali. Podle Novotného však nové vyšetřování Barákovy komise plně prokázalo, že Slánský byl zrádce a zločinec, a tudíž i jeho odsouzení bylo spravedlivé. Navíc se Novotnému povedl skutečný kousek, jelikož učinil Slánského zodpovědného nejen za všechny represe, které byly učiněny v době jeho působení ve funkci ústředního tajemníka, ale dokonce mu přičetl odpovědnost i za ty případy, které se udály po jeho zatčení, protože vyšetřovatelé chybně pokračovali v jeho nepřátelských pracovních metodách. V totožném směru pak

²⁷³ *O procesech a rehabilitacích /I./*. Zpráva „Pillerovy komise“ o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949 až 1968, s. 129–132.

²⁷⁴ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 78, arch. j. 94, schůze PB ÚV KSČ dne 28. prosince 1955, bod 3, Téze referátu s. Antonína Novotného na zasedání ÚV KSČ, s. 12–13.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 13–14.

Novotný interpretoval i činnost dalších odsouzených, kteří měli být Slánského spolupachateli. Pouze některým byly ve světle údajně nově objevených důkazů zkráceny tresty, například Marii Švermové, Josefu Stavínohovi nebo Josefu Smrkovskému.²⁷⁶ Současně Novotný jako Slánského spolupachatele označil ty, kteří byli buď popraveni (Otto Šling a Karel Šváb), nebo byli ve vězení (Jarmila Taussigová a Marie Švermová) nebo byli mimo politické vedení (Ladislav Kopřiva). Naopak odpovědnosti za masovou represi zcela zbavil jak Klementa Gottwalda, tak všechny členy tehdejšího stranického vedení, tedy Karla Bacílka, Alexeje Čepičku, Bruno Köhlera, Viliama Širokého, Antonína Zápotockého i sebe samého.

Předložený referát o odhalení Slánského jako československého Beriji byl členy politického byra jednoznačně a jednohlasně přijat. Všichni přítomní nejen s navrženými tezemi referátu souhlasili, ale v diskuzi vyslovovali další „důkazy“ o nezpochybnitelné vině Slánského. Diskuze na politickém byru 28. prosince 1955 tak došla k jednoznačnému závěru. Dále členové politického byra jednomyslně doporučovali, aby se Novotný v referátu na plénu ÚV KSČ nezmiňoval o roli sovětských poradců, a naopak mu doporučovali zkritizovat práci tehdejších vyšetřovatelů.²⁷⁷ Poslední připomínky směřovaly k vyvinění řadových straníků, kteří se v období politických procesů podíleli na odhalování zrádců a aktivně zapojili do vnitrostranické čistky. Novotný chtěl v projevu omluvit jejich činnost tím, že je údajní zrádci a spiklenci vyprovokovali a že tedy byli aktivní a bdělí straníci ve svém jinak správném a zásadovém postoji zneužití.

4.2 Vnitrostranická diskuze k XX. sjezdu KSSS

Antonín Novotný plánoval přednést referát osvětlující hlavní vinu Rudolfa Slánského při politických procesech na plenární schůzi ÚV KSČ 6. až 8. února 1956. Těsně předtím však bylo na schůzi politického byra 2. února schváleno, aby s projevem nevystupoval.²⁷⁸ Nepřednášet připravený referát o Slánském jako československém Berijovi doporučilo sovětské vedení v dopise z 27. ledna 1956: „*Seznámili jsme se s tezemi referátu na zasedání ÚV KSČ o provedení dodatečného vyšetřování ve věci skupiny Slánského. Podle našeho názoru jednání o této otázce na zasedání ÚV KSČ v přítomné době by bylo neúčelné. Domníváme se, že by bylo třeba vyměnit si navzájem s Vámi názory na tuto otázku při příjezdu delegace KSČ na XX. sjezd*

²⁷⁶ Tamtéž, s. 20–34.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 54.

²⁷⁸ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 82, arch. j. 100, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 2. února 1956, s. 7–8.

*KSSS nebo, uznáte-li to za nutné, v jiné, pro Vás příhodné době.*²⁷⁹ Hlavní důvodem byla skutečnost, že Chruščov v té době připravoval vlastní projev pro XX. sjezd KSSS.

Chruščovův projev O kultu osobnosti a jeho důsledcích, přednesený na uzavřeném zasedání 25. února 1956, vstoupil svými důsledky do historie. Chruščov otevřeně kritizoval Stalina za spáchané zločiny, masovou nezákonnost, nerespektování kolektivnosti vedení a v neposlední řadě za katastrofální vojenské vedení v období II. světové války. Chruščovův projev svým obsahem naprosto bořil tehdejší obraz Stalina. Do té doby totiž komunistická politika a sebemenší programový postulát byly nerozlučně spojeny se Stalinovým jménem jako absolutní záštitou pravdivosti a správnosti. Pro celou generaci mladých a nadšených poválečných straníků byl Stalin téměř bohem. To vše nyní Chruščov svým projevem zpochybnil a rozmetl, neboť Stalina představil jako osobu chorobně bažící po moci, likvidující své oddané spolupracovníky, jako osobu zodpovědnou za masové ztráty Sovětského svazu ve válce s nacistickým Německem.

Členové politického byra ÚV KSČ byli o výsledcích XX. sjezdu KSSS informováni na schůzi 27. února 1956 od přímých účastníků sjezdu Širokého, Zápotockého a Fierlingera. Bylo rozhodnuto o sjezdu informovat funkcionáře krajských a okresních výborů a základních organizací strany na aktivech, které měly proběhnout do 6. března. V této době však členové politického byra o Chruščovově projevu nevěděli, protože Široký, Zápotocký a Fierlinger z Moskvy odletěli ještě před jeho přednesením. Vzhledem k tomu, že Chruščovův projev nebyl tehdy známý, nemohl být nijak zmíněn ani v připravovaných „Směrnících politického byra ÚV KSČ ke kampani k výsledkům XX. sjezdu KSSS“, které vypracoval Široký a které se staly základem první informační kampaně pro stranické funkcionáře.

Když tyto směrnice politické byro 2. března 1956 projednávalo, byl už na schůzi přítomný Novotný, který na rozdíl od ostatních členů politbyra znal obsah Chruščovova referátu. Navíc měl být instruován od sovětských představitelů, že má být Stalin před stranickou veřejností kritizován otevřeně a jmenovitě.²⁸⁰ Novotný tak do směrnic prosadil pasáže o kritice kultu osobnosti. V dalších dnech pak probíhaly zmíněné aktivity funkcionářů, po nich se konaly schůze základních organizací strany, na kterých obeznámení funkcionáři měli o XX. sjezdu informovat řadové straníky. Průběh funkcionářských aktivů i schůzí základních organizací znamenal pro vedení KSČ jednoznačné fiasko, na kterém samo neslo velkou vinu. Vedení KSČ totiž nechalo průběh schůzí základních organizací na bedrech okresních a městských výborů strany, které však nedokázaly zajistit proškolení funkcionářů a ti tak nebyli schopni informovat

²⁷⁹ *O procesech a rehabilitacích /I./*. Zpráva „Pillerovy komise“ o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949 až 1968, s. 132.

²⁸⁰ PERNES, Jiří: *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, s. 130–131.

řadové straníky. Situaci navíc silně komplikovala skutečnost, že řadoví členové strany často měli informace o XX. sjezdu a Chruščovově projevu ze západního rozhlasového vysílání. Na jejich otázky funkcionáři nebyli připraveni reagovat, což vzbudilo oprávněnou kritiku stranického vedení, které řadoví členové obviňovali, že je nechce o XX. sjezdu pravdivě informovat. První fáze informační kampaně tak do řad straníků vnesla jednoznačný zmatek, množily se dotazy a nejasnosti ohledně Lenina, Stalina nebo Gottwalda.

Iniciativu při vedení osvětlující kampaně tak muselo převzít stranické centrum, které z toho důvodu svolalo na 29. a 30. března plenární zasedání ÚV KSČ. S hlavním referátem ohledně kultu osobnosti vystoupil Novotný,²⁸¹ který si ve svém proslovu vypomáhal obsáhlými citacemi z Chruščovova projevu. Novotný před stranickými špičkami odsoudil Stalina za masové represálie ve třicátých letech a obsáhle zkritizoval jeho způsob velení v průběhu druhé světové války. Právě v souvislosti s tím se dostal ke kritice kultu osobnosti, protože podle Novotného (respektive Chruščova) propaganda halasně oslavovala Stalina jako geniálního vojevůdce, ačkoliv se ve skutečnosti dopustil velkého množství fatálních chyb.²⁸² V rovině kritiky kultu osobnosti se Novotný pustil i do opatrné kritiky stranických funkcionářů a pracovníků aparátu, jeho projev byl však neadresný a povšechný.²⁸³ V žádné části projevu Novotný nepřipustil, že by současné vedení KSČ bylo spojené se stalinskými represáliemi. V tomto směru přišel Novotnému velmi vhod tři měsíce starý referát, ve kterém byl Rudolf Slánský vykreslen jako československý Berija. Nyní tedy Novotnému stačilo, aby svůj projev jen mírně aktualizoval. Slánský už nebyl československým Berijou, ale hlavním nositelem kultu osobnosti. Základní teze tři měsíce starého referátu zůstaly v aktualizovaném projevu stejné, i když je pravda, že Novotný upustil od otevřených invektiv.²⁸⁴

Novotný současně přítomné členy ÚV KSČ ujišťoval, že se politické byro celou záležitostí politických procesů a kultem osobnosti začalo zabývat už dlouho před XX. sjezdem KSSS, tedy že současné vedení KSČ bdí nad dodržováním zákonnosti a nechává všechny sporné případy prošetřit. Podle Novotného tak byl postup vedení KSČ zcela v pořádku: „*Politické byro v roce 1954 [správně 10. ledna 1955, pozn. autora] rozhodlo, aby byla utvořena komise Ústředního výboru, která prozkoumá soudní případy z období činnosti Slánského jako generálního tajemníka strany. Všestranným zkoumáním bylo zjištěno, že řada lidí byla nevinně odsouzena. Ti byli osvobozeni. Řada lidí byla odsouzena k neúměrně vysokým trestům, těm*

²⁸¹ Znění referátu schválilo politické byro ÚV KSČ na své schůzi dne 26. března 1956. NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 91, arch. j. 109, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 26. března 1956.

²⁸² NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 39, XX. sjezd KSSS a závěry vyplývající pro naši práci. Referát Antonína Novotného na ÚV KSČ 29. března 1956, s. 1–17.

²⁸³ Tamtéž, s. 19.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 23.

*tresty byly úměrně k jejich vině zkráceny. V řadě dalších případů po prozkoumání bylo zjištěno, že odsouzení bylo správné a odpovídá vině odsouzených. Po prověrce komisí ústředního výboru bylo politickým byrem uloženo provést revizi po linii soudních orgánů.*²⁸⁵

Po Novotného referátu se do následné diskuze pléna ÚV KSČ zapojilo sedmnáct osob, na dalších dvacet přihlášených nezbyl čas. Z vedení KSČ vystoupili Václav Kopecký, Rudolf Barák, Jiří Hendrych a Karol Bacílek. Žádný z diskutujících se nepustil do kritiky současného ani minulého vedení KSČ, naopak Kopecký plamenně bránil Gottwalda, Barák varoval před imperialistickými rozvědkami a Hendrych se zabýval kořeny kultu osobnosti. Bacílek vyjádřil otevřený souhlas s referátem Novotného, ke svému vlastnímu působení ve funkci ministra národní bezpečnosti se příliš nevyjádřil, pouze připouštěl, že za jeho zády a bez jeho vědomí se mohlo páchat bezpráví, za což ale nebyl odpovědný on, ale Slánský.²⁸⁶ Z hlediska stability vedení KSČ tak schůze pléna 29. a 30. března nepředstavovala vůbec žádný problém. Bylo tudíž rozhodnuto o spuštění druhé části informační kampaně o XX. sjezdu KSSS.

Novotného referát byl vydán ve formě brožury, která byla vydána pro potřeby vnitrostranické informační kampaně. Brožura byla vydána v nákladu v řádu minimálně několika desítek tisíc výtisků, například v archivu Antonína Novotného se dochoval výtisk číslo 39996. Vytisknutou brožuru do základních organizací dodal příslušný okresní výbor KSČ. Bylo zakázáno brožuru jakkoliv rozmnožovat, po třech měsících měla být vrácena zpět na okresní výbor.²⁸⁷ Další kolo informování stranické veřejnosti probíhalo stejným způsobem jako v minulém měsíci, tedy nejprve byli informováni straničtí funkcionáři a posléze proběhly schůze základních organizací. Na některých schůzích byla brožura přečtena, jinde byla povolena i diskuze. Na Plzeňsku se dokonce organizovaly dvě schůze základních organizací: na první byl přečten Novotného referát, posléze byl straničtům dán prostor několika dní, aby mohli o nových informacích popřemýšlet, a teprve poté byly svolány druhé schůze, kde se mělo diskutovat.²⁸⁸

Projednávání Novotného referátu bylo velmi často bouřlivé. Dosvědčuje to například zpráva o průběhu členských schůzí v jižních Čechách: *„V organizaci Klenovice, rovněž na okrese Soběslav, bylo čtení referátu devětkrát přerušeno a přítomní členové strany chtěli použít násilí na zástupci okresního výboru. Zde se soudruzi přímo urážlivě vyjadřovali o nejvyšších představitelích ÚV KSSS, že prý jsou to blbci, když neuměli včas odhalit chyby Stalina. Dva z přítomných pokládali stranické legitimace. [...] Podobný průběh členské schůze byl i v*

²⁸⁵ Tamtéž, s. 23.

²⁸⁶ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*, s. 418–421.

²⁸⁷ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 39, XX. sjezd KSSS a závěry vyplývající pro naši práci. Referát Antonína Novotného na ÚV KSČ 29. března 1956.

²⁸⁸ BÍLÝ, Matěj: *Reakce již bourá pomníky a my... teprve projednáváme!*, s. 65.

*organizaci Předčín na okrese Vimperk, kde všichni členové strany odmítli dále pracovat. [...] Na schůzích jsou vyslovovány názory, že neměl být materiál zveřejňován a jsou obavy, že to sníží autoritu strany a důvěru ve stranu. Někteří členové vyslovují obavy, že se jim budou bezpartijní vysmívat. [...] Dále se objevují obavy z toho, že ti, kteří dnes kritizují nedostatky otevřeně, a vyšší funkcionáře, budou později šikanováni. Svědčí o tom i ta skutečnost, že někteří členové, kteří diskutují, nechtějí říct zástupcům okresních výborů a krajských výborů svá jména, když si dělají poznámky z jejich diskuze. Projevuje se to zvláště v těch místech, kde byla potlačována kritika vedoucími pracovníky.*²⁸⁹

Proběhlá vnitrostranická diskuzní kampaň odrážela několik aspektů. Velmi často se ozývala kritika centrálního vedení, protože nižší patra stranické struktury měla pocit, že jsou nedostatečně informována, což se stalo příčinou k rozšiřování nejrůznějších neověřených informací, senzačních odhalení a pomluv. Dalším aspektem byl vysoká roztržitost diskuze, jelikož řadoví straníci měli konečně po několika letech opět možnost projevit svůj názor. V hojné míře tak byly kritizovány nejrůznější nedostatky v hospodářství, výrobě, bytové situaci a zásobování. Nechyběly ani výtky vůči chování funkcionářů a dalších vedoucích pracovníků. Z hlediska kritiky kultu osobnosti panovalo také velké názorové rozpětí. Někteří straníci se zdráhali kritice Stalina uvěřit, jiní vyjadřovali nejistotu ohledně správného názoru na Gottwalda. Další se zoufale ptali, co mají dělat s mnohosvazkovými Stalinovými knihami, které je stály velké peníze.²⁹⁰

Kritické názory vůči současnému vedení KSČ a jím prováděné politice se na schůzích ozývaly poměrně často. Vyjádřil se tak například člen KV KSČ v Českých Budějovicích Jan Pilát: „*Kdo pěstoval kult osobnosti a kdo dával směrnice? Byl to náš ÚV. Byl jsem na IX. a X. sjezdu strany a bylo tam hodně hovořeno o kultu osobnosti. Když bylo promluveno jméno Stalin, nastal potlesk. Delegáti vstávali, bylo halo. Je zde otázka, jak se budou dívat straníci a celý náš národ na Stalinův pomník v Praze. Kdo dal pokyn atd. Bylo by se místo toho postavilo mnoho škol, budov apod.*“²⁹¹ Adresně bylo kritizováno vedení KSČ i v souvislosti s procesem se Slánským, například na schůzi pléna OV KSČ v Kaplicích.²⁹² Přímé výtky proti prvnímu tajemníku ÚV KSČ Antonínu Novotnému se vyskytovaly jen zřídka, některými diskutujícími měl být vyzýván k větší sebekritice nebo k objasnění své úlohy při procesu se Slánským. Větší

²⁸⁹ SOA Třeboň, f. KSČ–JKV České Budějovice, fascikl 701, s. 94–120, Zprávy o průběhu členských schůzí v Jihočeském kraji na začátku dubna 1956, s. 108–109.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 95–96, 102–103.

²⁹¹ SOA Třeboň, f. KSČ–JKV České Budějovice, fascikl 701, s. 4–55, Zápis z plenárního zasedání KV KSČ České Budějovice ze dne 4. dubna 1956, s. 36.

²⁹² SOA Třeboň, f. KSČ–JKV České Budějovice, fascikl 701, s. 56–93, Zprávy o průběhu plenárních zasedání OV KSČ v jihočeském kraji, s. 91–92.

kritice měl být podroben jen na Kolínsku. Zde však byl kritizován za zcela konkrétní událost. V minulosti se zde totiž postavil za jistého Karla Buriana z místního okresního výboru, ale podle zaměstnanců kolínské Tesly měl však dotyčný být lumpem. Jinak se výtky vůči Novotnému týkaly jen okrajových záležitostí, například že daný okres nenavštívil.²⁹³

Probíhající kritická diskuze neměla šanci ohrozit vedení KSČ, protože jakýkoliv náznak revolty zpacifikovali už okresní nebo krajsí funkcionáři, takže se špičky KSČ o probíhající kampani mohly nechat jen informovat formou stranických informací. Stranické vedení tak velmi dobře vědělo, že v probíhající vnitrostranické kampani rezonují především dva aspekty a na ty se rozhodlo zaměřit. Zaprvé, straníci dávali najevo svou nespokojenost s vysvětlením politických procesů a požadovali, aby byla osvětlena role minulých i současných členů politického vedení včetně Klementa Gottwalda. Druhým aspektem diskuze bylo kritizování praxe hospodářského řízení, především přílišná centralizace a byrokratizace, která se podle diskutujících měla projevovat ve špatném zásobování potravinami, nedostatkem spotřebního zboží, nízkou kvalitou výrobků nebo problémy s bydlením.

Vzhledem k tomu, že bylo svoláno další plénium ÚV KSČ na 19. a 20. dubna, sešlo se politické byro ÚV KSČ 17. dubna k jeho přípravě. Během této schůze došlo k překvapivému průběhu, protože se dosud jednotní členové stranického vedení dostali do konfliktu. I když byli řadovými straníky v probíhající kampani kritizováni především Bacílek, Kopecký a Čepička, točila se diskuze na politickém byru jen okolo Čepičky. Pro něj muselo být chování členů politického byra velkým šokem, protože se do něj pustili bez výjimky všichni přítomní. Zůstává otázkou, zda se členové nejvyššího stranického vedení proti Čepičkovi nějakým způsobem předem domluvili, nebo zda nastalá kritika byla až výsledkem diskuze, kdy se jednotliví členové postupně oprostili od strachu kritizovat mocného ministra národní obrany. Ať už byly možné zákulisní okolnosti kritiky Čepičky jakékoliv, výsledek schůze politického byra ÚV KSČ 17. dubna byl jasný: Čepička bude odvolán z funkcí člena politického byra a ministra národní obrany.²⁹⁴

Velmi podobný průběh pak mělo i zasedání pléna ÚV KSČ, které se konalo 19. a 20. dubna 1956. Na něm Čepička bez většího odporu sehrál roli obětího beránka. Největší kritika se na jeho hlavu snesla z úst předsedy vlády Širokého a náčelníka generálního štábu Václava Kratochvíla. Odsouzení Čepičky tak ostatním členům stranického vedení posloužilo hned dvojím způsobem. Zaprvé, podařilo se jim odvrátit pozornost od jejich podílu na kultu osobnosti. Zadruhé, špičky KSČ se zbavily nepříjemného konkurenta, kterého bývalí karlínští

²⁹³ BÍLÝ, Matěj: Reakce již bourá pomníky a my... teprve projednáváme!, s. 84.

²⁹⁴ KAPLAN, Karel: *Alexej Čepička. Dobová dramata komunistické doby*, s. 186–188.

kluci Dolanský, Kopecký, Široký a Zápotocký nikdy nepřijali za sobě rovného. Schůze pléna ústředního výboru tak nakonec nepředstavovala pro Antonína Novotného a další členy stranického vedení s výjimkou Čepičky větší otřes. S vlastní sebekritikou vystoupili Viliam Široký a Václav Kopecký, s alibistickým projevem pak vystoupil Karol Bacílek. Ten se snažil přítomné přesvědčit, že se ve funkci ministra národní bezpečnosti ničeho špatného nedopustil a že funkci vykonával na příkaz strany proti své vůli. Při svém projevu se neváhal uchýlit i k otevřeným lžím. Například popřel, že při vyšetřování Slánského bylo používáno fyzické násilí proti obviněným.²⁹⁵ Hlavní diskuze ale nakonec nebyla zaměřena na kult osobnosti, ale na kritiku údajného byrokratismu v práci stranických, státních a hospodářských orgánů. Průběh schůze pléna ÚV KSČ 19. a 20. dubna tak jasně signalizoval, že stranické vedení nemá v úmyslu činit žádné reformní kroky a že odchody Čepičky a neadresná kritika byrokratismu představují jedinou sebereflexi práce nejvyšších stranických funkcionářů.

V tomto okamžiku však některé nespokojené základní organizace KSČ začaly vznášet požadavek svolání mimořádného sjezdu, který měl z jejich pohledu přinést kýženou změnu.²⁹⁶ Stranickému vedení se však vývoj událostí v žádném okamžiku nevymkl kontrole, protože aparát byl schopný špičky KSČ pravidelně informovat o vnitrostranickém dění. Vedoucí I. oddělení ÚV KSČ pravidelně předkládal politickému byru zprávy o tom, které stranické organizace požadují svolání sjezdu.²⁹⁷ Členové nejužšího vedení tak dobře věděli, že svolání sjezdu požadovalo jen několik desítek základních organizací, a navíc se nejednalo o závodní organizace průmyslových podniků.²⁹⁸ S postupujícím časem se pak stále více ukazovalo, že zájem straníků o vnitrostranickou diskuzi postupně upadal, což dokládala klesající čísla účasti na stranických schůzích. Antonín Novotný si tak na schůzi politického byra 14. května dovolil kritizovat rezoluce základních organizací požadující svolání stranického sjezdu, které podle jeho názoru hledaly v Chruščovově referátu „*senzaci a tlumočily názory třídního nepřitele*“.²⁹⁹

Vedení KSČ tak bez větších problémů nepřipustilo konání mimořádného sjezdu. Poté se 11. až 15. června 1956 konala jen celostátní konference KSČ, jejíž svolání bylo připravováno už před XX. sjezdem. Průběh konference byl plně v rukou stranického vedení, které nepřipustilo jakékoliv zpochybnění své práce. Hlavním politickým výsledkem XX. sjezdu KSSS pro činnost KSČ tak nakonec vůbec nebyla otázka kultu osobnosti, ale kritika

²⁹⁵ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*, s. 405–407.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 418.

²⁹⁷ Například k 8. červnu 1956 žádalo sjezd 326 základních organizací strany, které zastupovaly 21 327 členů. NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 39, Seznam ZO KSČ žádajících svolání sjezdu KSČ k 8. červnu 1956.

²⁹⁸ BÍLÝ, Matěj: *Reakce již bourá pomníky a my... teprve projednáváme!*, s. 84.

²⁹⁹ PERNES, Jiří: *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, s. 143.

byrokratismu. Politickému vedení KSČ se úspěšně podařilo zaměřit pozornost na řešení problémů s očekávanou pozitivní reakcí od dělníků: slučování ministerstev, snižování počtu úředníků, zvýšení platů a decentralizaci řízení hospodářství.³⁰⁰ Tříměsíční stranická kampaň k výsledkům XX. sjezdu KSSS tak skončila pro vedení KSČ v čele s Antonínem Novotným jasným upevněním moci. Pro zkonsolidované stranické vedení nepředstavovalo zpacifikování nespokojených studentů či spisovatelů větší problém. K uklidnění společnosti pak vedení KSČ použilo osvědčených receptů. V průběhu roku 1956 byly dvakrát sníženy ceny, zvýšeny důchody, zvýšeny platy vybraným kategoriím dělnictva i inteligence. Vedle toho byla přijata usnesení k bytové výstavbě, zkrácení pracovní doby nebo zlepšení lázeňské a zdravotní péče.³⁰¹ Z hlediska vnitrostranických záležitostí přistoupilo vedení KSČ k aplikaci schválených zásad i ve vlastních metodách stranické práce i organizační struktury. Byl tak v duchu kritiky přebujelého byrokratismu reorganizován stranický aparát včetně ÚV KSČ, dále byly zahájeny práce na novém kádrovém pořádku.

4.3 Změny v organizační struktuře aparátu ÚV KSČ

Vnitrostranická diskuze v roce 1956 se zaměřila také na činnost stranického aparátu. Hlavní pozornost byla zaměřena na metody kádrové práce a organizační strukturu aparátu. Největším terčem kritiky bylo I. oddělení, které pod svou pravomoc soustředilo nejen vlastní stranické záležitosti, ale také řízení úseků lidových milicí, stranických škol, mládeže, odborů a masových organizací.³⁰² Usnesení sekretariátu ÚV KSČ z 5. září 1956 proto rozhodlo, aby byly zahájeny organizační změny. Z kompetence I. oddělení bylo vyjmuto stranické řízení úseků mládeže, Národní fronty a odborů. Nově bylo vytvořeno pro jejich správu oddělení orgánů masových organizací. Přijatým usnesením se tak organizační stav vrátil do února 1953.³⁰³

Druhá organizační změna v aparátu ÚV KSČ pak byla učiněna s platností od října 1956. Politické byro ÚV KSČ schválilo na své schůzi 1. října 1956 sloučení IV. (školství a vědy) a V. oddělení (kultury) do jednotného oddělení školství, vědy a kultury.³⁰⁴ Novou systematizaci jednotlivých oddělení schválil 8. ledna 1957 sekretariát ÚV KSČ. Dosavadní organizační struktura přitom zůstala zachována, došlo však jen k dílčím změnám ve správě jednotlivých

³⁰⁰ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*, s. 425–427.

³⁰¹ PERNES, Jiří: *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, s. 145–146.

³⁰² NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 5, arch. j. 121, Záznám z porady I. oddělení, červenec 1956.

³⁰³ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962, sv. 105, arch. j. 134, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 5. září 1956, s. 5–9.

³⁰⁴ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 116, arch. j. 141, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 1. října 1956, s. 18.

úseků a ke změně názvů některých oddělení. Například IV. oddělení se přejmenovalo na oddělení školství, vědy a umění, VII. oddělení na oddělení zemědělství a výkupu.

Ačkoliv tedy vedení KSČ halasně kritizovalo údajně přebujelou byrokracii, změny v organizační struktuře byly spíše kosmetické. Současně je však nutné přiznat, že se snížil počet politických pracovníků aparátu ÚV KSČ. V lednu 1956 zde pracovalo celkem 461 politických pracovníků, v prosinci 1957 už to bylo pouze 385.³⁰⁵ Rok 1956 tak organizační strukturu aparátu ústředního výboru žádným významným způsobem neovlivnil, v lednu 1957 byl aparát rozčleněn do následujících oddělení.

I. oddělení stranických orgánů
II. oddělení orgánů státní moci a státní správy
III. oddělení propagandy a agitace
IV. oddělení školství, vědy a umění
V. oddělení masových organizací
VI. oddělení plánování a financí
VII. oddělení zemědělství a výkupu
VIII. oddělení spotřebního a potravinářského průmyslu a obchodu
IX. oddělení strojírenství, hutí, chemie
X. oddělení paliv a energetiky
XI. oddělení stavebnictví, místní hospodářství a výrobních družstev
XII. oddělení dopravy a spojů
XIII. oddělení mezinárodní
XIV. oddělení branné a bezpečnostní
XV. oddělení hospodářské správy
XVI. oddělení technické

Tabulka 9 – Organizační struktura aparátu ÚV KSČ, leden 1957

4.4 Personální změny ve vedení aparátu ÚV KSČ

Z hlediska obsazení vedoucích míst nebyl počátek roku 1956 pro stranické vedení ani aparát poznamenán ničím mimořádným. Na jednotlivých schůzích byly řešeny běžné záležitosti

³⁰⁵ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 14, arch. j. 231, Hlášení o stavu pracovníků, rok 1956; sv. 14, arch. j. 232, Hlášení o stavu pracovníků, rok 1957. Jedná se o počty pracovníků v aparátu ÚV KSČ, ve kterém nejsou zahrnuty další přidružené instituce: Vysoká stranická škola ÚV KSČ, Rudé právo, Nová mysl, Ústřední revizní komise, Komise stranické kontroly a Ústav dějin KSČ.

včetně personálních. Po odchodu Jindřicha Kouby na post náměstka ministra zemědělství bylo potřeba obsadit místo vedoucího zemědělského oddělení. Jak bylo ukázáno v dosavadním výkladu, už od roku 1954 nastupovali do vedoucích funkcí v aparátu ÚV KSČ mladí straničtí pracovníci. V jejich kariérním vzestupu hrály hlavní roli tři faktory: dělnický původ, aktivní práce ve stranických funkcích a aparátu od roku 1945 a absolvování stranického školení na Ústřední politické škole, respektive Vysoké škole stranické. Takovým stranicem byl i nový vedoucí zemědělského oddělení František Klíma.³⁰⁶

František Klíma se narodil 24. ledna 1917 v rodině horníka. Za první republiky se nijak politicky neangažoval, po vychození tří tříd měšťanské školy se vyučil strojním zámečníkem a v této profesi pracoval až do roku 1949. V období nacistické okupace se nezapojil do protinacistického odboje. Po válce vstoupil do KSČ a začal zastávat politické funkce. V období let 1946 až 1948 byl členem a předsedou městského výboru KSČ v Oslavanech, v roce 1949 pak nastoupil do funkce tajemníka okresního akčního výboru Národní fronty v Rosicích a v roce 1950 se zde stal vedoucím tajemníkem OV KSČ. Výrazný kariérní postup zaznamenal díky absolvování pětíměsíčního kurzu na Vysoké stranické škole v roce 1951. Po absolvování školení nastoupil do aparátu KV KSČ Brno do funkce vedoucího oddělení, od roku 1952 do roku 1954 byl vedoucím tajemníkem OV KSČ Svitavy. Po dvou letech se vrátil do aparátu KV KSČ Brno na post tajemníka. V této funkci působil až do svého povýšení do aparátu ústředního výboru.³⁰⁷

Po odchodu Vratislava Krutiny na pozici ministra zemědělství vykonávaly funkci tajemníka ÚV KSČ jen čtyři osoby (Novotný, Köhler, Hendrych a Pašek), Krutina se však po necelém roce do funkce tajemníka opět vrátil – schválen byl 15. června 1956. Další tajemník Oldřich Černík byl ústředním výborem schválen do funkce 29. září 1956. Po Miroslavu Mamulovi, Jiřím Salgovi a Drahomíru Kolderovi se tak jednalo o čtvrtého vedoucího pracovníka aparátu ÚV KSČ z Ostravska, přičemž Černíkův politický profil byl s Kolderovým téměř totožný.

Oldřich Černík se narodil 27. října 1921 v Ostravě. Pocházel z hornické rodiny, po vychození měšťanské školy se v letech 1937 až 1939 vyučil ve Vítkovických železárnách strojním zámečníkem a až do roku 1949 zde pracoval. V období první republiky se nijak politicky neangažoval, stejně tak se nezapojil do protinacistického odboje. Bezprostředně po skončení války, dne 20. května 1945, vstoupil do KSČ. Až do roku 1949 zastával různé

³⁰⁶ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 85, arch. j. 103, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 20. února 1956, s. 33.

³⁰⁷ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 85, arch. j. 103, schůze PB ÚV KSČ dne 20. února 1956, bod 17, Schválení s. Klímy do funkce vedoucího oddělení zemědělství a výkupu ÚV KSČ, s. 3 – kádrový posudek.

stranické funkce: byl členem výboru a předsedou místní organizace KSČ, členem OV KSČ v Bílovci, místopředsedou a pomocným instruktorem OV KSČ. Zaměstnancem stranického aparátu se stal v roce 1949. Nejdříve pracoval jako instruktor KV KSČ v Ostravě a poté jako vedoucí tajemník OV KSČ v Opavě.³⁰⁸ Mocenský vzestup zaznamenal Černík v roce 1951 v souvislosti s odhalením údajných zrádců Vítězslava Fuchse a Rudolfa Peschela. Černík správně odhadl situaci, spolupodílel se na stranické čistce v Opavě a poté zamířil do vedení kraje: v březnu 1951 byl schválen do funkce tajemníka KV KSČ. Společně s dalším nově zvoleným krajským tajemníkem Drahomírem Kolderem dohlíželi na práci speciálně ustavených vyšetřujících dělnických komisí, které v krajské stranické organizaci provedly důslednou čistku.³⁰⁹

Zatímco Kolder odešel v roce 1952 studovat na Vysokou stranickou školu do Prahy, zůstal Černík i nadále v Ostravě. Jeho kariérní vzestup do jisté míry brzdila skutečnost, že absolvoval jen krátkodobé stranické kurzy. Tajemníkem KV KSČ v Ostravě byl do roku 1954, poté byl dva roky ve funkci předsedy krajského národního výboru v Ostravě.³¹⁰ V roce 1956 byl vybrán za nového tajemníka ÚV KSČ. Kdo konkrétně rozhodl o povýšení Černíka do Prahy, to není v žádném prostudovaném dokumentu ani odborné literatuře zmíněno. Ve stranickém vedení patrně panovala spokojenost s tím, jakým způsobem pod Černíkovým vedením v padesátých letech probíhala hospodářská výstavba na Ostravsku. Také kádrový posudek v tomto směru konstatoval: „*doporučujeme povolát s. Oldřicha Černíka, nynějšího předsedu KNV v Ostravě. Soudruh Černík úspěšně pracoval jako tajemník KV KSČ v Ostravě a také nyní jako předseda KNV svoji funkci úspěšně zvládl. Soudruh Černík je teoreticky vyspělý, s bohatými zkušenostmi ze stranické a státní práce. Má všechny předpoklady funkce tajemníka ÚV KSČ úspěšně zvládnout.*“³¹¹

Poslední změna v obsazení pozice vedoucího oddělení v roce 1956 nastala v souvislosti se sloučením oddělení školství a vědy a oddělení kultury do jednoho oddělení školství, vědy a umění. Dosavadní vedoucí těchto dvou oddělení, Luděk Holubec a Václav Pelíšek, se stali v novém oddělení zástupci nového vedoucího, kterým se stal Zdeněk Urban. Jestliže byl příchod Gustava Součka v listopadu 1955 do vedení aparátu ÚV KSČ předělový v tom směru, že se jednalo o posledního absolventa Mezinárodní leninské školy v Moskvě, pak právě

³⁰⁸ PLAČEK, Radim: *Oldřich Černík a jeho politická činnost v Ostravském kraji do roku 1956*, s. 15–52; ZA Opava, f. KV KSČ Ostrava, k. 121, inv. č. 54, sign. P-248, Zápis schůze PKV KSČ Ostrava ze dne 19. března 1951, kádrový posudek – Oldřich Černík.

³⁰⁹ HEMZA, Tomáš: Ve jménu boje proti „diktátorům“ a „zrádcům“, s. 140–150.

³¹⁰ PLAČEK, Radim: *Oldřich Černík a jeho politická činnost v Ostravském kraji do roku 1956*, s. 103–131.

³¹¹ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 30, Návrh některých změn ve funkcích vedoucích tajemníků a tajemníků KV KSČ.

Urbanův příchod znamenal začátek nového trendu – nástupu absolventů Vysoké stranické školy při ÚV KSSS v Moskvě do vedoucích funkcí (nejen) ve stranickém aparátu.

Zdeněk Urban se narodil 25. června 1921 v Úpici do učitelské rodiny. V nedalekém Trutnově studoval reálné gymnázium a odmaturoval v roce 1940. V letech 1938 až 1939 se měl účastnit činnosti v Národním hnutí pracující mládeže, v letech 1939 až 1945 pak měl být členem ilegální organizace KSČ v Úpici. Po maturitě byl dva roky zaměstnán jako kancelářský praktikant u firmy Šrám v Zálesí a poté v Úpickém pivovaru. Od roku 1942 do roku 1945 byl totálně nasazen jako pomocný dělník do dolu Svatoňovice. Od října 1945 do května 1946 vykonal presenční vojenskou službu a následující tři roky měl dle stranických kádrových posudků pracovat jako skladový účetní a vedoucí nákupního oddělení ve firmě Havel, která se posléze stala národním podnikem Tovah.³¹² V té době zastával řadu stranických funkcí: například byl členem OV KSČ a učitelem v rámci stranické vzdělávací akce Rok stranického školení. V roce 1949 byl vyslán na šestiměsíční studium na Ústřední politickou školu, poté byl dva roky vedoucím Krajské politické školy v Hradci Králové. V roce 1951 už zamířil do aparátu ÚV KSČ. Nejdříve pracoval jako referent v kádrovém a poté jako vedoucí odboru stranické propagandy v kulturně propagačním oddělení.³¹³ V září 1953 se stal posluchačem tříletého studijního programu na už výše zmíněné Vysoké stranické škole při ÚV KSSS v Moskvě. Původně bylo počítáno s tím, že se Urban po absolvování školy stane vedoucím oddělení na KV KSČ v Praze,³¹⁴ nakonec se rovnou stal vedoucím oddělení v aparátu ÚV KSČ.³¹⁵ V roce 1956 tak do vedení aparátu nastoupili tři noví pracovníci.

	nar.	KSČ	1939–1945	vzdělání	povolání	stranické školení
F. Klíma	1917	1945	-	vyučen	st. zámečnick	pětiměsíční VŠŠ
O. Černík	1921	1945	-	vyučen	st. zámečnick	měsíční ÚPŠ 1950
Z. Urban	1921	1939	ileg. činnost	gymnázium	úředník	VŠŠ při ÚV KSSS

Tabulka 10 – Noví vedoucí pracovníci aparátu ÚV KSČ, 1956

³¹² DEJMEK, Jindřich, NĚMEČEK, Jan, MICHÁLEK, Slavomír: *Diplomacie Československa, Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*, s. 633; NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962, sv. 91, arch. j. 102, schůze SÚV KSČ dne 10. února 1956, bod 21, Předběžný návrh na rozmístění posluchačů VŠŠ při ÚV KSSS, s. 17.

³¹³ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 10, arch. j. 215, Seznam pracovníků aparátu ÚV KSČ, které doporučujeme ponechat v aparátu ÚV KSČ, rok 1951, s. 135; NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 10, arch. j. 216, Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ, 1951, s. 59.

³¹⁴ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 5, arch. j. 103, Záznam z porady I. oddělení ze dne 12. ledna 1956, s. 2; NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962, sv. 91, arch. j. 102, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 10. února 1956, s. 30–31.

³¹⁵ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 116, arch. j. 141, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 1. října 1956, s. 18.

Po schválení reorganizace byly pozice tajemníků a vedoucích oddělení ÚV KSČ obsazeny dle následující tabulky. Místo vedoucího oddělení stavebnictví, místního hospodářství a výrobních družstev nebylo prozatím obsazeno, protože jeho dosavadní vedoucí František Havlín přešel na nově utvořené oddělení masových organizací.

I. tajemník ÚV KSČ	Antonín Novotný
tajemník ÚV KSČ	Oldřich Černík
tajemník ÚV KSČ	Jiří Hendrych
tajemník ÚV KSČ	Bruno Köhler
tajemník ÚV KSČ	Vratislav Krutina
tajemník ÚV KSČ	Václav Pašek
I. oddělení stranických orgánů	Miroslav Pastyřík
II. oddělení orgánů státní moci a státní správy	Květoslav Innemann
III. oddělení propagandy a agitace	Václav Slavík
IV. oddělení školství, vědy a umění	Zdeněk Urban
V. oddělení masových organizací	František Havlín
VI. oddělení plánování a financí	Miroslav Mamula
VII. oddělení zemědělství a výkupu	František Klíma
VIII. oddělení spotřebního a potravinářského průmyslu a obchodu	Václav Uhlíř
IX. oddělení strojírenství, hutí, chemie	Jan Piller
X. oddělení paliv a energetiky	Drahomír Kolder
XI. oddělení stavebnictví, místního hospod. a výrobních družstev	neobsazeno
XII. oddělení dopravy a spojů	Josef Paleček
XIII. oddělení mezinárodní	Gustav Souček
XIV. oddělení branné a bezpečnostní	Jiří Salga
XV. oddělení hospodářské správy	Antonín Faltýnek
XVI. oddělení technické	Jan Svoboda

Tabulka 11 – Vedení aparátu ÚV KSČ, říjen 1956

Z hlediska personálního obsazení vedení aparátu ÚV KSČ tak pro rok 1956 platilo, že nenastaly vůbec žádné personální turbulence, respektive všechny provedené změny nijak nesouvisely s XX. sjezdem KSSS nebo s kritikou kultu osobnosti. Z tohoto pohledu dále platí, že v prostudovaných archivních materiálech nebyla nalezena žádná zmínka o tom, že by v průběhu roku 1956 nastal ve vedení aparátu ÚV KSČ jakýkoliv rozkol. Tento průběh však

nebyl nikterak překvapivý, těžko totiž mohlo být očekáváno, že by se osoby jako Novotný, Hendrych, Köhler, Paleček, Innemann nebo Souček pustily do otevřené kritiky kultu osobnosti nebo požadovaly razantní změnu politického programu. Jednalo se o stranické aparátčíky, kteří pracovali v KSČ už více než dvacet let a jejich dosavadní aktivní politická činnost byla se jmény Stalina a Gottwalda nerozlučně spojena. Tito staří bolševici v čele s Novotným přijímali kritiku Stalina velmi těžce a nebyli s ní vnitřně ztotožnění. Jejich účast na destalinizaci vyplývala především z jejich poslušnosti vůči sovětskému vedení. Nejen pro Antonína Zápotockého nebo Antonína Novotného tak kritika kultu osobnosti byla jen rétorickou formulí. Bolševičtí funkcionáři dávali svými postoji zřetelně najevo, že stranická politika byla a je principiálně správná, že jen v minulosti mohlo dojít k některým přehmatům či omylům, za které oni nemohou. Z dlouhodobého hlediska však zůstávala otevřenou otázkou, jak se ke kritice stalinismu postaví mladší generace stranického vedení, do jaké míry mladší funkcionáři a aparátníci budou schopni reflektovat či revidovat svoje dosavadní politické postoje a názory.

4.5 Diskuze o kádrové politice v průběhu roku 1956 a nový kádrový pořádek

Z dosavadního výkladu vyplývá, že po postupném opuštění teroru a masových represí se komunistický režim více orientoval na byrokratické metody vládnutí, především pak na kádrovou politiku. Z pohledu stranického vedení mohlo být velmi příznivé, že se kádrová politika nestala v průběhu roku 1956 předmětem žádné otevřené kritiky. To však na počátku diskuze o XX. sjezdu funkcionáři ve vedení KSČ nemohli vědět, takže raději o nešvarech v kádrové politice začali sami mluvit. Například Antonín Novotný ve svém projevu na ÚV KSČ v březnu uvedl: *„V práci s kádry se vyskytují ještě mnohé chyby a nedostatky. Odsouzeníhodný je systém tajnosti v kádrové práci. Vezměme jen systém vypracovávání kádrových posudků a dosavadní ustálenou praxi tajnosti kádrového posudku, která vede k tomu, že chyby, které se v hodnocení pracovníku vytýkají, jsou obvykle známy všem, jenom ne tomu, kterého se týkají. Nedivme se potom, že u mnohých pracovníků se vady rozrůstají a nezbyvá nic jiného, než pracovníka odvolat. Ani v tomto případě však se člověku, jak se lidově říká, „nenaleje čistého vína“, ba naopak, hledají se všechny možné výmluvy, zdůvodňující odvolání, jen se neřekne bolševické a přímé slovo, proč k odvolání dochází. S tím však musíme v kádrové práci skoncovat. V kádrové práci je třeba mít především lidský poměr k lidem, pracovat s taktem a být jim rádcem a pomocníkem. Při výběru a rozmisťování kádrů nelze v praxi ani v nejmenším*

*ustoupit od zásad zakotvených ve stanovách naší strany.*³¹⁶ Takový projev byl pro Novotného typický, jelikož se zpravidla nesoustředil na možné systémové chyby, ale hledal příčiny nedostatků v činnosti jednotlivců, kteří prostě špatně pracovali.

Kádrová politika byla obsáhle diskutována i na celostátní konferenci KSČ v červnu roku 1956, podrobnější pohled a názory pracovníků ÚV KSČ nám poskytuje zápis z porady pracovníků I. oddělení. Instruktorka Anna Svarovská upozorňovala, že používané kádrové materiály často neodpovídají požadovaným nárokům, neboť v nich nejsou obsaženy důležité a potřebné údaje.³¹⁷ Vedle toho kritizovala prováděnou praxi kádrového rozhodování, podle které byli pracovníci I. oddělení odpovědní za výběr vedoucích pracovníků v krajích a v okresech, konečné rozhodnutí ale náleželo do pravomoci sekretariátu ÚV KSČ, který často rozhodoval bez jakékoliv bližší znalosti.³¹⁸

Obdobně argumentoval ve svém příspěvku Josef Bláha, instruktor ÚV KSČ pro krajské výbory v Bratislavě a v Žilině. Podle jeho názoru měl rozhodovat o personálních návrzích ten orgán, který se daným úsekem skutečně zabývá, nikoliv aby se kádrová rozhodnutí alibisticky převáděla na vyšší stranické orgány.³¹⁹ Instruktor Václav Sněžný pak podpořil celkové snížení počtu nomenklaturních funkcí, protože vysoký počet schvalovaných kádrových návrhů vedl ke značné formálnosti. Často totiž měly v nomenklaturních funkcích působit sice osoby schválené stranickými orgány, ve skutečnosti však o jejich pracovních či politických kvalitách nikdo neměl žádné relevantní informace.³²⁰ Účastníci diskuze se tak shodovali, že v rámci kádrové politiky by bylo zapotřebí snížit rozsah kádrové nomenklatury a decentralizovat schvalovací pravomoci, aby tím byla zdůrazněna odpovědnost ostatních vedoucích pracovníků, tedy ředitelů hospodářských podniků, vedoucích kulturních institucí nebo předsedů národních výborů. Současně bylo zdůrazňováno, aby se kádrový pořádek ústředního výboru vztahovat jen na nejvyšší funkce.

Z proběhlé diskuze zřetelně vyplynulo, že vysoký počet kádrových rozhodnutí v nomenklatuře ústředního výboru ve skutečnosti znamenal, že vedoucí pracovníci v nestranických institucích přenášeli personální odpovědnost na pracovníky stranického aparátu a ti na volené stranické orgány, které však v konečné instanci daný kádrový návrh jen formálně schválily. Diskuze o kádrové politice se promítla do zprávy I. oddělení pro sekretariát

³¹⁶ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 39, XX. sjezd KSSS a závěry vyplývající pro naši práci. Referát Antonína Novotného na ÚV KSČ 29. března 1956, s. 20–21.

³¹⁷ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 5, arch. j. 121, Záznam z porady I. oddělení, červenec 1956, s. 1.

³¹⁸ Tamtéž.

³¹⁹ Tamtéž, s. 19.

³²⁰ Tamtéž, s. 15.

ÚV KSČ.³²¹ Podle této zprávy schvalovaly nebo se vyjadřovaly orgány ÚV KSČ k celkem 11 188 kádrovým návrhům do 1288 funkcí.³²² Takový počet byl podle mínění I. oddělení příliš centralistický. Podle názoru I. oddělení tak bylo nezbytné, aby byla provedena decentralizace kádrové politiky včetně posílené pozice ÚV KSS při provádění kádrové politiky na Slovensku. Navrhované změny v kádrové politice směrem k decentralizaci nakonec nebyly řešeny formou úpravy stávajícího kádrového pořádku, ale vytvořením zcela nového.

Pracovní verze nového kádrového pořádku byly diskutovány na poradách vedení I. oddělení v průběhu listopadu a prosince 1956,³²³ poté byl kádrový pořádek projednáván v lednu sekretariátem a nakonec schválen 5. března 1957 politickým byrem.³²⁴ Nový kádrový pořádek snížil rozsah nomenklatury orgánů ÚV KSČ o celkem 3351 kádrových rozhodnutí. Jeho hlavním cílem mělo být odstranění praxe formálního schvalování personálních návrhů. Současně měl zajistit, aby jednotliví pracovníci stranického aparátu řádně pečovali o kádry na svém úseku práce. Snížení počtu schvalovaných kádrových návrhů pak mělo přispět k tomu, aby byl stranický kádrový pořádek vůbec dodržován. V řadě případů totiž mělo docházet k tomu, že odvolávání nebo jmenování nomenklaturních pracovníků bylo uskutečněno bez řádného schválení stranickými orgány. Kádrový pořádek schválený v roce 1957 a jeho srovnání s kádrovým pořádkem z roku 1955 znázorňuje následující tabulka.

	kádrový pořádek 1955 ³²⁵	kádrový pořádek 1957	rozdíl
plénium ÚV KSČ	396	434 (434 + 0) ³²⁶	+38
PB ÚV KSČ	816	861 (696 + 165)	+45
SÚV KSČ	4087	3071 (2848 + 223)	-1016
tajemníci ÚV KSČ	432	0	-432
oddělení ÚV KSČ	5457	3471 (3250 + 221)	-1986
Celkem	11 188	7837 (7228 + 609)	-3351

Tabulka 12 – Kádrový pořádek ÚV KSČ 1955 a 1957, počet kádrových návrhů

³²¹ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 6, arch. j. 137, Záznam z porady vedení I. oddělení ze dne 16. listopadu 1956, s. 5–8.

³²² Podle kádrového pořádku z roku 1954 orgány ÚV KSČ schvalovaly nebo se vyjadřovaly k 11 076 kádrovým návrhům do 1266 funkcí. Do roku 1956 tedy došlo k mírnému navýšení především díky rozšíření kádrového pořádku na úsecích ministerstva národní obrany a armády.

³²³ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 6, arch. j. 137, Záznam z porady vedení I. oddělení ze dne 16. listopadu 1956, s. 24–28; NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 6, arch. j. 140, Záznam z porady vedení I. oddělení ze dne 12. prosince 1956, s. 21–25; NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 6, arch. j. 144, Záznam z porady vedení I. oddělení ze dne 29. prosince 1956, s. 37–45.

³²⁴ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 131, arch. j. 171, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 5. března 1957, s. 32.

³²⁵ Kádrový pořádek byl schválen v roce 1954, v roce 1955 byl rozšířen o úsek ministerstva národní obrany.

³²⁶ První číslo v závorce se týká civilního úseku, druhé ministerstev vnitra a národní obrany.

5. Recidiva stalinismu (1957–1961)

Robert Hornsby ve své analýze poststalinského Sovětského svazu přesvědčivě doložil, že si Chruščov neuvědomoval možné důsledky, které by pronesením projevu o kultu osobnosti na XX. sjezdu mohl způsobit.³²⁷ Například regionální straničtí funkcionáři nebyli o projevu předem vůbec informováni, navíc pak ani v několika dalších měsících neobdrželi žádné instrukce, jaký politický postup je od nich očekáván. V období několika prvních týdnů po pronesení projevu o kultu osobnosti se tak v Sovětském svazu začalo otevřeně diskutovat o stalinské minulosti, přičemž regionální elity se obávaly jakkoliv represivně zakročit, protože nevěděly, jaké má Chruščov záměry. Jednalo se o funkcionáře, kteří měli často na svědomí tisíce obětí stalinských represálií a kteří tak neměli žádný zájem na politických změnách. Na základě minulých zkušeností se mohli oprávněně obávat, že by případná změna politického kurzu nemusela znamenat jen konec jejich kariéry, ale i života. Chruščov sice neměl vůbec v úmyslu provést novou vlnu stranických čistek, to ale nižší funkcionáři nemohli vědět. Začali tak úmyslně podávat do stranického ústředí přehnané zprávy o vzrůstající protistranické aktivitě ve společnosti. Chruščov si pod vlivem těchto poplašných zpráv velmi rychle uvědomil, že by veřejná diskuze mohla ohrozit stabilitu politického režimu a už v červnu 1956, čtyři měsíce po tajném projevu, ústřední výbor KSSS zaslal dopis všem stranickým organizacím, že jakákoliv kritika strany je nepřípustná, a už vůbec ne kritika od vlastních členů.³²⁸ Regionální straničtí funkcionáři, vědomi si podpory stranického vedení, tak během několika měsíců opoziční aktivity bez problému potlačili. Od dalších případných úvah o možných reformách odradilo Chruščova a další členy sovětského vedení dění v Maďarsku, kde došlo k otevřenému protikomunistickému povstání.³²⁹

Vývoj po únoru 1956 tak ukázal, že Chruščov neměl v úmyslu diskutovat o možné reformě politického systému a jediným jeho úmyslem bylo skoncovat s politikou masového teroru proti vlastním občanům a vnitrostranických čistek. Státobezpečnostní složky si namísto masové perzekuce postupně osvojily takzvané profylaktické pracovní metody založené na zvýšené intervenci do soukromého života sovětských občanů prostřednictvím sítě tajných spolupracovníků, odposlechů, kontroly korespondence nebo aktivních dezinformačních

³²⁷ HORNSBY, Robert: *Protest, Reform and Repression in Khrushchev's Soviet Union*. Cambridge, Cambridge University Press, 2013.

³²⁸ Tamtéž, s. 61–62.

³²⁹ Tamtéž, s. 79–108.

kampaní. Podle Hornsbyho se tak Sovětský svaz z teroristické despotie postupně stával moderním policejním státem.³³⁰

Politické směřování Sovětského svazu po roce 1956 československým vedoucím komunistům vyhovovalo, protože potvrdilo jejich přesvědčení, že politické změny nejsou potřebné, navíc když se v případě Maďarska a Polska ukázalo, že nepromyšlené liberalizační reformy mohou skončit otevřenou kontrarevolucí. Vedení KSČ si ze zkušeností okolních zemí i svých vlastních vzalo důsledné poučení a v řadě ohledů se politika KSČ vrátila před takzvaný nový kurz z let 1954 až 1955. Nebyla tak připuštěna žádná rehabilitace nespravedlivě odsouzených. Barákova komise ÚV KSČ skončila v roce 1957 svoji práci s tím, že hlavním viníkem deformací v období kultu osobnosti byl Rudolf Slánský, což bylo potvrzeno na zasedání pléna ÚV KSČ 2. října 1957.³³¹ Po roce 1956 tak nebyl otevřen prostor pro svobodnější aktivitu ve společnosti, naopak Novotného režim notně utáhnul ideologickou kazajku ve jménu boje proti revizionismu. Vývoj politického kurzu KSČ po roce 1956 tak plně potvrdil poznatek Harolda G. Skillinga, podle kterého změny v komunistických režimech nemusí být nutně liberální a směřovat k vyššímu stupni politického pluralismu.³³²

Mimořádně konfrontační přístup stranické vedení zvolilo v kulturní sféře a ve školství, protože právě kulturní pracovníci, intelektuálové a studenti byli považováni za zdroj společenského neklidu v roce 1956. Klíčovým argumentem obnovení pořádku se stal boj proti takzvanému revizionismu, veřejně vyhlášený tajemníkem ÚV KSČ Jiřím Hendrychem na schůzi pléna ÚV KSČ v červnu 1957³³³ a posvěcený na poradě představitelů komunistických stran v Moskvě v listopadu 1957. Revizionismus zde byl označen za největší ideologickou hrozbu, za projev „buržoazní ideologie útočící na základní prvky marxismu-leninismu“.³³⁴ Na univerzitách a vysokých školách se normou každodenního života stalo působení nejrůznějších disciplinárních komisí, které posuzovaly prohřešky jednotlivých pedagogů či studentů.³³⁵ Například na Vysoké škole chemicko-technologické v Praze měly být vyhozeny ze zaměstnání až čtyři desítky pracovníků.³³⁶ Nejrozsáhlejší prověrka proběhla na Univerzitě

³³⁰ Tamtéž, s. 222–223, 252, 287. Pro československé prostředí srov. TOMEK, Prokop: Prevence, profylaxe a výchova v pojetí Státní bezpečnosti. *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, č. (2007,) s. 155–181.

³³¹ *O procesech a rehabilitacích /I./*. Zpráva „Pillerovy komise“ o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949 až 1968, s. 163.

³³² SKILLING, Harold G.: *Group Conflict and Political Change*. In: JOHNSON, Chalmers (eds.): *Changes in Communist Systems*. Stanford, Stanford University Press 1970, s. 215–234.

³³³ HENDRYCH, Jiří: Některé současné otázky ideologické práce strany. *Rudé právo*, 19. červen 1957, roč. 37, č. 169, Zvláštní příloha.

³³⁴ *Dokumenty z porad představitelů komunistických a dělnických stran v Moskvě v letech 1957 a 1960*. Praha, Státní nakladatelství politické literatury 1961, s. 21–22.

³³⁵ URBÁŠEK, Pavel: *Čistky na českých vysokých školách v letech 1945–1990. Pokus o zobecňující pohled*. In: ČERNÁ, Marie, CUHRA, Jaroslav (eds.): *Prověrky a jejich místo v komunistickém vládnutí. Československo 1948–1989*, s. 121–138; PETRÁŇ, Josef: *Filozofové dělají revoluci*, s. 231–263.

³³⁶ WICHTERLE, Otto: *Vzpomínky*. Praha, Academia 2017, s. 172–177.

Palackého v Olomouci, její organizaci a průběh mělo na starosti vedení místního krajského výboru KSČ.³³⁷

V kulturní sféře byla namísto plošné represe používána metoda odstrašujících exemplárních případů, které měly všechny ostatní ostře varovat. Na veřejný pranýř se tak dostal Josef Škvorecký za svůj román *Zbabělci*. Za jeho vydání v roce 1958 muselo opustit svá místa několik pracovníků nakladatelství Československý spisovatel. Pod tlak státních a stranických institucí se dostali i další spisovatelé, například Bohumil Hrabal nebo Karel Ptáčník. Po skončení prvního festivalu československých filmů v Banské Bystrici v únoru 1959 bylo zakázáno promítání několika filmů a proběhly personální čistky ve vedení kinematografie.³³⁸ Největší paniku však ve stranickém vedení způsobil případ skupiny Klement Lukeš a spol. z roku 1961, kdy bylo několik předních stranických intelektuálů obviněno z vytvoření projugoslávské špionážní skupiny. Pro stranické vedení bylo varovné především to, že se členové skupiny rekrutovali z pracovníků předních stranických a státních institucí, Ladislav Lis a Karel Lánský dokonce pracovali v aparátu ÚV KSČ. Hlavní postava údajné protistátní skupiny Klement Lukeš byl několik týdnů držen ve vazbě, nakonec však nejvyšší stranické vedení upustilo od úmyslu uspořádat soudní proces a členové skupiny byli stiženi stranickými tresty a mimosoudní perzekucí.³³⁹

Návrat před takzvaný nový kurz se týkal i hospodářského úseku, kde se znovu vrátila do centra pozornosti výstavba těžkého průmyslu včetně nových megalomanských akcí, například vybudování východoslovenských železáren.³⁴⁰ Už od poloviny roku 1954 se znovu rozpoutala trestní perzekuce soukromých zemědělců, která v některých regionech, například v okrese Milevsko, překonala původní represi proběhlou v rámci akce Kulak.³⁴¹ Diferencovaná situace nastala v církevní politice. Původní poúnorový cíl zničit katolickou církev byl opuštěn, některé menší církve se dokonce dočkaly oficiálního povolení činnosti.³⁴² Komunistický režim se od poloviny padesátých let orientoval především na vytlačení církví z veřejného života a

³³⁷ URBÁŠEK, Pavel: Peripetie třídně politických prověrek na Univerzitě Palackého v Olomouci. *Práce z dějin Akademie věd*, roč. 2, č. 2 (2010), s. 105–117.

³³⁸ KLIMEŠ, Ivan: Filmaři a komunistická moc v Československu. Vzrušený rok 1959. *Iluminace. Časopis pro teorii, historii a estetiku filmu*, roč. 16, č. 4 (2004), s. 129–138.

³³⁹ DEVÁTÁ, Markéta: *Marxismus jako projekt nové společnosti*, s. 86–92.

³⁴⁰ JANČÍK, Drahomír: *Od jedné ekonomické reformy v Československu na práh reformy druhé aneb Od krize ke krizi*. In: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.): *Československo v letech 1954–1962*. Praha – České Budějovice, ÚSTR – Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích 2015, s. 235–236, 241–242.

³⁴¹ Podle zjištění Ingrid Pauknerové bylo v okrese Milevsko vystěhováno celkem sedmdesát selských rodin, přičemž pouze dvacet procent bylo vystěhováno v rámci akce Kulak, zatímco zbylých osmdesát procent připadalo na léta 1955 až 1957. PAUKNEROVÁ, Ingrid: *Likvidace „kulaků“ v okrese Milevsko na základě aplikace vládního nařízení č. 50/1955*. In: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.): *Československo v letech 1954–1962*, s. 313.

³⁴² Adventisté, darbisté a Novoapoštolská církev.

školsství, v některých regionech však znovu došlo k přímé perzekuci duchovních.³⁴³ V sociální a mzdové politice nadále pokračovalo udržování privilegovaného postavení manuálně pracujících, i když si vedení KSČ stále více uvědomovalo, že vysoká mzdová nivelizace a nedocenení kvalifikované a intelektuální práce byly z hlediska celkových hospodářských výsledků vysoce kontraproduktivní.

Úsilí udržet klid ve společnosti bylo podmíněno hospodářskými možnostmi, což mohlo do budoucna představovat potenciální zdroj problémů. Československé hospodářství se totiž přes halasnou propagandu nenacházelo v dobrém stavu, což bylo stranické veřejnosti přiznáno na plénu ÚV KSČ 27. a 28. února 1957.³⁴⁴ Kritizována byla ne hospodárná výroba, minimální růst produktivity práce, neodpovídající růst platů, nesplnění investičních plánů a technického rozvoje, nesplnění dodávek pro domácí i zahraniční obchod, zaostávání investiční výstavby a neplnění naplánovaných úkolů v zemědělství. Československo sice ve druhé polovině padesátých let sice patřilo ke světové špičce z hlediska objemu výroby železa a oceli, ve skutečnosti však byla tato výroba vysoce ztrátová, závislá na drahém dovozu surovin a z důvodů rozsáhlých investičních akcí bujela výroba pro výrobu.

Vedoucí funkcionáři však varovné signály nereflektovali, respektive se nechávali uspokojovat každoročním růstem hospodářství. Neuvedomovali si, že ve skutečnosti byl růst jen kvantitativní, tedy založen na výstavbě nových hospodářských podniků. Tímto směrem byly zaměřeny i veškeré investice, což způsobovalo zastarávání stávajícího strojového vybavení továren. Problém představovala nízká produktivita práce i vyráběný sortiment. Z celkového hlediska tak československé hospodářství ve srovnání se Západem rychle ztrácelo konkurenceschopnost, což pro exportně orientovanou ekonomiku představovalo značný problém. Zvýšená orientace na ekonomickou spolupráci se zeměmi východního bloku byla jen východiskem z nouze. Navíc se i v tomto směru ukázalo, že se jedná o velmi nespolehlivé řešení. Politická roztržka Sovětského svazu s Čínou totiž znamenala pro československé hospodářství další miliardové ztráty.³⁴⁵

Částečnou reflexi hospodářských problémů vedení KSČ přece jen projevilo a v prosinci 1956 rozhodlo o zřízení komise v čele s předsedou vlády Viliamem Širokým. Jejím hlavním

³⁴³ PIŠKULA, Jiří: *Dějiny Církve adventistů sedmého dne v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha, Advent-Orion 2009, s. 129–139; JINDRA, Martin: *Církev adventistů sedmého dne v době zastavení činnosti a po jejím obnovení*. In: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.): *Československo v letech 1954–1962*, s. 374–380.

³⁴⁴ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 129, arch. j. 169, schůze PB ÚV KSČ dne 21. února 1957, bod 21, Referát s. Dolanského na zasedání ÚV KSČ „Za vyšší efektivnost čs. národního hospodářství“.

³⁴⁵ SIRŮČEK, Pavel a kol.: *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie (vývoj, současnost, výhledy)*. Slaný, Melandrium 2007, s. 187–193; PRŮCHA, Václav a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa II.*, s. 288–307; ŠULC, Zdislav: *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945–1995*. Brno, Doplněk 1998, s. 22–25.

úkolem byla příprava ekonomických změn. Hlavním motorem reformy byla subkomise vedená náměstkem předsedy Státního plánovacího úřadu Kurtem Rozsypalem, podle kterého se přijaté kroky označují jako Rozsypalova reforma. Ta byla postupně zaváděna od roku 1958 do roku 1960 a soustředila se výlučně na otázky řízení a plánování ekonomiky, čímž zcela souzněla s tehdejšími ekonomickými reformami v Chruščovově Sovětském svazu i s Novotného tezí o boji proti byrokratismu.³⁴⁶ Reforma se vůbec nezabývala politickým systémem a soustředila se na tři základní směry: decentralizaci hospodářského řízení, změnu způsobu plánování a přestavbu mezd.

Podstatou decentralizace řízení bylo omezování rigidního řízení podniků centrálními úřady. Některá ministerstva byla sloučena, zejména ale bylo zrušeno devadesát čtyři hlavních správ na ministerstvech, které dosud jednotlivé národní podniky přímo řídily. Místo původních 1417 národních podniků přímo řízených ministerstvy vzniklo 383 výrobně hospodářských jednotek, na jejichž vedení přešly pravomoci rušených ministerských hlavních správ. Po reorganizaci se tak už ministerstva neměla zabývat přímým řízením podniků, ale střednědobým až dlouhodobým plánováním rozvoje jednotlivých národohospodářských oborů a odvětví. Samostatnost výrobně hospodářských jednotek měl podpořit druhý krok, podle kterého si podniky vypracovávaly roční hospodářské plány (podle závazných pětiletých ústředních plánů) a především jim byl přiznán prostor samostatně hospodařit s vlastními finančními zdroji, jelikož na základě takzvaných dlouhodobých normativů hmotné zainteresovanosti a dalších zdrojů mohly generovat vlastní zisk. Ten mohly použít na decentralizované investice nebo na vyšší odměňování zaměstnanců.³⁴⁷

Není naším záměrem hodnotit úspěšnost či neúspěšnost hospodářské politiky, teda zda Rozsypalova reforma měla potenciál řešit problémy československého hospodářství, nebo zda je naopak ještě více prohloubila. Z hlediska tematiky práce mohla reforma představovat možný prostor pro otevření vyššího pluralismu, nakonec se tak však nestalo. Především musí být zdůrazněno, že se decentralizace týkala jen hospodářského řízení, nijak nebyla řešena základní konstanta, tedy mocenský monopol stranických orgánů a aparátu. Jak bude ukázáno níže, na rozsahu kádrové politiky se hospodářskou reorganizací nic nezměnilo. Rozsypalovou reformou byla tedy snížena závislost vedoucích pracovníků hospodářských podniků na ústředním státním řízení, nijak však nebyl umenšen stranický dohled. Základní důvod, proč Rozsypalova reforma neotevřela prostor pro vyšší pluralitu politické moci, byl však časový. Jen chvíli po jejím

³⁴⁶ JANČÍK, Drahomír: *Od jedné ekonomické reformy v Československu na práh reformy druhé aneb Od krize ke krizi*, s. 235–237.

³⁴⁷ ŠULC, Zdislav: *Stručné dějiny ekonomických reform v Československu (České republice) 1945–1995*, s. 25–27; PRŮCHA, Václav a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa II*. Brno, Doplněk 2009, s. 379–381.

zavedení byla v roce 1962 odvolána a řízení národního hospodářství se vrátilo k přísnému centralismu, který si vynutily samy podniky v zájmu materiálně-technického zásobování.³⁴⁸

Také další kroky stranického vedení nedávaly znát možnou ochotu připustit demokratizaci politického řízení, respektive vyšší pluralitu skupinových zájmů ve společnosti. Naopak bylo pokračováno v přesném opaku. Týkalo se to především rozhodnutí dokončit úplnou socializaci československého hospodářství, což se skutečně v období let 1955 až 1960 podařilo. Byla provedena druhá fáze kolektivizace zemědělství, která až na několik výjimek znamenala konec soukromého zemědělství v Československu. Obdobný osud pak potkal i všechny ostatní samostatně podnikající osoby, tedy především drobné řemeslníky a živnostníky. Hlavní motivace dokončit socializaci nepramenila z hospodářské povahy, ale z politických cílů, tedy s konečnou platností porazit třídní nepřátele. Novotnému a dalším vedoucím stranickým funkcionářům pak zcela jistě lichotilo, že Československo v roce 1960 jako druhý stát na světě po Sovětském svazu vybudovalo socialismus. Z pohledu stranického vedení tak měla panovat ideální situace, protože hlavní vytyčené úkoly, kvůli kterým se komunisté v únoru 1948 chopili moci, byly splněny: byla vybudována materiálně technická základna socialismu a vytvořena socialistická společnost dělníků, družstevních rolníků a pracujících inteligence.

5.1 Prověrka třídní a politické spolehlivosti

Ačkoliv byla KSČ v roce 1958 u moci již deset let, přesto u stranických funkcionářů i pracovníků aparátu přetrvávala obava z existence skrytých třídních nepřátel. U členů nejvyššího vedení KSČ včetně Antonína Novotného pak panovala obava, že stranická kádrová politika není řádně prováděna, že odpovědní straničtí pracovníci své povinnosti odbývají, a tudíž jsou některá důležitá místa špatně personálně obsazena. S odkazy na dění roku 1956 panovala ve stranickém vedení nejistota, aby se podobně jako v Polsku nebo Maďarsku znovu nevymkla kontrole už jednou poražená buržoazie. Například v návrhu nového kádrového pořádku,³⁴⁹ diskutovaném na poradě I. oddělení ÚV KSČ v prosinci 1956, jsou uvedeny i následující pasáže: *„oddělení ÚV KSČ se vyjadřují k vysokému počtu ředitelů různých výzkumných závodů. Přesto je všeobecně známo a také to potvrzuje každý průzkum provedený na tomto úseku, že v těchto ústavech je skryt největší počet osob s nepřátelským poměrem*

³⁴⁸ ŠULC, Zdislav: *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945–1995*, s. 28–29; PRŮCHA, Václav a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa II.*, s. 381–382.

³⁴⁹ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 6, arch. j. 140, Záznam z porady vedení I. oddělení ze dne 12. prosince 1956, s. 21–25.

*k našemu zřízení, že tam jsou uschovány nejrůznější buržoazní živly mnohdy bez potřebné kvalifikace. V současné době by bylo účelnější, kdyby pracovníci [stranického aparátu] zkoumali a prověřovali celkové kádrové složení ústavů a podobných institucí a nespolehnali se, že kádrovou politiku zvýší jen schválením odpovědného vedoucího.*³⁵⁰

Atmosféru nedůvěry vůči buržoazním odborníkům ještě více přiživila československá rozvědka. Té se totiž podařilo v rámci akce Light zverbovat příslušníka londýnského Československého zpravodajského úřadu (*Czechoslovak Intelligence Office*, CIO) Karla Zbytka. Ten následně udal několik osob, které s exilovou zpravodajskou službou spolupracovaly. Jedním z nich byl i ředitel První české zajišťovací banky Josef Potoček, který byl na základě informací získaných od Karla Zbytka 14. července 1956 zatčen. Spolu s ním Státní bezpečnost zatkla několik dalších osob. Potoček byl uznán vinným z trestných činů vyvědačství a velezrady, odsouzen k trestu smrti a v lednu 1957 popraven. Popraven byl také jeho údajný spolupracovník překladatel Václav Kvíčala, další tři osoby byly odsouzeny k vysokým trestům.³⁵¹

Obava z hrozící skryté buržoazie se objevila také v nástinu tezí k připravovanému referátu o úkolech kádrové politiky, který byl diskutován na poradě I. oddělení ÚV KSČ 14. března 1957. V nástinu tezí se k tomu uvádí: „*V souvislosti s otázkou účasti naší technické inteligence při řízení hospodářství je třeba říci několik slov k té části odborníků, kteří svou třídní příslušností, hospodářským postavením byli pevně svázáni s vládnoucí buržoazií. Při jejich zařazování je třeba zásadně se vystríhat nějaké šablonovitosti. Vždy přihlídnout k podmínkám a naléhavosti. Jde-li však o skutečné odborníky a projevují-li sami snahu přispět k řešení problémů, je třeba jejich zkušenosti plně využít. Platná zásada ‚důvěřovat a prověřovat‘ nemá nic společného s kádrovou bezstarostností, již jsme stále ještě často, zvláště vůči této části odborníků, svědky. Nutnost zařazování těchto odborníků do potřeb výstavby vyžaduje zvýšení ostražitosti.*“³⁵² Podle názoru I. oddělení ÚV KSČ tak neměli být buržoazní odborníci paušálně odmítáni, ale stranické a odborové orgány jim měly věnovat zvýšenou pozornost. Z citované zprávy I. oddělení vyplývá, že členové strany byli nabádáni k ostražitosti a bdělosti vůči buržoazním odborníkům a že právě případ Potoček a spol. měl být „*odstrašujícím příkladem nepřátelské práce nadále přežívající buržoazie*“. Pracovníkům aparátu ÚV KSČ tak nevadilo, že Josef Potoček žádným buržoazním odborníkem nebyl a jeho

³⁵⁰ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 6, arch. j. 140, Záznam z porady vedení I. oddělení ze dne 12. prosince 1956, s. 20.

³⁵¹ TOMEK, Prokop: Ve službách CIO. Dvojí život Josefa Potočka. *Paměť a dějiny*, roč. 10, č. 1 (2016), s. 68–72.

³⁵² NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 7, arch. j. 158, Záznam z porady vedení I. oddělení ze dne 14. března 1957, s. 12–13.

případ ve skutečnosti nikterak nedokládal, že by ve vedoucích funkcích ve skrytu přežívali příslušníci staré buržoazie.³⁵³

Ačkoliv interní stranické materiály uvažovaly o možné hrozbě z řad buržoazních odborníků, Rudé právo v článku o Potočkově špionážní aféře ze 17. ledna 1957 tuto obavu nijak neakcentovalo.³⁵⁴ Případ byl veřejnosti předestřen jako důkaz imperialistického vměšování do vnitřních záležitostí Československa. Obdobně bylo postupováno i v případě odhalení redaktora Československého rozhlasu a televize Václava Veselého, který byl 6. března 1957 zatčen a později odsouzen k dvaceti pěti letům vězení pro spolupráci s americkou rozvědkou.³⁵⁵ Také v jeho případě Rudé právo nevěnovalo pozornost jeho třídnímu původu, i když neopomenulo v závěru článku dodat, že „*se znovu potvrzuje, že je třeba neustále stupňovat bdělost, že nepřátelům našeho lidu stromy do nebe nerostou, že žádný nepřítel, ať je jakkoliv zchytralý a ať jakkoliv dovedně skrývá a maskuje svou podvratnou práci, neunikne ruce spravedlnosti a zaslouženému trestu.*“³⁵⁶ Vedení KSČ tak v této době patrně nechtělo veřejně rozdmýchávat žádnou rozsáhlou vlnu třídních čistek a spíše po neklidném roce 1956 dávalo přednost stabilitě vládnutí.

Důvěrou vedení KSČ ve spolehlivost úřednického aparátu ministerstev a centrálních úřadů na podzim 1957 otřásla další špionážní aféra, která se tentokrát týkala úředníka ministerstva těžkého průmyslu Štěpána Palounka. Ten byl v říjnu 1957 zatčen pro spolupráci s britskou rozvědkou. Československá Státní bezpečnost interpretovala případ jako důkaz nefunkčnosti stranické kádrové politiky, podle jejího názoru měly na řadě důležitých postů figurovat nespolehlivé osoby. V těchto intencích Státní bezpečnost předložila informace o Palounkově špionážní aféře na jednání politického byra ÚV KSČ 2. listopadu 1957. Závěr z jednání politického byra byl jednoznačný: sekretariátu ÚV KSČ bylo uloženo, aby vypracoval a do čtrnácti dnů předložil politickému byru návrh zásad na prověření všech pracovníků

³⁵³ Josef Potoček pocházel z venkovské rodiny, jeho otec byl zemědělcem a venkovským řemeslníkem, matka mu zemřela, když mu bylo sedm let. Druhá otcova manželka ho nepřijala za svého, měla ho i týrat a Potoček tak na soudní příkaz vyrůstal u své babičky. Po vystudování obchodní akademie pracoval Potoček u firmy Čerych a synové a od roku 1930 v pojišťovně Slavia v Praze. Při zaměstnání vystudoval práva, soustavně se také věnoval studiu jazyků a dalšímu sebevzdělávání. Díky své pili a schopnostem se v roce 1941 stal v pojišťovně místoředitelem odboru. Po válce se v roce 1946 stal členem KSČ, v roce 1949 usedl na ředitelské místo První české zajišťovací banky. TOMEK, Prokop: Ve službách CIO. Dvojí život Josefa Potočka, s. 68–69; ABS, f. Historický fond Státní bezpečnosti, arch. č. H-236, Osobní operativní svazek č. 1 – Potoček Josef, s. 93–96, Návrh na vázání JUDr. Josefa Potočka ze dne 19. června 1952.

³⁵⁴ Špionážní skupina britské rozvědky zneškodněna. *Rudé právo*, 17. leden 1957, roč. 37, č. 17, s. 1–2.

³⁵⁵ ABS, f. Správa kontrarozvědky I. díl (f. A 34), inv. j. 2572, Vladimír Veselý – bývalý redaktor Čs. televize Praha, spolupracovník americké rozvědky.

³⁵⁶ Spravedlivý rozsudek nad agentem Veselým. *Rudé právo*, 9. srpen 1957, roč. 37, č. 220, s. 2.

ministerstev a ústředních úřadů z hlediska jejich třídní a politické spolehlivosti.³⁵⁷ Vedle špionážních afér při rozhodování nejvyššího stranického vedení zcela jistě hrála roli i skutečnost, že si stranické vedení dobře pamatovalo, že to byly v roce 1956 především základní organizace na vysokých školách a v centrálních úřadech, které kritizovaly stranickou politiku, domáhaly se svolání mimořádného sjezdu a požadovaly důslednou změnu komunistické politiky v intencích XX. sjezdu KSSS.³⁵⁸

Sekretariát ÚV KSČ se přípravě prověrky věnoval na schůzích 27. listopadu,³⁵⁹ 4. prosince³⁶⁰ a 18. prosince 1957.³⁶¹ Na potřebnosti provedení prověrky panovala shoda, respektive žádný člen stranického vedení v diskuzi nezaujal opačné stanovisko. Prověrka byla stranické veřejnosti předestřena jako akce, při které měly být centrální úřady a ministerstva „očištěny“ od posledních příslušníků údajných reakčních tříd. Současně však stranické špičky provedením prověrky sledovaly politické cíle. Záměrem zcela jistě bylo upevnění mocenské pozice stranického aparátu pod vedením Antonína Novotného. To dosvědčuje i zvolený mechanismus, jelikož byly jako nástroj prověrky vybrány komise, ve kterých měli hlavní slovo pracovníci stranického aparátu. Tuto okolnost popisuje Petr Cajthaml: „*Prověrku koordinovalo oddělení stranických orgánů ÚV KSČ ve spolupráci s dalšími odděleními ÚV KSČ. Prověřování prováděly stranické komise zřízené pro každé ministerstvo, ústřední úřad či výzkumný ústav. Komise měla 5–7 členů, předsedou byl zástupce vedoucího oddělení nebo vedoucí odboru ÚV KSČ, členem byl zpravidla náměstek ministra či zástupce ředitele či ústavu, předseda celozávodního výboru KSČ, vedoucí kádrového odboru, zástupce městského výboru KSČ a případně další straničtí pracovníci.*“³⁶²

Vlastní prověrka třídní a politické spolehlivosti nakonec měla velmi rozpačitý průběh. Na jedné straně vedení KSČ zpočátku trvalo na tom, aby prověrka proběhla pouze na ministerstvech a centrálních úřadech. Vlastní prověřování zde mělo často velmi formální charakter: prověřkové komise s prověřovanými často vůbec nejednaly, pouze prostudovaly kádrové spisy a posléze vydaly svůj verdikt. Na druhé straně se v některých regionech chopily iniciativy místní stranické organizace, které začaly provádět vlastní prověrku značného

³⁵⁷ CAJTHAML, Petr: *Prověrky třídní a politické spolehlivosti v roce 1958*. In: ČERNÁ, Marie, CUHRA, Jaroslav (eds.): *Prověrky a jejich místo v komunistickém vládnutí*, s. 56–57; ABS, f. Sekretariát ministra vnitra I. díl, inv. j. 1169, s. 18, Usnesení 208. schůze politického byra ÚV KSČ ze dne 2. listopadu 1957.

³⁵⁸ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*, s. 418–421.

³⁵⁹ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962, sv. 132, arch. j. 198, schůze SÚV KSČ dne 27. listopadu 1957, bod 2, Zásady prověrky všech pracovníků na ministerstvech a ústředních úřadech.

³⁶⁰ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962, sv. 133, arch. j. 199, schůze SÚV KSČ dne 4. prosince 1957, bod 1, Zásady prověrky všech pracovníků na ministerstvech a ústředních úřadech.

³⁶¹ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962, sv. 133, arch. j. 201, schůze SÚV KSČ dne 18. prosince 1957, bod 23, Porada k zajištění prověrky všech pracovníků na ministerstvech a ústředních úřadech.

³⁶² CAJTHAML, Petr: *Prověrky třídní a politické spolehlivosti v roce 1958*, s. 62–63.

rozsahu. V některých krajích tak bylo prověřeno až třicet pět tisíc osob. Vedení KSČ bylo zpočátku aktivitou regionálních straníků zaskočeno, nakonec jim však v jejich postupu vyjádřilo podporu.

Podle oficiálních údajů bylo na centrálních úřadech prověřeno 22 686 pracovníků, přičemž negativní důsledky dolehly na přibližně dvacet procent osob. Pro menší kádrové závady bylo 4302 osob přeřazeno na méně významnou pozici, 844 osob muselo své zaměstnání opustit a dalších 1089 pracovníků bylo převedeno do důchodu. Mírně vyšší byl počet propuštěných osob v projekčních a výzkumných ústavech, kde z počtu 6665 osob muselo 798 osob odejít na nižší pozici, 294 do důchodu a 535 do výroby.³⁶³

Tyto údaje však neměly relevantní vypovídací hodnotu, protože nebyly nijak dále zpřesněny. Nebylo tak jasné, z jakých funkcí a z jakých důvodů byli neproověření pracovníci odejiti. Celou situaci pak zcela zatemnila skutečnost, že vedení KSČ přes počáteční odpor dalo souhlas k tomu, aby prověrka probíhala současně s rozsáhlou reorganizací státního a hospodářského aparátu, která byla uskutečněna v souvislosti s Rozsypalovou reformou. Nikdo tak nakonec nemohl být schopen určit, k jak rozsáhlým čistkám ve skutečnosti došlo, tedy kdo odešel z důvodu prověrky a kdo z důvodu reorganizace. Další nejasnost do prověrky vnesla činnost nižších stranických orgánů (krajských výborů, okresních výborů, závodních organizací), které začaly svévolně provádět vlastní prověrky a teprve posléze byla jejich akce odsouhlasena z ústředí. Živelnost a nekoordinovanost regionální prověrky způsobila, že po jejím skončení nebyly známy celkové počty prověřovaných pracovníků. Podle dílčích dostupných údajů mělo být v každém kraji prověřeno od pěti do třiceti pěti tisíc osob, přičemž počet neproověřených se měl pohybovat mezi pěti až patnácti procenty.

Jakékoliv hodnocení prověrky třídní a politické spolehlivosti je tak z následujících důvodů velmi problematické. Zaprvé, z původně naplánované krátké a koordinované prověrky zaměstnanců ministerstev a ústředních úřadů se stala živelná a nikým nekontrolovaná akce, kterou se vedení KSČ podařilo zastavit až v polovině roku 1958. Zadruhé, prověrka vedla k destabilizaci státní a hospodářské správy. Na centrální úrovni postupovaly prověřkové komise zcela formálně, jelikož vyhazovaly lidi bez jakékoliv osobní znalosti, často jen na základě příslušnosti pracovníka do určité kategorie, například předúnorového členství v nekomunistické straně. Zatřetí, v regionech naopak jednotlivé prověřkové komise neměly pro svou činnost žádné závazné pokyny, takže postupovaly zcela svévolně. Samy si určovaly své kompetence i okruh prověřovaných osob: na úseku školství někde byli prověřováni ředitelé, jinde všichni

³⁶³ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*, s. 594.

učitelé, na hospodářském úseku byli někde prověřováni jen vedoucí podniků, jinde však i mistři na dílnách. Na jižním Slovensku pak prověrka nabrala zřetelný nacionalistický osten.

Jediné pozitivum z provedené prověrky si tak nakonec mohl přičíst stranický aparát, respektive stranické organizace. Právě stranické orgány a aparát totiž měly celou prověrku ve své pravomoci. Zůstává však otázkou, zda se stranickému aparátu skutečně podařilo upevnit své vedoucí postavení, nebo zda naopak uskutečněná prověrka nepřispěla ke zvýšení nevraživosti mezi stranickým aparátem na straně jedné a pracovníky ve státní a hospodářské sféře na straně druhé. Z pohledu mocenské hierarchie komunistického režimu však platí, že šest let po pádu Rudolfa Slánského byl stranický aparát nezpochybnitelně zpět na vrcholu mocenské pyramidy.

Vedení KSČ ukončilo prověrku v květnu 1958, i když v řadě regionů prověřkové komise ještě pilně pracovaly. Přijaté závěry orgánů ÚV KSČ potvrzují, že pokud opomineme slovní balast jednotlivých usnesení, pak provedená prověrka nakonec k žádným závěrům nevedla. Politické byro a sekretariát ÚV KSČ svými usneseními pouze uložily oddělením aparátu, aby závěry a zkušenosti z prověrky rozpracovaly do směrnic o kádrové práci a do nového nomenklaturního řádu.³⁶⁴ Usnesení orgánů ÚV KSČ o zapracování získaných zkušeností z provedené prověrky třídní a politické spolehlivosti byla realizována až v lednu 1959, kdy politické byro ÚV KSČ schválilo nové „Zásady kádrové práce na úseku státní a hospodářské správy“.³⁶⁵ Přijaté zásady odpovídaly trendu, který byl nastolen Rozsypalovou reformou, tedy mírné decentralizaci rozhodovacích mechanismů při současném posílení pravomocí vedoucích pracovníků, především ředitelů hospodářských podniků.

V reakci na zavádění Rozsypalovy reformy a proběhlou Prověrku třídní a politické spolehlivosti byl schválen 6. ledna 1959 na schůzi politického byra nový kádrový pořádek ÚV KSČ.³⁶⁶ Z hlediska počtu schvalovaných kádrových návrhů zůstal rozsah kádrové nomenklatury na stejné úrovni, což dokládá následující tabulka. Čísla v tabulce udávají přehled o kádrovém pořádku ÚV KSČ na civilním úseku (první údaj v závorce) i na úseku ozbrojených sil (druhý údaj v závorce).

³⁶⁴ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 177, arch. j. 241, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 27. května 1959, bod 2, Výsledky prověrky třídní a politické spolehlivosti pracovníků ministerstev a ústředních úřadů.

³⁶⁵ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 201, arch. j. 274, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 6. ledna 1959, s. 17–18.

³⁶⁶ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 201, arch. j. 274, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 6. ledna 1959, s. 19; NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 201, arch. j. 274, schůze PB ÚV KSČ dne 6. ledna 1959, bod 9, Kádrový pořádek ÚV KSČ.

	kádrový pořádek 1957	kádrový pořádek 1959	rozdíl
plénium ÚV KSČ	434 (434 + 0)	410 (410 + 0)	-24
PB ÚV KSČ	861 (696 + 165)	835 (696 + 139)	-26
SÚV KSČ	3071 (2848 + 223)	2885 (2694 + 191)	-186
oddělení ÚV KSČ	3471 (3250 + 221)	3854 (3596 + 258)	+383
Celkem	7837 (7228 + 609)	7984 (7396 + 588)	+147

Tabulka 13 – Kádrový pořádek ÚV KSČ 1957 a 1959, počet kádrových návrhů

5.2 Kádrová politika na přelomu padesátých a šedesátých let

Na konci padesátých let tak byl schválen nový kádrový pořádek, na hospodářském úseku byla na základě Rozsypalovy reformy provedena decentralizace rozhodovacích pravomocí, současně proběhla prověrka třídní a politické spolehlivosti. Z pohledu vedení KSČ tak měla panovat ideální situace: všechna vedoucí místa měla být obsazena režimu oddanými lidmi, nově schválená usnesení měla vést ke zlepšení řízení státní správy i hospodářství. Ve skutečnosti však signály, které stranické vedení dostávalo z nižších pater stranické hierarchie, spíše svědčily o opaku. Pracovníci aparátu byli stále konfrontováni se situací, kdy prováděná kádrová politika vykazovala problémy, ať už se jednalo o nekompetentnost vedoucích kádrů, vysokou personální fluktuaci nebo nedostatečnou práci stranických orgánů. Už v březnu 1959 bylo na poradě vedení I. oddělení ÚV KSČ konstatováno, že kádrová politika nadále vykazuje řadu problémů, přičemž svůj podíl na tom měla mít i jednotlivá oddělení ÚV KSČ: „V mnoha případech vyhledání vhodného pracovníka bývá obtížné a zdlouhavé. Hlavní příčinou těchto obtíží je stále ještě povrchní znalost kádrů. Nepracuje se s nimi konkrétně a důsledně, nejsou sledováni v plnění úkolů, nedělá se rozbor jejich zkušeností, schopností a málo se zjišťují a odstraňují příčiny jejich nedostatků. [...] Seznamy rezerv kádrů jsou k ničemu, schází-li to hlavní, konkrétní osobní práce s kádry a hluboká znalost jejich kvality.“³⁶⁷

Jestliže podle názoru I. oddělení ÚV KSČ neplnila ostatní oddělení ústředního stranického aparátu řádně svoji práci, pak provedené průzkumy na nižší stranické úrovni dokládaly ještě závažnější nedostatky. Výsledky byly diskutovány na poradě I. oddělení ÚV KSČ v dubnu 1959.³⁶⁸ Podle předložené zprávy řada okresních výborů schvalovala

³⁶⁷ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 334, arch. j. 2098, Záznam z porady vedení I. oddělení ÚV KSČ dne 10. března 1959, s. 20.

³⁶⁸ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 334, arch. j. 2099, Záznam z porady vedení I. oddělení ÚV KSČ dne 16. dubna 1959, s. 55–64, Návrh zásad pro práci se stranickými kádrovými spisy.

funkcionáře bez předběžného prověření a nevedla jejich kádrové spisy. Například podle kádrového pořádku schvaloval OV KSČ v Hořovicích celkem sedm set kádrových návrhů, v jeho evidenci se však mělo nacházet pouze tři sta sedmdesát osm kádrových spisů. To tedy znamenalo, že přes tři sta vedoucích funkcionářů na státním a hospodářském úseku v okrese nebylo před schválením důkladně prověřeno, případně se jejich kádrové spisy někam ztratily, nebo v některých případech nebyli tito vedoucí pracovníci ve funkcích stranickými orgány vůbec schváleni. Obdobné nedostatky se pak vyskytovaly i v dalších okresech, dokonce pak v jednotlivých případech měly chybět i kádrové spisy pracovníků spadajících do kádrové nomenklatury krajských výborů. Provedené kontroly pak také zjistily, že ve stranických kádrových evidencích bylo značné množství kádrových spisů neúplných a zastaralých, v některých chyběly důležité posudky a další informace.

Ilustračním příkladem zásadních nedostatků kádrové stranické politiky byl příběh jistého Františka Holuba. Tomu se povedla vcelku rychlá a úspěšná stranická kariéra, i když vůbec členem KSČ nebyl. Dotyčný totiž v roce 1956 ukradnul stranickou průkazku svému otci a posléze na ní vyměnil fotografii a rukou přepsal údaje. Ačkoliv mělo být na první pohled jasné, že byl stranický průkaz upraven, prokazoval se s ním Holub téměř pět let. Nejen že se tak „stal“ členem KSČ, ale navíc se mu podařilo absolvovat krajskou stranickou školu a posléze vykonávat následující pracovní pozice: vedoucí prodejny družstva Bratrství, pracovník KV ČSM České Budějovice, důstojník v armádě, pracovník národního podniku Kniha, pracovník KV ČSM Ústí nad Labem a nakonec hospodář OV KSČ Ústí nad Labem. Na základě těchto svých funkcí pak několikrát vycestoval i do ciziny.³⁶⁹

Je velmi pravděpodobné, že zjištěné závady znejistily jak pracovníky I. oddělení ÚV KSČ, tak samo nejvyšší stranické vedení. Od roku 1960 tak byl opět připravován nový kádrový pořádek ÚV KSČ, který byl schválen politickým byrem 17. ledna 1961.³⁷⁰ Rozsah kádrové nomenklatury ústředních stranických orgánů a aparátu se zvýšil o 3081 kádrových návrhů na celkový počet 11 065. Po dvou letech tak došlo k razantní centralizaci kádrových pravomocí, tedy posílení mocenského postavení ústředního stranického vedení na úkor nestranických institucí (ministerstev, centrální úřadů, národních výborů, kulturních institucí) a nižších stranických orgánů (krajských a okresních výborů, závodních organizací).

³⁶⁹ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 342, arch. j. 2120, Záznam z porady vedení I. oddělení ÚV KSČ dne 26. ledna 1961, s. 95-101, Zpráva o vyšetření případu zcizení a zneužití členské legitimace F. Holubem.

³⁷⁰ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 292, arch. j. 375, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 17. ledna 1961, s. 30–31.

	kádrový pořádek 1959	kádrový pořádek 1961	rozdl
plénium ÚV KSČ	410 (410 + 0)	339 (339 + 0)	-71
PB ÚV KSČ	835 (696 + 139)	989 (872 + 117)	+154
SÚV KSČ	2885 (2694 + 191)	3498 (3338 + 160)	+613
oddělení ÚV KSČ	3854 (3596 + 258)	6239 (6051 ³⁷¹ + 188)	+2385
Celkem	7984 (7396 + 588)	11 065 (10 600 + 465)	+3081

Tabulka 14 – Kádrový pořádek ÚV KSČ 1959 a 1961, počet kádrových návrhů

Nový kádrový pořádek přinesl tři zásadní změny ve stranické personální politice. Zaprvé, výrazně byl zvýšen rozsah kádrové nomenklatury ÚV KSČ, a to na úkor nižších stranických orgánů, což byl velmi zřetelný výraz nedůvěry centra vůči nižším stranickým orgánům. Po třech letech si tak nejvyšší vedení KSČ decentralizační politiku rozmyslelo a začalo personální pravomoci zpětně centralizovat. Zadruhé, na úseku státního aparátu byl výrazně rozšířen stranický dohled nad ministerstvem zahraničí a ministerstvem zahraničního obchodu, jelikož tím měla být „zvýšena bdělost při výběru pracovníků zastupitelských úřadů a podniků zahraničního obchodu“. Můžeme se domnívat, že důvodem byla přetrvávající obava z toho, aby se neproověření pracovníci v zahraničí nestali imperialistickými špióny. Zatřetí, mírně snížen byl rozsah kádrové nomenklatury na úseku ministerstev vnitra a národní obrany, což může značit, že stranické vedení po odchodech Alexeje Čepičky a Rudolfa Baráka z pozic resortních ministrů považovalo podřízení bezpečnostních složek a armády stranickým orgánům za dostatečné, ostatně ve vedení těchto ministerstev převažovali bývalí pracovníci stranického aparátu.³⁷²

5.3 Personální změny ve vedení aparátu ÚV KSČ 1957–1961

Obsazení vedoucích pozic v aparátu ÚV KSČ vykazovalo v letech 1957 až 1961 velkou stabilitu. Každý rok nastoupili do jeho vedení nejvýše tři noví pracovníci. V roce 1957 šlo nejdříve o obsazení místa vedoucího XI. oddělení stavebnictví, místního hospodářství a výrobních družstev, které bylo od října 1956 neobsazené, protože dosavadní vedoucí František Havlín se stal vedoucím nově vzniklého V. oddělení masových organizací. Dne 19. března 1957

³⁷¹ Oddělení ÚV KSČ schvalovaly do 2 funkcí 700 kádrových návrhů a k 5089 kádrovým návrhům do 489 funkcí se vyjadřovaly. Vedle toho pak oddělení přijímaly 262 kádrových návrhů, tj. administrativní a technické zaměstnance aparátu ÚV KSČ.

³⁷² NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 292, arch. j. 375, schůze PB ÚV KSČ ze dne 17. ledna 1961, bod 19, Nový kádrový pořádek ÚV KSČ.

byl do funkce schválen Miloslav Krupička, který dosud v oddělení zastával pozici zástupce vedoucího oddělení.³⁷³

Miloslav Krupička se narodil 4. července 1922 v obci Budíkov u Humpolce do dělnické rodiny. Po vchození dvou tříd měšťanské školy se vyučil kameníkem u firmy František Choramza a poté u ní pracoval jako dělník. Později byl zaměstnán u firmy První česká kamenická společnost a u firmy Lanna v Lipnici. Odtud byl pro neshodu s vedoucím přerazen k firmě Förster v Horním Slezsku a nakonec pracoval u firmy Kosch a Klein v Jeseníku. Za první republiky ani nacistické okupace se politicky neangažoval. Do KSČ se přihlásil hned v roce 1945, v Havlíčkově Brodě působil ve funkci vedoucího tajemníka OV ČSM a uvolněného předsedy KV ČSM. Jeho hlavní pracovní náplní bylo působení u Československých stavebních závodů, kde měl vykonávat funkci politického tajemníka. Krátce také působil na oddělení PPO v aparátu KV KSČ v Havlíčkově Brodě a jako referent práce a sociální péče na krajském národním výboru. Zlom v jeho kariéře znamenal studium osmnáctiměsíčního kurzu na Vysoké škole stranické, po jehož absolvování se stal v roce 1955 instruktorem v oddělení plánování a financí ÚV KSČ. Od roku 1956 pak byl zástupcem vedoucího oddělení stavebnictví.³⁷⁴

V období od počátku roku 1957 do XI. sjezdu KSČ v červnu 1958 opustili stranický aparát ÚV KSČ tři vedoucí pracovníci: Václav Pašek, Drahomír Kolder a Josef Paleček. Václav Pašek z pozice tajemníka ÚV KSČ přešel do funkce tajemníka ÚRO. Po jeho odchodu nebyl nový stranický tajemník zvolen, takže si pouze ti stávající přerozdělili kompetence v dohledu nad jednotlivými odděleními.³⁷⁵ Drahomír Kolder v roce 1958 vystřídal na pozici vedoucího tajemníka KV KSČ v Ostravě Václava Koláře, který přešel na ministerstvo zahraničních věcí.³⁷⁶ Na čtyři roky tak Kolder opustil Prahu a věnoval se stranickým povinnostem ve svém rodném kraji.³⁷⁷ Ani Josef Paleček z politiky neodešel, jelikož byl na XI. sjezdu KSČ v červnu 1958 zvolen za člena Komise stranické kontroly. V žádném dokumentu není uveden důvod Palečkovy odchodu ze stranického aparátu. Můžeme se však domnívat, že souvisel s Palečkovým horším zdravotním stavem, tedy že mu byl umožněn

³⁷³ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 133, arch. j. 173, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 19. března 1957, s. 66.

³⁷⁴ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 133, arch. j. 173, schůze PB ÚV KSČ dne 19. března 1957, bod 20, Nové rozdělení zodpovědnosti tajemníků za oddělení ÚV KSČ, s. 6–7, kádrový posudek – Miloslav Krupička.

³⁷⁵ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 133, arch. j. 173, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 19. března 1957, s. 65–66.

³⁷⁶ DEJMEK, Jindřich, NĚMEČEK, Jan, MICHÁLEK, Slavomír: *Diplomacie Československa, Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*, s. 425.

³⁷⁷ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 172, arch. j. 234, schůze PB ÚV KSČ dne 8. dubna 1958, bod 21, Schválení vedoucího oddělení ÚV KSČ a vedoucího tajemníka KV KSS v Košicích, s. 1.

odchod na méně náročnou práci. Na jeho místo byl schválen o generaci mladší Antonín Hruška a jednalo se o změnu symbolickou – absolventa Mezinárodní leninské školy střídal absolvent Vysoké stranické školy při ÚV KSSS, tedy vyškoleného profesionálního revolucionáře vystřídal absolvent vyškolený pro profesionální byrokratickou práci.

Na pozici vedoucího X. oddělení paliv a energetiky po Drahomíru Kolderovi nastoupil Josef Třesohlavý. Narodil se 4. srpna 1921 a pocházel z rodiny kovořníka, předúnorového člena KSČ. V roce 1940 maturoval na reálce v Příbrami, do roku 1941 pomáhal rodině s domácím hospodářstvím. Od roku 1941 do roku 1948 pracoval jako kalkulant v ČKD Libeň a poté krátký čas jako kalkulant na podnikovém ředitelství ČKD v Karlíně. V letech 1945 až 1946 konal vojenskou základní službu. Členem KSČ se stal v roce 1946. Od vstupu do strany pracoval v různých funkcích v základní organizaci. Byl členem závodní a později krajské národohospodářské komise a také se měl aktivně zúčastnit únorových událostí v roce 1948, za což byl také vyznamenán. Do aparátu KSČ nastoupil až po roce 1948. Pracoval jako referent na KV KSČ v Praze, vedoucí oddělení průmyslu a tajemník městského výboru KSČ v Praze a nakonec jako tajemník pro průmysl KV KSČ opět v Praze.³⁷⁸ V roce 1953 absolvoval pětiměsíční studium na Vysoké stranické škole, později s ním bylo počítáno jako se studentem pro tříleté studium, k tomu se už však nedostal.³⁷⁹

Nový vedoucí XII. oddělení dopravy a spojů Antonín Hruška se narodil v roce 1920 do rodiny venkovského kováře. Po vchození měšťanské školy se vyučil sklenářem u firmy Kučera v Rokycanech a jako sklenář u ní pracoval do roku 1937. Od roku 1937 do roku 1943 pracoval u firmy Přibík a Fischer. V roce 1943 byl nasazen na práci v Německu, odkud se na začátku roku 1945 pokusil utéct, byl však zadržen a jeden měsíc vězněn. Po válce až do roku 1948 opět pracoval jako sklenář u firmy Přibík a Fischer. Do KSČ vstoupil v roce 1946 a byl členem výboru závodní organizace KSČ. V září 1948 se stal tajemníkem Svazu zaměstnanců v průmyslu sklářském a keramickém na Krajské odborové radě v Praze, v lednu 1949 přešel do téže funkce na Ústřední radu odborů. V roce 1950 nastoupil na roční studium na Ústřední politické škole a po absolvování školy byl od dubna 1951 referentem oddělení PPO na ÚV KSČ. Od září 1952 pak nastoupil jako posluchač na tříleté studium na Vysokou stranickou školu při ÚV KSSS v Moskvě.³⁸⁰ Po skončení moskevských studií se vrátil do aparátu ÚV KSČ.

³⁷⁸ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 172, arch. j. 234, schůze PB ÚV KSČ dne 8. dubna 1958, bod 21, Schválení vedoucího oddělení ÚV KSČ a vedoucího tajemníka KV KSS v Košicích, s. 3.

³⁷⁹ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 4, arch. j. 92, Záznam z porady vedení I. oddělení ÚV KSČ dne 12. listopadu 1955, s. 2–3, Návrh plánu proškolení vedoucích tajemníků a tajemníků z krajů České Budějovice, Plzeň, Karlovy Vary, Ústí nad Labem a Ostrava.

³⁸⁰ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962, sv. 63, arch. j. 43, schůze SÚV KSČ dne 28. ledna 1955, bod 3, Předběžný návrh na rozmístění posluchačů VŠŠ při ÚV KSS a Akademie společenských věd SSSR, s. 4–5.

Pracoval jako vedoucí odboru ROH v I. oddělení a poté jako instruktor. V roce 1956 s ním bylo počítáno jako s možným tajemníkem KV KSČ v Praze, tato personální změna však nakonec uskutečněna nebyla.³⁸¹ Nástupem Antonína Hrušky na pozici vedoucího oddělení se tak počet absolventů Vysoké stranické školy v Moskvě ve vedení aparátu ÚV KSČ rozšířil na dva.

Ve dnech 18. až 21. června 1958 se konal v Praze XI. sjezd KSČ a představoval vyvrcholení několikaletého úsilí Antonína Novotného. Z dosavadního výkladu vyplývá, že není možné přijmout tvrzení, že se Novotný dostal do vedení jen na základě údajné moskevské arbitráže v dubnu 1954, ale že se jednalo o sérii jednotlivých kroků, kterými Novotný postupně upevňoval své vedoucí postavení. Na konci roku 1951 Novotný začínal pouze jako tajemník ÚV KSČ, který měl poslouchat pokyny politického sekretariátu ÚV KSČ a vlády a dle jejich rozhodnutí měl řídit stranický aparát. Novotný se však stal prvním mužem strany i státu díky následujícím postupným krokům. Zaprvé, podařilo se mu prosadit Rudolfa Baráka do vedení ministerstva vnitra, přičemž pod pravomoc Baráka se vrátilo i vyčleněné ministerstvo národní bezpečnosti. Důležitou skutečností bylo, že Barák jako svého nadřízeného nebral předsedu vlády Širokého, ale Novotného. Druhým bodem bylo přijetí kádrového pořádku ÚV KSČ v roce 1954, který převedl rozhodující kádrovou pravomoc na stranický aparát. Zatřetí, Novotný postupně obsazoval posty ve vedení stranického aparátu buď svými spojenci, nebo mladými aparátčíky z regionů, kteří uznávali Novotného autoritu. Začtvrté, z nejvyššího stranického orgánu (politického byra ÚV KSČ) postupně odcházeli členové gottwaldovské gardy, na jejich místa opět dokázal Novotný prosazovat své spojence. Zapáté, podařilo se mu docílit mocenské dominance stranického aparátu v institucionální hierarchii komunistického režimu. Šestým závěrečným bodem, který stvrdil všechny předcházející kroky, bylo zvolení Antonína Novotného do prezidentské funkce v listopadu 1957. Všechny tyto kroky byly podmíněny tím, že si Novotný získal na svou stranu podporu Moskvy. Zvolení do funkce prezidenta tak bylo jistou formou uznání Novotného politického vedení, přičemž Sověti oceňovali hospodářský růst, sociální stabilitu, a především na rozdíl od Polska nebo Maďarska nepřipuštění krize režimu v roce 1956. Závěrečným završením Novotného vítězného tažení byl XI. sjezd KSČ v roce 1958.

Základní pravomocí každého sjezdu bylo zvolení ústředního výboru KSČ, který na své první schůzi, konající se bezprostředně po skončení sjezdu, zvolil nové orgány ÚV KSČ: politické byro, sekretariát a tajemníky. Před XI. sjezdem se počet členů politického byra ÚV KSČ snížil odchodem Čepičky a úmrtím Zápotockého na sedm členů (Bacílek, Barák,

³⁸¹ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 30, Návrh některých změn ve funkcích vedoucích tajemníků a tajemníků KV KSČ, 1956.

Dolanský, Fierlinger, Kopecký, Novotný a Široký) a dva kandidáty (Jankovcová, Šimůnek). Všichni uvedení členové politického byra své posty obhájili, nově byli za členy zvoleni Jiří Hendrych, Pavol David a Otakar Šimůnek. Za kandidáty pak byli zvoleni Jan Hlína, Ludmila Jankovcová a Rudolf Strechaj. V politickém byru tak už figurovali čtyři pracovníci stranického aparátu (Novotný a Hendrych za ÚV KSČ, Bacílek a David za ÚV KSS). Díky této volbě ovládl Novotný i nejvyšší stranický orgán, protože mohl zcela jistě počítat s podporou Bacílka, Baráka, Davida, Hendrycha a Šimůnka, tedy včetně sebe šesti z deseti členů předsednictva. Z bývalé gottwaldovské skupiny v předsednictvu zůstali už jen Dolanský, Kopecký a Široký. U posledního člena politického byra Zdeňka Fierlingera vždy platilo, že podporoval toho, kdo byl u moci.³⁸²

Ještě větší převahu se Novotnému podařilo získat na pozicích tajemníků ÚV KSČ, kterými byli zvoleni stávající tajemníci Oldřich Černík, Jiří Hendrych, Bruno Köhler a Vratislav Krutina. Nově pak byl tajemníkem ÚV KSČ zvolen Vladimír Koucký, čímž byl doplněn mocenský triumvirát Novotný, Hendrych a Koucký, který v následující dekádě představoval rozhodující mocenské centrum aparátu ÚV KSČ. Členy sekretariátu ÚV KSČ pak byli zvoleni Antonín Krček, vedoucí tajemník městského výboru KSČ v Praze v letech 1957 až 1966, a František Zupka, předseda ÚRO v letech 1955 až 1965.

Z hlediska vedení aparátu ÚV KSČ bylo zásadní zvolení Vladimír Kouckého do funkce tajemníka ÚV KSČ. Koucký do stranického aparátu přešel z pozice Rudého práva. Narodil se 13. prosince 1920 v ruském Vladivostoku. Jeho otec byl československým legionářem, matka byla Ruska. Otec zůstal armádě věrný po celý svůj profesní život, jelikož byl důstojníkem prvorepublikové československé armády, protektorátního vládního vojska i armády třetí republiky. Paradoxně byl do výslužby poslán až po únoru 1948, kdy nebyla přijata jeho přihláška do KSČ. Zatímco pro otce Vladimíra Kouckého komunistický režim znamenal konec aktivní profesní dráhy, tak naopak na syna čekala úspěšná politická kariéra.³⁸³

Na rozdíl od svých generačních vrstevníků se Vladimír Koucký nezapojil do politického života až po druhé světové válce, ale veřejně se angažoval už ve třicátých letech. Byl redaktorem časopisu Mladá kultura a aktivně působil v levicových organizacích Jednota pokrokových studentů a Svaz mladých. Do KSČ vstoupil v říjnu 1938. Svým sociálním původem nikterak nepatřil mezi dělnické soudruhy. Otec byl armádní důstojník,

³⁸² Jedním z mála pamětníků, který se Zdeňka Fierlingera zastával, byl pozdější ministr zahraničí a disident Jiří Hájek. Například k Fierlingerově činnosti v průběhu února 1948 napsal: „*Vývozovat jeho postoje z nějakého kariérismu a mluvit o zradě, jak se to činí v některých pracích, mezi nimi i jinak seriózních, je nehistorické a neodpovídá pravdě.*“ HÁJEK, Jiří: *Paměti*. Praha, Ústav mezinárodních vztahů 1997, s. 136.

³⁸³ DEJMEK, Jindřich, NĚMEČEK, Jan, MICHÁLEK, Slavomír: *Diplomacie Československa, Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*, s. 434–435.

matka lékařka a také Vladimír Koucký byl veden ke vzdělání – po maturitě absolvoval v roce 1939 abiturientský kurz na obchodní akademii a následně nastoupil na studia matematiky na Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy. Jeho vysokoškolská studia však trvala velmi krátce, jelikož na podzim 1939 byly české vysoké školy násilně uzavřeny.³⁸⁴

Koucký po vstupu do KSČ v roce 1938 krátce pracoval legálně, hlavně v řadách mládeže v Semilech i v Praze. Po přechodu strany do ilegality byl aktivním stranickým pracovníkem až do roku 1941. Tehdy se však poprvé v politickém životě Kouckého projevil faktor, který jeho politickou kariéru i v příštích desetiletích významně ovlivňoval, a tím byl jeho špatný zdravotní stav. Vladimír Koucký trpěl tuberkulózou a kvůli tomu musel trávit dlouhé měsíce v léčebných sanatoriích. Ačkoliv se tedy Koucký po celé období nacistické okupace snažil co nejvíce zapojit do práce v ilegálních stranických strukturách a v redakci Rudého práva, byl většinu okupace nucen z důvodu léčení zůstat stranou aktivní činnosti. Je však také možné připustit, že vážné onemocnění nakonec mohlo Kouckému paradoxně zachránit život, protože se mu vyhnuly represivní akce okupačního nacistického režimu. Znovu se do ilegální stranické činnosti zapojil v roce 1943, kdy se angažoval v odbojových skupinách Plamen a Předvoj. Na konci roku 1944 stal jedním z členů IV. ilegální vedení KSČ a v letech 1944 až 1945 se významně zasloužil o vydávání ilegálního Rudého práva.³⁸⁵

I po skončení druhé světové války zůstal Koucký ve vysokých stranických funkcích: byl členem ÚV KSČ a poslancem prozatímního Národního shromáždění. Jeho hlavní prací však byla funkce zástupce šéfredaktora Rudého práva Gustava Bareše. V roce 1946 však musel Koucký na dva roky svou veřejnou činnost z důvodu nemoci přerušit a až do června roku 1948 pobýval na léčení ve Švýcarsku. Po návratu do Československa se vrátil na své původní místo zástupce šéfredaktora Rudého práva. V roce 1949 se jako československý zpravodaj zúčastnil vykonstruovaného soudního procesu s László Rajkem. Informování československé veřejnosti bylo zcela poplatné tehdejší době, takže se českoslovenští čtenáři Rudého práva mohli dočíst, že se hned první den soudního monstrprocesu Rajk přiznal ke svým zločinům.³⁸⁶ V žádném prostudovaném archivním dokumentu ani literatuře není zmínka o tom, do jaké míry byl Koucký díky osobní účasti na politickém monstrprocesu v Budapešti přesvědčen o jeho pravdivosti.

³⁸⁴ Tamtéž, s. 434–435; ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989). A–K*, s. 648–652.

³⁸⁵ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 30, Organizace KSČ 1952, Návrh na povolání náhradníků ÚV KSČ za členy ÚV KSČ na celostátní konferenci KSČ dne 9. prosince 1952, kádrový posudek – Vladimír Koucký; ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989). A–K*, s. 648–649.

³⁸⁶ KOUCKÝ, Vladimír: Laszlo Rajk se přiznal ke svým zločinům. *Rudé právo*, 17. září 1949, roč. 29, č. 219, s. 2.

V listopadu 1951 Koucký vystřídal ve funkci hlavního redaktora Rudého práva Václava Dolejšího, který se stal šéfredaktorem odborářského deníku Práce. Na tomto postu působil Koucký do ledna 1954, poté byl na dva roky vyslán do Bukurešti, kde vystřídal Václava Slavíka ve funkci člena redakční rady časopisu Za trvalý mír, za lidovou demokracii!. V roce 1955 se Koucký vrátil do Prahy a na příští tři roky se stal opět hlavním redaktorem Rudého práva.³⁸⁷ V roce 1958 si jej Novotný vybral za nového tajemníka ÚV KSČ, přičemž až do roku 1967 tvořili Novotný, Hendrych a Koucký vedoucí triumvirát. Mocenská pozice Kouckého však byla omezena jen na stranický aparát, jelikož se nikdy nestal členem ani kandidátem politického byra, respektive předsednictva ÚV KSČ.

Hodnocení Kouckého osobnosti je v literatuře dosti rozporné. Na jedné straně jej Karel Kaplan popsal jako osobnost s „*osobně velkým přehledem a schopnostmi*“, který však nechtěl či se obával více svoje názory prosazovat a nevyvíjel přílišnou iniciativu, takže raději vyhověl přání mocnějších. V mezinárodní politice měl být až přehnaně prosovětský, v ideologické a kulturní práci se snažil vyhovět Novotného požadavkům provádět stranický dohled nad kulturou, tiskem, rozhlasem a televizí.³⁸⁸ Podobným způsobem na Kouckého vzpomínal i Čestmír Císař: „*Jako český intelektuál měl široký kulturní obzor a četné kontakty s předními učiteli, literáty, herci, výtvarníky aj. Četl a mluvil v několika řečech, rusky, německy, francouzsky a italsky, což mu umožňovalo sledovat zahraniční tisk, východní i západní, jakož i cizí politickou i odbornou literaturu. Snad i proto netrpěl přílišnou ideologickou úzkoprsostí, což dokazovaly i obrazy modernistických malířů v jeho bytě, ale také neskrývané sympatie k odvážnějším marxistickým myslitelům na Západě. Rozhodně byl v tomto směru ‚liberálnější‘ než Jiří Hendrych, ačkoliv si jinak ve složitostech vysoké politiky rozuměli. Koucký na stranických zasedáních i na veřejných projevech zastával vždy neoblomná konformní stanoviska shodná s linií strany a jen opatrně jako případné doporučení vyslovoval nové podněty. Jestliže byly vedením přijaty, bylo dobře a Kouckému připsány k dobru. Jestliže byly odmítnuty, netrval na nich, ale také na ně nezapomínal a když dozrály podmínky, znovu s nimi přicházel anebo je podsunul vyšší autoritě, obvykle Novotnému.*“³⁸⁹ Také Dubček viděl svého stranického kolegu téměř stejně jako Císař, tedy jako vzdělaného intelektuála, kterému však chyběla průraznost a byl tak ve vleku výše postavených: „*Koucký (na rozdíl od mnoha jiných) byl vzdělaný stranický funkcionář, který se zúčastnil odboje v době nacistické okupace. Měl velmi blízko k Hendrychovi a byl by neudělal nic, aniž by to s ním neprodiskutoval.*“³⁹⁰

³⁸⁷ CEBE, Jan: *Spolkový život českých novinářů v letech 1945–1948*. Praha, Karolinum 2015, s. 60–61.

³⁸⁸ KAPLAN, Karel: *Mocní a bezmocní*, s. 334.

³⁸⁹ CÍSAŘ, Čestmír: *Paměti. Nejen o zákulisí Pražského jara*, s. 441

³⁹⁰ DUBČEK, Alexander: *Naděje umírá poslední*, s. 133.

Velmi kritický pohled ke Kouckému zaujal například filozof Ivan Sviták. Ten jej označil za „*mistra lži z Rudého práva*“ a učinil jej spolu s Pavlem Auerspergem zodpovědným za represivní zásahy proti marxistickým revizionistům v šedesátých letech.³⁹¹

Roky 1959 a 1960 znamenaly pro personální obsazení vedoucích postů v aparátu ÚV KSČ nejvíce stabilní období, jelikož byly uskutečněny jen tři personální výměny. První změnou byl odchod Květoslava Innemanna z pozice vedoucího oddělení státních orgánů a státní moci dne 24. února 1959.³⁹² Innemann trpěl špatným zdravotním stavem, na kterém se podepsalo více než pět let strávených v koncentračním táboře. I přes tuto skutečnost však Innemann téměř patnáct let zastával vedoucí stranické pozice na regionální i centrální úrovni, za což vděčil především jedné skutečnosti – vždy dokázal konformně vykonávat mocenské příkazy stranického vedení. Prokázal to především v roce 1951, kdy byl vedením KSČ poslán do Ostravy, aby zde dohlédl na odhalení údajných zrádců Vítězslava Fuchse a Rudolfa Peschela a posléze zde provedl „očistu“ krajské stranické organizace. Zdislav Šulc jej ve svých pamětech líčil jako veselého cynika, který měl dobře vědět, že Fuchs s Peschelem ve skutečnosti žádnými zrádci nebyli. Šulc k tomu napsal: „*Ohromila mě lehkovážnost, ba šibeniční rozvernost, s jakou mluvil o svém poslání [v Ostravě]. Odvolaný a uvězněný Vítězslav Fuks, považovaný vedle brněnského Šlinga za jednoho z nejschopnějších krajských tajemníků, měl prostě smůlu, navíc mu přitížilo, že je Žid.*“³⁹³ Obdobně konformně vůči stranickému vedení se Innemann zachoval i jako člen Barákovy „rehabilitační“ komise v letech 1955 až 1957, která na přání stranického vedení až na několik dílčích případech prohlásila politické procesy za oprávněné a spravedlivé.

Odchod Innemanna z aparátu ÚV KSČ byl interpretován tím způsobem, že se jedná o přesun z jedné důležité funkce do druhé. Nově totiž bylo Státní nakladatelství politické literatury organizačně převedeno pod KSČ a Innemann byl dosazen do ředitelské funkce.³⁹⁴ Můžeme se domnívat, že Innemann odešel z pozice vedoucího oddělení ÚV KSČ především proto, jelikož se nikdy nestal součástí nejužší mocenské skupiny Antonína Novotného. Odchod z pozice vedoucího oddělení pro něj byl jednoznačným kariéřním sestupem, i když nadále působil i v dalších stranických funkcích: do roku 1962 byl členem ÚV KSČ, od roku 1962 až do své smrti v roce 1971 pak kandidátem.³⁹⁵ Do vysokých funkcí se Innemann už nikdy nevrátil. Na místo vedoucího oddělení státní moci a státních orgánů se v květnu 1959 přesunul

³⁹¹ SVITÁK, Ivan: *Devět životů. Konkrétní dialektika*. Praha, SAKKO 1992, s. 124.

³⁹² NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 206, arch. j. 282, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 24. února 1959, s. 62.

³⁹³ ŠULC, Zdislav: *Z jeviště i zákulisí české politiky a ekonomiky*, s. 57–58.

³⁹⁴ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 207, arch. j. 282, schůze PB ÚV KSČ dne 24. února 1959, bod 21, Obsazení funkce ředitele Státního nakladatelství politické literatury, s. 1–3.

³⁹⁵ ŠTVERÁK, František: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa*, s. 505.

Jiří Salga, což ale znamenalo uvolnění místa vedoucího branného a bezpečnostního oddělení, které zůstalo až do března 1960 neobsazené.

Další personální změny zamýšlel Antonín Novotný provést na počátku března 1959. Na den 4. března 1959 bylo svoláno jednání pléna ÚV KSČ, den předtím schvalovalo politické byro připravený referát Antonína Novotného. Dle dochovaného stenografického záznamu chtěl Novotný provést změny na postech tajemníků ÚV KSČ a ministrů. Tradičně byl nejvíce nespokojený s prací ministerstva zemědělství a ostře kritizoval ministra Michala Bakul'u. Na jeho místo měl nastoupit tajemník ÚV KSČ Oldřich Černík, přičemž Novotný argumentoval, že Černík jako bývalý předseda KNV má se zemědělstvím zkušenosti. Na Černíkovo místo tajemníka ÚV KSČ měl nastoupit vedoucí tajemník KV KSČ v Českých Budějovicích Lubomír Štrougal. Ačkoliv tyto změny politické byro ÚV KSČ na schůzi 3. března 1959 schválilo, nakonec nebyly realizovány.³⁹⁶ Černík zůstal na pozici tajemníka ÚV KSČ a na post ministra zemědělství zamířil Štrougal. Z navržených personálních změn tak nakonec bylo uskutečněno jen jmenování Otakara Šimůnka a Rudolfa Baráka na posty náměstků předsedy vlády, přičemž Barák zůstal ministrem vnitra a Šimůnek byl postaven do čela Státního plánovacího úřadu, respektive Státní plánovací komise. Na témže jednání politického byra ÚV KSČ se pak rozhořela ostrá hádka mezi Antonínem Novotným a Viliamem Širokým. Jednalo se u vyvrcholení jejich dlouhodobých sporů, které započaly už v roce 1953.

Ačkoliv byli Antonín Novotný a Viliam Široký členy KSČ od roku 1921 a zasedali spolu v řadě stranických orgánů, nikdy mezi nimi nevzniklo žádné přátelské pouto. Po roce 1945 se jejich cesty míjely: zatímco Novotný pracoval ve stranickém aparátu, Široký byl náměstkem předsedy vlády a od roku 1950 pak i ministrem zahraničí. V březnu 1953 se stal Široký po Antonínu Zápotockém novým předsedou vlády, Novotný byl pověřen řízením stranického aparátu. Právě z této doby, kdy se rozhodovalo o rozdělení mocenských pozic po Gottwaldově smrti, jsou dostupné informace o názorových neshodách mezi Novotným a Širokým. Antonín Novotný si opakovaně stěžoval sovětským diplomatům, že proti němu Široký se Zápotockým intrikují a chtějí se ho zbavit.³⁹⁷

Pro období dalších čtyř let 1953 až 1957 nejsou dostupné žádné informace, které by dosvědčovaly spory mezi Širokým a Novotným. Můžeme se domnívat, že v jejich vztahu nastalo napjaté příměří: oba dva byli členy politického byra, přičemž Široký byl jako předseda vlády odpovědný za práci státních orgánů a Novotný jako první tajemník ÚV KSČ odpovídal za stranické orgány a aparát. Postupně se Široký musel smířit s mocenskou dominancí

³⁹⁶ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 208, arch. j. 284, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 3. března 1959, s. 49–50.

³⁹⁷ PERNES, Jiří: *Zprávy z Prahy 1953*, s. 35–36.

stranických orgánů, což jednoznačně potvrdila prověrka třídní a politické spolehlivosti v roce 1958. Ještě hůře však Široký patrně snášel fakt, že se Novotný postupně vypracoval na pozici nejmocnějšího muže ve straně i státě. Za své největší pokoření pak patrně Široký bral Novotného zvolení prezidentem v listopadu 1957, ačkoliv všeobecně byla očekávána spíše volba právě Širokého. V dosavadní literatuře převažuje názor, že konflikt mezi Novotným a Širokým se rozhořel v listopadu 1957 právě v souvislosti s obsazením místa prezidenta republiky. Všeobecně je tradováno, že československé vedení vybralo do nejvyšší státní funkce Viliama Širokého, avšak toto rozhodnutí mělo být na přímý rozkaz Chruščova, respektive předsednictva ÚV KSSS, změněno a do funkce byl následně zvolen Antonín Novotný.³⁹⁸

Dostupné archivní dokumenty však naznačují, že se konflikt mezi Širokým a Novotným rozhořel už dříve než v listopadu 1957. Dokladem této skutečnosti je tajná akce Státní bezpečnosti s krycím názvem Baran, jejíž podstatou byl únos bývalého pracovníka Ústřední státní bezpečnosti [Ústredne štátnej bezpečnosti, ÚŠB] Slovenského štátu Imricha Suckého z rakouského exilu zpět do Československa. Sucký za druhé světové války vyšetřoval ilegální komunistické aktivity a podílel se na výsleších Viliama Širokého. Po skončení války Sucký Československo opustil a žil v Rakousku.³⁹⁹ O zapojení Antonína Novotného a ministra vnitra Rudolfa Baráka do akce Baran svědčí zpráva náčelníka I. správy ministerstva vnitra (tj. zahraniční rozvědky) z 19. srpna 1957, která byla zaslána do rukou ministra Baráka a která popisuje přípravu Suckého únosu do Československa. Rudolf Barák na tento dokumentu připsal poznámku, že únos byl odsouhlasen na poradě s Antonínem Novotným 22. srpna 1957.⁴⁰⁰ Z těchto údajů vyplývá, že únos byl učiněn s vědomím (nebo na rozkaz) Novotného a Baráka. Základní otázkou však bylo, proč o Suckého únos usilovali. Podle Mateje Medveckého měla akce jeden hlavní cíl: získat informace diskreditující Viliama Širokého. Toto očekávání bylo nakonec splněno, protože Sucký vypovídal přesně to, co po něm vyšetřovatelé Státní bezpečnosti chtěli, tedy že Viliam Široký v době svého věznění učinil na ÚŠB v Bratislavě a Gestapu v Brně výpovědi, ve kterých odhalil množství tajných komunistických skupin a umožnil tak zatýkání komunistů po celé nacisty okupované Evropě.⁴⁰¹

Když 13. listopadu 1957 zemřel Antonín Zápotocký, byla delegace nejvyšších československých politiků právě v Sovětském svazu. Tuto delegaci tvořili první tajemník

³⁹⁸ Základy těchto spekulací položil Karel Kaplan. Srov. KAPLAN, Karel: *Mocní a bezmocní*, s. 67–68. Dále například: PEŠEK, Jan a kol.: *Aktéři jedné éry na Slovensku 1948–1989*, s. 289–290.

³⁹⁹ MEDVECKÝ, Matej: *Spravodajské eso Slovenského štátu. Kauza Imrich Sucký*. Bratislava, Ústav paměti národa 2007.

⁴⁰⁰ ABS, f. Hlavní správa rozvědky SNB – svazky, Svazky tajných spolupracovníků, reg. č. 40894 I.S., podsvazek reg. č. 40894/12, s. 62, Zpráva náčelníka I. správy ministerstva vnitra ze dne 19. srpna 1957.

⁴⁰¹ MEDVECKÝ, Matej: *Spravodajské eso Slovenského štátu*, s. 195.

ÚV KSČ Novotný, předseda vlády Široký, ministr vnitra Barák. Spolu s nimi zde byli také ministři Josef Plojhar a Emanuel Šlechta.⁴⁰² Můžeme předpokládat, že Plojhar a Šlechta jako předsedové Československé strany lidové a Československé strany socialistické do zákulisních jednání ohledně Zápotockého nástupce neměli přístup, tudíž rozhodnutí o obsazení funkce prezidenta projednalo sovětské vedení pravděpodobně pouze s Novotným, Širokým a Barákem. Ačkoliv se Novotného, Širokého i Barákovy verze zákulisního vyjednávání volby prezidenta v detailech liší, jedno mají společné: o zvolení Novotného do funkce prezidenta republiky skutečně rozhodlo politbyro ÚV KSSS. Není přitom jasné, zda a jakou roli při opomenutí Širokého hrály tehdy existující výpovědi Imricha Suckého.

V období od 19. listopadu 1957, kdy byl Novotný zvolen do funkce prezidenta, do počátku roku 1959 nejsou k dispozici žádné relevantní doklady o možných konfliktech mezi ním a Viliamem Širokým. Otevřený konflikt se naplno rozhořel až v březnu 1959, kdy byla na schůzi politického byra ÚV KSČ 3. března ostře kritizována práce vlády.⁴⁰³ Novotný Širokého ve svém úvodním slovu kritizoval jednak za to, že vláda pod jeho vedením nepřípravila základní koncepční materiály, současně se však pustil do Širokého osobně. Vyčítal mu například, že se mu vyhýbá a že se také bojí chodit na jednání politického byra: „*To je též i historie s přípravou Státního výboru pro techniku. Soudruh Široký, ačkoliv návrh připravil a předložil, se zasedání politického byra nechtěl zúčastnit, protože k návrhu byly dány naším oddělením připomínky zásadního charakteru, kterým dalo politické byro v podstatě za pravdu. Totéž je se zemědělskými otázkami. Soudruh Široký s nimi nesouhlasil. Odložili jsem materiál o týden, ale soudruh Široký jel na okresní konferenci JZD ve Stodu. Je to trochu divná historie a vůbec divné jednání vůči mně, jako prvnímu tajemníku ústředního výboru strany.*“⁴⁰⁴ V dalších pasážích se Novotný velmi kriticky vyjadřoval k práci vlády, například že předseda a jeho náměstkové nemají rozdělenou odpovědnost za jednotlivé pracovní úseky, že vláda selhává v zemědělské politice a stavebnictví, že si jednotlivá usnesení vlády odporují a způsobují zmatek na krajských národních výborech. Opakovaně se Novotný ve svém exposé vracel k osobní kritice Širokého. Vyčítal mu, že odmítl přijít na promítání filmového představení a schválně se nechal objednat na vyšetření ve Státním sanatoriu: „*Vrátil jsem se po dovolené v létě z Barvichu. Začalo se vykládat zde, než jsem přijel, že mám rakovinu žaludku, vředy a že tady dlouho nevydržím. Proto jsem pozval soudruhy na první filmové představení. Pro řadu soudruhů to bylo překvapením, že jsem znovu začal dělat filmová představení. Někomu bylo*

⁴⁰² Delegace strany a vlády se vrátila ze Sovětského svazu do Prahy. *Rudé právo*, 14. listopad 1957, roč. 38, č. 316, s. 2.

⁴⁰³ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 208, arch. j. 284, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 3. března 1959, Neověřený záznam z 39. schůze politického byra ÚV KSČ.

⁴⁰⁴ Tamtéž, s. 3–4.

*překvapením i to, že jsem tam pozval i vedoucí oddělení ÚV KSČ, kteří jsou členy pléna ústředního výboru strany. Bylo to proto, že se mluvilo o tom, že Novotný je těžce nemocný a že prostě bude třeba hledat náhradu. Soudruh Široký, který dobře ví, že se o mé nemoci mluvilo na schůzi předsednictva vlády, [...] si věc zařídil rychle tak, že šel do sanatoria už ve čtvrtek odpoledne, aby nemusel chodit na Hrad na představení.*⁴⁰⁵

Široký se snažil vůči Novotného výtkám bránit, zásadní skutečností průběhu schůze však bylo to, že se nikdo ze členů politického byra ÚV KSČ nepřidal na jeho stranu. Jako první po Novotném a Širokém si vzal slovo Václav Kopecký, který se jednoznačně postavil na stranu Novotného, což bylo velmi paradoxní, protože kritika práce vlády znamenala i kritiku Kopeckého jako jejího místopředsedy. Kopecký svými slovy až nemístným způsobem Novotnému podlézal: *„Pokládal jsem za velmi šťastný krok, že soudruh Novotný byl zvolen prezidentem. Je pravdou, že někteří lidé čekali, že prezidentem bude Široký. Je též pravda, že sázeli na kdekoho, jen ne na Novotného a že zapomněli na toto velké a šťastné řešení. Pro nás byl potom velký úkol, abychom zamezili, aby nebyly rozpory. Snažil jsem se, aby soudruhu Novotnému byla dána autorita, aby maloměštáci a takoví blbci, kteří říkali, že soudruh Novotný je hubený atd., abychom je odráželi. Říkal jsem: my komunisté jsme byli vždycky hubení.*⁴⁰⁶

Na stranu Novotného se posléze přidali téměř všichni přítomní členové a kandidáti politického byra, tedy Rudolf Barák, Karol Bacílek, Jiří Hendrych, Otakar Šimůnek, Jan Hlína, Ludmila Jankovcová a Rudolf Strechaj. Jediným, kdo se ke kritice Širokého nepřipojil, byl Zdeněk Fierlinger. Pavol David a Jaromír Dolanský byli pro nemoc z jednání omluveni.

Na závěr dlouhé diskuze členů politického byra opět propukla hádka mezi Novotným a Širokým. Novotný Širokého obvinil z toho, že usiloval o jeho sesazení z funkce prvního tajemníka: *„Vzpomeň si na první infarkt soudruha Zápotockého. Soudruh Zápotocký mně volal, byl jsem u něho. Nevěděl jsem, proč mě volá. Řekl mi, že má těžkosti srdce a že pokládá za povinnost říci mi o své rozmluvě se soudruhem Širokým, kterou měl v Barvichách. Při tom mně řekl, že pokud bude on živ, že mne bude uznávat jako prvního tajemníka. [...]. Řekl: víš já jsem trochu oportunista. Tehdy mi řekl, že Široký ho informoval o tom, že [...] chtěl sejmout Novotného z funkce I. tajemníka. Moje chyba byla, že jsem věci tehdy neřekl, ovšem dal jsem soudruhu Zápotockému slovo.*⁴⁰⁷ Ačkoliv Antonín Novotný Širokého mimořádně ostře zkritizoval, jeho odvolání z funkce předsedy vlády nenavrhl. Můžeme se domnívat, že tak učinil ze dvou důvodů. Zaprvé, Novotný upřednostňoval stabilitu vládnutí, a je tedy pravděpodobné, že nechtěl odvoláním Širokého rozkolísat stabilitu ve stranickém vedení.

⁴⁰⁵ Tamtéž, s. 7.

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 12–13.

⁴⁰⁷ Tamtéž, s. 29–30.

V tomto směru se tak Novotný spokojil pouze s verbálním pokořením Širokého, protože průběh diskuze na politickém byru jasně ukázal, že za Novotným stojí jasná většina jeho členů a že tedy Široký nepředstavuje pro Novotného mocenskou hrozbu. Druhým důvodem pravděpodobně byl slovenský aspekt. Široký totiž spolu s Karolem Bacílkem, Rudolfem Strechajem a Pavolem Davidem představoval slovenskou část vedení KSČ, která pro Novotného zajišťovala absolutní klid na Slovensku a nijak přitom neodporovala centralizačnímu politickému kurzu. Z těchto dvou důvodů tak Široký zůstal na pozici předsedy vlády. V čele komunistického režimu však už byl stranický aparát ztělesněný vedoucím triumvirátem Novotný, Hendrych a Koucký.

V roce 1959 byla ve vedení aparátu ÚV KSČ učiněna jediná personální změna, a to výměna na postu vedoucího zemědělského oddělení. Z funkce byl po třech letech odvolán František Klíma, který byl na schůzi politického byra ÚV KSČ 12. května 1959 nahrazen Janem Havelkou, dosavadním vedoucím tajemníkem KV KSČ v Karlových Varech.⁴⁰⁸ V odůvodnění personální změny bylo uvedeno „*nezvládnutí uložených úkolů*“.⁴⁰⁹ I přes tuto skutečnost Klíma nadále pracoval ve vysokých funkcích. Nejdříve se stal tajemníkem KV KSČ v Plzni a od roku 1963 pak předsedou Ústředního výboru odborového svazu pracovníků v zemědělství a lesním hospodářství.⁴¹⁰

Nový vedoucí zemědělského oddělení Jan Havelka byl dlouholetým stranickým pracovníkem, jelikož od roku 1945 nepřetržitě pracoval ve stranickém aparátu. Narodil se 16. října 1913 v Praze, vystudoval dvouletou obchodní školu a posléze pracoval v různých úřednických zaměstnáních. Na vlastní kůži ale také poznal hospodářskou a sociální krizi třicátých let, jelikož byl v letech 1933 až 1934 jeden a půl roku bez práce. Snad právě tato zkušenost vedla k jeho politické radikalizaci, i když původně jeho kroky nevedly ke komunistům, ale naopak na opačnou stranu politického spektra: v roce 1935 se stal na několik měsíců členem Národní obce fašistické. Tento svůj kádrový škraloup napravil v roce 1939, kdy se stal členem KSČ. Aktivně se podílel na stranické ilegální práci v Úpici na Trutnovsku a byl i členem ilegálního okresního vedení. V roce 1940 však byl zatčen a až do konce války vězněn. Po skončení války se Jan Havelka ihned zapojil do stranické práce. Nejdříve se angažoval ve východních Čechách. V letech 1945 až 1947 byl vedoucím tajemníkem OV KSČ v Úpici, Trutnově a Náchodě, v letech 1947 až 1949 pak organizačním tajemníkem KV KSČ Hradec

⁴⁰⁸ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 217, arch. j. 295, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 12. května 1959, s. 34.

⁴⁰⁹ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 217, arch. j. 295, schůze PB ÚV KSČ dne 12. května 1959, bod 15, Kádrové změny ve vedení odd. orgánů státní moci a státní správy a zemědělského odd. ÚV KSČ, s. 1.

⁴¹⁰ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 23, Informace oddělení orgánů strany, odborů, mládeže, rok 1966.

Králové. Po absolvování šestiměsíčního kurzu na Ústřední politické škole v roce 1949 pracoval rok jako instruktor v aparátu ÚV KSČ, posléze byl vedoucím tajemníkem KV KSČ v Hradci Králové (1950 až 1953) a KV KSČ Karlových Varech (1953 až 1959). V roce 1959 byl povolán zpět na ústřední výbor, přičemž ve funkci vedoucího zemědělského oddělení prokázal pozoruhodnou dlouhověkost, jelikož v této funkci nepřetržitě působil až do roku 1972.⁴¹¹

V průběhu roku 1960 byly ve vedení aparátu ÚV KSČ uskutečněny dvě změny. První byla učiněna na počátku roku, kdy byl dosavadní vedoucí oddělení plánování a financí Miroslav Mamula schválen do vedení branného a bezpečnostního oddělení a na jeho původní místo byl schválen Alois Indra.⁴¹² Alois Indra se narodil se 17. března 1921 v obci Medzev na Slovensku do české železničářské rodiny, jeho otec byl topičem. Indra studoval na reálném gymnáziu v Košicích, v šestnácti letech zde vstoupil do německé sekce KSČ. Po připojení Košic k Maďarsku přesídlil s rodinou do Liptovského Mikuláše, kde v roce 1939 maturitou zakončil gymnaziální studia. V roce 1940 se s rodiči znovu přestěhoval, tentokrát už do moravského Kyjova a začal zde pracovat u dráhy jako posunovač, později jako telegrafista. V té době se měl podílet na práci ilegální KSČ a účastnit se drobnějších sabotážních akcí. I po skončení války zůstal až do roku 1949 u dráhy a pracoval jako železniční úředník. Zastával i četné stranické funkce, neboť byl vedoucím komise mládeže nebo členem výboru místní organizace KSČ v Dubňanech. Profesionálním stranickým pracovníkem se Indra stal v roce 1949, kdy začal pracovat jako instruktor na KV KSČ v Gottwaldově. Po absolvování jednoročního kurzu na ÚPŠ v Praze v roce 1950 se do Gottwaldova opět vrátil a pracoval na pozicích zástupce vedoucího I. oddělení KV KSČ (1950 až 1951), vedoucího městského výboru KSČ (1951 až 1952), vedoucího oddělení masových organizací KV KSČ (1952), vedoucího oddělení průmyslu KV KSČ (1953 až 1955), tajemníka KV KSČ (1955 až 1957) a nakonec vedoucího tajemníka KV KSČ (1957 až 1960).⁴¹³ V době svého schválení do vedoucí funkce v aparátu ÚV KSČ tak měl za sebou Indra desetiletou kariéru ve stranickém aparátu.

Druhá personální změna roku 1960 se týkala pozice tajemníka ÚV KSČ, protože Oldřich Černík byl po čtyřech letech v této funkci přemístěn na pozici ministra paliv a energetiky. Novým tajemníkem byl zvolen vůbec první Slovák ve vedení aparátu ÚV KSČ za

⁴¹¹ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 217, arch. j. 295, schůze PB ÚV KSČ dne 12. května 1959, bod 15, Kádrové změny ve vedení odd. orgánů státní moci a státní správy a zemědělského odd. ÚV KSČ, s. 4, kádrový posudek – Jan Havelka; NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 23, Informace oddělení orgánů strany, odborů, mládeže 1966, kádrový posudek – Jan Havelka.

⁴¹² NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 244, arch. j. 325, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 5. ledna 1960, s. 40.

⁴¹³ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 143, arch. j. 189, schůze PB ÚV KSČ dne 2. července 1957, bod 16, Schválení s. Aloise Indry do funkce vedoucího tajemníka krajského výboru KSČ Gottwaldov, s. 3 kádrový posudek – Alois Indra; NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 245, arch. j. 325, schůze PB ÚV KSČ dne 5. ledna 1960, bod 20, Změny ve funkcích vedoucích oddělení ÚV KSČ, s. 4, kádrový posudek – Alois Indra.

celé sledované období – Alexandr Dubček. Jeho životní osudy jsou dostatečně známé, proto uvedeme jen základní údaje. Byl synem komunistického funkcionáře Štefana Dubčeka, který byl za druhé světové války vězněn v koncentračním táboře Mauthausen a znal se tak s Antonínem Novotným. Do jaké míry tato známost pomohla Alexandru Dubčekovi při jeho stranickém vzestupu zůstává nejasné, respektive ani Novotný, ani Dubček se k této záležitosti nikdy nevyjádřili. I bez této známosti však byl politický životopis Dubčeka přímo vzorový.

Alexandr Dubček se narodil 27. listopadu 1921 v obci Uhrovec na Slovensku, v roce 1925 jeho rodina v rámci akce Interhelpo⁴¹⁴ přesídlila do Sovětského svazu. Do roku 1933 rodina živořila spolu s dalšími nadšenci v Kyrgyzstánu, poté bydlela do roku 1938 v Nižném Novgorodu, kde Dubček dostudoval střední školu. V tomto roce se rodina musela vrátit na Slovensko, jelikož odmítla přijmout sovětské občanství. Alexandr Dubček pracoval v dělnických profesích a v roce 1939 vstoupil do ilegální KSS. Jeho otec byl členem III. ilegálního vedení KSS, také Alexandr se zapojil do ilegální činnosti i do bojů v průběhu Slovenského národního povstání, během kterého byl postřelen. Jeho starší bratr Július při povstání padl. Po skončení války se Alexandr Dubček vrátil do běžného zaměstnání a pracoval jako destilátor v trenčínských droždárnách.⁴¹⁵

Profesionálním stranickým pracovníkem byl Dubček od roku 1949, kdy se stal tajemníkem OV KSS v Trenčíně. Po absolvování šestiměsíčního kurzu na Ústřední politické škole se v Trenčíně stal vedoucím tajemníkem. Posléze postoupil do aparátu ÚV KSS v Bratislavě, kde byl v letech 1951 až 1952 vedoucím odboru. Od roku 1953 do 1955 zastával funkci vedoucího tajemníka KV KSS v Banské Bystrici. V této době také dálkově studoval Právnickou fakultu Univerzity Komenského v Bratislavě, studia ale musel ukončit v roce 1955, protože byl vybrán jako posluchač na Vysokou stranickou školu při ÚV KSSS v Moskvě, kde posléze až do roku 1958 studoval. Po absolvování školy se vrátil zpět na Slovensko, do roku 1960 zastával funkci vedoucího tajemníka KV KSS v Bratislavě. Po schválení do funkce tajemníka ÚV KSČ tak zde byl už třetím absolventem moskevské stranické školy.

V roce 1961 nastoupili do vedení aparátu ÚV KSČ dva noví pracovníci. Z pozice vedoucího mezinárodního oddělení byl po pěti letech odvolán Gustav Souček, který se stal československým velvyslancem v NDR. Na jeho místo nastoupil Bohuslav Laštovička. Dále byl Novotný nespokojen s prací ministerstva zemědělství a opět se situaci rozhodl řešit

⁴¹⁴ Interhelpo bylo průmyslové dělnické družstvo založené v květnu 1923 v Žilině. V letech 1925 až 1932 odjelo z Československa celkem 1078 osob (407 členů družstva a 671 rodinných příslušníků) ve čtyřech transportech do Sovětského svazu s cílem podílet se zde na budování komunismu. Srov. MAREK, Jaromír: *INTERHELPO. Stručné dějiny československého vystěhovaleckého družstva v SSSR*. Olomouc 2013. Rigorózní práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta.

⁴¹⁵ BENČÍK, Antonín: *Téma: Alexander Dubček*, s. 17.

personální změnou na postu ministra. Do této funkce se tak vrátil dosavadní tajemník ÚV KSČ Vratislav Krutina, který byl ministrem už v letech 1955 až 1956. Krutinovo místo tajemníka ÚV KSČ bylo obsazeno z vlastního zdroje, neboť se jím po osmi letech ve funkci vedoucího oddělení stal Václav Slavík. Na jeho místo vedoucího oddělení propagandy a agitace nastoupil další zástupce poválečné generace stranických aparátčků – Miloš Hladík. Poslední změnou byl odchod vedoucího oddělení paliv a energetiky Josefa Třesohlavého, jelikož toto oddělení bylo zrušeno. Třesohlavý se po třech letech vrátil do aparátu KV KSČ v Praze.

Bohuslava Laštovičku můžeme považovat za zástupce předválečné bolševické generace. Svému dosazení na post vedoucího mezinárodního oddělení neměl podle Kaplana rozumět ani sám Laštovička, protože se nikdy zahraniční politice nijak nevěnoval. Při osobních rozhovorech tak měl tvrdit, že nebyl ve funkci vedoucího mezinárodního oddělení ÚV KSČ vůbec spokojen, že si tam připadal „jako soukromý rolník, který vstoupil do JZD.“⁴¹⁶ Bohuslav Laštovička se narodil 29. dubna 1905 v Pelhřimově a po Köhlerovi s Novotným tak byl ve vedení aparátu třetím nejstarším. Jeho biografický profil byl však zpočátku odlišný, protože původně začínal svou profesní dráhu jako voják z povolání. Vystudoval reálku, v roce 1924 vojenskou akademii v Hranicích a následně byl důstojníkem dělostřelectva v československé armádě. V roce 1929 Laštovička z armády odešel, podle Ondřeje Felcmana proto, jelikož se mu nepodařilo dostat se k letectvu. Poté nastoupil na studia na České vysoké učení technické [ČVUT], současně se začal politicky angažovat. V roce 1930 se stal členem komsomolu a hned následující rok KSČ. Velmi brzy jej politika pohltila na plný úvazek, takže v roce 1934 ukončil svá vysokoškolská studia a na výzvu Václava Kopeckého se stal redaktorem Rudého práva. V roce 1935 krátce pracoval jako redaktor Ostravského deníku a poté se na krátkou dobu vrátil do Prahy, neboť se stal organizačním tajemníkem KSČ v okrese Praha-venkov, v dubnu 1936 se vrátil zpět do redakce Rudého práva.⁴¹⁷

Na konci roku 1936 odešel Laštovička do Španělska jako interbrigadista. Vzhledem ke svým armádním zkušenostem zde působil jako velitel protiletadlové baterie Klement Gottwald a vojenský instruktor. V červnu 1938 byl povolán zpět do Československa, opět pracoval v Rudém právu a posléze jako vedoucí pracovník v ilegální KSČ. Koncem února 1939 byl československou policií zatčen a dva měsíce vězněn, v květnu 1939 Československo opustil a vydal se přes Polsko do Velké Británie. Tak jako většina ostatních komunistů zde zůstal věrný hláсанé komunistické doktríně, tedy že probíhající válka je válkou imperialistickou, kdy ani jedna ze stran nestojí na třídních pozicích dělníků. Do odbojové činnosti se Laštovička tudíž

⁴¹⁶ KAPLAN, Karel: *Mocní a bezmocní*, s. 261.

⁴¹⁷ FELCMAN, Ondřej: *Československý parlament na prahu Pražského jara*. Praha, NLN 2015, s. 35.

nezapojil a pracoval jako lesní dělník. Pozice komunistů se změnila až vstupem Sovětského svazu do války. Laštovička tak od roku 1941 až do počátku roku 1945 pracoval v československém vysílání londýnského rozhlasu jako komentátor. V březnu 1945 se zúčastnil jednání československé politické reprezentace v Moskvě, kdy byl budoucím ministrem vnitra Václavem Noskem přidělen Klementu Gottwaldovi jako jeho osobní tajemník. V této pozici působil až do září 1945, kdy se stal ředitelem Československého rozhlasu v Praze. Zde se svou prací z komunistického pohledu jednoznačně osvědčil, protože rozhlasové vysílání především v období únorové krize výrazně pomohlo komunistům k mobilizaci jejich příznivců a přispělo tak k jejich převratu. Za tuto svoji činnost byl Laštovička patřičně odměněn, jelikož se stal československým velvyslancem v Sovětském svazu (od září 1948 do května 1950) a náměstkem ministra národní obrany (od května 1950 do ledna 1952).⁴¹⁸ V květnu 1950 byl povýšen do hodnosti brigádního generála a v říjnu 1950 pak divizního.⁴¹⁹

Proces hledání zrádců a nepřátel uvnitř KSČ však na počátku roku 1952 dopadl i na Laštovičku. Neměl sice jako ostatní údajní spiklenci židovský původ, ale působení ve španělských interbrigádách a v západním odboji v Londýně byly samy o sobě v tehdejší době dostatečnými důvody pro odvolání z funkcí i případné zatčení. Na základě současných znalostí můžeme jen spekulovat, zda bylo někdy při přípravě politických procesů počítáno i s vyšetřováním Laštovičky, nebo zda jej od perzekuce nezachránila osobní známost s Klementem Gottwaldem. Ať už to bylo jakkoliv, musel Laštovička na počátku roku 1952 vysoké politické funkce opustit.

Dle tvrzení Karla Kaplana z roku 1988 byl Laštovička politicky perzekuován a musel se v padesátých letech žít jako dělník na Kladně. Jeho návrat do vysokých funkcí v šedesátých letech pak Kaplan interpretoval tím způsobem, že Antonín Novotný chtěl patrně přivést do stranického vedení některou z perzekuovaných osob padesátých let a nepříliš výrazný Laštovička byl v tomto směru vhodným kandidátem.⁴²⁰ Tato Kaplanova interpretace však trpí dvěma základními nedostatky. Zaprvé, Laštovička v padesátých letech perzekuován nebyl. Musel sice v lednu 1952 odejít z funkce náměstka ministra obrany a v prosinci stejného roku byl zbaven členství v ÚV KSČ, poté ale nepracoval jako dělník na Kladně, ale jako vedoucí investiční výstavby na Hlavní správě těžby barevných kovů ministerstva hutního průmyslu a

⁴¹⁸ FELCMAN, Ondřej: *Československý parlament na prahu Pražského jara*, s. 35; BOUČEK, Jaroslav: *Čs. interbrigadisté jako zdroj politických elit po roce 1945*. In: KOUTSKÁ, Ivana, SVÁTEK, František (eds.): *Politické elity v Československu 1918–1948*. Praha, ÚSD 1994, s. 173–174.

⁴¹⁹ ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*. L–Z, s. 15–16.

⁴²⁰ KAPLAN, Karel: *Mocní a bezmocní*, s. 259.

rudných dolů.⁴²¹ Zadruhé, Laštovička se nevrátil do stranických funkcí až v šedesátých letech, ale vykonával už od října 1957 funkci šéfredaktora ústředního stranického ideologického časopisu *Nová mysl* a současně byl usnesením politického byra ÚV KSČ všech podezření z protistranické činnosti zbaven.⁴²² Z těchto dvou zásadních důvodů tak nemůžeme přijmout Kaplanovu interpretaci, tedy že Laštovičkův návrat do vysokých funkcí měl být výrazem Novotného snahy dostat do vedení KSČ někoho z postižených v padesátých letech.

Můžeme však souhlasit s Kaplanem v tom směru, že Laštovička představoval pro Novotného ideálního spolupracovníka: „*nevýrazný politický úředník, schopný plnit přesně stranická usnesení a pokyny aparátu, poslušný a vděčný šéfovi za darovanou funkci; jinak bez nápadu a iniciativy, pouhý vykonavatel směrnic [...]*“.⁴²³ Tyto Laštovičkovy vlastnosti představují nejpravděpodobnější vysvětlení jeho mocenského vzestupu. V následujících letech se však tento personální tah ukázal jako rozporný. Na jedné straně sice platilo, že zůstal až do mocenského pádu Novotného jeho věrným spojencem, na druhé straně však nebyl schopen plnit úkoly, které od něj Novotný očekával. Například v Barnabitské rehabilitační komisi nedokázal zabránit rehabilitaci slovenských buržoazních nacionalistů.

Druhým novým mužem ve vedení ústředního stranického aparátu byl Miloš Hladík, který měl v době nástupu do funkce vedoucího oddělení ÚV KSČ jedenáct let zkušeností ve stranických funkcích a aparátu v západních Čechách.⁴²⁴ Narodil se 13. února 1924 v Brně, vychodil zde čtyři třídy měšťanské školy a vyučil se obchodním příručím. Jeho otec byl členem KSČ od roku 1921 a zemřel v roce 1940 ve vězení, matka mu zemřela velmi brzy, v roce 1932. V roce 1943 byl totálně nasazen jako brusič kovů u firmy Klöckner v Brně a Blansku. Od podzimu 1944 se léčil z plicního onemocnění v sanatoriu. Do KSČ vstoupil ihned v roce 1945, aktivně se zapojil do činnosti ČSM jako tajemník v Židlochovicích. V roce 1947 však Brno opustil a vydal se na druhý konec republiky do Chebu. V kádrovém posudku z roku 1959 je uvedeno, že se sám aktivně přihlásil do náboru pracovních sil pro pohraničí. Skutečnost však byla spíše taková, že než budovatelské ideály přivedly Hladíka do pohraničí rodinné rozpory, protože měl mít po otcově smrti hluboké rozepře se svou nevlastní matkou.⁴²⁵

⁴²¹ ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*. L–Z, s. 16; BOUČEK, Jaroslav: *Čs. interbrigadisté jako zdroj politických elit po roce 1945*, s. 173–174; FELCMAN, Ondřej: *Československý parlament na prahu Pražského jara*, s. 36; NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 154, arch. j. 204, schůze PB ÚV KSČ dne 9. října 1957, bod 13, Schválení hlavního redaktora *Nové mysli*, s. 4, kádrový posudek – Bohuslav Laštovička.

⁴²² ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*. L–Z, s. 16.

⁴²³ KAPLAN, Karel: *Mocní a bezmocní*, s. 259.

⁴²⁴ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 217, arch. j. 295, schůze PB ÚV KSČ dne 12. května 1959, bod 15, Kádrové změny ve vedení oddělení orgánů státní moci a státní správy a zemědělského odd. ÚV KSČ, s. 5, kádrový posudek – Miloš Hladík.

⁴²⁵ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 30, Návrh některých změn ve funkcích vedoucích tajemníků a tajemníků KV KSČ, 1956, s. 3, kádrový posudek – Miloš Hladík.

V roce 1947 začínal v Chebu jako dělník v závodě Eska, kde se postupně přes pozice pomocného mistra a vedoucího prodejního oddělení propracoval až na místo vedoucího kádrového oddělení. Současně od svého vstupu do KSČ začal svou funkcionářskou dráhu: postupně od roku 1948 zastával funkce člena předsednictva OV KSČ Karlovy Vary, předsedy komise mládeže, předsedy OV ČSM v Chebu a předsedy AV NF v Chebu. V lednu 1951 se stal profesionálním stranickým pracovníkem, jelikož se stal zástupcem vedoucího organizačního oddělení a poté vedoucím kádrového oddělení KV KSČ v Karlových Varech. Tak jako u ostatních generačních soupeřů další Hladíkův postup umocnilo absolvování stranického školení. V letech 1951 až 1952 absolvoval jednoroční kurz na ÚPŠ v Praze. V následujících devíti letech pak zastával vedoucí stranické pozice v západních Čechách: byl instruktorem KV KSČ Karlovy Vary (1952 až 1953), vedoucím tajemníkem OV KSČ Toužim (1953 až 1956), vedoucím oddělení stranických orgánů KV KSČ Karlovy Vary (1956), tajemníkem KV KSČ Karlovy Vary (1956 až 1959), vedoucím tajemníkem KV KSČ Karlovy Vary (1959 až 1960) a nakonec tajemníkem Západočeského KV KSČ (1960 až 1961).⁴²⁶

5.4 Biografický profil vedoucích pracovníků aparátu ÚV KSČ 1957–1961

Roky 1957 až 1961 se ve vedení aparátu ÚV KSČ vyznačily stabilitou personálního uspořádání, na vedoucí pracovní místa nastoupilo devět nových pracovníků. Čtyři z nich se mohli vykázat dlouhodobou stranickou činností včetně zapojení do protinacistického odboje: Bohuslav Laštovička ve Velké Británii, Vladimír Koucký v českém domácím odboji, Alexander Dubček na Slovensku a Jan Havelka pak byl za svou ilegální činnost vězněn. Do drobné ilegální práce se pak měl zapojit i Alois Indra. Kromě Bohuslava Laštovičky byli všichni uvedení ve středním věku, neboť se narodili v rozmezí let 1913 až 1924. Jejich hlavní kvalifikací pro práci v aparátu ÚV KSČ byla předchozí dlouholetá praxe na nižších úrovních stranické hierarchie. Všichni uvedení se už před rokem 1948 zapojili do politického života vykonáváním funkcí v KSČ, ČSM nebo odborech, nejpozději na počátku padesátých let pak už všichni pracovali jako političtí pracovníci v aparátu KSČ, nebo na jiných odpovědných funkcích – Vladimír Koucký v Rudém Právu a Bohuslav Laštovička na ministerstvu národní obrany.

Stejně jako v případě předchozího období může být konstatováno, že při výběru nových vedoucích pracovníků stále nebylo reflektováno kritérium vzdělání. Z devíti nových

⁴²⁶ BÁRTA, Milan a kol.: *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953–1989*, s. 270–271; NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 312, arch. j. 397, schůze PB ÚV KSČ dne 27. června 1961, bod 22, Schválení vedoucího oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ, s. 4.

pracovníků Alexandr Dubček, Vladimír Koucký a Bohuslav Laštovička vysokou školu nedostudovali, Jan Havelka, Josef Třesohlavý a Alois Indra měli maturitu. Tři noví vedoucí pracovníci disponovali základním vzděláním, respektive měli výuční list. V jejich případě tak jedinou formu vyššího teoretického studia představovalo často jen několikaměsíční stranické školení. V tomto směru však byly zvyšovány nároky, jelikož už nepostačovalo absolvování krátkodobého kurzu, ale bylo očekáváno delší studium: Alexandr Dubček s Antonínem Hruškou absolvovali tříletou Vysokou stranickou školu v Moskvě.

Nástup Bohuslava Laštovičky do vedení mezinárodního oddělení ÚV KSČ v roce 1961 byl koncem jedné éry při obsazování vedoucích pozic v aparátu ÚV KSČ. Od této doby už nebyl schválen žádný kádr kominterny, tedy typ stranického funkcionáře, jakými byli Köhler, Baramová, Novotný, Pašek, Souček, Innemann nebo Paleček. Jednalo se o funkcionáře, kteří měli vlastní dělnickou minulost, aktivně pracovali v KSČ už v období první republiky, studovali na Mezinárodní leninské škole v Moskvě, zapojili se do protinacistického odboje, byli vězněni v koncentračních táborech a podíleli se na komunistickém mocenském vítězství v únoru 1948. Po třinácti letech však už tyto zkušenosti nepředstavovaly základní předpoklad pro výkon nejvyšších stranických funkcí, respektive se reservoár těchto kádrů vyčerpal. Od roku 1961 tak na vedoucí pozice v aparátu ÚV KSČ nastupovali už pouze zástupci poválečné stranické generace, tedy (výhradně) muži narození po roce 1920, kteří do KSČ vstoupili až po skončení druhé světové války, nejpozději pak do února 1948. V období let 1945 až 1948 pak většinově začali svojí aktivní politickou kariéru. Biografický přehled nových vedoucích pracovníků v aparátu ÚV KSČ shrnuje následující tabulka.

	Nar.	KSČ	1939–1945	vzdělání	povolání	stranické školení
M. Krupička	1922	1945	-	vyučen	kameník	osmnáctiměsíční VŠŠ
J. Třesohlavý	1921	1946	-	maturita	úředník	pětiměsíční ÚPŠ
A. Hruška	1920	1946	tot. nasazen	vyučen	sklenář	VŠŠ při ÚV KSSS
V. Koucký	1920	1938	dom. odboj	VŠ (ned.)	novinář	-
J. Havelka	1913	1939	vězněn	maturita	úředník	šestiměsíční ÚPŠ
A. Indra	1921	1939	ileg. činnost	maturita	úředník	roční ÚPŠ
A. Dubček	1921	1939	SNP	VŠ (ned.)	soustružník	VŠŠ při ÚV KSSS
M. Hladík	1924	1945	tot. nasazen	vyučen	prodavač	roční ÚPŠ
B. Laštovička	1905	1931	zahraniční odboj	VŠ (ned.)	voják, novinář	-

Tabulka 15 – Noví vedoucí pracovníci aparátu ÚV KSČ, 1957–1961

Na konci roku 1961 tak vedení aparátu ÚV KSČ představovalo dvacet osob: šest tajemníků a čtrnáct vedoucích oddělení ÚV KSČ. Jejich základní biografické údaje poskytuje následující tabulka.

	Nar.	KSČ	1939–1945	vzdělání	povolání	stranické školení
A. Novotný	1904	1921	Mauthausen	vyučen	st. zámečnick	čtyřměsíční ÚPŠ
V. Koucký	1920	1938	dom. odboj	VŠ (ned.)	novinář	-
B. Köhler	1900	1921	zahr. odboj	měš. škola	dělník	MLS v Moskvě
J. Hendrych	1913	1934	Mauthausen	VŠ (ned.)	novinář	-
A. Dubček	1921	1939	SNP	VŠ (ned.)	soustružník	VŠŠ ÚV KSSS
V. Slavík	1920	1945	-	střední	novinář	šestměsíční ÚPŠ
M. Pastyřík	1912	1933	ileg. činnost	vyučen	typograf	čtyřměsíční ÚPŠ
J. Salga	1913	1945	-	vyučen	dělník	čtyřměsíční ÚPŠ
M. Hladík	1924	1945	tot. nasazen	vyučen	prodavač	roční ÚPŠ
Z. Urban	1921	1939	ileg. činnost	střední	úředník	VŠŠ ÚV KSSS
A. Indra	1921	1939	ileg. činnost	střední	úředník	roční ÚPŠ
J. Havelka	1913	1939	vězněn	střední	úředník	šestměsíční ÚPŠ
V. Uhlíř	1914	1932	vězněn	-	zedník	šestměsíční ÚPŠ
J. Piller	1922	1945	-	vyučen	soustružník	dvouletá VŠŠ
M. Krupička	1922	1945	-	vyučen	kameník	osmnáctiměsíční VŠŠ
A. Hruška	1920	1946	tot. nasazen	vyučen	sklenář	VŠŠ ÚV KSSS
B. Laštovička	1905	1931	zahr. odboj	VŠ (ned.)	voják, novinář	-
M. Mamula	1921	1945	-	střední	technik	roční ÚPŠ
A. Faltýnek	1912	1945	-	-	účetní	-
J. Svoboda	1922	1939	ileg. činnost	vyučen	optik	-

Tabulka 16 – Biografické údaje vedoucích pracovníků aparátu ÚV KSČ, prosinec 1961

Z dostupných údajů zřetelně vyplývá, že klíčovým předpokladem pro výkon vedoucí pozice v aparátu ÚV KSČ do počátku šedesátých let byla především dlouhodobá praxe ve stranických strukturách, tedy ve volených funkcích a ve stranickém aparátu. Většinu si stále udržovali ti straníci, kteří byli v KSČ už před rokem 1945: šest osob vstoupilo do strany v období první republiky, dalších šest pak v období let 1938 až 1939, čtyři osoby byly za svou

účast v protinacistickém boji vězněny. Ostatní pak kvůli svému věku stranickou kariéru před druhou světovou válkou už nestihli, ale aktivně se zapojili do politické činnosti bezprostředně po roce 1945. V roce 1961 tak měli všichni vedoucí pracovníci aparátu ÚV KSČ za sebou minimálně deset let aktivní funkcionářské a aparátnické kariéry. Často přitom prokázali pevnou loajalitu aktuální stranické linii, ať už se jednalo o bolševizaci ve třicátých letech, odhalování údajných spiklenců na počátku padesátých let nebo boj proti takzvanému revizionismu po roce 1956.

Současně je však nutné zdůraznit, že dlouholeté stranické zkušenosti, respektive schopnost stoupat ve stranické hierarchii, byly u těchto funkcionářů často jejich jedinou kvalifikací. Antonín Novotný, Jiří Hendrych nebo Bruno Köhler za posledních více než třicet let svého života žádnou jinou než stranickou práci nevykonávali. Stejně tak i v případě mladších aparátčků platilo, že aktivní zaměstnání mimo stranické struktury vykonávali jen krátkou dobu, jelikož se jako velmi mladí stali profesionálními stranickými pracovníky, například Drahomír Kolder ve dvaceti letech. V případě dvaceti osob ve vedení ústředního stranického aparátu na konci roku 1961 také platí, že nikdo z nich neměl žádnou zkušenost s vedoucí hospodářskou funkcí, stejně tak nikdo neměl hlubší ekonomické vzdělání. Z hlediska vzdělání absolvovalo devět osob střední školu, žádný vedoucí pracovník nevystudoval nestranickou vysokou školu. Většina vedoucích pracovníků aparátu na konci roku 1961 disponovala jen základním vzděláním nebo výučním listem, které bylo doplněno několikaměsíčním studiem na Ústřední politické škole, respektive Vysoké stranické škole při ÚV KSČ. Pokud se zaměříme na kritérium stranického vzdělání, pak byli ve vedení aparátu čtyři muži vyškolení v Moskvě, přičemž Bruno Köhler byl posledním absolventem Mezinárodní leninské školy, ostatní tři absolvovali už tříletou Vysokou stranickou školu při ÚV KSSS.

5.5 Mocenský konflikt Antonína Novotného a Rudolfa Baráka

Z dosavadního výkladu vyplývá, že se na konci padesátých let Antonín Novotný ocitl na absolutním mocenském vrcholu. V roce 1957 byl zvolen prezidentem, v roce 1958 se mu podařilo zvolit politické byro přesně podle jeho představ, v roce 1959 pak jednoznačně dominoval ve sporu s Viliamem Širokým. Přesto jej však na počátku šedesátých let čekal další konflikt, který dodnes vzbuzuje zájem historiků. Jednalo se o spor s ministrem vnitra Rudolfem Barákem. Celý konflikt byl paradoxní především z toho pohledu, že až do jeho počátku byli Antonín Novotný a Rudolf Barák blízkými politickými spojenci. Oba dva zaznamenali na počátku padesátých let strmý vzestup politické kariéry. Barák se stal v roce 1951 předsedou

krajského národního výboru v Brně, následující rok byl na celostátní konferenci KSČ zvolen za kandidáta ÚV KSČ. V březnu 1953 se stal náměstkem předsedy vlády a v září 1953 ministrem vnitra. V červnu 1954 se stal členem politického byra ÚV KSČ.⁴²⁷

Z pohledu Antonína Novotného si Barák vedl ve funkcích velmi dobře a ve většině případů dokázal splnit zadané úkoly, ať už se jednalo o dokončení politických procesů s komunistickými funkcionáři, zajištění kontroly nad bezpečnostními složkami nebo předsednictví v „rehabilitační“ komisi. Jak bylo ukázáno na příkladu únosu Imricha Suckého, dokázali spolu Novotný s Barákem spolupracovat i na přísně tajných akcích, o kterých ostatní členové stranického vedení patrně neměli žádné informace. Pro Novotného byla nejdůležitější právě ta skutečnost, že Barák jako ministr vnitra nebral za svého nadřízeného předsedu vlády Viliama Širokého, ale prvního tajemníka ústředního výboru. Novotný tak měl prostřednictvím Baráka pod svou kontrolou bezpečnostní složky, přičemž jak bylo uvedeno v souvislosti s únosem Suckého, neváhal ve vnitrostranickém konfliktu využít jejich služeb proti svým oponentům. Až do konce padesátých let tak Novotný a Barák nesporně byli blízkými spolupracovníky.

Politický pád Rudolfa Baráka začal na jednání politického byra ÚV KSČ 17. června 1961, kdy byl na návrh Novotného odvolán z funkce ministra vnitra. Vzhledem k tomu, že se jednalo o ústně podaný návrh, neexistuje k němu žádný podkladový materiál, stejně tak není k dispozici žádný stenografický zápis. K dispozici tak máme pouze strohý text přijatého usnesení, tedy že politické byro schválilo Barákovo odvolání z funkce ministra a že schválilo jeho jmenování do funkce předsedy vládní komise pro národní výbory.⁴²⁸ Novým ministrem vnitra se stal dosavadní ministr zemědělství Lubomír Štrougal.

Důvody odvolání a další Barákovy osudy jsou předmětem řady spekulací. Podle první verze chtěl ambiciózní Rudolf Barák usednout na Novotného pozici, přecenil však své síly a byl poražen.⁴²⁹ Podle jiné verze byl spor Novotného s Barákem jen odrazem sporů v sovětském vedení, tedy že snad část sovětského vedení (či sovětských tajných služeb) chtěla otestovat Chruščovovu sílu sesazením jeho politického spojence, tedy Novotného.⁴³⁰ Třetí verze udává, že měl Barák disponovat kompromitujícími materiály na Novotného, které snad měly

⁴²⁷ KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1998. Ministři a jejich náměstci*, s. 45.

⁴²⁸ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 310, arch. j. 395, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 17. června 1961, s. 3.

⁴²⁹ KAPLAN, Karel: *Mocní a bezmocní*, s. 230.

⁴³⁰ Tamtéž, s. 230.

dokazovat jeho konfidentství v období druhé světové války.⁴³¹ Podle čtvrté verze o žádný politický spor nešlo a Barák byl odsouzen kvůli finančním defraudacím.

Nejlépeším způsobem, jak rozplést údajnou záhadu Barákova pádu, je postupovat přísně chronologicky. V první řadě zde platí, že až do poloviny roku 1961 neexistuje žádný doklad o možných sporech mezi Novotným a Barákem. Neexistuje jediný záznam z diskuzí na jednání politického byra, na kterém by Barák Novotnému výrazně oponoval, nebo předkládal k jednání vlastní proreformní materiály. Současně přitom platí, že s Barákovým působením ve funkci ministra vnitra nebylo stranické nejvyšší vedení od konce padesátých let příliš spokojené. Své největší odpůrce měl Barák hlavně mezi pracovníky stranického aparátu. Barák totiž byl členem politického byra a díky tomu si obdobně jako před ním Čepička na ministerstvu národní obrany dovoľoval ignorovat snahu branného a bezpečnostního oddělení ÚV KSČ podílet se na řízení ministerstva.⁴³² Nový ministr vnitra Štrougal tak ihned po svém nástupu do funkce uskutečnil řadu organizačních a personálních změn, kterými ministerstvo vnitra (a tím i Státní bezpečnost) podřídil mnohem silnější kontrole ze strany stranických orgánů.⁴³³ Můžeme se domnívat, že právě snaha posílit stranické vedení nad ministerstvem vnitra a bezpečnostními složkami byla hlavním důvodem odvolání Baráka z funkce ministra.

Nástup Lubomíra Štrougala do vedení resortu však přinesl neočekávaný efekt, neboť začaly na povrch vyplouvat závažné finanční nesrovnalosti.⁴³⁴ Ve druhé polovině roku 1961 tak bylo na základě výpovědi zástupce náčelníka I. správy ministerstva vnitra (tj. zahraniční rozvědky) zahájeno vyšetřování. Zástupce náčelníka rozvědky totiž ohlásil novému ministru vnitra Štrougalovi, že od Baráka při jeho odchodu z funkce převzal neevidované valuty. Byla tak vytvořena inspekční komise ministerstva, kterou vedl náměstek ministra Jindřich Kotal, tedy jeden z nejbližších Novotného spojenců. Kotalova komise ukončila své šetření v prosinci 1961, podrobná zpráva byla předána členům politického byra 11. ledna 1962. V předložené zprávě byl Barák obviněn z finančních machinací, mimo jiné měla na ministerstvu vnitra chybět částka 924 541 devizových korun a 765 000 Kčs.⁴³⁵

Na základě zprávy bylo vypracováno třináct otázek, na které měl bývalý ministr vnitra odpovědět. Barák toho však nebyl ihned na jednání politického byra schopen a vzal si lhůtu do

⁴³¹ Tamtéž, s. 231.

⁴³² TOMEK, Prokop: *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*, s. 69–70.

⁴³³ KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1998. Ministři a jejich náměstci*, s. 19.

⁴³⁴ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*, s. 147.

⁴³⁵ NA, f. Politické byro 1954–1962, sv. 334, arch. j. 426, schůze PB ÚV KSČ dne 23. ledna 1962, Zpráva o finančních machinacích na ministerstvu vnitra; KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1998. Ministři a jejich náměstci*, s. 47.

15. ledna 1962.⁴³⁶ Barák v době šetření nečekal pasivně na výsledek šetření, ale snažil se přes své spojence získat co nejvíce informací, například od pracovníka předsednictva vlády Jiřího Součka.⁴³⁷ Posléze skutečně 15. ledna 1962 odeslal Barák stranickému vedení svou odpověď, za týden dne 23. ledna proběhlo velmi bouřlivé zasedání politického byra. Jeho výsledkem bylo vytvoření stranické vyšetřovací komise ve složení: vedoucí Jiří Hendrych, členové Jaromír Dolanský, Miroslav Mamula, Lubomír Štrougal, Jiří Salga, Jan Piller, Jindřich Kotal a Lubomír Procházka. Ještě 23. ledna 1962 byla provedena bezpečnostní realizace. Objekty ministerstva vnitra dokonce byly střeženy, protože měla dle Prokopa Tomka existovat obava, aby se na ministerstvu či Státní bezpečnosti nemohlo zformovat paralelní vedení podporující Baráka. Byl také otevřen trezor Barákova sekretáře Vlastimila Jenyše na úřadu předsednictva vlády, ve kterém byly nalezeny hledané peníze.⁴³⁸

Nalezení peněz v trezoru mělo Antonína Novotného neuvěřitelným způsobem rozčítit, sám Barák k tomu napsal: „*Peníze se tedy našly a sekretáře s. Novotný dal na místě okamžitě zatknout. Soudruh Novotný byl, když se valuty našly, strašně rozčilen, na mě řval, že mě dá prokurátorovi, nařídil hned u mě domovní prohlídku [...]*“⁴³⁹. Podle dalšího záznamu se měl Novotný rozčilovat, že „*světové dělnické hnutí zažilo různé zrady a zklamání, ale aby se dopustil krádeže člen politbyra, to ještě nezažilo.*“⁴⁴⁰ Hned následujícího dne 24. ledna byl Rudolf Barák odvolán z funkce náměstka předsedy vlády, dne 30. ledna byl zatčen a nakonec na zasedání ÚV KSČ ve dnech 6. až 7. února 1962 zbaven funkcí člena politického byra i pléna ÚV KSČ. Barákův případ byl uzavřen rozsudkem Vyššího vojenského soudu v Příbrami, který jej 19. dubna 1962 odsoudil pro trestné činy sabotáže a rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví k trestu odnětí svobody na patnáct let, ztrátě čestných titulů a vyznamenání, vojenské hodnosti a propadnutí celého jmění.⁴⁴¹

O věrohodnosti celého Barákova případu, tak jak byl popsán, svědčí skutečnost, že Novotný nebo Štrougal v pozdějších letech žádným způsobem svou verzi nijak neměnili, naopak stále vypovídali to samé, tedy že Barákův případ byl záležitostí finančních machinací. Novotný se tak vyjadřoval i ve svém soukromí, například v roce 1968 při rozhovoru se svým dávným přítelem a spoluvězněm z koncentračního tábora. Během jejich rozhovoru se měl Antonín Novotný dlouze věnovat Barákově aféře, která v té době rezonovala veřejným děním,

⁴³⁶ TOMEK, Prokop: *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*. Praha, Vyšehrad 2009, s. 115–116.

⁴³⁷ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 16, arch. j. 27, schůze SÚV KSČ dne 2. října 1963, bod 12, Návrhy Ústřední kontrolní a revizní komise, s. 5–6.

⁴³⁸ TOMEK, Prokop: *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*, s. 118–120.

⁴³⁹ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*, s. 159.

⁴⁴⁰ TOMEK, Prokop: *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*, s. 120.

⁴⁴¹ KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1998. Ministři a jejich náměstci*, s. 47.

přičemž měl Novotný rezolutně odmítat možnost, že by za politickým pádem a zatčením bývalého ministra vnitra bylo cokoliv jiného než defraudace státních peněz.⁴⁴²

Byl to naopak právě Rudolf Barák, který ihned po svém uvěznění začal svůj politický pád interpretovat nejrůznějšími způsoby a postupem času přidával další a další atraktivní verze. S první teorií přišel Rudolf Barák hned po svém zatčení. Z vězení napsal dopis sovětskému velvyslanci, ve kterém se snažil své zatčení interpretovat jako provokaci proti své osobě. V průběhu vyšetřování přišel s druhou verzí obhajoby, kdy se snažil zcela nesmyslně argumentovat, že se údajně uvažovalo o převedení rozvědky z pravomoci ministerstva vnitra pod úřad předsednictva vlády a že z toho důvodu on převedl patřičný finanční obnos na úřad vlády. Tato obhajoba byla samozřejmě zcela absurdní a vůbec nemohla obstát. Během soudního procesu v dubnu 1962 se tak Barák ke své vině v rozsahu obžaloby přiznal a na svou obhajobu uváděl, že chtěl finančně zabezpečit rodinu. V průběhu soudního líčení mělo být prokázáno, že Rudolf Barák defraudoval státní peníze nejpozději od roku 1959,⁴⁴³ tedy od chvíle, kdy měl s Antonínem Novotným poprvé mluvit o svém možném odchodu z pozice ministra vnitra.⁴⁴⁴ Ačkoliv Barákův případ vzbudil mimořádný zájem veřejnosti, za krátkou dobu zájem o jeho osobu upadl do zapomnění.⁴⁴⁵

Znovu se dostal Barák do středu veřejné pozornosti v průběhu pražského jara 1968, kdy přišel s řadou senzačních odhalení, kterými se mu podařilo úspěšně zatemnit skutečnou podstatu svého odsouzení. Začal se totiž veřejně prezentovat jako důsledný Novotného protivník a současně jako reformátor. Barák v tomto směru tvrdil, že chtěl provést demokratizační reformy už na počátku šedesátých let, Novotný však s ním neměl souhlasit a nechal jej proto uvěznit.⁴⁴⁶ Tato verze byla zcela nevěrohodná, protože neexistuje jediný doklad o tom, že by se Barák v období svého působení v nejvyšších stranických orgánech někdy pokoušel o liberálnější politiku. Naopak, Barákova bilance je v tomto směru spíše opačná. Zaprvé, ve funkci ministra vnitra nechal uskutečnit několik politických procesů. Zadruhé, ve vedení ministerstva vnitra a Státní bezpečnosti nechal dále působit osoby, jež měly zásadní podíl na rozsáhlých perzekucích. Zatřetí, rehabilitační komise pod jeho vedením zamezila sebemenší nápravě křivd nespravedlivě odsouzených. Začtvrté, Státní bezpečnost nadále represivně postupovala proti širokým vrstvám společnosti.

⁴⁴² KAMIŇSKI, Łukasz: Nedoručený odkaz. Správa Antonína Novotného z augusta 1968 o udalostiach Pražskej jari. *Pamäť národa*, roč. 1, č. 3 (2005), s. 33–37.

⁴⁴³ TOMEK, Prokop: *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*, s. 120.

⁴⁴⁴ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*, s. 145.

⁴⁴⁵ TOMEK, Prokop: *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*, s. 133.

⁴⁴⁶ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*, s. 169–170.

Další způsobem Barákovy obhajoby bylo odvolávání se na sovětské přátele. Jednak udával, že mu měli sovětští představitelé navrhnout, aby vystoupil s veřejnou kritikou Novotného, a dokonce mu měli dát pro tento účel připravený projev, který měl obsahovat osmnáct základních bodů kritiky.⁴⁴⁷ Barák se tedy snažil argumentovat, že jeho konflikt s Novotným měl mezinárodní souvislosti, že jednal ve shodě s Moskvou a že určitá část sovětských tajných služeb chtěla neschopného Novotného odstavit a na jeho místo dosadit schopného Baráka. Dále pak pro podporu svých tvrzení udával, že jej ve vyšetřovací vazbě v roce 1962 měl osobně navštívit a podpořit sovětský poradce na ministerstvu vnitra generál Fotij Vasilijevič Pešechonov. Tuto sovětsko-zpravodajskou teorii přesvědčivě vyvrátil Prokop Tomek, podle kterého to byl spíše Barák, kdo se po svém zatčení snažil odvolávat na své sovětské přátele, aniž by oni pro něj cokoliv učinili. Navíc údajný návštěvník v Barákově cele Pešechonov byl v únoru 1962 už tři roky po smrti.⁴⁴⁸

Poslední Barákovou verzí pak byla existence údajných kompromitujících materiálů, které měl dostat (opět) od sovětských přátel. Tyto dokumenty měly údajně dokazovat, že Antonín Novotný a jeho další nejbližší spolupracovníci kolaborovali s nacisty. Konkrétně se mělo jednat o Vladimíra Kouckého, Karla Mesteka, Rudolfa Strehaje, Jiřího Hendrycha a Ladislava Kopřivu.⁴⁴⁹ Jak ale uvádí Karel Kaplan, toto Barákově tvrzení bylo opět zcela nepodložené. Zaprvé, kompromitující materiály nikdo nikdy neviděl. Zadruhé, ministerstvo vnitra v roce 1956 převzalo archivní materiály z NDR, ale pouze dokumenty provenience soudů a ministerstva spravedlnosti, ve kterých o údajném konfidentství nemohla být žádná zmínka.⁴⁵⁰

Pokud tedy máme uzavřít Barákův případ, pak ze všech výše uvedených faktů vyplývá, že jediným skutečným důvodem Barákova politického pádu byly finanční defraudace. Pokud bychom měli najít politické pozadí sporů, tak to se týkalo otázky stranického dohledu nad ministerstvem vnitra, kterému pravděpodobně Barák bránil, a byl kvůli tomu v červnu 1961 odvolán z funkce ministra vnitra. Nadále však zůstal v politických funkcích a jeho zatčení bylo způsobeno výhradně nepolitickými důvody. Musíme však současně souhlasit s Karlem Kaplanem, že vyšetřování případu i soudní řízení nesly znaky politického procesu, protože o zásadních záležitostech rozhodovaly politické orgány.⁴⁵¹ Původní vyšetřování vedla komise pod vedením Jindřicha Kotala, náměstka ministra vnitra a současně blízkého spolupracovníka Antonína Novotného. Poté vyšetřování a soudní proces dozorovala stranická komise pod vedením Jiřího Hendrycha.

⁴⁴⁷ Tamtéž, s. 170–171.

⁴⁴⁸ TOMEK, Prokop: *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*, s. 112–113.

⁴⁴⁹ TOMEK, Prokop: *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*, s. 111.

⁴⁵⁰ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*, s. 144.

⁴⁵¹ Tamtéž, s. 174

Z hlediska tématu práce Barákův případ ukazuje jeden základní závěr: Antonín Novotný byl v té době na absolutním mocenském vrcholu. Měl pod svým vedením jak volené stranické orgány, tak také aparát. Současně přitom platí, že právě KSČ získala v mocenské hierarchii nezpochybnitelnou vedoucí úlohu, se kterou se ministerstva, státní úřady, Státní bezpečnost nebo soudní moc nemohly rovnat. I když důvodem odsouzení Rudolfa Baráka nebyly politické důvody, nakonec jeho politický pád do značné míry umožnil plné mocenské podřízení ministerstva vnitra a bezpečnostních složek pod kontrolu stranických orgánů a aparátu. Od Barákova pádu se už nikdy žádný ministr vnitra nestal členem stranického předsednictva. Až do konce komunistického režimu v roce 1989 se bezpečnostní složky nikdy netěšily takovému výlučnému postavení, jakého dosáhly právě za éry Rudolfa Baráka. I proto se stal pro některé pracovníky Státní bezpečnosti doslova legendou.⁴⁵²

⁴⁵² Na mysli máme samozřejmě Josefa Frolíka a jeho špionážní bestseller *Špion vypovídá*.

6. Politická krize (1962–1963)

Komunistický režim se na počátku šedesátých let dostal do politické krize, i když paradoxně z hlediska mocenského postavení byl Antonín Novotný (a s ním stranický aparát) na úplném mocenském vrcholu. Pokud však mluvíme o krizi, pak tím máme na mysli především tu skutečnost, že se před Novotným a dalšími členy politického vedení objevily problémy, které tyto funkcionáři nebyli schopni řešit, respektive odmítali přiznat jejich relevanci. Antonín Novotný a ostatní členové politického vedení se v té době snažili sami sebe přesvědčit, že komunistický režim žádné systémové problémy nemá, že hlavní cíle, kvůli kterým se KSČ chopila moci a které od ní společnost očekává, tedy život v míru, stabilní hospodářský růst, život bez rizika nezaměstnanosti a se sociálními jistotami, jsou naplněny. Jestliže bylo podle politického vedení vše v pořádku, pak bylo v tomto směru uvažování logické, že zdroje společenských nebo kulturních problémů byly spatřovány mimo vlastní systém. Podle mínění stranických špiček byly společenské neduhy jako alkoholismus, absentérství, korupce či kriminalita pozůstatky bývalého kapitalistického uspořádání, revoltující mládež a kulturní pracovníci pak měli být pod vlivem západní propagandy.

Klíčovým argumentem politického diskurzu se od počátku šesté dekády dvacátého století stávalo blížící se vybudování komunismu. Pohled do budoucnosti komunistickému vedení poskytoval jisté alibi, jelikož tak mohla být bagatelizována minulost i závažné soudobé hospodářské a společenské problémy. Velmi trefně tento politický styl Novotného vedení charakterizoval Luděk Vacín, podle kterého se „*minulost kritizovala-nekritizovala, politika měnila-neměnila, [...] následky zakladatelského období [se] řešily-neřešily*“.⁴⁵³ V tomto směru se způsob vlády vyvinul až ve svébytný alibismus, který se vyznačoval neschopností postavit se k řešeným otázkám čelem, hledat opravdové příčiny problémů a přijmout skutečná řešení. Současně přitom vedení KSČ trvalo na tom, že politické rozhodování patří do výlučné kompetence nejvyšších stranických orgánů (pléna, předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ), do které nesmí žádné jiné instituce vstupovat.

Názorným příkladem stylu vládnutí byl způsob bagatelizace stalinské historie. Jakákoliv možná kritika období po roce 1948 byla přehlížena s tím, že se možná udály dílčí deformace, ale jinak mělo být socialistické budování v pořádku. Z toho vyplýval i přístup k vykonstruovaným politickým procesům s komunistickými funkcionáři. Všichni přeživší komunisté byli z vězení sice postupně propuštěni, současně ale stranické vedení odmítalo

⁴⁵³ VACÍN, Luděk: *Od „poutního místa“ k zařízení, které „neodpovídá cítění našeho lidu“: proměny postoje KSČ k mauzoleu K. Gottwalda v letech destalinizace*. In: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.): *Československo v letech 1954–1962*, s. 437.

připustit, že jejich perzekuce byla neoprávněná. Maximálně bylo připouštěno, že mohlo dojít k jednotlivým omylům. Obdobným způsobem se politické vedení KSČ snažilo řešit otázku kultu osobnosti, kterou se Novotný od roku 1956 snažil bagatelizovat vysvětlením, že kult osobnosti znamenal nepřiměřené vyzdvihování zásluh vedoucích funkcionářů nebo pojmenovávání veřejných míst a továren po žijících osobnostech. Novotný tak nechtěl či nedokázal připustit, že pro většinu společnosti, straníků i nestraníků, kult osobnosti znamenal období masové represe.

Svéhlavým způsobem se stranické vedení vypořádalo s druhou vlnou destalinizace, kterou v Sovětském svazu v říjnu 1961 zahájil na XXII. sjezdu KSSS Chruščov. Vedení KSČ totiž svůj politický kurz žádným výrazným způsobem nezměnilo, jediným vážně reflektovaným problémem tak bylo vypořádání se dvěma nejviditelnějšími symboly stalinismu, tedy s pomníkem Stalina na Letné a s Gottwaldovým mauzoleem na Vítkově. Stranické vedení zvolilo osvědčený způsob bagatelizace celého problému. Předsednictvo se usneslo, že odstraněním Stalinova pomníku z Letné je následován příklad Sovětského svazu, kde také byly odstraňovány Stalinovy sochy. V případě mauzolea Klementa Gottwalda bylo rozhodnuto, že se jeho nabalzamované tělo rozkládá (což nebyla pravda⁴⁵⁴), že je provoz příliš drahý, že opadáva zájem návštěvníků a že nakonec i z hlediska národních zvyklostí bude lepší, aby bylo tělo zpopelněno.⁴⁵⁵ Veřejnost byla o obou akcích informována v Rudém právu ve formě usnesení ÚV KSČ, které jejich uskutečnění oznamovalo, ale nijak dále nevysvětlovalo.⁴⁵⁶ Pouze ke zbourání Stalinova pomníku byla v pražských stranických organizacích provedena vnitrostranická diskuze, která na celé záležitosti nic nezměnila. Megalomanský pomník na Letné tak byl odstřelen, všechny ostatní Stalinovy sochy či pomníky v tichosti odstraněny, Gottwaldovo tělo zpopelněno. Vedení KSČ v čele s Antonínem Novotným se poté snažilo samo sebe přesvědčit, že tím byla otázka kultu osobnosti definitivně vyřešena.

⁴⁵⁴ VACÍN, Luděk: Náš pracující lid nedal setlíti tělu Klementa Gottwalda – příspěvek k dějinám pražského mauzolea. *Securitas Imperii*, sv. 21 (2012/2), s. 106–107.

⁴⁵⁵ Antonín Novotný k tomu na plénu ÚV KSČ pronesl dne 15. listopadu 1961: „Myslím, že tento způsob vystavování ostatků zasloužilého stranického představitele neodpovídá tradicím a citění našeho lidu. [...] Skutečnost je taková, že s návštěvností mauzolea jsou potíže a že ji vlastně musíme přímo organizovat. Dále to jsou i miliónové náklady, jichž si každoročně vyžádá udržování nynějšího sarkofágu s tělem. Soudruzi, denně tam jsou 4 lékaři a 12 lidí z obrany. Sám náklad 78 miliónů Kčs. Každý rok se to musí obnovovat, spousta strojů pracuje, moucha tam nesmí přijít, jinak je konec. Myslím, že to doopravdy není třeba, že je to také poplatné kultu osobnosti, u nás to není v tradicích, je to také proti tradicím lidu.“ VACÍN, Luděk: Náš pracující lid nedal setlíti tělu Klementa Gottwalda – příspěvek k dějinám pražského mauzolea, s. 106.

⁴⁵⁶ „Odstranit pomník J. V. Stalina v Praze [...] K rozhodnutí, jak využít toto místo nechat vyslovit stranické orgány a organizace spolu s pracujícími Prahy. Ve stejném smyslu učiní opatření i krajské a okresní výbory v místech, kde byly postaveny pomníky J. V. Stalina. Zabezpečit, aby byly prozkoumány názvy ulic, podniků atd., které nesou Stalinovo jméno [...] Ve vhodnou dobu řešit také uložení ostatků K. Gottwalda na Vítkově, aby to bylo v souladu s leninským chápáním úlohy osobnosti a kolektivnosti vedení.“ In: Usnesení ústředního výboru KSČ ke zprávě z XXII. sjezdu KSSS a závěrům pro práci strany. *Rudé právo*, 21. listopad 1961, roč. 42, č. 324, s. 1.

To však samozřejmě nebyla pravda a za chvíli mělo vedení KSČ kult osobnosti na programu jednání znovu, jelikož znovuotevření politických procesů a provedení rehabilitace nespravedlivě odsouzených Novotnému důrazně doporučoval Chruščov.⁴⁵⁷ Z nejvyššího vedení tím byli v ohrožení především Karol Bacílek, Jaromír Dolanský, Viliam Široký a Novotný, kteří v letech 1951 až 1954 byli členy politického sekretariátu, v té době nejvyššího stranického orgánu. Ostatní členové tehdejšího vedení už byli po smrti (Gottwald, Kopecký, Slánský a Zápotocký), nebo mimo vysokou politiku (Čepička). Na podzim 1962 tak bylo rozhodnuto o vytvoření nové rehabilitační komise.⁴⁵⁸ Vzhledem k tomu, že byl do čela komise postaven tajemník ÚV KSČ Drahomír Kolder, byla tato komise označována jako Kolderova.

V průběhu nového kola stranické rehabilitace se Novotnému a Dolanskému podařilo nepřipustit jakékoliv obvinění vůči sobě především díky tomu, že žádné relevantní důkazy o jejich angažmá při přípravě politických procesů neexistovaly. Podařilo se jim tak uspět s argumentací, že se na politických procesech nijak nepodíleli, že role politického sekretariátu ÚV KSČ byla jen formální, že ve skutečnosti o všem rozhodovali Gottwald, Slánský, Zápotocký a Čepička, případně Bacílek, Široký a Kopřiva. Ze stávajících členů stranického vedení v roce 1963 se oproti Novotnému a Dolanskému v mnohem horší pozici nacházeli Karol Bacílek, Pavol David, Bruno Köhler a Viliam Široký, o jejichž aktivní účasti na politických procesech nemohlo být pochyb. Otevření politických procesů tak přímo ohrožovalo stabilitu nejvyššího stranického vedení, protože všichni čtyři patřili mezi nejvyšší stranickou elitu. Případná rehabilitace nespravedlivě odsouzených nakonec ale mohla ohrozit Novotného v případě, pokud by se ukázalo, že on jako první tajemník ÚV KSČ rehabilitaci nespravedlivě odsouzených bránil. Z hlediska politické stability tak bylo klíčové, zda se stranickému vedení v čele s Novotným podaří politické procesy komplexně vysvětlit, protože se ukazovalo, že už nebude možné svalit veškerou vinu na Slánského, ale že bude nutné osvětlit úlohu dalších vedoucích funkcionářů včetně Klementa Gottwalda.

Pro rehabilitaci bývalých komunistických funkcionářů odsouzených v padesátých letech ve vykonstruovaných politických procesech bylo klíčové zasedání pléna ÚV KSČ ve dnech 3. a 4. dubna 1963. Na tomto jednání představila Kolderova komise výsledek své práce, který však byl opět rozpačitý. Na jedné straně bylo sice jednoznačně oznámeno, že politické procesy s komunistickými funkcionáři včetně procesu se Slánským byly vykonstruované. Z hlediska soudních rozsudků tak byli Slánský a další funkcionáři zbaveni viny, což posléze

⁴⁵⁷ DURMAN, Karel: *Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964–1991*. Praha, Karolinum 1998, s. 73.

⁴⁵⁸ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 363, arch. j. 455, schůze PB ÚV KSČ ze dne 11. září 1962, bod 11, Postup komise ÚV KSČ pro prošetření nejdůležitějších politických procesů proti osobám, které zastávaly významné politické funkce.

otevřelo cestu k soudnímu očištění dalších odsouzených. Současné však na druhé straně nebyla provedena jejich úplná politická rehabilitace, protože podle nadále platného výkladu politických procesů právě Slánský a jeho nejbližší spolupracovníci (Šling, Šváb, Reicin a Švermová) zaváděli do strany a bezpečnosti nesprávné pracovní metody, a tedy že právě oni nesou za politické procesy největší odpovědnost. Současné však byl rozsah viníků rozšířen, a to zaprvé na funkcionáře, kteří už byli mrtví (Gottwald, Zápotocký, Kopecký), nebo na ty, kteří už byli dříve odejiti z vysoké politiky (Čepička, Kopřiva, Bareš). Většina obětí politických procesů tak byla nadále považována za hlavní viníky a jejich soudní rehabilitaci tak nenásledovala rehabilitace politická.⁴⁵⁹

Aktualizovaný výklad politických procesů byl nadále mimořádně vstřícný k Antonínu Novotnému, v žádném ohledu nebyl s politickými procesy spojován jako jejich spolutvůrce. Naopak právě jeho nástup do vedoucích funkcí byl interpretován jako zlom, kdy byla vnitrostranická represe ukončena. Vůbec tak nebyla reflektována skutečnost, že Novotný nenastoupil do vedení v roce 1954, ale už v roce 1951. Jeho jediný problém tak představovala otázka, proč byla soudní rehabilitace nespravedlivě odsouzených tak dlouho odkládána. I v tomto směru se nakonec Novotnému podařilo očistit své jméno, jelikož veškerou odpovědnost za (ne)rehabilitaci svedl na Rudolfa Baráka, který byl tehdy čerstvě odsouzen za kriminální delikty. Znovuotevření otázky politických procesů v roce 1963 se tak podařilo Novotnému ustát. Zpráva Kolderovy komise tak nakonec znamenala politický pád pro Karola Bacílka, Pavola Davida a Bruno Köhlera. Především na Slovensku vyvolaly závěry stranické rehabilitace velkou nespokojenost, protože nebyli plně rehabilitováni takzvaní slovenští buržoazní nacionalisté Gustáv Husák, Laco Novomeský, Ivan Horváth, Daniel Okáli a Ladislav Holdoš. Nakonec tak byla pro tento případ vytvořena nová rehabilitační komise, nazývaná Barnabitská. Na základě výsledků její práce byli buržoazní nacionalisté i stranicky rehabilitováni, naopak z politiky musel odejít i Viliam Široký, který měl na jejich perzekuci rozhodující podíl.⁴⁶⁰

Jeden problematický bod se sice Novotnému podařilo přežít, ale ve stejné době se objevil další závažný problém, který mohl ohrozit celkovou stabilitu komunistického režimu – hluboká ekonomická krize. Stav československého hospodářství byl přitom klíčovým aspektem, podle kterého vedení KSČ hodnotilo svou úspěšnost či neúspěšnost. Současné na dobré kondici hospodářství závisela možnost příznivou sociální politikou stabilizovat a

⁴⁵⁹ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 13, arch. j. 15, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 1. dubna 1963, s. 11–12, Usnesení ÚV KSČ ke zprávě o porušování stranických zásad a socialistické zákonnosti v období kultu osobnosti.

⁴⁶⁰ MACHÁČEK, Michal: *Gustáv Husák*, s. 331–340.

upokojit společnost. V tomto směru platilo, že růst ekonomiky ve druhé polovině padesátých let vyvolával ve vedení KSČ značnou euforii a Antonín Novotný v roce 1960 slavnostně vyhlásil úkol vybudování socialismu a jeho výrobní základny v Československu za splněný. Vedení KSČ však bylo se svými nadšenými názory mimo realitu. Hlavní páteř československé ekonomiky tvořil těžký průmysl, který však byl ztrátový a závislý na drahém dovozu surovin. Vybavení strojírenských závodů rychle zastarávalo a kvalita výrobků neodpovídala světovým trendům. V organizaci výroby převažovala velká roztrůšřenost, vázla normalizace, typizace a unifikace výrobních programů. Československé hospodářství, tradičně silně orientované na export, mělo stále větší problémy prosadit se na světovém trhu.⁴⁶¹ Vedle toho se však hromadily další problémy: bytová výstavba stagnovala,⁴⁶² z kolektivizovaného zemědělství nedokázalo v patřičném množství a kvalitě zaručit bezporuchové dodávky potravin,⁴⁶³ nabídka služeb byla z důvodů zestátnění či združstevnění provozoven živnostníků tristní. Všechny tyto problémy však vedení KSČ přehlíželo a vydávalo dosavadní socialistické budování za úspěch, za „dobudování materiálně technické základny socialismu a vítězství socialistických výrobních vztahů“.

Stranické špičky po roce 1960 očekávaly jen další a další příznivé zprávy, tedy růst národního hospodářství i životní úroveň obyvatelstva. Neuvědomovaly si, že dosavadní hospodářský růst byl jen kvantitativní, tedy z velké části založený na převádění nevyužitých pracovních sil do nově postavených průmyslových podniků. Tento zdroj růstu se však do roku 1960 zcela vyčerpal. Bez ohledu na hospodářskou realitu byl v roce 1960 schválen třetí pětiletý plán na roky 1961 až 1965, kdy se měla průmyslová výroba zvýšit o 50 %, zemědělská výroba o 21 %, objem investic o 54 % a průmyslová výroba na Slovensku o 75 %. Vedle toho však byly chystány megalomanské hospodářské plány, například měla do roku 1980 vzrůst výroba oproti roku 1960 na pětinasobek a tím měl být vybudován komunismus.⁴⁶⁴ Tyto hospodářské plány byly ve skutečnosti zcela mimo reálné možnosti a nakonec přišlo to, co přijít muselo. Československé hospodářství se hned v roce 1961 dostalo do hluboké recese, v roce 1962 musela být celá pětiletka pro svou nerealnost odvolána.

⁴⁶¹ JANČÍK, Drahomír: *Od jedné ekonomické reformy v Československu na práh reformy druhé aneb Od krize ke krizi*, s. 237–241.

⁴⁶² V šedesátých letech se v celém Československu vystavělo průměrně osmdesát tisíc nových bytů ročně, přičemž 40 % připadalo na Slovensko. Dvě třetiny z tohoto počtu byly vystavěny svépomocí, tedy individuální nebo družstevní výstavbou. Současně však ve druhé polovině šedesátých let ubývalo ročně dvacet pět tisíc nevyhovujících bytů. PRŮCHA, Václav a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa II.*, s. 617.

⁴⁶³ Například intenzita zemědělské výroby měřená na jeden hektar se dostala na předválečný stav až v roce 1960. Do zemědělství směřovaly minimální investice, navíc byly soustředěny na stavební výstavbu, nikoliv strojového vybavení. PRŮCHA, Václav a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa II.*, s. 430–432.

⁴⁶⁴ JANČÍK, Drahomír: *Od jedné ekonomické reformy v Československu na práh reformy druhé aneb Od krize ke krizi*, s. 243–244.

Na tento scénář nebylo politické vedení v Československu vůbec připravené a plně to platilo i pro aparát ÚV KSČ. Jak bylo ukázáno v předcházející kapitole, nikdo ve vedení aparátu v té době neměl hlubší ekonomické vzdělání a ani reálné pracovní zkušenosti z hospodářské sféry. Stranické vedení navíc nemělo k dispozici ani dostatečné odborné zázemí. Například v Ekonomickém ústavu Československé akademie věd [ČSAV] pracovali v polovině roku 1955 pouze tři vědeckí pracovníci, do roku 1961 jejich počet stoupl alespoň na dvacet šest. Vedle vlastního počtu vědeckých pracovníků však bylo nutné navázat přetrhané kontakty se západní vědou, ale tento proces byl v první polovině šedesátých let teprve na samém počátku.⁴⁶⁵ Obdobně neuspokojivá situace panovala i v sociologii. Jaroslav Klofáč a Vojtěch Tlustý sice v roce 1959 vydali publikaci *Současná empirická sociologie*, ale teprve v roce 1963 byla založena první katedra sociologie, v roce 1964 Československá sociologická společnost při ČSAV a od 1. ledna 1965 Sociologický ústav ČSAV. Teprve od této doby začaly být prováděny první skutečné sociologické výzkumy.⁴⁶⁶ Ještě horší situace panovala na poli teorie řízení a manažerismu, příslušný Institut řízení byl založen až v červenci 1965.⁴⁶⁷

V době propuknutí ekonomické krize tak stranické vedení nemělo k dispozici dostatečné expertní zázemí, které by dokázalo nastínit příčiny narůstajících problémů a navrhnout možná řešení. Z pohledu stranického vedení bylo nadmíru varovné, že se hospodářská krize velmi rychle mohla změnit v krizi politickou a sociální, jak se to stalo v roce 1953. Jen těžko se přitom stranické vedení smířovalo s tím, že osvědčené recepty na uklidnění situace už nebude možné použít, protože ty ve skutečnosti často celkovou situaci ještě více zhoršovaly. Týkalo se to například oblíbeného snižování cen a současného zvyšování platů, což při stagnaci zemědělství, spotřebního průmyslu i služeb hrozilo novou měnovou reformou.⁴⁶⁸ Žádné nové recepty na řešení krize však po ruce nebyly. Antonín Novotný a další vedoucí funkcionáři tak byli ve svízelné situaci: uvědomovali si špatný stav hospodářství i napjatou situaci ve společnosti, nedovedli si však vysvětlit příčiny těchto jevů, a tudíž nemohli přijít ani s důslednou nápravou. Na řadu tak přišly spíše improvizací kroky podle metody pokus-omyl, které se týkaly i námi sledovaných aspektů, tedy organizační struktury aparátu ÚV KSČ, kádrové politiky i personálního obsazení vedoucích funkcí a pozic.

⁴⁶⁵ SUK, Jiří: *Veřejné záchodky ze zlata*, s. 128–129.

⁴⁶⁶ NEŠPOR, Zdeněk R. a kol.: *Dějiny české sociologie*. Praha, Academia 2014, s. 300–318.

⁴⁶⁷ SOMMER, Vítězslav: Manažerská odysea. Teorie řízení v Československu. *Soudové dějiny*, roč. 24, č. 3 (2017), s. 294–295.

⁴⁶⁸ JANČÍK, Drahomír: *Od jedné ekonomické reformy v Československu na práh reformy druhé aneb od krize ke krizi*, s. 247.

6.1 Organizační struktura aparátu ÚV KSČ

Změny v organizační struktuře aparátu ÚV KSČ schválené v lednu 1957 zůstaly v platnosti tři roky. Jako první bylo v červenci 1960 zrušeno II. oddělení masových organizací. Jak již bylo popsáno výše, toto oddělení bylo zřízeno na podzim 1956 jako jeden z důsledků kritiky přílišné koncentrace pravomocí v I. oddělení. Po čtyřech letech tedy stranické vedení svůj postup přehodnotilo a úseky odborů, národní fronty a mládeže se vrátily do kompetence I. oddělení. Další změna následovala v červnu 1961. Politické byro na své schůzi 27. června 1961 schválilo novou organizační strukturu aparátu.⁴⁶⁹ Dosud samostatné oddělení paliv a energetiky bylo sloučeno s oddělením dopravy a spojů. Nadále však byl úsek těžkého průmyslu rozdělen mezi dvě oddělení. Podstatnou změnou prošlo II. oddělení, v jehož kompetenci zůstaly pouze národní výbory, úsek zdravotnictví byl převeden pod IV. oddělení a soudnictví a prokuratura pod XI. oddělení. Aparát ÚV KSČ tak měl od června 1961 následující podobu.

I. oddělení orgánů strany, odborů a mládeže
II. oddělení národních výborů
III. oddělení propagandy a agitace
IV. oddělení školství, vědy, kultury a zdravotnictví
V. oddělení plánování, financí a zahraničního obchodu
VI. oddělení zemědělské
VII. oddělení paliv, energetiky, dopravy a spojů
VIII. oddělení strojírenství, hutí a chemie
IX. oddělení spotřebního a potravinářského průmyslu a vnitřního obchodu
X. oddělení stavebnictví
XI. oddělení branné a bezpečnostní
XII. oddělení mezinárodní
XIII. oddělení hospodářská správa
XIV. oddělení technické

Tabulka 17 – Organizační struktura aparátu ÚV KSČ, červen 1961

⁴⁶⁹ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 312, arch. j. 397, schůze PB ÚV KSČ dne 27. června 1961, bod 21, Rozdělení odpovědnosti za oddělení ÚV KSČ mezi tajemníky ÚV KSČ a některé změny v organizaci oddělení ÚV KSČ, s. 2–3.

Zásadním důvodem pro další reorganizaci struktury aparátu byla výše popsaná hospodářská krize, která naplno propukla v průběhu roku 1961. Stranické vedení na ní zareagovalo se značným zpožděním, jelikož příslušná usnesení byla přijímána až od prosince 1962 a v prvních měsících roku 1963. V prosinci 1962 bylo zrušeno dosavadní II. oddělení a úsek národních výborů byl začleněn pod I. oddělení. Dále stranické vedení zjistilo, že spojení dvou původně samostatných ekonomických oddělení (dopravy spojů, paliv a energetiky) se neosvědčilo a po roce a půl tak byla znovu zřízena dvě původní oddělení.⁴⁷⁰ Dne 3. ledna 1963 schválil sekretariát ÚV KSČ návrh tajemníka Drahomíra Koldera na transformaci X. oddělení na oddělení investiční výstavby a stavebnictví.⁴⁷¹ Dne 16. ledna 1963 byla sekretariátem schválena nová systematizace I. oddělení.⁴⁷² Na téže schůzi byla odsouhlasena i nová systematizace oddělení dopravy a spojů.⁴⁷³

Největší organizační změna byla učiněna v dubnu 1963. Sekretariát 10. dubna⁴⁷⁴ a předsednictvo ÚV KSČ 11. dubna 1963 schválily návrh tajemníka ÚV KSČ Čestmíra Císaře na vytvoření ideologického oddělení a ideologické komise ÚV KSČ.⁴⁷⁵ Ideologické oddělení bylo vytvořeno sloučením oddělení propagandy a agitace a oddělení školství, kultury, vědy a zdravotnictví. Hlavní důvody pro zřízení ideologického oddělení byly dva. Zaprvé, ideologické oddělení bylo vytvořeno i v aparátu ÚV KSSS. Zadruhé, stranické vedení i aparát ÚV KSČ měly od konce padesátých let stále větší problémy zvládnout nejen údajné revizionistické tendence ve vlastních řadách mezi stranickými intelektuály, současně ale také měly mít problém čelit údajné západní kulturní propagandě.⁴⁷⁶ Vlastní systematizace oddělení byla schválena v květnu 1963 na schůzi sekretariátu ÚV KSČ.⁴⁷⁷ Vlastní struktura ideologického oddělení zavedla do organizačního členění novinku – oddělení se totiž nedělilo pouze na odbory, ale byly zřízeny čtyři pododdělení a dva samostatné odbory: pododdělení společenských věd a propagandy, pododdělení politické agitace a tisku, pododdělení kultury a umění, pododdělení vzdělávání a vědy, odbor zdravotnictví a tělovýchovy a odbor propagace do zahraničí.⁴⁷⁸

⁴⁷⁰ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 1, arch. j. 1, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 18. prosince 1962, s. 53; NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 2, arch. j. 1, schůze PÚV KSČ dne 18. prosince 1962, bod 18, Uspořádání oddělení ÚV KSČ, rozdělení zodpovědnosti mezi tajemníky ÚV KSČ a kádrové návrhy, s. 3.

⁴⁷¹ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 1, a.j. 1, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 3. ledna 1963, s. 73.

⁴⁷² NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 1, arch. j. 2, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 16. ledna 1963, s. 25–26.

⁴⁷³ Tamtéž, s. 40.

⁴⁷⁴ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 6, arch. j. 10, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 10. dubna 1963, s. 51.

⁴⁷⁵ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 14, arch. j. 16, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 11. dubna 1963, s. 55–56.

⁴⁷⁶ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 15, arch. j. 16, schůze PÚV KSČ dne 11. dubna 1963, bod 25, Návrh na zřízení ideologické komise a ideologického odd. ÚV KSČ, s. 4–7.

⁴⁷⁷ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 8, arch. j. 13, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 24. května 1963, s. 48.

⁴⁷⁸ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 31, Dálnopis Antonína Novotného pro ÚV KSS, krajské a okresní výbory KSČ ze dne 22. dubna 1963, s. 3.

Po rozsáhlých organizačních změnách, provedených v období od prosince 1962 do dubna 1963, měl aparát ÚV KSČ následující organizační strukturu.

I. oddělení stranických orgánů, odborů, mládeže, národních výborů a Národní fronty
II. ideologické oddělení
III. oddělení mezinárodní
IV. oddělení plánování, financí, zahraničního obchodu a RVHP
V. oddělení dopravy a spojů
VI. oddělení zemědělské
VII. oddělení paliv a energetiky
VIII. oddělení strojírenství, hutí, chemie a technického rozvoje
IX. odd. spotřeb. a potrav. průmyslu, místního hospodářství, obchodu a výrobních družstev
X. oddělení investiční výstavby, stavebnictví
XI. oddělení branné a bezpečnostní
XII. hospodářská správa
XIII. oddělení technické

Tabulka 18 – Organizační struktura aparátu ÚV KSČ, duben 1963

Kromě organizačních změn na úrovni oddělení byly postupně schvalovány změny uspořádání jednotlivých oddělení. Například v dubnu a květnu 1963 proběhly změny v oddělení plánování, financí, zahraničního obchodu a RVHP,⁴⁷⁹ v květnu byla schválena už výše uvedená systematizace ideologického oddělení a zemědělského oddělení,⁴⁸⁰ v červnu pak byly reorganizovány další čtyři oddělení.⁴⁸¹ V červnu 1963 byla také odsouhlasena změna názvu IV. oddělení na národohospodářské,⁴⁸² přičemž toto oddělení se stejně jako ideologické organizačně rozdělilo na tři pododdělení: životní úrovně a financí, plánu a zahraničních

⁴⁷⁹ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 7, arch. j. 12, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 24. dubna 1963, s. 13; NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 7, arch. j. 12, schůze SÚV KSČ dne 24. dubna 1963, bod 4, Posílení oddělení plánování, financí a zahraničního obchodu ÚV KSČ a rozdělení činnosti oddělení ÚV KSČ při zabezpečování úkolů vyplývajících z členství ČSSR v RVHP; NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 8, arch. j. 13, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 24. května 1963, s. 28–30.

⁴⁸⁰ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 8, arch. j. 13, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 24. května 1963, s. 49.

⁴⁸¹ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 8, arch. j. 14, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 5. června 1963, s. 31–32, 53–54.

⁴⁸² NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 10, arch. j. 16, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 13. června 1963, s. 20.

hospodářských styků.⁴⁸³ Poslední změna byla uskutečněna na podzim 1963, kdy bylo zrušeno dosavadní technické oddělení a místo něj byl zřízen sekretariát prvního tajemníka ÚV KSČ.⁴⁸⁴

Reakce československého komunistického vedení při reorganizaci ústředního stranického aparátu jako jedné z reakcí na hospodářskou krizi byla na domácí poměry poměrně razantní, ale pohybovala se v dobových mantinelech, tedy pouze formou reorganizace jednotlivých oddělení, nikoliv zásadní strukturální změnou práce stranického aparátu. Tím se poměry v ÚV KSČ podstatně lišily od situace v aparátu ÚV Sjedinené socialistické strany Německa [*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*, SED]. V lednu 1963 proběhl sjezd SED, na kterém bylo schváleno usnesení „Změna způsobu práce ÚV při řízení podle výrobního principu“. Na čele mocenské hierarchie sice zůstaly předsednictvo a sekretariát ÚV SED, vedle nich však byly vytvořeny nové orgány, které měly řídit stranickou práci v průmyslu a zemědělství podle takzvaného výrobního principu. Decentralizační reformy vycházely z poznání, že postupující modernizace hospodářství stále více znemožňuje jeho řízení z jediného centra, tedy že je nutné omezit pravomoci nejvyšších stranických orgánů a převést je na specializované orgány. Na rozdíl od československých komunistů byli nejvyšší představitelé SED ochotni tyto reformy uskutečnit nikoliv pouze v náznavu, jak to učinila československá Rozsypalova reforma. V rámci organizační struktury ÚV SED tak byly zřízeny byro pro průmysl a stavebnictví (*Büro für Industrie und Bauwesen*), byro pro zemědělství (*Büro für Landwirtschaft*) a šest stranických komisí: ideologická, agitační, zahraničněpolitická, západní, mládeže a ženská. Obdobná decentralizace byla provedena i na krajské a okresní úrovni. Provedené reorganizační kroky změnily reálné rozložení pravomocí a nebyly pouhou hrou na decentralizaci. Například byro pro průmysl a stavebnictví řídilo sedm oddělení aparátu ÚV SED, dále pod pravomoc byra spadaly stranické organizace v ústředních státních orgánech a základní organizace hospodářských podniků na daném úseku. Všechny nově zřízené orgány pak také získaly pravomoc rozhodovat o personálních návrzích na svých úsecích.⁴⁸⁵

Východoněmecké decentralizační reformy se vedení KSČ pokusilo částečně následovat. Ještě v roce 1963 bylo schváleno vytvoření čtyř stálých komisí ÚV KSČ: ekonomické, zemědělské, pro otázky životní úrovně a ideologické. Dle schválených usnesení měly tyto komise za úkol koordinovat stranickou politiku na vytyčených úsecích a dodávat nejvyšším stranickým orgánům odborné podklady pro přijímání kvalifikovaných usnesení. Současně se měli prostřednictvím těchto komisí do přípravy koncepčních materiálů zapojit i experti, kteří

⁴⁸³ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 8, arch. j. 13, schůze SÚV KSČ dne 24. května 1963, bod 6, Reorganizace oddělení plánování, financí, zahraničního obchodu a RVHP ÚV KSČ.

⁴⁸⁴ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 39, arch. j. 43, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 29. října 1963, s. 46.

⁴⁸⁵ ŠTEFEK, Martin: *Komunistická strana Československa v období tzv. normalizace*, s. 72–77.

nebyli členy pléna ÚV KSČ nebo nepracovali ve stranickém aparátu.⁴⁸⁶ Tyto komise se tak svými pravomocemi nemohly těm východoněmeckým vůbec rovnat, protože komise ÚV KSČ žádnou skutečnou pravomoc neměly. Jejich jediným úkolem byla příprava expertních podkladů pro stávající vedoucí stranické orgány. V organizační struktuře KSČ tak k žádné skutečné decentralizaci mocenských pravomocí nedošlo.

Jestliže vedení ÚV SED sledovalo zřízením komisí princip decentralizace moci, pak komise ÚV KSČ byrokratickou síť ještě více znepráhlednily. Například na ekonomickém úseku tak vedle sebe existovaly Šikova teoretická komise při ekonomickém ústavu ČSAV, Státní komise pro řízení a organizaci, Státní plánovací komise, jednotlivá ministerstva, ekonomická oddělení aparátu ÚV KSČ, ekonomická komise ÚV KSČ, plénum ÚV KSČ, předsednictvo ÚV KSČ a sekretariát ÚV KSČ. Přijetí jakéhokoliv dokumentu tak bylo složitým vyjednávacím procesem, ani jeho schválení však nezaručovalo, že nově přijatá pravidla nějakým způsobem výrazně změní způsob práce tří čtvrtě milionů lidí v řídicím aparátu národního hospodářství. Z hlediska organizačních změn v orgánech a aparátu ÚV KSČ tak musíme konstatovat, že organizační struktura a s tím související rozhodovací pravomoci zůstaly i v letech hospodářských těžkostí 1962 až 1963 přísně centralizované.

6.2 Kádrová politika na konci padesátých a v první polovině šedesátých let

V předchozí kapitole bylo popsáno, že z hlediska kádrové politiky centrální vedení KSČ na počátku šedesátých let přestalo důvěřovat nižším článkům mocenské hierarchie, že jsou schopny zodpovědně a samostatně prosazovat stranickou politiku. Z tohoto důvodu byl v roce 1961 silně centralizován kádrový pořádek, v roce 1962 pak byla odvolána decentralizační Rozsypalova reforma. I po schválení nového kádrového pořádku se I. oddělení zaměřovalo na kontrolu správného provádění kádrové politiky v regionech. Zpráva projednávaná na poradě I. oddělení 8. června 1962 nekonstatovala zlepšení, ale spíše pravý opak.⁴⁸⁷ Od ledna 1959 byl základním stranickým dokumentem ke kádrové práci elaborát „Zásady kádrové práce na úseku státní a hospodářské správy“. Jak však instruktoři I. oddělení zjistili, tak například krajské národní výbory v Pardubicích a v Praze tento dokument sice projednaly na svých plenárních shromážděních, dále však neuložily žádné další úkoly podřízeným okresním národním

⁴⁸⁶ HOPPE, Jiří: *Radovan Richta a mezioborový tým pro výzkum společenských a lidských souvislostí vědeckotechnické revoluce: proč a jak vnikla Civilizace na rozcestí*. In: HOPPE, Jiří a kol.: „O nový československý model socialismu“. Čtyři interdisciplinární vědecké týmy při ČSAV a UK v 60. letech, s. 59–60.

⁴⁸⁷ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 347, arch. j. 2137, Záznam z porady vedení I. oddělení ÚV KSČ dne 8. června 1962, s. 60–78, Informační zpráva o plnění usnesení ÚV KSČ „Zásady kádrové práce na úseku státní a hospodářské správy“ z roku 1959.

výborům a zásadami se nijak dále nezabývaly. V některých krajských a okresních výborech se funkcionáři zásadami začali zabývat až v roce 1961, tedy více než dva roky po jejich schválení.⁴⁸⁸ Pracovníci I. oddělení pak dále zjistili, že v celé řadě závodů docházelo k nedodržování stranické kádrové nomenklatury, tedy že v nomenklатурních funkcích byly osoby, které příslušné stranické orgány vůbec neschválily. Provedené průzkumy pak měly dále ukázat, že ani prověrka třídní a politické spolehlivosti z roku 1958 nebyla takovým úspěchem, jak se stranický aparát původně domníval. Především se ukázalo, že se státní úřady (částečně úspěšně) snažily bránit vůči tlaku stranického aparátu a sabotovaly jeho rozhodnutí.⁴⁸⁹

Podle názoru I. oddělení ÚV KSČ uvedené nedostatky kádrové politiky vyplývaly ze špatného provádění dvou základních principů: přípravy kádrových rezerv a řádného vedení kádrové evidence. Kritice byli podrobeni vedoucí pracovníci a základní stranické organizace, kteří měli zanedbávat výchovu kádrů, a to jak odbornou, tak politickou.⁴⁹⁰ Závažné nedostatky pak mělo vykazovat vedení kádrových evidencí. V lepších případech platilo, že pracovník pověřený vedením kádrové evidence vykonával řadu dalších úkolů, takže se nemohl kádrové práci plně věnovat. Z toho posléze vyplývalo, že řada kádrových spisů obsahovala pouze zastaralé údaje, v některých případech i deset let staré. Při provádění kontroly však straničtí pracovníci narazili i na exemplární případy porušování kádrových předpisů, jelikož některé závody kádrovou evidenci vůbec nevedly.⁴⁹¹

Od srpna 1963 tak byl připravován nový kádrový pořádek, který měl výše popsané problémy vyřešit.⁴⁹² Dne 14. srpna byl schválen jeho základní rámec⁴⁹³ a dne 27. srpna byl

⁴⁸⁸ Ministerstvo výstavby pak dokonce uvedené zásady na svém úseku nijak nezpracovalo, pouze někteří ředitelé podniků byli pověřeni rozpracovat je pro své podřízené útvary. V řadě podniků však tyto pokyny vůbec nesplnily. Tamtéž, s. 63

⁴⁸⁹ Například dvacet sedm pracovníků ministerstva dopravy a spojů, kteří nebyli prověřeni a měli opustit vedoucí pracovní místa, bylo vedením ministerstva i přes nesouhlas celozávodního výboru KSČ přemístěno na vedoucích funkcích do Výzkumného ústavu dopravy nebo do Státního ústavu dopravní projekce. I na dalších příkladech se ukazovalo, že stranická kádrová politika je nadále silně disfunkční. V Pražském stavebním podniku zastával pozici vedoucího podnikové kontroly jistý dr. Václav Kott, i když měl být pro svůj údajný kulacký původ už v roce 1950 přefazován do výroby a také při prověrce v roce 1958 mu byla vyslovena nedůvěra. V Chemických závodech v Lovosicích měl být do funkce vedoucího oddělení přijat člověk, který byl už dříve odsouzen pro zpronevěru 750 000 Kčs a ve funkci se dopustil dalších machinací. NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 347, arch. j. 2137, Záznám z porady vedení I. oddělení ÚV KSČ dne 8. června 1962, s. 60-78, Informační zpráva o plnění usnesení ÚV KSČ „Zásady kádrové práce na úseku státní a hospodářské správy“ z roku 1959, s. 65-70.

⁴⁹⁰ Například ve Spolaně Neratovice mělo z 244 vedoucích technickohospodářských pracovníků pouze 142 osob předepsané vysokoškolské vzdělání. NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 347, arch. j. 2137, Záznám z porady vedení I. oddělení ÚV KSČ dne 8. června 1962, s. 60-78, Informační zpráva o plnění usnesení ÚV KSČ „Zásady kádrové práce na úseku státní a hospodářské správy“ z roku 1959, s. 70-73.

⁴⁹¹ Tamtéž, s. 74.

⁴⁹² NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962-1966, sv. 14, arch. j. 23, schůze SÚV KSČ dne 14. srpna 1963, bod 2, Nový kádrový pořádek ÚV KSČ.

⁴⁹³ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962-1966, sv. 14, arch. j. 23, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 14. srpna 1963, s. 12-13.

schválen předsednictvem ÚV KSČ.⁴⁹⁴ Jeho přijetím se rozsah kádrové nomenklatury ÚV KSČ mírně zvýšil, takže na rozdíl od situace ÚV SED, kde probíhala decentralizace, byl v Československu nastoupen trend přesně opačný. Celkem se kádrová nomenklatura ÚV KSČ rozšířila o 553 kádrových návrhů.

	kádrový pořádek 1961	kádrový pořádek 1963	rozdíl
plénium ÚV KSČ	339 (339 + 0)	342 (342 + 0)	+3
PB ÚV KSČ	989 (872 + 117)	996 (919 + 77)	+7
SÚV KSČ	3498 (3338 + 160)	3605 (3336 + 269)	+107
oddělení ÚV KSČ	6239 (6051 ⁴⁹⁵ + 188)	6675 (6377 + 298)	+436
Celkem	11 065 (10 600 + 465)	11 618 (10 974 + 644)	+553

Tabulka 19 – Kádrový pořádek ÚV KSČ 1961 a 1963, počet kádrových návrhů

Po schválení nového kádrového pořádku byly podřízené stranické orgány informovány o základních zásadách stranické kádrové práce. Ústřední vedení už po několikáté upozorňovalo nižší stranické články, že schválený kádrový pořádek je pro všechny absolutně závazný.⁴⁹⁶ Tento dopis přitom nebyl jen planým výkřikem, protože podle názoru stranických špiček byla situace na úseku kádrové politiky tristní, což bylo doloženo i několika konkrétními případy. Například při kontrole práce OV KSČ v Lučenci se mělo ukázat, že ačkoliv měl podle kádrové nomenklatury tento okresní výbor schvalovat celkem 730 kádrových návrhů, tak ve skutečnosti byly dohledány materiály pouze ke 280 schváleným rozhodnutím. Situace tak byla ještě horší, než v případě výše popsané kontroly OV KSČ v Hořovicích v roce 1959. Za čtyři roky se tedy kádrová politika na regionální úrovni nikam kvalitativně neposunula.⁴⁹⁷

Nejvyšší stranické vedení tak bylo dobře informované o tom, že prováděná kádrová politika trpí zásadními problémy, nedokázalo však přijmout žádná skutečně reformní opatření. Programová změna v kádrové stranické politice tak nastala až s propuknutím výše popsané

⁴⁹⁴ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 32, arch. j. 35, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 27. srpna 1963, s. 21.

⁴⁹⁵ Oddělení ÚV KSČ schvalovaly do 2 funkcí 700 kádrových návrhů a k 5089 kádrovým návrhům do 489 funkcí se vyjadřovaly. Vedle toho pak oddělení přijímaly 262 kádrových návrhů, tj. administrativní a technické zaměstnance aparátu ÚV KSČ.

⁴⁹⁶ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 23, Sdělení ÚV KSČ pro KV KSČ a vedoucí pracovníky ve státní a hospodářské správě ze dne 18. listopadu 1963.

⁴⁹⁷ Při kontrole v Lučenci dále vyšlo najevo, že v nomenklатурních funkcích byli například bývalý okresní velitel Hlinkových gard, který pracoval jako ředitel spořitelny, nebo bývalý spolumajitel lihovaru, který zastával pozici ředitele konzervářského závodu. Kádrovou práci v okrese instruktoři ÚV KSČ charakterizovali jako kádrový kolotoč: výběr a rozmisťování kádrů byly prováděny náhodně, osoby ve vedoucích funkcích neměly potřebné odborné, politické ani morální kvality. Často se pak stávalo, že když byl někdo pro neschopnost odvolán z jedné funkce, byl následně dosazen do funkce jiné. NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 15, arch. j. 26, schůze SÚV KSČ dne 11. září 1963, bod 11, Prověrka provádění kádrové práce v okrese Lučenec.

hospodářské krize, a to navíc se značným zpožděním. Ještě podle „Směrnice ÚV KSČ k dalšímu zlepšení kádrové práce ve státní a hospodářské správě“ schválené v říjnu 1962 měla být hlavním zdrojem kádrů pro vedoucí místa ve státní a hospodářské sféře dělnická třída. Stranické vedení tím dávalo verbálně najevo, že stále rozumí kádrové politice především jako mocenskému nástroji pro stabilizaci vládnoucího postavení KSČ. Pokračující hospodářská deprese však donutila stranické špičky tento třídní přístup změnit. V „Návrhu usnesení ÚV KSČ k některým otázkám kádrové práce“ z prosince 1964 nebyla třídnímu původu vedoucích pracovníků věnována žádná pozornost a namísto toho se elaborát soustředil na vzdělání a odborné znalosti jako na klíčová kvalifikační kritéria pro výkon vedoucí funkce, což značilo zásadní programovou změnu.⁴⁹⁸

Na problematiku kvalifikace vedoucích pracovníků byl posléze zaměřen stranický průzkum, přičemž zjištěné výsledky projednávány v prosinci 1964 byly velmi nepříznivé.⁴⁹⁹ Například na ministerstvu hutí a rudných dolů na 2628 pracovních pozicích, pro které bylo požadováno vyšší než základní vzdělání, pracovalo ve skutečnosti 1379 osob (52,5 %), které tento požadavek nesplňovaly. Obdobná situace pak měla panovat na ministerstvu dopravy, kde z 1274 pracovníků celkem 612 osob (48,04 %) také nemělo požadované vzdělání. Z celkového počtu 150 053 vedoucích pracovníků (ředitelů podniků, náměstků, vedoucích odborů a oddělení funkčních útvarů, vedoucích výrobních provozů, mistrů) mělo pouze 13 456 (9 %) osob vysokoškolské vzdělání, oproti tomu 66 528 (44,3 %) osob mělo jen vzdělání základní. Předložená zpráva dále konstatovala, že snahy o nápravu nebyly do té doby příliš úspěšné. Jednalo se například o snahu motivovat vedoucí pracovníky k tomu, aby si při zaměstnání doplnili alespoň středoškolské vzdělání. Z celkového počtu 17 489 posluchačů středních škol pro pracující celkem 4395 osob (25 %) studia zanechalo. Ještě horší byla situace v případě posluchačů vysokých škol technických směrů, jelikož z celkového počtu 16 985 osob téměř polovina studium nedokončila.

Změnu zaměření kádrové politiky potvrdilo usnesení předsednictva ÚV KSČ z 22. prosince 1964.⁵⁰⁰ V úvodu bylo sice konstatováno, že „*strana ve své činnosti vychází ze struktury naší společnosti a vedoucího postavení dělnické třídy. Proto v kádrové práci – při naprostém dodržování zásady o výběru a rozmisťování všech vedoucích pracovníků podle jejich politické a odborné způsobilosti a organizačních vlastností – pokládá třídní hledisko, znalosti marxismu leninismu, komunistické uvědomění, vztah k politice strany a oddanost*

⁴⁹⁸ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 30, arch. j. 56, schůze SÚV KSČ dne 2. prosince 1964, bod 1, Návrh usnesení ÚV KSČ k některým otázkám kádrové práce.

⁴⁹⁹ Tamtéž, s. 16–18.

⁵⁰⁰ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 88, arch. j. 93, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 22. prosince 1964, s. 37–39.

našemu socialistickému zřízení za základní požadavek.“⁵⁰¹ Další pasáže však už třídní hledisko jednoznačně oslabovaly: „Strana usiluje o to, aby každý občan, který socialisticky smýšlí a jedná, mohl být podle své kvalifikace, schopností a politické zralosti zařazen na takové místo, kde může své schopnosti v zájmu společnosti nejlépe uplatnit.“⁵⁰² Při výběru nových vedoucích pracovníků tak měla být komplexně zohledněna politická vyspělost, odborná zdatnost, vzdělání a praktické zkušenosti. Bylo zdůrazněno, že při kádrových rozhodnutích musí být přihlédnuto ke všem aspektům, tedy že politická vyspělost či správný třídní původ už samy o sobě nejsou dostatečným kvalifikačním kritériem. Naopak, „složitost hospodářského rozvoje, růst výrobních sil, rozvoj nejnovější techniky [...], to všechno zvyšuje nároky na odborné znalosti a řídicí schopnosti vedoucích pracovníků. [...] K řízení je nutná odpovídající kvalifikace podložená jak potřebným stále hlubším vzděláním, tak i zkušeností z práce. [...] Při posuzování vedoucích pracovníků je nutné se vyvarovat jakékoliv šablony. Požadavek na vzdělání se musí stát samozřejmým; avšak měřítkem vzdělání nemůže být jen absolvování školy, ale skutečné znalosti spolu se stálým úsilím zvyšovat si kvalifikaci.“⁵⁰³

Přijaté usnesení nejenže vyzdvihovalo důležitost odborného vzdělání a praktických zkušeností, ale současně vybízelo ke kádrovým změnám u těch vedoucích pracovníků, kteří těmto kritériím už neodpovídali: „Je nutné vyměňovat i ty funkcionáře, kteří příliš dlouho ponechání na stejném místě propadli rutině a praktikismu, zvykli si na vyježděné koleje, považují se za neomylné, přivykli nedostatkům. [...] Ti, kdo svou kvalifikaci nezvyšují a nemají snahu poznávat nové ve svém oboru, propadají konzervatismu, záhy nemohou stačit v práci, ztrácejí schopnost řídit. Takové pracovníky nelze ponechávat na vedoucích místech [...]. Třeba skoncovat s představou, že ten, kdo jednou na vedoucím místě pracoval, musí na vedoucí práci zůstat a nemůže zastávat jinou, méně odpovědnou funkci.“⁵⁰⁴

Jestliže se dřívější kádrová politika soustředila na ryzí dělnické kádry, nově měla být pozornost zaměřena na především vzdělané mladé pracovníky, přičemž třídní hledisko už nebylo zohledněno: „Zvláštní pozornost musíme věnovat mladým, vzdělaným a talentovaným, politicky oddaným pracovníkům, kteří vystudovali na našich školách. Po získání praktických zkušeností je na místě vyzdvihoval takové pracovníky směle na vedoucí funkce. Více mladých lidí v řídicí práci na všech úsecích společenského života a hospodářství je naléhavou nezbytností.“⁵⁰⁵ Úplné novum pak představoval akcent na větší zapojení žen na vedoucích

⁵⁰¹ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 88, arch. j. 93, schůze PÚV KSČ dne 22. prosince 1964, bod 5, Usnesení ÚV KSČ o kádrové práci, s. 2a.

⁵⁰² Tamtéž, s. 2a.

⁵⁰³ Tamtéž, s. 4–6.

⁵⁰⁴ Tamtéž, s. 6.

⁵⁰⁵ Tamtéž, s. 8.

pozicích: „*Je potřebné zvyšovat neustále podíl žen ve vedoucích funkcích ve straně, ve veřejném životě a v hospodářství.*“⁵⁰⁶ Klíčovým nástrojem stranické politiky v personálních otázkách měl zůstat i nadále kádrový pořádek. Ten se však měl omezit pouze na nejdůležitější funkce, aby stranické orgány, které daný personální návrh schvalovaly, mohly rozhodnout na základě osobní znalosti. Omezení rozsahu kádrové nomenklatury pak mělo přispět k větší odpovědnosti vedoucích pracovníků ve státních, hospodářských a dalších institucích za kádrovou práci.

Přijaté „Zásady kádrové práce“ z prosince 1964 vytyčily několik konkrétních úkolů. V prvé řadě měly jednotlivé oddělení ÚV KSČ a krajské a okresní výbory KSČ zajistit, aby byla provedena celostranická instruktáž s cílem seznámit širokou stranickou veřejnost s novou kádrovou politikou tak, aby mohla být co nejdříve uvedena do praxe. Obdobným úkolem byl pověřen i předseda vlády Lenárt, který měl zajistit, aby byli s usnesením politického byra seznámeni pracovníci ve státní a hospodářské správě. Současně mu bylo uloženo, aby zajistil snížení byrokratické zátěže při provádění personální politiky, tedy aby například bylo omezeno dublování práce mezi kádrovými evidencemi a osobními odděleními. Dále měl předseda vlády zajistit urychlené dobudování Československého ústavu práce v Bratislavě, který se měl personální politikou z vědeckého hlediska začít zabývat.⁵⁰⁷ Rok 1964 tak znamenal z hlediska zaměření kádrové politiky počátek kvalitativní změny, neboť byly poprvé akcentovány aspekty vzdělání, odborných znalostí a schopností jako rozhodujících kritérií při výběru vedoucích pracovníků. Strukturální změna však přijata nebyla, protože vedení KSČ stále trvalo na tom, aby systém kádrové nomenklatury zůstal zachován, respektive v prostudovaných archivních dokumentech nebyl nalezen žádný náznak toho, že by jej někdo ve stranickém vedení a aparátu zpochybňoval.

Obrat v zaměření kádrové politiky se tak časově shodoval se situací v Německé demokratické republice, kde bylo k podobnému obratu zaveleno o rok dříve. Zásadní rozdíl mezi ÚV KSČ a ÚV SED spočíval v osobě prvního tajemníka. Zatímco Antonín Novotný neviděl na přímém vyzdvihování dělníků nic špatného, tak naopak Walter Ulbricht prosadil důsledný obrat na sjezdu SED v lednu 1963: „*Rád bych učinil několik poznámek na vysvětlenou. V návrzích vycházíme z toho, že je nutné zvýšit počet soudruhů, kteří jsou odborníky a mají rozsáhlé expertní znalosti z oblasti hospodářství. V obsazení politbyra musíme tedy zohledňovat, že ten či onen bude členem politbyra, je či bude předsedou plánovací komise, předsedou národohospodářské rady, tajemníkem ústředního výboru, jenž bude do budoucna v politbyru řídit byro pro průmysl, nebo tajemníkem ústředního výboru, který bude v politbyru*

⁵⁰⁶ Tamtéž, s. 7.

⁵⁰⁷ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 88, arch. j. 93, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 22. prosince 1964, s. 37–39.

*vést byro pro zemědělství, a že ten či onen pravděpodobně bude navržen na místo předsedy zemědělské rady.*⁵⁰⁸ Ulbricht tak dal jednoznačně najevo, že období vědeckotechnické revoluce vyžaduje příchod nových, vzdělaných a odborně zdatných pracovníků do vedoucích funkcí. Podle Martina Štefka si tak vedení SED jasně uvědomovalo, že je nutné opustit kádrovou politiku založenou na třídním hledisku a orientovat se při výběru nových vedoucích pracovníků na erudované, vzdělané a schopné osoby.⁵⁰⁹ Vedení KSČ se s mírným zpožděním vydalo následovat východoněmecký příklad, v případě některých vedoucích funkcionářů v čele s Novotným však platilo, že se s novým trendem zcela neztotožnili a měli z opuštění třídního hlediska v kádrové práci obavu. Jak však ukáže následující podkapitola, byla změna zaměření kádrové politiky umožněna především tím, že vedení aparátu ÚV KSČ bylo v průběhu let 1962 až 1963 výrazně obměněno.

6.3 Personální bouře ve vedení aparátu ÚV KSČ

Hospodářská krize první poloviny šedesátých let měla zásadní vliv na personální změny ve vedení aparátu ÚV KSČ. V první fázi se stranické vedení spoléhalo na vedoucí pracovníky aparátu ÚV KSČ, že právě oni budou schopni hospodářské problémy vyřešit. Konkrétně se jednalo o vedoucího oddělení strojírenství a chemie Jana Pillera a vedoucího oddělení plánování, financí a zahraničního obchodu Aloise Indru. Jan Piller byl v únoru 1962 schválen na post místopředsedy vlády a od září 1963 se stal předsedou Státní komise pro investiční výstavbu. Jeho místo vedoucího oddělení zůstalo až do prosince 1962 neobsazené. Alois Indra byl v květnu 1962 jmenován ministrem – předsedou Státní plánovací komise. Podle interpretace Karla Kaplana byl Indrův odchod z aparátu ÚV KSČ způsobem tím, že mělo mezi ním a Novotným dojít k rozporům, přičemž se první tajemník rozhodl Indry zbavit a odstranit jej do vlády.⁵¹⁰ Tato interpretace však podle našeho názoru neodpovídá skutečnosti, protože odchod z pozice vedoucího oddělení na post předsedy Státní plánovací komise nebyl mocenským sestupem, navíc Novotný tímto krokem zbavil funkce dosavadního předsedu komise Otakara Šimůnka, který patřil k jeho nejbližším přátelům a spolupracovníkům. Přesun Indry do vedení plánovací komise tak byl spíše naopak výrazem důvěry v jeho schopnosti, tedy že se Indrovi podaří zastavit hospodářskou krizi. Ke skutečnému mocenskému sestupu Indry tak došlo až v roce 1963, kdy byl z funkce předsedy Státní plánovací komise odvolán a byl přesunut na méně

⁵⁰⁸ ŠTEFEK, Martin: *Komunistická strana Československa v období tzv. normalizace*, s. 71–72.

⁵⁰⁹ Tamtéž, s. 74.

⁵¹⁰ KAPLAN, Karel: *Mocní a bezmocní*, s. 264

významnou pozici ministra dopravy a spojů. Na Indrovo místo v aparátu ÚV KSČ byl dosazen František Morkus, který v aparátu ÚV KSČ pracoval už od roku 1953.

František Morkus se narodil 4. prosince 1921, jeho otec byl zakládajícím členem KSČ, matka pak členkou strany od roku 1926. Za první republiky se politicky neangažoval vyjma aktivní činnosti ve Federaci proletářské tělovýchovy, tedy komunistické tělovýchovné organizaci, členem ilegální KSČ se stal v roce 1939. V následujícím roce 1940 vystudoval gymnázium a posléze pracoval jako lesní dělník. V roce 1941 přešel do firmy Volman v Žebráku, kde byl dělníkem a účetním. Zapojil se do ilegální protinacistické činnosti, za což byl opakovaně vyšetřován a v roce 1942 sedm měsíců vězněn. Po skončení války se v Hořovicích ihned zapojil do stranické a veřejné činnosti, byl členem závodní rady i výboru závodní organizace KSČ, členem místního národního výboru, okresního národního výboru a předsednictva OV KSČ. V roce 1948 byl místopředsdou a v roce 1949 předsdou OV KSČ v Hořovicích.

Na rozdíl od svých pozdějších kolegů se Morkus ihned nestal profesionálním stranickým aparátníkem, ale vykonával vedoucí hospodářské funkce. Nejdříve pracoval v podniku Volman jako vedoucí hospodářské správy a v roce 1948 byl povolán na generální ředitelství Československých závodů přesného strojírenství, v roce 1950 se stal podnikovým hospodářem v národním podniku TOS Holoubkov. Disponoval tak alespoň několikaletými zkušenostmi z hospodářství, i když i on se brzy stal stranickým aparátčíkem. V letech 1951 až 1953 vystudoval dvouletý kurz na Vysoké stranické škole, po jehož absolvování nastoupil do aparátu ÚV KSČ. Zde postupně stoupal v kariérním žebříčku. Byl instruktorem odboru plánování, pomocníkem vedoucího oddělení, vedoucím odboru plánování a zástupcem vedoucího oddělení.⁵¹¹ V roce 1962 se tedy stal novým vedoucím oddělení plánování, financí a zahraničního obchodu.

Změna na postu vedoucího oddělení plánování, financí a zahraničního obchodu v červenci 1962 však nakonec byla jen úvodní předehrou ke změnám ve vedení ekonomických oddělení aparátu ÚV KSČ, ke kterým došlo na přelomu let 1962 a 1963. V prvé řadě se jednalo o pozici tajemníka ÚV KSČ. Z funkce byl odvolán Alexandr Dubček a na jeho místo byl zvolen Drahomír Kolder, který se tak po čtyřech letech strávených v Ostravě vrátil zpět do ústředního aparátu. Současně byli v prosinci 1962 odvoláni z funkcí vedoucí oddělení paliv, energetiky, dopravy a spojů Antonín Hruška, oddělení spotřebního a potravinářského průmyslu Václav Uhlíř a oddělení stavebnictví Miloslav Krupička. Na postu vedoucího oddělení skončil také Jiří

⁵¹¹ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 31, kádrový posudek – František Morkus.

Salga, jehož oddělení národních výborů bylo zrušeno. Jiří Salga však i nadále zůstal pracovníkem ÚV KSČ, neboť se stal zástupcem vedoucího IX. oddělení.

Až na Salgu museli odvolaní vedoucí oddělení z aparátu ÚV KSČ odejít. Václav Uhlíř byl jako zasloužilý dlouholetý straník přesunut do Ústřední kontrolní a revizní komise [ÚKŘK] na místo vedoucího disciplinárního odboru.⁵¹² Na ostatní pak čekal výrazný kariérní sestup. Absolvent Vysoké školy stranické v Moskvě Antonín Hruška byl přesunut na subalterní místo na ministerstvu dopravy⁵¹³ a vůbec nejtěžší pozici se svým uplatněním měl Miloslav Krupička. Ten byl za své působení ve vedení oddělení spotřebního a potravinářského průmyslu a vnitřního obchodu ÚV KSČ podroben mimořádně ostré kritice.

Nový tajemník ÚV KSČ Drahomír Kolder nechal vypracovat elaborát, který mimořádně kriticky zhodnotil Krupičkovo působení ve funkci.⁵¹⁴ Krupička výtky na svou adresu přijal, žádal však, aby doslova „*nepadl z desátého poschodí na dlažbu*“⁵¹⁵ a chtěl se udržet v dobře situované funkci. Vzhledem k tomu, že byl Krupička vyučeným kameníkem, nabídl mu Kolder tři pracovní pozice: ředitele podniku Průmysl kamene ve Skutči, funkci zástupce vedoucího oddělení na KV KSČ v Ostravě nebo funkci předsedy celozávodního výboru na některé velké stavbě. Všechny tyto nabídky však Krupička z různých důvodů odmítl.⁵¹⁶ Posléze tak bylo jednáno o jeho pracovním umístění na ministerstvu výstavby do funkce ředitele Výzkumného ústavu stavebních hmot. To však po osobním jednání s Krupičkou ministr Josef Korčák zavrhl, protože mu měl Krupička tvrdit, že by chtěl jít na místo, kde by si mohl „*odfrknout*“ a měl čas dostudovat. Nakonec tak po dlouhých jednáních bylo schváleno Krupičkovo zařazení do funkce vedoucího oddělení normalizace na ministerstvu výstavby.

Jestliže se odchod Miloslava Krupičky vymykal zaběhlým zkušenostem, pak i výběr nových vedoucích oddělení částečně vybočil z dosavadních zvyklostí. Dva z pěti nových vedoucích oddělení ÚV KSČ totiž neměli žádnou aparátnickou zkušenost. Jednalo se o

⁵¹² NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 2, arch. j. 3, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 23. ledna 1963, s. 16–17.

⁵¹³ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 1, arch. j. 1, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 3. ledna 1963, s. 44.

⁵¹⁴ Kromě jiného je v něm uvedeno, že pracovníci oddělení „*otevřeně řekli další kritické připomínky k jeho práci i jednání. Šlo například o to, že soudruh Krupička kritizoval práci soudruhů v oddělení tím způsobem, že o práci jednoho vedoucího odboru hovořil s druhým a naopak se soudruhem, kterého se věc týkala, nemluvil. Soudruh Krupička si rovněž nechal psát články od soudruhů z oddělení a peníze, které za ně dostal, si ponechával nebo z nich dával soudruhům jen nepatrnou část. Soudruhům přitom nešlo o peníze, ale toto jednání se jich přímo dotýkalo. Dále soudruzi kritizovali soudruha Krupičku za to, že po projednání stanoviska oddělení k některým zásadním otázkám, které pak pracovníci oddělení tlumočili například v kolegiu nebo na odborovém svazu, soudruh Krupička bez vědomí instruovaných soudruhů stanovisko změnil, dohodl je s hospodářskými nebo odborovými pracovníky a tím snižoval autoritu oddělení ÚV KSČ.*“ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 1, arch. j. 2a, schůze SÚV KSČ dne 10. ledna 1963, bod 2, Informace o některých okolnostech odchodu a umístění s. M. Krupičky po jeho odvolání z funkce vedoucího X. oddělení ÚV KSČ.

⁵¹⁵ Tamtéž, s. 6.

⁵¹⁶ Tamtéž, s. 7.

Františka Pence (oddělení paliv a energetiky) a Ladislava Adamce (oddělení strojírenství, hutí a chemie). Naopak Jaromír Koláčný (oddělení dopravy a spojů), Milan Skříčil (oddělení investiční výstavby a stavebnictví) a Miloslav Vecker (oddělení spotřebního a potravinářského průmyslu a vnitřního obchodu) měli za sebou dlouholetou aparátnickou historii.

František Penc se narodil 7. února 1921 v severočeském Duchcově. Po vchození obecné a měšťanské školy vystudoval čtyřletou vyšší průmyslovou školu hornickou. Svou profesní dráhu začal jako úředník v Duchcově v advokátní kanceláři, počátkem nacistické okupace byl nasazen jako dělník do pracovního tábora v Lomnici. Později pracoval jako výpomocný úředník u státní správy silnic, od roku 1941 nastoupil jako účetní k soukromé firmě. Následujícího roku byl nasazen na práci do Vídně, kde po zaučení pracoval jako zámečník. V roce 1943 byl přeložen do závodu v Dubnici na Slovensku, v dubnu 1945 utekl do Čech, kde se měl aktivně zúčastnit květnových revolučních dnů. Po skončení druhé světové války vstoupil do KSČ, pracoval nejdříve na Dole J. Fučík v Severočeském hnědouhelném revíru jako pokladník, později jako úředník revizního oddělení, vedoucí kádrového oddělení, vedoucí obchodně-administrativního odboru a správní náměstek ředitele kombinátu. V březnu 1953 přešel na ministerstvo paliv jako náměstek ministra pro věci kádrové. V roce 1954 po zrušení této funkce byl ředitelem obvodního ředitelství Severočeské hnědouhelné doly Most – jih v Komořanech a od ledna 1956 ředitelem kombinátu Severočeské hnědouhelné doly v Mostě. V roce 1958 byl pověřen funkcí ředitele Sdružení severočeského hnědouhelného revíru Most, posléze Sdružení severočeských hnědouhelných dolů. Vedle těchto svých hospodářských pozic zastával i stranické funkce, jelikož byl v letech 1945 až 1950 členem předsednictva OV KSČ, v únoru 1948 členem předsednictva okresního AV NF, v letech 1954 až 1955 členem OV KSČ a kandidátem KV KSČ, od roku 1956 pak byl členem předsednictva KV KSČ v Ústí nad Labem a od roku 1960 členem předsednictva severočeského KV KSČ.⁵¹⁷

Ladislav Adamec se narodil 10. září 1926 ve Frenštátu pod Radhoštěm do rodiny horníka. V roce 1945 vystudoval obchodní akademii, předtím byl v letech 1942 až 1943 totálně nasazen jako dělník u vojenské správy. V roce 1946 sice vstoupil do KSČ, nijak výrazněji se ale politicky neangažoval, zastával pouze funkce v základní organizaci KSČ. Svůj profesní život nejprve spojil se závodem Optim, kde mezi lety 1945 a 1953 zastával různé administrativně-technické pozice. V roce 1953 přešel do závodu Gumárny Zubří, kde pracoval na pozici zástupce ředitele pro obchodně administrativní odbor. Politicky se znovu začal

⁵¹⁷ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 2, arch. j. 1, schůze PÚV KSČ dne 18. prosince 1962, bod 18, Uspořádání oddělení ÚV KSČ, rozdělení zodpovědnosti mezi tajemníky ÚV KSČ a kádrové návrhy, s. 6, kádrový posudek – František Penc; ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*. L–Z, s. 171–174.

angažovat až v roce 1954, kdy se stal členem OV KSČ, od roku 1956 pak byl i členem okresního stranického předsednictva. V roce 1955 absolvoval šestiměsíční kurz na krajské politické škole, profesně se však stranickému aparátu stále vyhýbal. Od roku 1955 nastoupil do Moravských elektrotechnických závodů ve Frenštátu, kde byl rok vedoucím kádrového odboru. Dva roky byl předsedou ONV ve Frenštátu, aby se posléze vrátil zpět do Moravských elektrotechnických závodů, tentokrát však už do funkce ředitele. V období let 1958 až 1961 pak Adamec dálkově vystudoval Vysokou stranickou školu při ÚV KSČ. Klíčovým pracovním zařazením pro jeho přesun do vysokých státních a stranických funkcí však patrně byla jeho poslední pracovní pozice v Ostravě, kde v letech 1960 až 1962 pracoval na jako místopředseda krajského národního výboru a předseda krajské plánovací komise.⁵¹⁸ Je velmi pravděpodobné, že právě na této pozici se seznámil s tehdejšími vedoucími tajemníkem severomoravského KV KSČ Drahomírem Kolderem, který se po svém nástupu do funkce tajemníka ÚV KSČ zasadil i o Adamcův příchod do Prahy.

Vedle hospodářských expertů však do vedení aparátu ÚV KSČ nastoupili i zkušení straničtí pracovníci. Miloslav Vecker se narodil 10. prosince 1923 v Načeradci na Benešovsku do dělnické komunistické rodiny. Po vyučení pracoval jako dělník, od mládí cvičil v komunistické tělovýchovné organizaci a byl členem komsomolu. V průběhu nacistické okupace se měl zapojit do ilegální činnosti, ihned po válce pak vstoupil do KSČ⁵¹⁹ a stal se profesionálním politickým pracovníkem na pražském krajském výboru a na OV KSČ ve Vlašimi. Jeho politickou kariéru na dva roky přerušila vojenská služba, po jejím absolvování se do služeb strany ihned vrátil. Stal se tajemníkem OV KSČ Praha XIV a poté vedoucím tajemníkem OV KSČ Kolín. Už v roce 1950 se stal pracovníkem kádrového oddělení ÚV KSČ a aktivně se angažoval při odhalování údajných nepřátel uvnitř komunistické strany. Byl totiž Köhlerem zařazen do speciální komise vyšetřující osoby, které na doporučení Šlinga působily ve stranickém, hospodářském a státním aparátu. Později se stranické vyšetřování rozšířilo i na komunisty působící za války v Anglii, na španělské interbrigadisty a nakonec i na ilegální odbojové skupiny na Moravě.⁵²⁰ V této práci se Vecker pravděpodobně osvědčil, takže v rámci aparátu ÚV KSČ přešel do kanceláře předsedy strany Klementa Gottwalda. V roce 1953 se stal

⁵¹⁸ Tamtéž, s. 7, kádrový posudek – Ladislav Adamec. Základní biografický přehled srov. ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989). A–K*, s. 112–116.

⁵¹⁹ Ve stranických posudcích z padesátých a šedesátých let je uváděn jako člen KSČ od roku 1945. Později mu bylo přiznáno členství v KSČ od roku 1939. In: Životopis soudruha M. Veckera. *Rudé právo*, 16. listopad 1988, roč. 69, č. 270, s. 2.

⁵²⁰ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 370–371, arch. j. 465, schůze PB ÚV KSČ dne 27. listopadu 1962, bod 26, Výsledky přešetření nejdůležitějších politických procesů proti osobám, které zastávaly významné politické funkce, tiskopis Souhrnná zpráva o politických procesech a s nimi souvisejících okolnostech v období 1949–1954, s. 22.

prvním tajemníkem a posléze předsedou ÚV ČSM. V této funkci působil až do roku 1960, kdy se vrátil do aparátu ÚV KSČ jako zástupce vedoucího oddělení. V prosinci 1962 pak byl vybrán za nového vedoucího IX. oddělení spotřebního a potravinářského průmyslu, obchodu, místního hospodářství a výrobních družstev.⁵²¹

Druhým aparátčíkem byl Jaromír Koláčný. Narodil se 5. května 1921 do dělnické rodiny. Po maturitě na reálném gymnáziu v roce 1941 pracoval jako pomocný dělník. V roce 1943 vstoupil do ilegální organizace KSČ v Plzni, následující rok byl však zatčen gestapem a vězněn v různých koncentračních táborech až do osvobození. Po skončení války se na rozdíl od svých generačních kolegů nestal ihned profesionálním politickým pracovníkem, i když zastával četné funkce: byl vedoucím okresního referentského sboru, učitelem okresní večerní školy, lektorem KV KSČ, členem KV ČSM nebo důvěrníkem ROH. Profesně však Koláčný od roku 1945 až do roku 1953 pracoval u dráhy jako výpravčí vlaků. Teprve tehdy nastoupil na KV KSČ v Brně a stal referentem pro dopravu. Hned následující roku byl poslán na studium na Vysokou stranickou školu při ÚV KSČ a v roce 1957 absolvoval tříleté studium. Poté byl opět zařazen v aparátu KSČ: pracoval v oddělení dopravy a spojů ÚV KSČ (1957 až 1958), v oddělení dopravy a spojů ÚV KSS (1958 až 1959) a jako vedoucí oddělení průmyslu, dopravy a stavebnictví KV KSČ Brno (1959 až 1961).⁵²²

Posledním z pěti nových osob ve vedení aparátu ÚV KSČ byl Milan Skříčil. Narodil se 24. července 1922, vychodil měšťanskou školu a posléze se vyučil strojním zámečníkem. Až do roku 1942 pracoval v Hranicích na Moravě jako dělník. Tehdy byl totálně nasazen na práci do Německa, odkud v lednu 1945 uprchl. V roce 1945 vstoupil do KSČ a začal ve straně aktivně pracovat. Nejdříve v místní organizaci v Hrabůvce u Hranic, od roku 1947 jako člen OV KSČ Hranice a KV KSČ Olomouc. Do stranického aparátu nastoupil v roce 1950, předtím pracoval jako nástrojář v podniku Sigma-pumpy v Hranicích (1945 až 1948) a tajemník Okresní odborové rady v Hranicích (1948 až 1950). V roce 1950 se stal zaměstnancem KV KSČ v Olomouci a pracoval nejdříve jako řadový referent a poté od roku 1952 na postu vedoucího oddělení průmyslu a stavebnictví. Jako perspektivní stranický pracovník byl v roce 1953 vyslán na studium na Vysokou školu stranickou do Prahy, kterou absolvoval v roce 1956. Poté byl pracovně zařazen jako vedoucí oddělení průmyslu KV KSČ Hradec Králové (1956 až 1960) a

⁵²¹ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 1, arch. j. 1a, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 12. prosince 1962, s. 19; ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989). L–Z*, s. 519–522.

⁵²² NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 3, arch. j. 2, schůze PÚV KSČ dne 7. ledna 1963, bod 22, Schválení vedoucího oddělení dopravy a spojů ÚV KSČ, s. 3, kádrový posudek – Jaromír Koláčný.

náměstek předsedy Východočeského krajského národního výboru (1960 až 1962).⁵²³
Na počátku roku 1963 tak měl aparát ÚV KSČ ve svém vedení následující osoby.

I. tajemník ÚV KSČ	Antonín Novotný
tajemník ÚV KSČ	Bruno Köhler
tajemník ÚV KSČ	Jiří Hendrych
tajemník ÚV KSČ	Vladimír Koucký
tajemník ÚV KSČ	Václav Slavík
tajemník ÚV KSČ	Drahomír Kolder
I. oddělení orgánů strany, odborů a mládeže a národních výborů	Miroslav Pastyřík
II. oddělení propagandy a agitace	Miloš Hladík
III. oddělení školství, vědy, kultury a zdravotnictví	Zdeněk Urban
IV. oddělení plánování, financí a zahraničního obchodu	František Morkus
V. oddělení dopravy a spojů	Jaromír Koláčný
VI. oddělení zemědělské	Jan Havelka
VII. oddělení paliv a energetiky	František Penc
VIII. oddělení strojírenství, hutí a chemie	Ladislav Adamec
IX. oddělení spotřebního a potravinářské průmyslu	Miloslav Vecker
X. oddělení investiční výstavby a stavebnictví	Milan Skříčil
XI. oddělení branné a bezpečnostní	Miroslav Mamula
XII. oddělení mezinárodní	Bohuslav Laštovička
(XIII.) hospodářská správa	Antonín Faltýnek
(XIV.) technické oddělení	Jan Svoboda

Tabulka 20 – Vedení aparátu ÚV KSČ, leden 1963

V průběhu roku 1962 tak bylo z vedoucích funkcí odvoláno sedm osob (Dubček, Salga, Indra, Hruška, Piller, Uhlíř a Krupička). Tyto změny se kromě Jiřího Salgy, který sestoupil do pozice zástupce vedoucího oddělení z důvodu reorganizace, týkaly ekonomických resortů a byly tak vyjádřením nespokojenosti stranického vedení s hospodářskou situací. Zatímco Hruška a Krupička zažili kariérní sestup, tak naopak Indra s Pillerem byli povoláni do vládních funkcí a stranické vedení od nich očekávalo, že vyřeší ekonomické problémy. Uklidnění

⁵²³ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 2, arch. j. 1, schůze PÚV KSČ dne 18. prosince 1962, bod 18, Uspořádání oddělení ÚV KSČ, rozdělení zodpovědnosti mezi tajemníky ÚV KSČ a kádrové návrhy, s. 9, kádrový posudek – Milan Skříčil.

personální situace ve vedení aparátu ÚV KSČ však nenastalo ani v roce 1963, kádrové změny byly nyní způsobeny odlišnými důvody: znovuotevřením otázky politických procesů a nespokojeností s ideologickou prací.

V důsledku přehodnocení politických procesů na základě zprávy Kolderovy komise musel z vedoucích pracovníků aparátu ÚV KSČ ze své pozice odejít pouze Bruno Köhler, jehož podíl na rozsáhlé perzekuci byl neoddiskutovatelný. Antonín Novotný se snažil udržet svého spojence v politice alespoň formálně, takže Köhler zůstal řadovým členem ÚV KSČ až do XIII. sjezdu KSČ v roce 1966 a stejně tak zůstal poslancem. Dne 11. června 1963 schválilo předsednictvo na Novotného ústní návrh usnesení, že v souvislosti s výkonem Köhlerova mandátu poslance zvoleného v severočeském kraji má vykonávat funkci instruktora ÚV KSČ pro úsek uhlí a dopravy, přičemž mu bylo vytvořeno nové systematizované místo v oddělení paliv a energetiky ÚV KSČ.⁵²⁴ To už však byla pouze závěrečná epizoda jeho politické kariéry. Dne 12. srpna 1964 schválil sekretariát ÚV KSČ další Novotného návrh, aby byl Köhler zařazen na úsek vědecké práce v Ústavu dějin KSČ.⁵²⁵ Tím se definitivně uzavřelo jeho působení v aparátu ÚV KSČ, do vysoké funkce se už Köhler nikdy nevrátil. Odchodem z politiky ztratil v podstatě smysl svého bytí, protože po celý život nic jiného nedělal. O jeho služby nestál ani normalizační režim, takže Köhler dožil zcela v ústraní. Konce komunistického režimu se nedožil, zemřel 21. března 1989 v Praze.

Na Köhlerovo místo tajemníka ÚV KSČ nastoupil František Penc, tudíž bylo nutné najít vhodného vedoucího oddělení paliv a energetiky. Přednost dostal opět mimoaparátnický kandidát, a to vedoucí odboru paliv na Státní plánovací komisi Karel Houdek. Po Františku Pencovi a Ladislavu Adamcovi se tak jednalo o třetího muže ve vedení aparátu ÚV KSČ, který nebyl dlouholetým pracovníkem stranického aparátu, ale hospodářským manažerem. Z toho vyplývá, že při obsazování vedení hospodářských oddělení začaly být preferovány osoby s odbornými znalostmi a zkušenostmi před stranickými aparátčíky. Tato situace však neplatila na ostatních úsecích, kde byly dlouholeté zkušenosti ze stranické práce prioritní. To se týkalo především ideologického úseku, kam nastoupili dlouholetí aparátčíci Čestmír Císař a Jaroslav Hes.

Karel Houdek se narodil 23. února 1919 do dělnické rodiny. Po vchození měšťanské školy se vyučil soustružníkem v železárnách na Kladně a poté pracoval jako soustružník v Královodvorských cementárnách v Újezdě u Kladna. Při zaměstnání vystudoval Mistrovskou školu strojnickou v Kladně. V roce 1943 byl totálně nasazen do Německa k Technische Nothilfe

⁵²⁴ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 23, arch. j. 25, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 11. června 1963, s. 58.

⁵²⁵ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 27, arch. j. 49, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 12. srpna 1964, s. 40.

v Kolíně nad Rýnem. V roce 1944 nastoupil v Albě v Hořovicích jako kreslič, pak byl výpomocným dílovedoucím a vedoucím soustružny. V červenci 1945 přešel do ústředních dílen Severočeských hnědouhelných dolů Řetenice a pracoval zde jako dělník, později technolog-postupář. Po absolvování ústřední dělnické školy v roce 1950 nastoupil na ředitelství Severočeských hnědouhelných dolů v Mostě jako vedoucí mechanizačního a racionalizačního oddělení. V roce 1952 byl pro dobré výsledky v práci jmenován ředitelem trustu v Bílině. V roce 1955 absolvoval přípravný kurz Vysoké školy báňské a v roce 1956 nastoupil jako inspektor výroby na kombinátě Severočeských hnědouhelných dolů. Odtud přešel do funkce ředitele trustu Hnědouhelných dolů a briketáren v Sokolově. V této funkci pracoval do července 1962, kdy byl usnesením sekretariátu schválen do funkce vedoucího odboru paliv na Státní plánovací komisi. Členem KSČ byl Houdek od roku 1946, v letech 1952 až 1962 vykonával funkce v OV KSČ a od roku 1962 byl členem západočeského KV KSČ. Od roku 1958 do 1962 pak dálkově vystudoval Vysokou stranickou školu při ÚV KSČ v Praze. Kádrový posudek jej chválil: „*Ve všech stranických i hospodářských funkcích se s. Houdek osvědčil. Je klidný, rozvážný pracovník, důsledný, politicky vyspělý, s dobrými odbornými znalostmi a organizačními schopnostmi. Je náročný na plnění úkolů, k spolupracovníkům přátelský, soudružský a spravedlivý. Za své pracovní úsilí bylo s. Houdkovi uděleno vyznamenání ‚Za vynikající práci‘ a ‚Za zásluhy o výstavbu‘. V roce 1961 mu byl udělen čestný odznak ČSM.*“⁵²⁶

Druhá změna na pozici tajemníka ÚV KSČ vyplývala z nespokojenosti Antonína Novotného s prací strany na úseku ideologie a kultury. Hněv Novotného se v tomto případě snesl na hlavu odpovědného tajemníka Václava Slavíka. Slavík byl ze své funkce odvolán v dubnu 1963 a následně byl odsunut na druhořadé místo člena redakční rady časopisu Otázky míru a socialismu.⁵²⁷ Na Slavíkovo místo byl dosazen z pozice hlavního redaktora teoretického časopisu ÚV KSČ Nová mysl Čestmír Císař. Důvodem svého povýšení si po letech nebyl jist ani sám Císař, ale nástup do funkce tajemníka mu měl osobně oznámit Novotný.⁵²⁸

Čestmír Císař se narodil 2. ledna 1920 v severočeských Hostomicích nedaleko Duchcova. Jeho otec byl drobným živnostníkem, malířem pokojů, na kterého těžce dolehla hospodářská krize třicátých let. Jisté vysvobození z tíživých sociálních poměrů poskytnul Císařovi studijní pobyt na lyceu v Dijonu ve Francii, kam byl jako talentovaný student

⁵²⁶ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 15, arch. j. 16, schůze PÚV KSČ dne 11. dubna 1963, bod 22, Schválení s. K. Houdka do funkce vedoucího oddělení paliv a energetiky ÚV KSČ, s. 3–4, kádrový posudek – Karel Houdek.

⁵²⁷ MERVART, Jan: *Kulturní politika KSČ mezi jejím XII. a XIII. sjezdem (1962–1966)*. In: KÁRNÍK, Zdeněk a kol. (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu VI.*, s. 190.

⁵²⁸ CÍSAŘ, Čestmír: *Paměti*, s. 487.

duchcovského gymnázia vybrán. V Dijonu studoval od roku 1936 do roku 1939 a po absolvování studia se vracel už do okupovaného Československa. Jeho rodiče mezitím opustili obsazené pohraničí a přestěhovali se do Prahy. Zde Čestmír Císař strávil celou druhou světovou válku, přitom se nijak nezapojoval do ilegální činnosti a byl zaměstnán jako úředník.

Po skončení války Císař začal studovat na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy historii a sociologii, úspěšně studia zakončil v roce 1948. Současně s tím se stal aktivním členem KSČ. Císařova politická kariéra je typickým příkladem mladých stalinistů, kteří po roce 1945 vstupovali do veřejného života s přesvědčivou vírou v novou, lepší a spravedlivější budoucnost lidstva. Už za války se Císař důrazně rozešel s kapitalismem, jak to dokládají jeho tehdejší osobní zápisky.⁵²⁹ Císař ve svých úvahách v samé podstatě odmítl moderní liberální společnost a tržní hospodářství. Naopak v nich viděl příčinu soudobých problémů. Místo toho snil o nových základech společnosti: „*Je pouze jedna cesta k řešení sociálního problému dneška, a to je cesta socialismu: z kolektivnění národního majetku, nová organizace práce, uvolnění lidského ducha a uskutečnění pravého bratrského společenství.*“⁵³⁰ Ve své přednášce z července 1945 už o ideální společnosti pouze nesnil, nýbrž zvěstoval její reálnou existenci: „*Budování Sovětského svazu je věcí, kterou nelze zachytit ani těmi mnoha krásnými slovy, která tu byla řečena. Taková práce se nedá ani zfilmovat sebedokonalším filmovým dílem. Je to práce miliónů mozků i rukou, která se odehrává na milionech čtverečních kilometrech krásné a bohaté půdy.*“⁵³¹ Jeho osmnáctistránková úvaha nad Sovětským svazem obsahuje tři základní postuláty. Zaprvé se jedná o důsledné odmítnutí kapitalismu, který ze své vykořisťovatelské podstaty nemůže nikdy plně uspokojit zájmy pracujících. Druhým důležitým momentem je pak existence Sovětského svazu, prvního socialistického státu, který se zbavil vykořisťování člověka člověkem a místo třídní společnosti vytvořil společnost „*jedné rodiny dělníků – hospodářů, tvořících všechny poklady a radosti života jen pro sebe.*“ Existence Sovětského svazu také znamenala, že vybudování socialismu není jen utopickým snem, ale reálnou možností. Z toho pak vyplývala třetí konsekvence. Podařilo-li se Sovětskému svazu vybudovat beztřídní společnost a socialismus, je možné (či spíše nutné) jeho příklad následovat.

S tímto teoretickým zázemím se Císař po roce 1945 aktivně zapojil do politického života. V roce 1946 se stal pracovníkem krajského výboru KSČ v Praze, kde si jej jako nadaného straníka všimnul Gustav Bareš a na podzim 1947 jej přivedl do aparátu ÚV KSČ. Čestmír Císař od nástupu do ÚV pracoval na propagačním úseku pod vedením Arnošta Kolmana. Dobové dokumenty uvádějí jeho zařazení na úsek stranického školení, vedle toho

⁵²⁹ NA, f. Čestmír Císař, PhDr., k. 1, sign. A1, ČC – rané texty 1941–1945, Hnutí mládež pro přestavbu lidstva.

⁵³⁰ Tamtéž.

⁵³¹ NA, f. Čestmír Císař, PhDr., k. 1, sign. A1, ČC – rané texty 1941–1945, Národnostní otázka v SSSR.

psal články a propagační materiály,⁵³² z pozice předsedy akčního výboru Masarykovy sociologické společnosti se podílel na likvidaci tohoto tehdy nejvýznamnějšího sociologického pracoviště v Československu. Akční výbor nejenže vyloučil několik členů jako reakcionáře, ale celý ústav jako nepotřebný zrušil. V zásadě to odpovídalo vědecké koncepci KSČ, podle které byla sociologie považována za buržoazní pavědu.⁵³³

Turbulentní události v politickém životě Čestmíra Císaře nastaly v roce 1951 v souvislosti s politickými procesy a hledáním nepřátel v nejvyšších stranických patrech. V únoru 1951 byli jako vedoucí protistátního centra zatčeni Marie Švermová, Otto Šling a několik dalších vysoce postavených stranických funkcionářů. Čestmír Císař se ke zatčení Švermové vyjádřil v dopise tajemníku ÚV KSČ Bruno Köhlera, ve které se od Švermové jednoznačně distancoval a obvinil ji z toho, že zastávala nebolševický postoj a odmítala zásady vytyčené Leninem a Stalinem.⁵³⁴ Hlavní otřes pro stranický aparát však znamenal politický pád Rudolfa Slánského na podzim 1951. Slánský byl nejdříve odvolán z pozice generálního tajemníka strany a na krátkou dobu se stal místopředsedou vlády. Dosavadní vedoucí oddělení propagandy a agitace Jiří Hendrych byl zvolen tajemníkem ÚV a na jeho místo nastoupil právě Čestmír Císař. Jeho postavení na politickém výsluní však netrvalo příliš dlouho. V listopadu 1951 byl zatčen ústřední tajemník KSČ Rudolf Slánský a stranický aparát se stal terčem ostré kritiky. Zatýkáni údajných zrádců z vlastních řad velmi brzo způsobilo, že straničtí pracovníci začali své kolegy odhalovat jako skryté nepřátele. Nejinak se v té době choval Císař: když byli veřejně kritizováni jeho tehdejší spolupracovníci Gustav Bareš a Jiří Hendrych, tak se od nich důrazně distancoval.⁵³⁵

Čistky v aparátu ÚV KSČ v roce 1952 však byly velmi důkladné, takže v dubnu 1952 přišla řada i na Císaře. Z jeho pohledu však naštěstí nebyl označen za zrádce jako Švermová nebo Slánský, ale bylo mu umožněno pokračovat ve stranické práci na krajském výboru v Plzni. Císař ve svých pamětech napsal, že ho měl do Plzně poslat Antonín Novotný a zachránit ho tím před zatčením, toto tvrzení však není podloženo příslušnými dokumenty.⁵³⁶ Na příštích jedenáct

⁵³² NA, f. Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení KSČ, arch. j. 18, sign. 20, Zápis ze schůze oddělení propagandy ze dne 9. října 1947.

⁵³³ NEŠPOR, Zdeněk R.: *Institucionální zázemí české sociologie před nástupem marxismu*. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2007, s. 41.

⁵³⁴ NA, fond Čestmír Císař, PhDr., k. 1, sign. A3, ČC – odbor školství, oddělení propagandy, ÚV 1950–1952, Dopis Čestmíra Císaře Bruno Köhlerovi ze dne 2. února 1951 – Prohlášení k případu s. Švermové.

⁵³⁵ Dne 2. ledna 1952 napsal Císař Antonínu Novotnému: „*Odbor agitace v tu dobu vedl J. Hudeček, demoralizovaný opilec, který řval na spolupracovníky, komandoval komunisty z ministerstva informací, zneužíval své funkce pro získání osobních výhod atd. Jeho oblíbeným zaměstnáním bylo popíjení slivovice v úředních hodinách v kanceláři, kde pracoval (...)* Také za řádění Hudečka nesou soudruzi Bareš a Hendrych hlavní zodpovědnost.“ NA, fond Čestmír Císař, PhDr., k. 1, sign. A3, ČC – odbor školství, oddělení propagandy, ÚV 1950–1952, Dopis Čestmíra Císaře Antonínu Novotnému ze dne 3. ledna 1952.

⁵³⁶ CÍSAŘ: Čestmír: *Paměti*, s. 390, 402.

let tak Císař aparát ÚV KSČ opustil, nikoliv však vlastní stranickou práci. Do roku 1957 pracoval na KV KSČ v Plzni jako vedoucí oddělení propagandy a agitace (1952 až 1956) a tajemník (1956 až 1957).⁵³⁷ Poté byl zástupcem hlavního redaktora Rudého práva (1957 až 1961)⁵³⁸ a šéfredaktorem stranického teoretického časopisu Nová mysl (1961 až 1963).⁵³⁹ Podle pozdějšího líčení Jiřího Hendrycha prosadil zvolení Čestmíra Císaře do funkce tajemníka ÚV KSČ Antonín Novotný, i když s tím Hendrych neměl souhlasit.⁵⁴⁰

Vedle změny na pozici tajemníka ÚV KSČ zodpovědného za propagandu a agitaci však došlo také k zásadní organizační změně: dosavadní II. (propagace a agitace) a III. (školství, vědy, kultury a zdravotnictví) oddělení byla sloučena do nového ideologického oddělení, jeho novým vedoucím se stal Jaroslav Hes. Dosavadní vedoucí II. oddělení Miloš Hladík byl odeslán na tříleté studium na Vysokou stranickou školu ÚV KSSS v Moskvě, vedoucí III. oddělení Zdeněk Urban se stal Hesovým zástupcem.

Jaroslav Hes se narodil 27. dubna 1920 v Plzni do rodiny živnostníka-obuvníka. Vystudoval nižší reálné gymnázium a obchodní akademii, maturitu složil v roce 1939. Pokračovat v dalším studiu nemohl kvůli uzavření českých vysokých škol, takže druhou světovou válku strávil v zaměstnání u svého otce. Dle dostupných údajů se zapojil do ilegální činnosti. V roce 1945 vstoupil do KSČ a stal se zástupcem šéfredaktora plzeňského komunistického deníku Pravda, od roku 1948 do 1951 byl jeho šéfredaktorem a současně členem plzeňského KV KSČ.⁵⁴¹ Na počátku roku 1951 byl vyslán na Ostravsko a stalo se tak přesně v době, kdy zde byli odhaleni údajní zrádci Vítězslav Fuchs a Rudolf Peschel. Do probíhající vnitrostranické čistky se zapojil i Jaroslav Hes, který jako nový šéfredaktor ostravského komunistického deníku Nová svoboda obvinil svého předchůdce Jana Neulse z řady přečinů, neřkuli přímo z nepřátelské činnosti.⁵⁴² Jaroslav Hes na počátku roku 1951 sehrál na Ostravsku podobnou úlohu jako Drahomír Kolder a Oldřich Černík – razantně se zapojili do vnitrostranické čistky, což jim následně zajistilo postup do vedoucích krajských funkcí.

⁵³⁷ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962, sv. 95, arch. j. 109, schůze SÚV KSČ dne 3. dubna 1956, bod 34, schválení s. Čestmíra Císaře do funkce tajemníka KV KSČ a s. Jana Hrnecka do funkce vedoucího oddělení agitace a propagandy KV KSČ.

⁵³⁸ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962, sv. 126, arch. j. 183, schůze SÚV KSČ dne 31. července 1957, bod 18, Schválení s. Čestmíra Císaře do funkce zástupce hlavního redaktora Rudého práva.

⁵³⁹ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 296, arch. j. 379, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 14. února 1961, s. 18.

⁵⁴⁰ KAPLAN, Karel: *Antonín Novotný. Vzestup a pád „lidového“ aparátčíka*, s. 303.

⁵⁴¹ DEJMEK, Jindřich, NĚMEČEK, Jan, MICHÁLEK, Slavomír: *Diplomacie Československa, Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*, s. 354–355.

⁵⁴² ZA Opava, f. KV KSČ Ostrava, k. 122, inv. č. 54, sign. P-258, schůze PKV KSČ Ostrava dne 15. května 1951, bod 3, Hodnocení práce Nové svobody.

Jaroslav Hes na postu šéfredaktora Nové svobody v Ostravě působil až do roku 1959, vedle toho zde zastával i další funkce, například od roku 1957 byl předsedou krajského výboru Národní fronty. V roce 1959 byl jako perspektivní kádr vyslán do Moskvy, aby zde studoval literaturu na elitní Akademii společenských věd při ÚV KSSS. Jednalo se o velmi prestižní studium, protože ve stejném roce 1959 bylo na Akademii přijato pouze šest studentů z Československa. V roce 1962 se Hes vrátil zpět na Ostravsko, tentokrát se však už stal pracovníkem stranického aparátu, konkrétně zamířil na post tajemníka pro ideologický úsek severomoravského KV KSČ.⁵⁴³ Můžeme se domnívat, že za jeho nástupem do aparátu ÚV KSČ stála silná ostravská klika, kterou v té době v pražském ústředí tvořili Drahomír Kolder (tajemník ÚV KSČ), Ladislav Adamec (vedoucí oddělení) nebo Oldřich Černík (ministr – předseda Státní plánovací komise).

Nástupem Císaře a Hese měla být otázka stranické ideologické politiky z hlediska personálního obsazení vyřešena. Antonín Novotný však musel vedle chřadnoucího hospodářství, ideologických problémů a politických procesů řešit další problém – politické vedení na Slovensku. Po celá padesátá léta měl Novotný v této otázce jasno: představitelem Slovenska v nejvyšším státním vedení byl předseda vlády Viliam Široký, politickou moc na Slovensku pak měl ve svých rukou triumvirát Pavol David, Rudolf Strehaj a Karol Bacílek. Taková konstelace Novotnému maximálně vyhovovala, protože David, Strehaj ani Bacílek nijak neoponovali centralizační politice. Novotný je na oplátku za jejich věrnost také patřičně odměnil: Bacílek, Široký a David byli členy politického byra, Strehaj pak kandidátem. V roce 1960 se Novotný pokusil vsadit na dalšího Slováka Alexandra Dubčeka, ten však tajemníkem ÚV KSČ zůstal jen do prosince 1962.

Právě od roku 1962 se personální obsazení vedoucích funkcí na Slovensku začalo stávat pro Novotného kardinálním problémem: v červenci 1962 zemřel Strehaj, krátce poté museli Široký, Bacílek a David za svou úlohu při vykonstruovaných politických procesech ze svých funkcí odejít. Za této situace byla Novotného pozice na Slovensku nepřiliš silná, ačkoliv se snažil najít své nové favority, které všemožně podporoval. Jednalo se především o Rudolfa Cvika, Jozefa Lenárta, Michala Chudíka a Michala Sabolčíka. Rudolfa Cvika držel Novotný přes veškerou kritiku na postu vedoucího tajemníka KV KSS v Banské Bystrici, Michala Chudíka ve vedení Slovenské národní rady a z Jozefa Lenárta se stal po Širokém dokonce nový předseda vlády. Ani za této situace však Novotný neměl Slovensko pod svou kontrolou, neboť

⁵⁴³ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 31, Schválení vedoucích tajemníků KV KSČ, KSS a městského výboru KSČ v Praze ke krajským konferencím strany v roce 1962.

nedokázal zabránit zvolení Alexandra Dubčeka do funkce vedoucího tajemníka ÚV KSS. Právě s Dubčekem se Novotný dostával do stále častějších politických konfliktů.

Poslední z výše uvedených Novotného nových oblíbenců Michal Sabolčík byl v dubnu 1963 schválen do funkce vedoucího oddělení plánování a financí ÚV KSČ. Po Alexandru Dubčekomu byl Sabolčík teprve druhým Slovákem ve vedení aparátu ÚV KSČ od roku 1953. Narodil se 3. června 1924 v obci Sol' na východním Slovensku do dělnické rodiny, do KSČ vstoupil v roce 1945. Vystudoval obchodní akademii a posléze až do roku 1946 pracoval jako účetní. V letech 1946 až 1948 konal vojenskou prezenční službu a poté pracoval jeden rok jako bezpečnostní referent na ONV Vranov. V letech 1949 až 1950 absolvoval roční ÚPŠ a poté nastoupil jako učitel na ÚPŠ při ÚV KSS v Bratislavě, v letech 1951 až 1954 byl ředitelem školy. Stejně jako výše zmíněný Hes byl Sabolčík vybrán pro studium na Akademii společenských věd při ÚV KSSS v Moskvě, kde studoval od roku 1954 do 1958 a dosáhl zde vědecké hodnosti kandidát ekonomických věd. Po absolvování studia byl schválen do funkce vedoucího oddělení ÚV KSS, kterou zastával až do října 1961, poté nastoupil do funkce předsedy Slovenské plánovací komise a místopředsedy SNR.⁵⁴⁴ Dne 11. dubna 1963 byl Sabolčík schválen do funkce vedoucího oddělení ÚV KSČ, dosavadní vedoucí František Morkus se stal jeho zástupcem.⁵⁴⁵

Jestliže všechny personální změny, které byly učiněny od prosince 1962 ve vedení aparátu ÚV KSČ, měly relevantní zdůvodnění, pak výměna učiněná v červenci 1963 zůstává značně nejasná. Tehdy byla totiž učiněna změna na pozici vedoucího klíčového I. oddělení. Po osmi letech ve funkci byl odvolán Miroslav Pastyřík, který do té doby stál neochvějně za Novotným. Pastyřík posléze přešel do spíše reprezentativní vedoucí funkce v odborech. Můžeme jen spekulovat, zda za jeho odchodem nestály zdravotní potíže, jelikož se Pastyřík v červnu 1966 mezi stranickou elitu vrátil, i když už ne jako pracovník aparátu, ale jako kandidát předsednictva ÚV KSČ. I přes Pastyříkův odchod si dokázal Novotný podržet kontrolu nad I. oddělením, protože se jeho novým vedoucím stal Novotného nejbližší spolupracovník Jan Svoboda. Ten tak po deseti letech na postu vedoucího technického oddělení povýšil do čela nejdůležitějšího oddělení stranického aparátu.

Rok 1963 byl z hlediska personálního obsazení vedoucích funkcí v aparátu ÚV KSČ vůbec nejrušnější, což dokazuje i skutečnost, že dva noví muži ve vedení, Čestmír Císař a

⁵⁴⁴ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 16, arch. j. 17, schůze PÚV KSČ dne 11. dubna 1963, bod 19, Odvolání s. Františka Morkuse z funkce vedoucího oddělení plánování, financí a zahraničního obchodu ÚV KSČ a jmenování s. Michala Sabolčíka do této funkce, s. 3 kádrový posudek – Michal Sabolčík; ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*. L–Z, s. 253–256.

⁵⁴⁵ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 15, arch. j. 17, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 11. dubna 1963, s. 37.

Michal Sabolčík, byli po několika měsících ve svých funkcích obratem odvoláni. Čestmír Císař byl odvolán už 20. září, Michal Sabolčík pak 29. října. Důvodem Sabolčíkova odchodu nebyla nespokojenost s jeho prací, ale naopak snaha Novotného posílit pozice na Slovensku. Sabolčík byl 20. září 1963 zvolen kandidátem předsednictva ÚV KSČ a následující měsíc nastoupil do funkce tajemníka ÚV KSS. Oproti tomu odchod Čestmíra Císaře byl jednoznačným výrazem Novotného nespokojenosti s tím, jakým způsobem pojal funkci tajemníka odpovědného za kulturu a ideologii. Císař po letech vzpomínal na své epizodní období ve funkci tajemníka ÚV KSČ v roce 1963 jako na milostivé léto, kdy bylo československé kultuře po dlouhé době opět dovoleno svobodněji dýchat. S takovým programem ho však Novotný do funkce rozhodně neinstaloval, takže když se Vladimír Koucký uzdravil z další nemoci, byl Císař jmenován do funkce ministra kultury a školství. Předcházelo tomu jednání předsednictva ÚV KSČ 17. září 1963, na kterém Novotný podrobil Císaře velmi ostré kritice za jeho čtyřměsíční působení ve funkci tajemníka ÚV KSČ.⁵⁴⁶

Po odchodu Sabolčíka se novým vedoucím oddělení ÚV KSČ stal Oldřich Svačina. Jeho jmenování bylo následováním cesty povyšování hospodářských expertů do vedoucích funkcí v aparátu ÚV KSČ, protože Svačina stejně jako před ním Penc, Adamec a Houdek nebyl profesionálním stranickým aparátčíkem, ale pracoval ve vedoucích hospodářských funkcích. Oldřich Svačina se narodil 1. srpna 1921 ve Starém Městě u Frýdku v dělnické rodině, vyučil se strojním zámečníkem. Profesně byl spjat s podnikem Fatra v Napajedlech, kde se přes pracovní pozice zámečníka, konstruktéra stal i ředitelem.⁵⁴⁷ Členem strany byl od roku 1946, v letech 1958 a 1962 byl členem ÚV KSČ.⁵⁴⁸ Dne 12. prosince 1962 byl schválen do funkce zástupce vedoucího oddělení strojírenství, hutí, chemie a technického rozvoje ÚV KSČ,⁵⁴⁹ po odchodu Sabolčíka se pak stal vedoucím tohoto oddělení.⁵⁵⁰ Opět můžeme jen spekulovat, do jaké míry byl nástup Oldřicha Svačiny do vedoucích pozic v aparátu ÚV KSČ ovlivněn jeho příslušností k silné ostravské skupině, ale zdá se to být jako velmi pravděpodobné.

⁵⁴⁶ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 35, arch. j. 38, schůze PÚV KSČ dne 17. září 1963, bod 14, Některé úvahy o organizačních otázkách.

⁵⁴⁷ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 31, program XII. sjezd KSČ, prosinec 1962 – Návrh na členy a kandidáty ÚV KSČ; Zemřel soudruh O. Svačina. *Rudé právo*, 29. duben 1978, roč. 58, č. 101, s. 1.

⁵⁴⁸ ŠTVERÁK, František: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa*, s. 557.

⁵⁴⁹ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 1, arch. j. 1a, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 12. prosince 1962, s. 22.

⁵⁵⁰ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 35, arch. j. 38, schůze PÚV KSČ dne 17. září 1963, bod 14, Některé úvahy o organizačních otázkách; NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 39, arch. j. 43, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 29. října 1963, s. 47.

6.4 Biografický profil vedoucích pracovníků ÚV KSČ 1962–1963

Personální změny ve vedení aparátu ÚV KSČ byly velmi rozsáhlé. Pokud totiž srovnáme personální obsazení z ledna 1962 a z prosince 1963, pak na své pozici zůstali pouze tři tajemníci ÚV KSČ (Antonín Novotný, Jiří Hendrych a Vladimír Koucký) a pět vedoucích oddělení (Jan Havelka, Miroslav Mamula, Bohuslav Laštovička, Antonín Faltýnek a Jan Svoboda). V tomto období pak do vedoucích funkcí nastoupilo dvanáct nových pracovníků. Z nových vedoucích pracovníků pouze František Morkus a Jaromír Koláčný byli členy KSČ před rokem 1945 a byli také za své členství v ilegální KSČ vězněni. Všichni ostatní byli poválečnými a současně předúnorovými členy. Jejich biografický profil byl velmi shodný: všichni se narodili v rozmezí let 1919 až 1926, v období nacistické okupace se někteří zapojili do drobné ilegální činnosti nebo byli totálně nasazeni. Počátek jejich politické kariéry můžeme zařadit do období let 1945 až 1948, kdy se stali aktivními členy KSČ, přičemž Kolder, Vecker, Skříčil, Koláčný, Hes a Císař strávili celé poválečné období výlučně ve stranickém zaměstnání. Tito straničtí funkcionáři nejen že ve svém aktivním životě nepoznali žádnou jinou než stranickou práci, často navíc ani neměli jiné než stranické vzdělání. Z nových vedoucích pracovníků ÚV KSČ jediné Čestmír Císař vystudoval nestranickou vysokou školu, šest pracovníků oproti tomu vystudovalo Vysokou školu stranickou (od roku 1966 Vysokou školu politickou) při ÚV KSČ, Jaroslav Hes a Michal Sabolčík pak dokonce prestižní Akademii společenských věd při ÚV KSSS. Od počátku šedesátých let se tak zřetelným předpokladem pro výkon vyšší stranické funkce stávalo vysokoškolské stranické vzdělání. Toto kritérium však neplatilo v ekonomických oddělení aparátu ÚV KSČ, kde byly vyžadovány reálné zkušenosti z řídicí činnosti v hospodářství. V letech 1962 až 1963 nastoupili čtyři pracovníci (Adamec, Penc, Houdek a Svačina) na vedoucí pozice bez pracovní praxe ve stranickém aparátu, i když všichni zastávali alespoň volené funkce. Adamec s Houdkem pak dálkově vystudovali vysokou stranickou školu.

	Nar.	KSČ	1939–1945	vzdělání	stranické vzdělání
F. Morkus	1921	1939	vězněn	gymnázium	dvouletá VŠ 1951–1953
D. Kolder	1925	1945	ileg. činnost	-	dvouletá VŠ 1952–1954
M. Vecker	1923	1945	ileg. činnost	vyučen	-
M. Skříčil	1922	1945	tot. nasazen	vyučen	VŠ ÚV KSČ 1953–1956
L. Adamec	1926	1946	tot. nasazen	maturita ⁵⁵¹	VŠ ÚV KSČ 1958–1961

⁵⁵¹ Ladislav Adamec v letech 1965–1967 dosáhl vědecké aspirantury na Vysoké škole ekonomické v Praze.

J. Koláčný	1921	1943	vězněn	gymnázium	VŠŠ ÚV KSČ 1954–1957
F. Penc	1921	1945	tot. nasazen	prům. škola	-
Č. Císař	1920	1945	-	vysokoškolské	-
J. Hes	1920	1945	ileg. činnost	maturita	ASV ÚV KSSS 1959–1962
K. Houdek	1919	1946	tot. nasazen	mistrovská škola	VŠŠ ÚV KSČ 1958–1962
M. Sabolčík	1924	1945	-	maturita	ASV ÚV KSSS 1954–1958
O. Svačina	1921	1946	-	vyučen	-

Tabulka 21 – Noví vedoucí pracovníci aparátu ÚV KSČ, 1962–1963

Ačkoliv tedy v období let 1962 až 1963 došlo k výrazné obměně ve vedení aparátu ÚV KSČ, základní konstanty zůstaly nezměněny. Čtyři noví vedoucí funkcionáři s pracovními zkušenostmi z hospodářské sféry představovali nadále menšinu. Naopak většina tajemníků a vedoucích oddělení ÚV KSČ žádnou jinou než aparátnickou práci nikdy reálně nevykonávala. Antonín Novotný, Jiří Hendrych, Vladimír Koucký, Drahomír Kolder, Jan Svoboda, Jaroslav Hes, Jan Havelka, Miloslav Vecker a Antonín Faltýnek pracovali jako zaměstnanci KSČ bez přerušení od roku 1945. Miroslav Mamula byl stranickým pracovníkem od roku 1947, Milan Skříčil od roku 1950 a Jaromír Koláčný pak od roku 1953.

Dlouholetá stranická kariéra tak nadále představovala základní předpoklad pro výkon vedoucí funkce v aparátu ÚV KSČ. Jak dále vyplývá z následující tabulky, oproti očekávání pak naopak nehrálo zásadní roli stranické vzdělání absolvované v Sovětském svazu. Od roku 1956 nastoupili do vedení aparátu tři absolventi Vysoké školy stranické při ÚV KSSS v Moskvě (Zdeněk Urban, Antonín Hruška, Alexandr Dubček) a dva absolventi moskevské Akademie společenských věd (Michal Sabolčík, Jaroslav Hes), na konci roku 1963 však z těchto pěti osob ve vedení aparátu zůstal pouze Jaroslav Hes. Proklamace o důležitosti vzdělání se do roku 1963 mezi členy nejvyššího stranického aparátu neprojevovaly vůbec, neboť zde nebyl jediný absolvent nestranické vysoké školy (vysokoškolák Čestmír Císař byl z funkce tajemníka ÚV KSČ obratem odejit). Sedm osob mělo alespoň středoškolské vzdělání, již výše bylo uvedeno, že Jiří Hendrych, Vladimír Koucký a Bohuslav Laštovička svá vysokoškolská studia nedokončili.

Odchody starých bolševiků Součka a Köhlera pak zřetelně zvýraznily, že klíčovou úlohu ve vedení aparátu postupně přebírali zástupci poválečné stalinské generace. Starší generaci prvorepublikových straníků zde zastupovali už pouze Antonín Novotný a Bohuslav Laštovička, následováni Jiřím Hendrychem, Janem Havelkou a Antonínem Faltýnkem. Jasnou většinu ale už tvořili funkcionáři narození v letech 1919 až 1926, ve velké většině pováleční členové KSČ.

	Nar.	KSČ	1939–1945	vzdělání	stranické školení/škola
A. Novotný	1904	1921	Mauthausen	vyučen	čtyřměsíční ÚPŠ 1950
V. Koucký	1920	1938	dom. odboj	střední	-
J. Hendrych	1913	1934	Mauthausen	střední	-
D. Kolder	1925	1945	ileg. činnost	-	dvouletá VSŠ 1952–1954
F. Penc	1921	1945	tot. nasazen	střední	-
J. Svoboda	1922	1939	ileg. činnost	vyučen	-
J. Hes	1920	1945	ileg. činnost	střední	ASV ÚV KSSS 1959–1962
B. Laštovička	1905	1931	zahr. odboj	střední	-
L. Adamec	1926	1946	tot. nasazen	střední ⁵⁵²	VSŠ ÚV KSČ 1958–1961
J. Kolářský	1921	1943	vězněn	střední	VSŠ ÚV KSČ 1954–1957
J. Havelka	1913	1939	vězněn	střední	šestiměsíční ÚPŠ 1949
K. Houdek	1919	1946	tot. nasazen	střední	VSŠ ÚV KSČ 1958–1962
O. Svačina	1921	1946	-	vyučen	-
M. Vecker	1923	1945	ileg. činnost	vyučen	-
M. Skříčil	1922	1945	tot. nasazen	vyučen	VSŠ ÚV KSČ 1953–1956
M. Mamula	1921	1945	-	střední	roční ÚPŠ
A. Faltýnek	1912	1945	-	-	-

Tabulka 22 – Biografické údaje vedoucích pracovníků aparátu ÚV KSČ, prosinec 1963

⁵⁵² Ladislav Adamec v letech 1965–1967 dosáhl vědecké aspirantury na Vysoké škole ekonomické v Praze.

7. Předjaří (1964–1967)

Z pohledu Antonína Novotného a dalších starších členů stranického vedení se podařilo nejhorší krizi československého hospodářství z let 1962 až 1963 překonat. Přijatá opatření však nijak neřešila systémové problémy československého hospodářství, ve skutečnosti jen došlo k omezení přebujelých investičních akcí. Největší ekonomické disproporce se tím sice podařilo odstranit, československá ekonomika ale stále více fungovala z podstaty. Řada osob z vědeckých ústavů, hospodářství i politické sféry si v souvislosti s hospodářskými potížemi začala velmi vážně uvědomovat, že skutečný problém neleží pouze v ekonomické oblasti, ale v celkovém hospodářském, politickém a společenském systému komunistického režimu. Stranické vedení při hledání možných východisek z krize zaměřilo svou pozornost na expertní vědění, které mělo mít potenciál tehdejší problémy vyřešit.

Pro pozitivní přijetí diskurzu vědeckotechnické revoluce v prostředí československé komunistické elity bylo důležité dění v Sovětském svazu. Program schválený na XXII. sjezdu KSSS v říjnu 1961 totiž už nechápal vědu jako součást ideologické nadstavby, ale jako produktivní sílu, tedy součást základny.⁵⁵³ Současně byly společenské vědy označeny za základní nástroj pro řízení rozvoje společnosti.⁵⁵⁴ Věda a technologická vyspělost se měly stát hlavními motory, díky kterým měly socialistické země z hlediska průmyslové výroby i produktivity práce předběhnout kapitalistické země. Československo se snažilo v tomto směru nezaostávat a dosvědčují to i následující údaje. V průběhu let 1962 až 1968 se celkový počet pracovníků v odvětví vědy, výzkumu a vývoje zvýšil ze sto osmi tisíc na sto čtyřicet jedna tisíc.⁵⁵⁵ Od poloviny šedesátých let byly zakládány nové vědecké instituce, byly navázány kontakty se Západem, stovky studentů i vědců byly vyslány na zahraniční studijní pobyty. V průběhu šedesátých let výrazně narostl počet pracovišť ČSAV i pracovníků, jak dokládá následující tabulka.

rok	1953	1955	1956	1958	1960	1962	1963	1964	1965	1966
počet pracovišť	54	-	85	90	88	96	147	136	137	136
počet vědců	653	607	-	-	1039	-	1583	1717	1820	1790

Tabulka 23 – Československá akademie věd, počet pracovišť a vědců, 1953–1966⁵⁵⁶

⁵⁵³ RIGBY, Thomas H., MILLER, Robert F.: *Political and administrative aspects of the scientific and technical revolution in the USSR*. Canberra, Australian National University 1976, s. 76.

⁵⁵⁴ BERAN, Jiří: *K vývoji společenských věd v Československu v šedesátých letech 20. století*. In: ZILYNSKÁ, Blanka, SVOBODNÝ, Petr (eds.): *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970)*. Praha, Karolinum 2001, s. 184.

⁵⁵⁵ PRŮCHA, Václav a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa II.*, s. 410–415.

⁵⁵⁶ Tabulka byla vypracována na základě údajů z: JINDRA, Jiří: *Československá akademie věd 1954–1962*. In: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.): *Československo v letech 1954–1962*, s. 19–36; JINDRA, Jiří: *Československá akademie věd v letech 1963–1967*. In: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.): *Předjaří*.

Největší zapojení vědců do politického procesu představovalo vytvoření čtyř meziresortních expertních týmů ČSAV.⁵⁵⁷ Vedení KSČ očekávalo, že akademické týmy budou stranickému vedení dodávat příslušné expertizy, nikoliv do politického rozhodovacího procesu přímo vstupovat. S tímto postojem stranického vedení souviselo nezapojení vědců, akademiků a vysokoškolských učitelů do politického rozhodování, což například dokládá personální složení pléna ÚV KSČ. V roce 1962 mělo plénum devadesát sedm členů, přičemž třicet jedna bylo pracovníky stranického aparátu a dvacet zastávalo vedoucí funkci v exekutivě (post místopředsedy vlády, ministra nebo vedoucího centrálního úřadu). Expertní vědění v plénu zastupovalo pouze šest osob, přičemž u většiny z nich se jakákoliv podpora reformních snah nedala očekávat.⁵⁵⁸ V roce 1966 se počet expertů mezi členy pléna ústředního výboru zvýšil na devět, opět ale mezi nimi můžeme najít bytostné konzervativce, od kterých nemohlo být očekáváno, že by podporovali zvýšení politického pluralismu nebo demokratizační reformy.⁵⁵⁹ Rostoucí společenský status vědců, akademiků nebo vysokoškolských profesorů tak nekorespondoval s jejich veřejným a politickým vlivem. Navíc vědecká pracoviště stejně jako všechny ostatní instituce v Československu podléhaly stranickému kádrovému pořádku a bedlivému ideologickému dohledu pracovníků stranického aparátu.

Z hlediska politického systému nejvyšší stranické vedení dávalo svými kroky najevo, že není připravené se o politickou moc s kýmkoliv dělit, a to ani v rámci organizační struktury ÚV KSČ. Byly tak sice ustaveny čtyři stálé komise ústředního výboru, ty však nedostaly žádné relevantní pravomoci a představovaly spíše debatní kluby, které měly stranickému vedení předkládat doporučení a expertizy.⁵⁶⁰ Z hlediska rozložení mocenských pravomocí panovala v Československu tuhá centralizace, která vynikala i při srovnání se situací v ÚV SED. V první polovině šedesátých let na úrovni ÚV KSČ disponovaly kádrovou pravomocí čtyři orgány (plénum, předsednictvo a sekretariát ÚV KSČ, oddělení aparátu), v ÚV SED to bylo dvanáct orgánů (plénum, předsednictvo a sekretariát ÚV SED, dvě byra, sedm komisí). Podle kádrové nomenklatury schvalovaly v roce 1963 orgány ÚV KSČ 11 618 kádrových návrhů, zatímco

Československo v letech 1963–1967. Praha – České Budějovice, ÚSTR – Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích 2016, s. 108–119.

⁵⁵⁷ HOPPE, Jiří a kol.: „*O nový československý model socialismu*“. *Čtyři interdisciplinární vědecké týmy při ČSAV a UK v 60. letech*; DEVÁTA, Markéta: *Marxismus jako projekt nové společnosti. Dvě studie ke společenským vědám (1945–1969)*. Praha, ÚSD AV ČR 2014, s. 37.

⁵⁵⁸ Historik Jaroslav Kladiiva, mikrobiolog Ivan Málek, ekonom Ota Šik, lékař Karol Šiška, chemik František Šorm a literární kritik Ladislav Štoll.

⁵⁵⁹ Ekonom Vladimír Kadlec, historik Jaroslav Kladiiva, historik Josef Macek, mikrobiolog Ivan Málek, matematik Štefan Schwarz, lékař Oldřich Starý, ekonom Ota Šik, chemik František Šorm a literární kritik Ladislav Štoll.

⁵⁶⁰ Například ekonomická komise ÚV KSČ vypracovala v roce 1964 návrh na oživení drobné soukromé činnosti ve službách prostřednictvím vedlejšího pracovního poměru, tedy částečnou obnovu samostatné výdělečné činnosti, což mohlo zlepšit tristní stav sektoru služeb. Vedení KSČ však tento návrh zamítlo s ideologickým odůvodněním, že by se jednalo o krok zpět. KALINOVÁ, Lenka: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945–1969*. Praha, Academia 2007, s. 255.

ÚV SED pouze 6310.⁵⁶¹ Rozsah kádrové nomenklatury tak zde byl téměř dvojnásobný, navíc v případě Československa platilo, že zde existoval také ÚV KSS v Bratislavě.

Neschopnost vedení KSČ ustoupit ze svých mocenských ambicí tak představovala jeden ze základních důvodů, proč vztah stranického vedení a představitelů nestranických institucí opakovaně eskaloval do ostrých konfliktů. Především humanitní vědci a experti se namísto vědeckého plánování komunistické budoucnosti stále více orientovali na kritiku vedení KSČ. Jak vyplývá z přesvědčivé analýzy Jiřího Suka,⁵⁶² dopracovala se převládající část ekonomických expertů ve druhé polovině šedesátých let k poznání, že základní příčinou hospodářských a společenských problémů je právě přílišná kumulace mocenských pravomocí v centrálních orgánech včetně ústředních stranických institucí. Podle názorů reformních ekonomů bylo zapotřebí učinit v politickém systému důkladné změny, tedy demokratizovat politický proces, decentralizovat rozhodovací pravomoci, neřídít hospodářství rigidním plánem ale zbožně-peněžními vztahy, vyvázat hospodářské podniky z područí byrokratického poručníkování vyšších orgánů a konečně i občanům poskytnout mnohem větší prostor samostatně rozhodovat o vlastních životních preferencích.⁵⁶³

Z obdobných pozic jako ekonomové začali tehdejší způsob politického vládnutí kritizovat političtí vědci. Ti od poloviny šedesátých let na jedné straně odmítali sovětský model diktatury státostrany, na druhé straně otevírali témata vnitřní demokratizace strany, specifické (nesovětské) cesty k socialismu nebo role opozice v socialistické společnosti.⁵⁶⁴ Zdeněk Mlynář a Pavel Machonin dokonce už o několik let před Archie Brownem a Haroldem G. Skillingem začali teoreticky rozpracovávat otázku skupinových zájmů v socialistické společnosti.⁵⁶⁵ Machonin s Mlynářem se tak zabývali problémem, který z pohledu stranického vedení vůbec neexistoval, protože československá společnost měla být po roce 1960 socialistickou beztřídní (a bezkonfliktní) společností dělníků, rolníků a pracující inteligence.

Z hlediska mocenských pravomocí však Novotný a další členové stranického vedení nebyli ochotní připustit decentralizaci svých pravomocí, jak to například učinilo vedení ÚV SED v roce 1963. Většina vedoucích funkcionářů i pracovníků aparátu KSČ se obávala, že by tím stranické orgány a aparát přišly o klíčovou náplň i smysl své činnosti, tedy že by

⁵⁶¹ ŠTEFEK, Martin: *Komunistická strana Československa v období tzv. normalizace*, s. 75.

⁵⁶² SUK, Jiří: *Veřejné záchodky ze zlata*, s. 228–235.

⁵⁶³ Tamtéž, s. 236–238.

⁵⁶⁴ CACCAMO, Francesco: *Ke vzniku Pražského jara: Zdeněk Mlynář a mezioborový tým pro rozvoj politického systému*. In: HOPPE, Jiří a kol.: „O nový československý model socialismu“. *Čtyři interdisciplinární vědecké týmy při ČSAV a UK v 60. letech*, s. 104–111.

⁵⁶⁵ MLYNÁŘ, Zdeněk: *Stát a člověk. Úvahy o politickém řízení za socialismu*. Praha, Svobodné slovo 1964; MACHONIN, Pavel: *Cesty k beztřídní společnosti. Třídní vztahy v období výstavby socialismu a komunismu*. Praha, SNPL 1961.

v konečném důsledku reformní návrhy učinily stranické orgány i aparát nepotřebnými. Konzervativně uvažující českoslovenští vedoucí komunisté však v tomto pohledu nebyli se svými obavami osamoceni. I uvnitř vedení ÚV SED se začala formovat opozice pod vedením Ericha Honeckera, která decentralizační reformy právě s poukazem na slábnoucí mocenské postavení stranických orgánů začala kritizovat⁵⁶⁶ a posléze prosadila obrat směrem k centralistickému řízení v rámci nově přijaté koncepce *Ökonomisches System des Sozialismus* v roce 1967.⁵⁶⁷

Z hlediska politické stability bylo stále větším problémem, že členové vedení KSČ nebyli připraveni komunikovat s nespokojenými společenskými skupinami. Například Antonín Novotný nechtěl vůbec připustit, že by filmoví tvůrci nebo spisovatelé měli být společenskými kritiky. Z jeho pohledu měly knihy nebo filmová tvorba prostě sloužit k tomu, aby si u nich dělník či rolník večer po práci odpočinul. Nejen starší členové ve vedení KSČ často nebyli schopní či nechtěli porozumět nespokojenosti intelektuálů, od kterých přitom očekávali expertní recepty na řešení hospodářských a společenských problémů. Pokud se studenti nebo intelektuálové ozvali s otevřenější kritikou poměrů, pak je osoby ve stranickém vedení neváhaly označit za pozůstatky vykořisťovatelských tříd a asociální živly (Štefan Sádovský), případně interpretovaly jejich postoje jako důsledek působení propagandy z kapitalistických států (Pavel Auersperg).

Nejvyšší vedení KSČ se ve druhé polovině šedesátých let dostávalo do defensivy, neboť reformisté přesvědčivě vystupovali se svými návrhy před stranickou veřejností a současně získávali na svou stranu další podporovatele.⁵⁶⁸ Mezi stranickým vedením a (stranickými) experty se navíc postupně vytvořila neproniknutelná komunikační bariéra. Na jedné straně ekonomové studovali Ludwiga von Misesa a Friedricha Augusta von Hayeka, na straně druhé pracovníci aparátu ÚV KSČ jako Vítězslav Ržounek byli schopní jen cenzurně škrtat v jejich článcích.⁵⁶⁹ V průběhu šedesátých let Antonín Novotný ztrácel u reformních ekonomů jakoukoliv autoritu, což Ota Šik po letech s pobavením líčil ve svých pamětech. Šik tvrdil, že se jej Novotný snažil přesvědčit, že krizi československého hospodářství může vyřešit zvýšený vývoz zvěřinového masa.⁵⁷⁰

⁵⁶⁶ ROESLER, Jörg: *Tři studie z hospodářských dějin Německa ve 20. století*. Praha, Vysoká škola ekonomická 1999, s. 21.

⁵⁶⁷ BAYLIS, Thomas A.: Economic Reform as Ideology: East Germany's New Economic System. *Comparative Politics*, roč. 3, č. 2 (1971), s. 223–228.

⁵⁶⁸ SUK, Jiří: *Veřejné záchodky ze zlata*, s. 238.

⁵⁶⁹ Tamtéž, s. 131–132.

⁵⁷⁰ ŠIK, Ota: *Jarní tání*, s. 118.

Bylo by však chybou přistupovat k Antonínu Novotnému a dalším členům stranického vedení jako k hlupákům, kteří nechápali základní ekonomické poučky, jak se to může jevit z pozic reformního komunistického ekonomického myšlení. Podle našeho názoru je důležitější skutečnost, že především straničtí ideologové v čele s Jiřím Hendrychem a Vladimírem Kouckým nebrali ekonomické reformní názory příliš vážně, protože prostě považovali za dosti přízemní zabývat se v době vědeckotechnické revoluce takovými podružnými tématy, jakými byl vztah nabídky a poptávky.⁵⁷¹ Pokud z pohledu Hendrycha a Kouckého mělo československé hospodářství nějaké problémy, tak rozhodně nepřipouštěli, že by řešením měl být trh, tedy regresivní návrat zpět k překonané kapitalistické společenskoekonomické formaci. Z jejich pohledu jedinou správnou cestu představovala vědeckotechnická revoluce, tak jak jí v československém prostředí formuloval Radovan Richta. Z podobných pozic byly i v NDR postupně odvolávány decentralizační ekonomické reformy, neboť v nové programové koncepci *Ökonomisches System des Sozialismus* z roku 1967 nebyl důraz kladen na decentralizaci rozhodovacích kompetencí, ani na flexibilní tržní ekonomiku, ale na racionální strukturování a vědecké plánování.⁵⁷²

Podle našeho názoru tak mohou být poslední tři roky vlády Antonína Novotného charakterizovány právě tím způsobem, že na jedné straně sice vedení KSČ bylo přístupné otevřít institucionální prostor pro vědeckotechnický diskurz, současně však na straně druhé nebylo ochotné ustoupit ze svých absolutních mocenských ambicí. Tím se situace logicky postupně vyhrcovala až ke konfliktnímu vyústění. Pro Antonína Novotného a další osoby ve stranickém vedení KSČ se situace stávala o to kritičtější, že se okruh potenciální opozice neustále rozšiřoval, neboť do jejích řad nepatřili jen ekonomové, politologové a sociologové, ale i novináři, spisovatelé, historici, filmoví tvůrci nebo vedoucí hospodářských podniků. Minimální autoritu mělo stranické vedení u mladé generace, která s obdivem hleděla na Západ,⁵⁷³ v řadách slovenských komunistů pak stále intenzivněji narůstal odpor proti Novotného tuhé centralizaci a přehlížení slovenských zájmů.⁵⁷⁴

⁵⁷¹ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 84, Porada u s. Antonína Novotného dne 14. října 1965 – doplňky a závěry k analýze stavu a vývojových tendencí čs. národního hospodářství, s. 21–25; tamtéž, Záznam z porady u s. Antonína Novotného o základních vztazích v národním hospodářství v souvislosti s prováděcím plánem na rok 1966 dne 29. listopadu 1965, s. 14–17; tamtéž, Záznam z diskuze k osnově referátu pro XIII. sjezd KSČ u s. Antonína Novotného dne 25. dubna 1966, s. 4–8, 12–13; ŠIK, Ota: *Jarní táni*, s. 145–146.

⁵⁷² BAYLIS, Thomas A.: *Economic Reform as Ideology: East Germany's New Economic System*, s. 224.

⁵⁷³ FRANC, Martin: *Vztah politické elity v českých zemích k mládeži v letech 1948–1968*. In: KNAPIK, Jiří a kol.: *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava, Slezská univerzita 2014, s. 88.

⁵⁷⁴ SIKORA, Stanislav: *Rok 1968 a politický vývoj na Slovensku*. Bratislava, Pro Historia 2008, s. 11–40.

7.1 Organizační změny aparátu ÚV KSČ 1964–1967

Základní konstantou reorganizačních změn v aparátu ÚV KSČ na počátku šedesátých let bylo snižování počtu oddělení. Namísto šestnácti oddělení z počátku roku 1960 jich v roce 1963 existovalo pouze dvanáct, přičemž tři největší oddělení (stranických orgánů, ideologické a národohospodářské) se dále dělila na několik pododdělení. Vedení KSČ si od centralizační strategie slibovalo zlepšení práce díky lepší koordinovanosti jednotlivých úseků. Jelikož se však pozitivní přínosy nedostavovaly, začali někteří členové ve vedení KSČ prosazovat návrat k původnímu stavu, tedy navrhovali velká centralizovaná oddělení rozdělit na několik menších.

Jako první v prosinci 1963 předložil tajemník ÚV KSČ František Penc návrh na vytvoření samostatného oddělení životní úrovně.⁵⁷⁵ Tento návrh byl projednán s tajemníky Drahomírem Kolderem a Vladimírem Kouckým a s vedoucím I. oddělení Janem Svobodou. Dle návrhu existovaly dva zásadní důvody pro vytvoření samostatného oddělení. Zaprvé, byla vytvořena komise ÚV KSČ pro otázky životní úrovně a nově zřízené oddělení aparátu by tak bylo jejím přirozeným partnerem. Zadruhé, podle předkladatele návrhu bylo účelné, aby byla problematika životní úrovně komplexně řízena jedním oddělením. Bohužel stenografický zápis z jednání předsednictva nebyl pořízen, a tudíž není možné zpětně dohledat, proč nebyl uvedený návrh schválen a kdo se o to zasloužil. K dispozici máme pouze usnesení, podle kterého předsednictvo ÚV KSČ uložilo tajemníkům ÚV KSČ přesně opačný úkol, tedy centralizovat řízení ekonomických záležitostí s výjimkou těžkého průmyslu do jediného oddělení.⁵⁷⁶

Částečné decentralizace organizační struktury aparátu ÚV KSČ bylo dosaženo na počátku roku 1964 obnovením samostatného oddělení školství a vědy. Ve skutečnosti však nebylo vytvořeno nové oddělení, ale pouze došlo k organizačnímu osamostatnění dosavadního pododdělení. Návrh byl schválen předsednictvem 12. února,⁵⁷⁷ systematizace oddělení pak byla schválena sekretariátem ÚV KSČ 18. března 1964.⁵⁷⁸ Centralizace kultury, vědy, školství a ideologie v jednom oddělení tak nevydržela ani rok. Reorganizační změny provedené na podzim 1963 a na jaře 1964 se tak do struktury aparátu ÚV KSČ promítly následujícím způsobem.

⁵⁷⁵ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 42, arch. j. 47, schůze PÚV KSČ dne 4. prosince 1963, bod 18, Vytvoření a systematizace oddělení ÚV KSČ pro otázky životní úrovně.

⁵⁷⁶ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 42, arch. j. 47, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 4. prosince 1963, s. 38.

⁵⁷⁷ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 21, arch. j. 38, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 12. února 1964, s. 19.

⁵⁷⁸ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 22, arch. j. 41, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 18. března 1964, s. 14.

I. oddělení stranických orgánů, odborů, mládeže, národních výborů a Národní fronty
II. oddělení ideologické
III. oddělení mezinárodní
IV. oddělení národohospodářské
V. oddělení dopravy a spojů
VI. oddělení zemědělské
VII. oddělení paliv a energetiky
VIII. oddělení strojírenství, hutí a chemie
IX. oddělení spotřebního průmyslu
X. oddělení investiční výstavby a stavebnictví
XI. oddělení branné a bezpečnostní
XII. hospodářská správa
(XIII.) oddělení školství a vědy

Tabulka 24 – Organizační struktura aparátu ÚV KSČ, únor 1964

Reorganizační změny ve struktuře aparátu ÚV KSČ, schválené na jaře 1964, opět příliš dlouho v platnosti nevydržely. Bezprostředně poté následovaly další návrhy, tentokrát s cílem snížit počet oddělení ústředního stranického aparátu a centralizovat tak stranickou práci. Jako první bylo v březnu 1965 zrušeno X. oddělení investiční výstavby a stavebnictví. Investiční úsek byl převeden do IV. oddělení národohospodářského a úsek stavebnictví pak do VIII. oddělení strojírenství, hutí a chemie.⁵⁷⁹ Na jaře 1965 vedení KSČ chystalo komplexní změnu ve struktuře jednotlivých oddělení aparátu. Podkladový materiál byl diskutován na poradě tajemníků 8. dubna 1965⁵⁸⁰ a schůzi předsednictva 13. dubna.⁵⁸¹ Navrhováno bylo rozdělení aparátu pouze do jedenácti oddělení, což byl nejnižší počet od září 1951. Nová organizační struktura měla podpořit systémovou změnu práce stranického aparátu spočívající na dvou zásadách. Zaprvé, jednotlivá oddělení aparátu ÚV KSČ už neměla dublovat práci ministerstev, ale soustředit se na „pomoc“ nižším stranickým orgánům a základním organizacím, především pak ve výrobních hospodářských jednotkách, trustech, podnicích a závodech. Zadruhé, stranický aparát se měl orientovat na vypracovávání zásadních

⁵⁷⁹ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 96, arch. j. 101, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 9. března 1965, s. 49.

⁵⁸⁰ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 85, sign. Porady tajemníků a vedoucích oddělení ÚV KSČ 1965–1967, Materiál na radu tajemníků ÚV KSČ konané dne 8. dubna 1965.

⁵⁸¹ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 105, arch. j. 107, schůze PÚV KSČ dne 13. dubna 1965, bod 18, Návrh změn v organizaci a práci sekretariátu ÚV KSČ.

koncepčních materiálů a na organizování vědeckotechnické činnosti. Předsednictvo ÚV KSČ předložený návrh schválilo a aparát ÚV KSČ měl posléze následující organizační strukturu.⁵⁸²

I. organizačně-politické oddělení
II. ideologické oddělení
III. oddělení školství a vědy
IV. státně-hospodářské oddělení
V. oddělení těžkého průmyslu
VI. zemědělské oddělení
VII. oddělení životní úrovně
VIII. státně-administrativní oddělení
IX. oddělení dopravy a spojů
X. mezinárodní oddělení
XI. hospodářské oddělení

Tabulka 25 – Organizační struktura aparátu ÚV KSČ, květen 1965

Schválená reorganizace vydržela v rámci daných poměrů poměrně dlouhou dobu, a to až do začátku roku 1967. Novou reorganizaci aparátu řešili tajemníci ÚV KSČ Antonín Novotný, Jiří Hendrych, Drahomír Kolder, Vladimír Koucký, Lubomír Štrougal a Štefan Sádovský na poradě 20. ledna 1967. Antonín Novotný navrhoval, aby byla vytvořena dvě staronová oddělení: oddělení státních volených orgánů a oddělení výstavby. Zřízení obou oddělení by nebylo žádnou novinkou – oddělení národních výborů bylo zrušeno v prosinci 1962, oddělení investiční výstavby a stavebnictví pak v březnu 1965. Především vytvoření druhého jmenovaného oddělení bylo výrazem snahy Antonína Novotného řešit zoufalou situaci panující ve stavební a investiční činnosti. Dle záměru Novotného by připadalo v úvahu, aby se nově zřízené oddělení zabývalo veškerou investiční činností včetně průmyslových investic a výstavby. Z pohledu Novotného tak nové oddělení mělo být zárukou správného stranického řízení kritického úseku československého hospodářství, konkrétně mělo přispět ke zvýšení technické úrovně, zlepšení organizace práce, upevnění pracovní disciplíny a dodržování všech naplánovaných termínů.⁵⁸³

⁵⁸² NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 104, arch. j. 107, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 13. dubna 1965, s. 64–66.

⁵⁸³ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 85, sign. Porady tajemníků a vedoucích oddělení ÚV KSČ 1965–1967, Porada tajemníků ÚV KSČ 20. ledna 1967.

Dostupný záznam z proběhlé diskuze dává tušit rozpory v nejužším vedení KSČ. Zatímco Jiří Hendrych návrh Novotného dle očekávání podpořil (a navrhnul do oddělení výstavby navíc zařadit i odpovědnost za životní prostředí), tak naopak Drahomír Kolder vytvoření nového oddělení odmítl, protože podle jeho názoru se stávající organizační struktura osvědčila a nebyl tak důvod provádět další reorganizaci. Podle Koldera problém nebyl v organizační struktuře aparátu ÚV KSČ, ale v dlouhodobém koncepčním podcenění celého stavebnictví. Za Novotného návrhy se nepostavil ani Štrougal, podle kterého by se vedení KSČ mělo snažit o větší stabilitu jednotlivých oddělení.

Proběhlá diskuze k vytvoření oddělení výstavby dobře ilustruje slábnoucí pozici Novotného ve vedení strany, což doložila i následující schůze předsednictva ÚV KSČ 30. ledna 1967. Předložený elaborát totiž navrhoval vytvořit pouze nové oddělení státních volených orgánů. Od návrhu na vytvoření nového oddělení výstavby tak musel Novotný ustoupit, předsednictvo pak alespoň uložilo tajemníku Kolderovi vytvořit v rámci oddělení průmyslu silný odbor stavebnictví. Pozici oddělení průmyslu pak ještě zvýšilo zrušení samostatného oddělení dopravy a spojů. Vedle vytvoření nového oddělení státních volených orgánů a zrušení oddělení dopravy a spojů schválilo předsednictvo několik změn v kompetencích jednotlivých oddělení, například oblast mezd a cen byla ze státně-hospodářského oddělení přesunuta do oddělení životní úrovně, úsek potravinářského průmyslu se z oddělení životní úrovně přesunul pod zemědělství. Přijaté usnesení pak dále počítalo s vytvořením nového oddělení pro mládež.⁵⁸⁴ Tento záměr byl pak realizován v červnu 1967.⁵⁸⁵ Zřízení nového oddělení pro mládež bylo poslední reorganizační změnou, která byla ve sledovaném období uskutečněna. Od července 1967 tak měl aparát ÚV KSČ následující organizační strukturu.

I. organizačně-politické oddělení
II. ideologické oddělení
III. oddělení školství a vědy
IV. státně-hospodářské oddělení
V. oddělení průmyslu
VI. oddělení zemědělského hospodářství a výživy
VII. oddělení životní úrovně

⁵⁸⁴ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 21, arch. j. 22, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 30. ledna 1967, s. 38–40.

⁵⁸⁵ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 34, arch. j. 36, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 13. června 1967, s. 44; NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1966–1971, sv. 17, arch. j. 25, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 3. července 1967, s. 23.

VIII. státně-administrativní oddělení
IX. mezinárodní oddělení
X. hospodářské oddělení
(XI.) oddělení státních volených orgánů
(XII.) oddělení pro mládež

Tabulka 26 – Organizační struktura aparátu ÚV KSČ, červen 1967

Ve druhé polovině šedesátých let se tak i ve vedení aparátu ÚV KSČ začaly objevovat názory, že je nezbytná změna způsobu práce stranického aparátu, tedy především konec dosavadní praxe, kdy stranický aparát dubloval práci ministerstev a státních úřadů. Neexistovala však shoda na tom, jak má být vůbec aparát ÚV KSČ organizován, navíc dostupné dokumenty a záznamy z jednotlivých porad ukazují, že proklamace o změně podstaty a metod činnosti stranického aparátu byly spíše frázemi. Vedoucí funkcionáři a pracovníci aparátu ÚV KSČ tak neměli jasnou představu, co by vůbec mělo být náplní činnosti stranického aparátu. V době napjaté politické, hospodářské i společenské situace pak stále více docházelo ke konfliktům mezi pracovníky aparátu ÚV KSČ, funkcionáři stranických volených orgánů a vedoucími pracovníky ze státní a hospodářské sféry.

Narůstající konfliktní vztahy uvnitř aparátu ÚV KSČ dokládá záznam z porady vedoucích oddělení z listopadu 1966. Vedoucí ideologického oddělení Pavel Auersperg se kriticky vyjádřil k tomu, že koncepční materiály, které pracovníci jeho oddělení často dlouze a složitě připravovali, nebyly rozhodnutím vedení KSČ schváleny. Namísto toho museli řešit zcela podružné záležitosti, jako například shánět papír pro nakladatelství. Nakonec si Auersperg stěžoval, že jakákoliv kritika za nedostatky či chyby v kulturní sféře nemíří na odpovědné ředitele nebo vedoucí, ale na pracovníky aparátu ÚV KSČ, kterých však na celou kulturní a ideologickou sféru bylo pouhých šest.⁵⁸⁶ Stejně jako Auersperg i vedoucí zemědělského oddělení Jan Havelka kritizoval, že aparát ÚV KSČ je často nucený suplovat úlohu státních úřadů a ministerstev.⁵⁸⁷

⁵⁸⁶ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 85, sign. Porady tajemníků a vedoucích oddělení ÚV KSČ 1965–1967, Záznam z jednání vedoucích oddělení ÚV KSČ, 22. listopadu 1966, s. 8–10.

⁵⁸⁷ „Stranické řízení se musí soustředit na vytyčování základních směrů rozvoje národního hospodářství. To je také poslání a náplň i naší práce na odděleních. My organizujeme přípravu těchto materiálů. [...] Je všeobecně tlak na nás, pracovníky stranického orgánu, abychom vysvětlovali cenová opatření. Proč kupříkladu pružnou cenovou politiku na úseku ministerstva spotřebního průmyslu nemohla vysvětlovat soudružka Macháčová [ministryně spotřebního průmyslu, pozn. autora], příslušní náměstci a oboroví ředitelé. [...] Ať jde kupříkladu ministr chemického průmyslu vysvětlit, proč jdou nahoru ceny hnojiv, papír atd. Pokud jde o činnost stranických orgánů a organizací i oddělení, musí se především soustředit na důslednou kontrolu plnění stranických usnesení státními a hospodářskými orgány. To je ta hlavní věc.“ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného,

Další vážný problém z pohledu vedoucích oddělení představovaly neustálé reorganizační změny, které vnášely do práce aparátu chaos a nejistotu. Vedoucí mezinárodního oddělení Oldřich Kaderka k tomu uvedl: „*Pokud jde o organizaci oddělení ÚV. Já tady dělám dost dlouho a myslím, že jsem zažil dost reorganizací, ale pořád je otázka, co to tedy vlastně to oddělení je. Myslím, že ještě dožívá představa, že je to aparát. Názory na to nejsou vyjasněny.*“⁵⁸⁸ Vedoucí oddělení dopravy a spojů Jaromír Koláčný si pak stěžoval na to, že o zrušení jeho oddělení se v kuloárech mělo hovořit už dva roky, což způsobovalo mezi pracovníky značnou nejistotu.⁵⁸⁹ Podobně jako Koláčný se vyjádřil i vedoucí oddělení státní administrativy Miroslav Mamula. Také pracovníci jeho oddělení nevěděli, zda nebude jejich oddělení zrušeno a zda by v takovém případě našli jiné pracovní uplatnění.⁵⁹⁰

Z hlediska organizační struktury aparátu ÚV KSČ ve druhé polovině šedesátých let však nakonec platilo, že nebyla přijata žádná zásadní usnesení, kterými by byla změněna podstata činnosti stranického aparátu. Měnilo se pouze organizační uspořádání, přičemž se přijímaná usnesení točila v kruhu: jednotlivá oddělení byla rušena či slučována, aby byla za několik let zpětně zřizována či osamostatňována. Nestabilita organizačního uspořádání, náplň pracovní činnosti jednotlivých oddělení i různé představy o tom, co je vůbec úkolem stranického aparátu, se tak stále více stávaly kritickým bodem vztahů ve stranickém vedení. Všechny proklamace o změně systému práce stranického aparátu nakonec vyšly do ztracena a přispívaly k vyostřování politické krize.

7.2 Kádrová politika ve druhé polovině šedesátých let

V období šedesátých let se také stranická kádrová politika nacházela ve stavu prohlubující se krize. Na jedné straně stranické vedení trvalo na tom, že kádrová nomenklatura představuje základní stranickou pravomoc a nástroj pro naplňování vedoucí úlohy KSČ ve společnosti, na druhé straně tento systém trpěl silnou disfunkčností. Jak už bylo v úvodu této kapitoly uvedeno, v roce 1963 byl rozsah kádrové nomenklatury ÚV KSČ oproti ÚV SED téměř dvojnásobný. Navíc v ÚV KSČ panovala tuhá centralizace, protože zde o kádrových návrzích rozhodovaly čtyři orgány (plénium, předsednictvo, sekretariát a oddělení aparátu), zatímco v ÚV SED byly pravomoci rozloženy mezi dvanáct orgánů. Vedení KSČ si na základě

k. 85, sign. Porady tajemníků a vedoucích oddělení ÚV KSČ 1965–1967, Záznám z jednání vedoucích oddělení ÚV KSČ, 22. listopadu 1966, s. 28–29.

⁵⁸⁸ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 85, sign. Porady tajemníků a vedoucích oddělení ÚV KSČ 1965–1967, Záznám z jednání vedoucích oddělení ÚV KSČ, 22. listopadu 1966, s. 25–26.

⁵⁸⁹ Tamtéž, s. 47.

⁵⁹⁰ Tamtéž, s. 43–44.

prováděných personálních průzkumů uvědomovalo, že rozsah kádrové nomenklatury musí omezit, aby stranické orgány, které daný personální návrh schvalovaly, mohly vždy rozhodnout na základě osobní znalosti. Současně byla proklamována nezbytnost zvýšení pravomocí i odpovědnosti nižších článků stranické hierarchie a vedoucích pracovníků ve státních a hospodářských institucích.

Z dosavadního výkladu tak vyplývá, že se stranická kádrová politika točila v kruhu. Už ve druhé polovině padesátých let se vedení KSČ pokusilo přesunout větší kádrovou odpovědnost na nižší stranické orgány s vysvětlením, že ony mají lepší znalost místní situace a budou lépe vykonávat kádrovou politiku. Následnými kontrolami však stranické vedení zjistilo, že okresní výbory a v některých případech i krajské výbory uskutečňují kádrovou politiku nezodpovědně, takže posléze začaly být od roku 1961 kádrové pravomoci zpětně centralizovány. Ani ne za dva roky začala být v souvislosti s hospodářskou depresí hlášána nutnost větší decentralizace. Klíčovou otázkou tak bylo, zda stranické vedení bylo schopné najít skutečnou cestu z krize, ve které se stranická kádrová politika na regionální i centrální úrovni nacházela.⁵⁹¹

Při přípravě zásad nové kádrové politiky zůstávalo nezpochybnitelnou konstantou, že základním nástrojem musel zůstat kádrový pořádek. V polovině roku 1965 předložil vedoucí I. oddělení Jan Svoboda na schůzi sekretariátu ÚV KSČ zásady nového kádrového pořádku. Jejich hlavní cíl byl jasný: razantně snížit rozsah kádrové nomenklatury. Předložená zpráva počítala s tím, že by se počet schvalovaných návrhů v kádrovém pořádku ÚV KSČ mohl snížit až na polovinu.⁵⁹² První změna kádrové politiky byla schválena 18. srpna 1965 na schůzi sekretariátu ÚV KSČ a týkala se vedení kádrových spisů.⁵⁹³ Od zrušení kádrového oddělení ÚV KSČ v roce 1951 platilo, že kádrové spisy svých nomenklатурních funkcionářů měly ve své kompetenci jednotlivá oddělení aparátu. Nyní však byla schválena změna, aby byly všechny kádrové spisy převedeny pod správu I. oddělení. Stranické vedení si od tohoto kroku slibovalo, že tím bude zajištěno jejich řádné vedení. Převedení kádrové evidence pod organizačně-

⁵⁹¹ Ačkoliv členové nejvyššího stranického vedení a pracovníci aparátu ÚV KSČ velmi rádi kritizovali nižší články stranické hierarchie, tak ani na centrální úrovni nepanovala vzorová situace. Názorný příklad poskytuje vzpomínka ekonoma Josefa Tomana na to, jakým způsobem nastoupil do vedoucí funkce právě v polovině šedesátých let: „Do tohoto úseku, kam jsem patřil, spadala také Státní komise pro řízení a organizaci [...]. Bylo mně uloženo, abych připravil kádrové návrhy. Připravil jsem jich asi šest, všechny špatně a dopadlo to tak, že tajemník Kolder, tedy vytáhl, tak říkajíc z rukávu svůj návrh a navrhl Josefa Tomana a protože nepotřebovali v předsednictvu strany, aby někdo jim předkládal materiál, znali mě, tak to schválili na místě. Já jsem se to dozvěděl tak, že jsem se potkal s [Ladislavem] Adamcem a on mi říkal čest, předsedo. Já jsem říkal, prosím Tě, čeho já jsem předseda? A on povídá, to uvidíš. Brzo na to, jsem to věděl a nastoupil jsem jako předseda Státní komise pro řízení a organizaci.“ NA, f. Brabec, Václav, PhDr., DrSc., k. 1, inv. j. VB-3, Vzpomínky doc. Ing. Josefa Tomana, s. 9.

⁵⁹² NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 40, arch. j. 77, schůze SÚV KSČ dne 16. června 1965, bod 1, Zásady pro sestavování kádrového pořádku ÚV KSČ a zásady pro předkládání kádrových návrhů stranickým orgánům.

⁵⁹³ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 42, arch. j. 80, Zápis schůze SÚV KSČ dne 18. srpna 1965, s. 11.

politické oddělení bylo však z pohledu vedení KSČ jen prvním krokem na cestě ke zlepšení práce.⁵⁹⁴ V tomto směru se stranické vedení nechtělo držet při zemi, naopak si uvědomovalo, že jen přijímání dalších a dalších usnesení nemusí vést ke kýženému výsledku. Sekretariát tak schválil usnesení, aby I. oddělení ÚV KSČ začalo reálně připravovat zavedení moderní výpočetní techniky do stranické práce. Vedoucímu oddělení Janu Svobodovi bylo uloženo, aby oddělení nejpozději do 31. července 1967 vytvořilo podmínky pro zpracování údajů o nomenklатурních pracovnících pomocí děrnoštítkové techniky.⁵⁹⁵

Druhá systémová změna kádrové politiky byla schválena v prosinci 1965. Sekretariát ÚV KSČ na své schůzi 22. prosince 1965 schválil zřízení „Institutu řízení a výběru kádrových záloh pro vedoucí funkce v generálních ředitelstvích“. Z tohoto kroku bylo dobře patrné, že vedení KSČ myslelo kvalitativní změnu kádrové politiky skutečně vážně, protože budoucí vedoucí pracovníci museli vykazovat především odborné znalosti a vzdělání. Absolventi školy měli být po doplnění vědomostí v praxi zařazováni na vedoucí řídicí funkce.⁵⁹⁶

Série inovačních usnesení byla završena na jaře roku 1966 schválením nového kádrového pořádku.⁵⁹⁷ Ve světle všech výše uvedených změn není překvapivé, že byl výrazně snížen rozsah kádrové nomenklatury. Oproti roku 1963 došlo ke snížení rozsahu kádrové nomenklatury o téměř čtvrtinu, čímž se ale nakonec nenaplnily původní ambice snížit rozsah nomenklatury až na polovinu. K největšímu omezení rozsahu kádrové nomenklatury došlo u jednotlivých oddělení, naopak plénum ÚV KSČ bylo jediným orgánem, kterému se kádrové pravomoci zvýšily. Současně s přijetím kádrového pořádku ÚV KSČ bylo schváleno, aby také vláda a ostatní centrální úřady schválily své kádrové pořádky. Tímto krokem se mělo vyjasnit, které kádrové návrhy spadají pod stranickou nomenklaturu a které pod státní orgány. Kádrový pořádek ÚV KSČ pro úsek ozbrojených sil byl schválen až v lednu 1967.⁵⁹⁸ Také na tomto úseku došlo ke snížení rozsahu stranické kádrové nomenklatury.

⁵⁹⁴ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 42, arch. j. 80, schůze SÚV KSČ dne 18. srpna 1965, bod 3, Návrh na zkvalitnění činnosti kádrových evidencí orgánů KSČ.

⁵⁹⁵ Vedení KSČ si od tohoto kroku slibovalo, že „zavedením mechanizace budou vytvořeny podmínky pro zlepšení systému ve vedení kádrové evidence jak ústředního výboru strany, tak i v nižších stranických orgánech, bude zajištěn pořádek v kádrových spisech, vytvoří se možnosti zpracování potřebných přehledů a rozborů a vytvoří se předpoklady pro lepší a častější osobní práci s kádry.“ Tamtéž, s. 18.

⁵⁹⁶ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 47, arch. j. 92, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 22. prosince 1965, s. 18–19.

⁵⁹⁷ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 52, arch. j. 101, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 30. března 1966, s. 13; NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 140, arch. j. 148, Zápis schůze PÚV KSČ dne 26. dubna 1966, s. 16.

⁵⁹⁸ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 21, arch. j. 22, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 30. ledna 1967, s. 20.

	kádrový pořádek 1963	kádrový pořádek 1966	rozdíl
plénium ÚV KSČ	342 (342 + 0)	545 (545 + 0)	+203
PB ÚV KSČ	996 (919 + 77)	800 (774 + 26)	-196
SÚV KSČ	3605 (3336 + 269)	2416 (2289 + 127)	-1189
oddělení ÚV KSČ	6675 (6377 + 298)	4678 (4519 + 159)	-1997
celkem	11 618 (10 974 + 644)	8439 (8127 + 312)	-3179

Tabulka 27 – Kádrový pořádek ÚV KSČ 1963 a 1966, počet kádrových návrhů

Ačkoliv stranické vedení v letech 1965 až 1966 přijalo několik zásadních rozhodnutí, nebyli vedoucí funkcionáři a pracovníci aparátu se situací stále spokojeni, což se projevovalo v četných vnitrostranických sporech. První problém představoval údajný nedostatek vhodných pracovníků, v dobovém slovníku kádrových rezerv. Vedoucí zemědělského oddělení ÚV KSČ Jan Havelka si tak na poradě vedoucích oddělení v listopadu 1966 stěžoval, že „snažíme se kádrovou politiku dělat tak, jak to říká usnesení o kádrové práci. U těch lidí, kteří k nám spadají, se podílíme na jejich výběru a pracujeme s nimi. [...]. Nevíme často kam sáhnout do kádrových rezerv. Při jednání s jinými orgány, například krajskými výbory a s ÚV KSS, těžko se dohadujeme na některých lidech. [Ti], kteří by to podle nás mohli dobře vykonávat, většinou nedostaneme. S těmi, kteří nám soudruzi nabízejí, souhlasit nemůžeme, poněvadž neodpovídají těm nárokům na takovou funkci.“⁵⁹⁹ Druhým problémem byl výběr konkrétních osob do vedoucích funkcí. I když vedení KSČ od poloviny šedesátých let deklarovalo, že klíčovými kritérii mají být dosažené vzdělání a odborné znalosti, realita však byla často úplně jiná, tedy že důležitější roli často hrály protekce a osobní kontakty.⁶⁰⁰ Třetí těžkost pak představovala klesající autorita KSČ jako mocenského hegemonu. Jestliže v roce 1958 dokázaly stranické orgány a aparát provést čistku (prověrku třídní a politické spolehlivosti) na ministerstvech a centrálních úřadech, pak se s postupujícím časem stále více ukazovalo, že direktivní zásahy stranických pracovníků způsobovaly ve státních nebo hospodářských orgánech, nemluvně o kulturních nebo vědeckých institucích, stále větší nespokojenost. Současně přitom platilo, že pracovníci aparátu byli pod dvojím tlakem: na jedné straně byly požadavky stranického vedení, na straně druhé pak odpor v nestranických institucích. Čím dál horší pozici stranických pracovníků nejen v kádrové politice tak vyjádřil vedoucí ideologického oddělení Pavel

⁵⁹⁹ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 85, sign. Porady tajemníků a vedoucích oddělení ÚV KSČ 1965–1967, Záznam z jednání vedoucích oddělení ÚV KSČ ze dne 22. listopadu 1966, s. 32.

⁶⁰⁰ K tomuto problému se vyjádřil například vedoucí mezinárodního oddělení ÚV KSČ Oldřich Kaderka: „Otázka výběru a hodnocení kádrů atd. atd., které mají velký význam, abychom zbavili kádrovou práci určitého subjektivismu a všelijakých vztahů příbuzenských, známých atd., aby byla zabezpečena objektivizace hodnocení kádrů.“ Tamtéž, s. 26–27.

Auersperg: „Nechtěl bych generalizovat situaci v ostatních odděleních, snad je zde jiná situace než u nás – ale u nás je taková praxe, že se k nám velmi těžko získávají lidé, naopak kde kdo by nejraději odešel. [...]. Na jedné straně tlak shora a na druhé straně tlak od nás. Přiznávám, že i já sám sebe musím hodně mobilizovat, když mám argumentovat třeba na krajském výboru v Brně a za dva dny na to středočeském krajském výboru a dokazovat, že nekryjeme žádné protistranické rejdy na našem úseku. Další den jdu na umělecký svaz a musím mluvit a dokazovat zase, že jsou nám cizí metody administrování.“⁶⁰¹

Politická krize mocenského vládnutí KSČ se tak ve druhé polovině šedesátých let začala stávat zřetelnou i na úseku kádrové politiky. Například v prosinci 1966 se konal IV. sjezd Odborového svazu zaměstnanců školství a kultury. I když byl předseda svazu formálně volen delegáty sjezdu, tak se současně jednalo o funkci, která spadala do kádrové nomenklatury ÚV KSČ. Už před sjezdem tak byl nový předseda schválen sekretariátem ÚV KSČ. K nemilému překvapení stranického vedení však na sjezdu sekretariátem schválený kandidát, dlouholetý politický pracovník aparátu ÚV KSČ Václav Vaněk, ve volbě zcela propadl, neboť jej ze 468 delegátů podpořilo pouze 177 a nebyl tak zvolen. Revoltu delegátů mělo způsobit právě oznámení, že o Vaňkově zvolení do funkce už rozhodl sekretariát ÚV KSČ a oni mají toto rozhodnutí jen formálně potvrdit.⁶⁰² Obdobný průběh měl pak VI. všeodborový sjezd v únoru 1967. Při volbě pléna ÚRO totiž delegáti v předložené jednotné kandidátce učinili při hlasování celkem 1416 škrtnů, přičemž absolutní většina z nich směřovala proti bývalým vysokým funkcionářům ÚV KSČ, kteří byli do odborů za zásluhy odloženi. Z celkem 1416 škrtnů jich bylo učiněno 463 proti Václavu Paškovi, 459 proti Bedřichu Kozelkovi a 134 proti Miroslavu Pastyříkovi.⁶⁰³ Odboráři tak stranickému vedení vyslali důrazný vzkaz, že systém kádrového područí se pro ně stával stále méně akceptovatelným. Okruh potenciální opozice proti politickému vedení Antonína Novotného se tak znatelně rozšiřoval, respektive politická krize způsobu vládnutí se stávala více zřetelnou.

Ačkoliv bylo od roku 1965 schváleno několik usnesení, které měly zmodernizovat stranickou kádrovou politiku s cílem přivést do vedoucích funkcí vzdělané a odborně zdatné pracovníky, byly ve veřejném prostoru stále více slyšet hlasy, které se vůči direktivním zásahům stranických orgánů kriticky vymezovaly či je přímo kategoricky odmítaly. Z tohoto

⁶⁰¹ Tamtéž, s. 13–14.

⁶⁰² NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 25, sign. Informace oddělení ideologického a školství a osvěty, Zpráva o průběhu voleb IV. sjezdu Odborového svazu zaměstnanců školství a kultury 1.–3. prosince 1966.

⁶⁰³ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 24, Informace organizačně-politického oddělení 1967, Stranické informace, Ohlas na průběh VI. všeodborového sjezdu. K výsledkům voleb na VI. všeodborovém sjezdu z 6. února 1967.

hlediska se problematika kádrové politiky stávala součástí mnohem širší diskuze, ve které byly kladeny komplexnější otázky: jak má být řízeno hospodářství, v jakém vztahu mají být stranické, státní a hospodářské orgány, zda je nadále únosné, aby stranické orgány (a stranický aparát) disponovaly rozhodujícím podílem na politické moci. Vedení KSČ se v nepříliš přehledné situaci snažilo neztratit iniciativu a pod dohledem tajemníka ÚV KSČ Jiřího Hendrycha začal být v roce 1967 připravován teoretický materiál „Postavení a úloha strany v současné etapě vývoje naší socialistické společnosti“. Základním cílem tohoto programu byla sice snaha zachovat a obhájit vedoucí úlohu KSČ, současně se však měly metody vládnutí zefektivnit.⁶⁰⁴

Zásady připravovaného elaborátu byly k diskuzi předsednictva ÚV KSČ předloženy v září 1967. Z hlediska kádrové práce v něm byly zdůrazňovány v zásadě totožné argumenty, jaké byly obsaženy ve všech dokumentech o kádrové politice od poloviny šedesátých let, tedy že vedoucí pracovníci ve stranických orgánech, státních úřadech, závodech i podnicích musejí být současně zdatní odborně i politicky. Dále byla zdůrazňovaná důležitost řádné péče o kádrové rezervy. Jediným skutečně novým bodem, který diskutovaný elaborát zmiňoval, bylo možné zavedení konkurzních řízení. Podrobněji však tato otázka rozpracována nebyla, takže není možné určit, do jaké míry bylo zavedení otevřených konkurzů na vedoucí funkce vážně zvažováno. Navíc pak v textu vůbec nebylo rozpracováno, jakým způsobem by se konkurzní řízení slučovaly se stranickou kádrovou nomenklaturou.

Hendrychův teoretický materiál „Postavení a úloha strany v současné etapě vývoje naší socialistické společnosti“ byl projednán v předsednictvu v září 1967 a poté byl zaslán k vyjádření podřízeným stranickým orgánům: ústřednímu výboru KSS, krajským a okresním výborům a stranickým organizacím v armádě a ve společenských organizacích. Proběhlé vnitrostranické připomínkové řízení by nemělo být příliš přeceňováno, jelikož řada vedoucích funkcionářů ve zmíněných stranických organizacích navykla konformnímu stylu práce a neměla problém jakýkoliv materiál od ústředního výboru projednat a schválit, případně zaslat formální připomínky. Výsledky proběhlé vnitrostranické diskuze byly projednány na zasedání předsednictva ÚV KSČ 24. října 1967. Dle předložené zprávy však nebyly názory stranických organizací na potřebné změny jednotné. Na jedné straně zaznívaly konzervativní návrhy, podle kterých by měl při kádrové práci být „*položen důraz na političnost vedoucích hospodářských pracovníků všech stupňů*“, tedy „*že mají být do funkcí vybírání výhradně komunisté*“. Z tohoto pohledu byl systém kádrové nomenklatury stále rozuměn jako jeden z hlavních mocenských

⁶⁰⁴ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 38, Nástin tezí ÚV KSČ „Postavení a úloha strany v současné etapě vývoje naší socialistické společnosti“. Podkladový materiál pro schůzi PÚV KSČ dne 19. září 1967.

nástrojů KSČ. Nejen pro vedoucí stranické funkcionáře tak otázka zpochybnění vedoucí úlohy strany vůbec nebyla na pořadu dne. To však neznamenal, že by někteří nižší straničtí funkcionáři nebyli ochotní uvažovat o dílčích změnách. Jiné stranické organizace totiž upozorňovaly „na závěry XIII. sjezdu, který vyjádřil zásadu plného uplatnění všech socialisticky smýšlejících občanů bez ohledu na jejich stranickou příslušnost. Další připomínky toto doplňují s tím, že jakékoliv podmiňování vedoucí funkce členstvím ve straně by mohlo vést ke kariérismu.“ Zatímco jedna část straniců tak jednoznačně trvala na vedoucí úloze strany a z toho vyplývajícího nároku straniců obsazovat vedoucí funkce, reformně uvažující funkcionáři požadovali vypracování závazných požadavků týkajících se vzdělání a odborných znalostí vedoucích pracovníků bez ohledu na jejich stranickou příslušnost.⁶⁰⁵

V průběhu šedesátých let tak došlo k částečné kvalitativní změně kádrové politiky, která přestávala být chápána výlučně jako mocenský mechanismus pro dosazování komunistickému režimu loajálních straniců do vedoucích funkcí, ale současně jako nástroj pro povyšování schopných a vzdělaných odborníků (manažerů a expertů) do vedoucích míst. Zaznamenaná vnitrostraničná diskuze ale nakonec dobře ilustruje, že se na konci roku 1967 stranická kádrová politika ocitla ve slepé uličce. Na jedné straně totiž platilo, že většina stranických funkcionářů a pracovníků stále trvala na tom, že systém kádrové nomenklatury je základem jejich politické moci a nástrojem pro prosazování vedoucí úlohy KSČ ve společnosti. Současně si však na straně druhé nemalá část funkcionářů uvědomovala, že je nezbytné učinit změny v tom směru, aby byla kádrová politika více otevřená a aby do vedoucích pracovních pozic nastupovali především vzdělaní a odborně zdatní jedinci. Ve sledovaném období však nikdo nebyl schopen najít a prosadit takové řešení, které by dokázalo oba dva principy sjednotit. Do konce roku 1967 tak žádná zásadní změna kádrové politiky schválena nebyla. Nebylo tak nakonec v tomto směru nijak překvapivé, že se v průběhu pražského jara roku 1968 stalo stranické poručníkování a kádrování jedním z nejkritizovanějších aspektů Novotného éry, ačkoliv se někteří vedoucí funkcionáři včetně vedoucích pracovníků ÚV KSČ snažili tento systém změnit.

7.3 Personální obsazení vedení aparátu ÚV KSČ 1964–1966

Po personálních otřesech let 1962 až 1963 nastalo z hlediska personálního složení vedení ústředního aparátu v následujících třech letech stabilnější období. V roce 1964 byly uskutečněny jen dvě změny. První vyplynula ze znovuvytvoření samostatného oddělení školství

⁶⁰⁵ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 38, Postavení a úloha strany v současné etapě vývoje naší socialistické společnosti. Podkladový materiál pro schůzi PB ÚV KSČ dne 24. října 1967, s. 10–11.

a vědy ÚV KSČ v únoru 1964. Do funkce vedoucího oddělení se tak po krátké pauze vrátil zkušený Zdeněk Urban, který však na postu vydržel jen do konce roku. Dne 3. prosince 1964 napsal Urban dopis Antonínu Novotnému a požádal o uvolnění z funkce ze zdravotních důvodů.⁶⁰⁶ Dne 8. prosince 1964 byl Urban ze své funkce vedoucího oddělení ÚV KSČ uvolněn a jeho aktivní politická kariéra tak po téměř dvaceti letech skončila.⁶⁰⁷

Do funkce vedoucího oddělení školství a vědy byl vybrán Josef Havlín. Ten měl s prací ve stranickém aparátu jen krátkou zkušenost, neboť v letech 1954 až 1956 pracoval jako instruktor v oddělení školství, vědy a umění ÚV KSČ. Narodil se 28. srpna 1924 do dělnické rodiny. Vyučil se strojním zámečnickem a začal studovat průmyslovou školu, studia však nedokončil z důvodu pracovního nasazení v roce 1943. Po roce 1945 začal pracovat v Chemických závodech v Záluží u Mostu. Jako „*vzorný dělník a zlepšovatel*“ s vhodným kádrovým profilem (členem KSČ byl od roku 1947) byl vyslán na takzvanou dělnickou přípravku a posléze na ČVUT. V roce 1954 úspěšně vystudoval obor strojní inženýrství. Po výše zmíněné dvouleté zkušenosti v aparátu ÚV KSČ přešel v roce 1956 na ministerstvo školství. Byl vedoucím odboru a poté náměstkem ministra (1963 až 1964). Při nástupu do funkce vedoucího oddělení byl v kádrovém posudku chválen, že se „*osvědčil jako energický a rozhodný pracovník, velmi dobrý organizátor, dobře odborně kvalifikovaný. Těmito vlastnostmi si získal autoritu jak na vysokých školách, tak v ČSAV.*“⁶⁰⁸

Druhá personální změna vyplynula z povýšení Bohuslava Laštovičky, ve kterém Antonín Novotný v době nástupu nových tváří do vedení ÚV KSČ spatřoval spolehlivého spojence. Laštovička tak opustil nepříliš významné místo vedoucího mezinárodního oddělení a nastoupil od června 1964 do funkce předsedy Národního shromáždění, už v březnu byl zvolen členem předsednictva ÚV KSČ. Současně s ním byl do předsednictva zvolen i Novotného slovenský spojenec Michal Chudík. Těmito kroky si Novotný pojistil svou vedoucí pozici v nejvyšším stranickém orgánu. Laštovičkovu místo vedoucího oddělení zůstalo až do února 1965 neobsazené, nakonec byl vybrán dlouholetý pracovník tohoto pracoviště Oldřich Kaderka.

Oldřich Kaderka se narodil 14. října 1924 v Jevíčku do dělnické rodiny. Jeho otec byl členem KSČ od roku 1921 a za druhé světové války byl umučen v koncentračním táboře. Oldřich Kaderka v letech 1930 až 1943 vychodil měšťanskou školu a reálné gymnázium.

⁶⁰⁶ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 87, arch. j. 91, schůze PÚV KSČ dne 8. prosince 1964, bod 15, Uvolnění s. Z. Urbana z funkce vedoucího oddělení školství a vědy ÚV KSČ a jmenování s. Josefa Havlína, s. 4–5.

⁶⁰⁷ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 87, arch. j. 91, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 8. prosince 1964, s. 31.

⁶⁰⁸ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 87, arch. j. 91, schůze PÚV KSČ dne 8. prosince 1964, bod 15, Uvolnění s. Z. Urbana z funkce vedoucího oddělení školství a vědy ÚV KSČ a jmenování s. Josefa Havlína, s. 6, kádrový posudek – Josef Havlín.

Po studiu nastoupil do práce jako dělník na stavbě Zbrojovky v Kuřimi a poté byl nasazen na práci do Německa. Odtud v roce 1944 utekl a až do konce války se skrýval. Bezprostředně po skončení války vstoupil do KSČ a stal se vedoucím tajemníkem OV KSČ v nedaleké Moravské Třebové. V září 1946 si však svou stranickou kariéru rozmyslel, z funkce vedoucího tajemníka se nechal uvolnit a odjel do Prahy, kde se zapsal na studia na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Už v listopadu 1947 učinil další změnu názoru ohledně své budoucnosti, neboť napsal dopis stranickému ústřednímu výboru s tím, že by chtěl být opět přijat do stranického zaměstnání. Tehdejší pracovnice aparátu ÚV KSČ Vlasta Beerová ho poslala do severních Čech, kde se stal tajemníkem OV KSČ v Semilech (1947 až 1949) a referentem KV KSČ v Liberci (1949 až 1950). V letech 1950 až 1951 studoval na Ústřední politické škole v Praze.⁶⁰⁹

Rok 1950 se mohl stát pro Kaderku rokem zlomovým, protože v tomto roce byl jako údajný zrádce odhalen vedoucí tajemník KV KSČ v Brně Otto Šling. Následkem toho byla prošetřována i činnost všech ostatních důležitých straníků, kteří s ním přišli do kontaktu, tedy i Kaderky jako bývalého tajemníka v Moravské Třebové. Kaderka tak 11. prosince 1950 zaslal dopis pracovníci kádrového oddělení ÚV KSČ Anně Baramové, ve kterém ji vyličil svou dosavadní politickou kariéru, přičemž se neopomenul několikrát důrazně distancovat od zatčeného Šlinga, i když jej z žádných zločinů neobvinil.⁶¹⁰

Vzhledem k tomu, že Kaderka působil ve funkci tajemníka OV KSČ v Moravské Třebové jen velmi krátce, tak nebyl za svou spolupráci se Šlingem nijak perzekuován. Po absolvování ročního kurzu na Ústřední politické škole nastoupil na krátkou dobu do mezinárodního oddělení ÚV KSČ, následně od října 1951 do listopadu 1953 odsloužil dva roky v armádě. Po celou základní vojenskou službu přednášel marxismus-leninismus na vojenské akademii v Hranicích. Posléze se vrátil do mezinárodního oddělení ÚV KSČ a pracoval zde až

⁶⁰⁹ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 10, arch. j. 215, s. 128–183, Seznam pracovníků aparátu ÚV KSČ, které doporučujeme ponechat v aparátu ÚV KSČ, 1951; NA, f. Komise pro šetření politických procesů I., sv. 14, arch. j. 226, s. 25–32, Dopis Oldřicha Kaderky pro Anna Baramovou ze dne 18. prosince 1950.

⁶¹⁰Kaderka v dopise mimo jiné napsal: „*Otu Šlinga, bývalého krajského sekretáře v Brně, jsem poprvé viděl na I. krajské konferenci KSČ v Brně, která se tuším konala v červenci 1945. Potom jsem ho častěji vidával na různých poradách v kraji. Problémy našeho okresu jsem s ním nikdy osobně neprojednával – jedině na společných poradách. [...] Za celou dobu mého působení v Moravské Třebové byl Šling u nás jedenkrát, a to na předvolebním veřejném projevu v dubnu nebo květnu 1946. Způsob jednání Oty Šlinga na různých poradách a konferencích byl velmi autoritativní. Velmi živě si pamatuju na jeden výstup na II. krajské konferenci strany v Brně v březnu 1946: Soudruzi delegáti ze Židenic vystoupili s dotazem, proč je Šling v návrhu na poslance do ÚNS, že je to kumulace funkcí. Šling tehdy velmi ostře proti nim vystoupil a zesměšnil je. [...] Závěrem mohu říci, že v době, kdy jsem pracoval v rámci brněnského kraje viděl jsem ve Šlingovi představitele strany, nezkoumal jsem příčiny jeho jednání a snažil jsem se plnit úkoly tak jak nám byly jím a KV ukládány. Se Šlingem přímo, osobně, jsem nikdy nebyl.*“ NA, f. Komise pro šetření politických procesů I., sv. 14, arch. j. 226, s. 25–32, Dopis Oldřicha Kaderky pro Annu Baramovou ze dne 18. prosince 1950.

do roku 1969. Postupně stoupal v mocenské hierarchii: byl vedoucím odboru, zástupcem vedoucího oddělení a 2. února 1965 byl schválen do pozice vedoucího oddělení.⁶¹¹

Ještě před Kaderkovým nástupem se odehrála změna na postu vedoucího ideologického oddělení. Dosavadní vedoucí oddělení Ostravák Jaroslav Hes sestoupil na pozici zástupce vedoucího oddělení⁶¹² a novým vedoucím se stal dosavadní vedoucí sekretariátu Antonína Novotného Pavel Auersperg.⁶¹³ Do funkce vedoucího oddělení jej však navrhnul tajemník odpovědný za příslušný úsek Vladimír Koucký. Blízký vztah a spojenectví Vladimíra Kouckého právě s Pavlem Auerspergem dosvědčil ve své knize Ivan Sviták, který do jejich skupiny zařadil ještě Zdeňka Mlynáře,⁶¹⁴ v té době pracovníka Ústavu státu a práva Československé akademie věd zodpovědného mimo jiné za vedení meziresortního expertního týmu pro rozvoj politického systému.⁶¹⁵

Aristokratický původ připisují Auerspergovi autoři biografického slovníku československých diplomatů,⁶¹⁶ oficiální kádrové posudky však tuto okolnost nezmiňují. Narodil se 19. listopadu 1926 do rodiny dlouholetého člena orchestru Národního divadla v Praze. Vystudoval klasické gymnázium a v letech 1946 až 1950 Vysokou školu politickou a sociální. Na této škole poté působil i profesně jako asistent na Fakultě mezinárodních vztahů. Po zrušení školy přešel na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, kde v roce 1959 dosáhl hodnosti kandidáta společenských věd v oboru mezinárodních vztahů.

Členem KSČ byl Auersperg od roku 1945, v únoru 1948 se měl angažovat v místním akčním výboru. Bez hlubší stranické zkušenosti nastoupil v květnu 1956 přímo do aparátu ÚV KSČ a byl zařazen v oddělení propagandy a agitace jako lektor mezinárodních vztahů. V roce 1961 si jej tajemník Vladimír Koucký vybral za svého pomocníka, v červenci 1963 se Auersperg stal vedoucím sekretariátu Antonína Novotného a současně sekretářem předsednictva.⁶¹⁷ Podle kádrového posudku ho mělo v roce 1955 několik členů strany v jeho

⁶¹¹ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 93, arch. j. 97, schůze PÚV KSČ dne 2. února 1965, bod 14, Kádrové návrhy.

⁶¹² NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 90, arch. j. 95, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 12. ledna 1965, s. 42.

⁶¹³ Tamtéž.

⁶¹⁴ SVITÁK, Ivan: *Devět životů*, s. 124–125. Podle režiséra Ladislava Helgeho znamenal nástup Auersperga do vedení ideologického oddělení ÚV KSČ návrat k restriktivnější kulturní politice: „*Komplikovanější doby nastaly, když do funkce šéfa celého ideologického oddělení nastoupil Pavel Auersperg, údajně potomek šlechtického rodu, mimořádně vzdělaný a mimořádně bezcharakterní člověk. Jednání s ním byla dost svízelná.*“ BILÍK, Petr: *Ladislav Helge: cesta za občanským filmem. Kapitoly z dějin československé kinematografie po roce 1945*. Brno, Host 2011, s. 168.

⁶¹⁵ CACCAMO, Francesco: *Ke vzniku Pražského jara. Zdeněk Mlynář a mezioborový tým pro rozvoj politického systému*.

⁶¹⁶ DEJMEK, Jindřich, NĚMEČEK, Jan, MICHÁLEK, Slavomír: *Diplomacie Československa, Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*, s. 275.

⁶¹⁷ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 29, arch. j. 31, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 30. července 1963, s. 48.

bydlišti v Kunraticích obvinít z nepoctivého jednání. Disciplinární komise KV KSČ případ prošetřila a dospěla k závěru, že obvinění se nezakládá na pravdě a toto stanovisko schválil i pražský krajský výbor. Kádrový posudek z roku 1963 tak konstatoval, že Auersperg „je vyspělým a vzdělaným soudruhům, který má rozsáhlé zkušenosti ze stranické práce, dobře ovládá problematiku nejnovějších dějin a otázky současné mezinárodní politiky.“⁶¹⁸

Reorganizace oddělení aparátu ÚV KSČ z dubna a května 1965 byla spojena s dalšími změnami na vedoucích postech. Do čela V. oddělení těžkého průmyslu byl postaven Ladislav Adamec. Dosavadní vedoucí dvou zrušených oddělení z aparátu ÚV KSČ úplně odešli: Karel Houdek byl dosazen na místo ústředního ředitele Ústřední správy uranového průmyslu⁶¹⁹ a Milan Skříčil byl odložen na ÚRO do funkce vedoucího oddělení výrobní masové práce.⁶²⁰ Nově do vedení aparátu ÚV KSČ nastoupili Lubomír Štrougal jako tajemník ÚV KSČ a Bohumil Šimon jako vedoucí státně-hospodářského oddělení. Jednalo se tak už o čtvrtou a pátou personální změnu v řadě, kdy do vedoucí funkce v aparátu ÚV KSČ nastoupil pracovník s nestraničským vysokoškolským vzděláním: Oldřich Kaderka vystudoval Právnickou fakultu Univerzity Karlovy, Josef Havlín Fakultu strojního inženýrství ČVUT, Pavel Auersperg Vysokou školu politickou a sociální, Lubomír Štrougal Právnickou fakultu Univerzity Karlovy a Bohumil Šimon Vysokou školu ekonomickou v Praze.

Lubomír Štrougal i Bohumil Šimon pocházeli z jižních Čech a na konci čtyřicátých let zde spolu pracovali na krajském výboru KSČ. Na počátku následující dekády se však jejich profesní cesty rozešly. Zatímco Bohumil Šimon už v roce 1951 zamířil do aparátu ÚV KSČ a pracoval zde po celá padesátá a šedesátá léta, zůstal Lubomír Štrougal v Českých Budějovicích až do roku 1959 a teprve poté povýšil do Prahy.

Bohumil Šimon se narodil 2. října 1920 do rolnické rodiny v jihočeské obci Ločenice. Pocházel z velmi prostých poměrů, což sugestivně vylíčil ve svých vzpomínkách *Klobouk od Brežněva*. Jeho rodinné zázemí mu nedovolilo věnovat se studiu, takže vychodil pouze měšťanku a poté pracoval v rodinném hospodářství. Po absolvování školení na krajské politické škole nastoupil v dubnu 1947 na OV KSČ v Českých Budějovicích jako zemědělský tajemník. Při nástupu do funkce se však přišlo na to, že Šimon nebyl členem KSČ. Nakonec se ukázalo, že jde jen o formalitu a Šimon se od 1. dubna 1947 stal členem KSČ.⁶²¹ V roce 1949 mu bylo

⁶¹⁸ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 29, arch. j. 31, schůze PÚV KSČ dne 30. července 1963, bod 25, Schválení vedoucího I. oddělení ÚV KSČ, s. 6, kádrový posudek – Pavel Auersperg.

⁶¹⁹ TOMEK, Prokop: *Československý uran 1945–1989. Těžba a prodej československého uranu v éře komunismu*. Praha, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR 1999, s. 14.

⁶²⁰ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 96, arch. j. 101, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 9. března 1965, s. 49.

⁶²¹ ŠIMON, Bohumil: *Klobouk od Brežněva*, s. 60.

zpětně přiznáno členství v KSČ už od roku 1945.⁶²² Šimon patřil mezi mladé talentované straníky a na krajské konferenci strany v Českých Budějovicích v březnu 1947 vystoupil s referátem o zemědělské politice. Svým příspěvkem si získal pozornost posluchačů, takže o něm přítomný instruktor ÚV KSČ obratem pochvalně informoval do Prahy.⁶²³ V červnu 1947 pak byl Šimon uveden mezi nejlepšími absolventy únorového běhu krajské politické školy v Jindřichově Hradci.⁶²⁴ Po absolvování jednoměsíčního studia na Ústřední politické škole nastoupil od srpna 1947 jako zemědělský tajemník na KV KSČ v Českých Budějovicích.

Po únoru 1948 se Bohumil Šimon jako zemědělský tajemník aktivně podílel na kolektivizaci zemědělství,⁶²⁵ tedy i na represivní politice proti takzvaným kulakům. Za svou stranickou práci byl opakovaně chválen v hlášeních instruktorů ÚV KSČ.⁶²⁶ Nebylo tak žádným překvapením, že Šimon stoupal ve stranické hierarchii. V prosinci 1949 byl schválen jako posluchač jednoročního studia na Ústřední politické škole,⁶²⁷ toto usnesení však nakonec nebylo realizováno. Místo toho se stal v květnu 1950 druhým zástupcem vedoucího tajemníka KV KSČ.⁶²⁸ Bohumil Šimon se tak velmi rychle propracoval mezi vedoucí pracovníky krajského aparátu, kterými dále byli vedoucí tajemník KV KSČ Josef Paleček a první zástupce vedoucího tajemníka Ivan Halada. Toto vedení působilo v Českých Budějovicích do konce roku 1950.⁶²⁹

Odchod z Českých Budějovic do aparátu ÚV KSČ interpretoval Šimon ve svých pamětech velmi svérázným způsobem.⁶³⁰ Podle jeho vzpomínek se na konci roku 1948 stranické vedení v Českých Budějovicích rozdělilo mezi zastánce umírněného postupu, kam Šimon zařadil kromě sebe i Palečka a Haladu, proti kterým se však postavili radikálové, kteří požadovali provádění ostré represivní politiky. Podle Šimona měli umírnění v mocenském

⁶²² NA, f. Organizační oddělení Marie Švermová 1945–1951, sv. 28, arch. j. 203, Zápis schůze PKV KSČ České Budějovice ze dne 12. září 1949, s. 36–38.

⁶²³ „V diskuzi dále vynikl mladý zemědělec s. Šimon z Lodčenic [správně Ločenice, pozn. autora]. V referátu poukázal na to, že se rolníci bojí vydávat svoje úspory a proto žádá, aby zemědělcům bylo zajištěno klidné stáří. Již teď jsou zemědělské brigády s nadšením vítány. Také on žádá odborné školení zemědělské mládeže“. NA, f. Organizační oddělení Marie Švermová 1945–1951, sv. 30, arch. j. 211, Zpráva z 3. Krajské konference v ČB konané ve dnech 22. a 23. března 1947, s. 39–40.

⁶²⁴ NA, f. Generální sekretariát 1945–1951, sv. 199, arch. j. 1270, Přehled práce krajské kádrové komise v Českých Budějovicích, 12. června 1947, s. 7.

⁶²⁵ NA, f. Organizační oddělení Marie Švermová 1945–1951, sv. 32, arch. j. 212, Zpráva o instruktáži v Českých Budějovicích ze dne 7. února 1949, s. 20–21.

⁶²⁶ NA, f. Organizační oddělení Marie Švermová 1945–1951, sv. 32, arch. j. 212, Instruktáž kraje České Budějovice, rok 1949, s. 37–40 a 42–43.

⁶²⁷ NA, f. Organizační oddělení Marie Švermová 1945–1951, sv. 28, arch. j. 203, Zápis schůze PKV KSČ České Budějovice ze dne 19. prosince 1949, s. 122–125.

⁶²⁸ NA, f. Organizační oddělení Marie Švermová 1945–1951, sv. 29, arch. j. 205, Zápis schůze PKV KSČ České Budějovice ze dne 2. května 1950, s. 151–155.

⁶²⁹ NA, f. Organizační oddělení Marie Švermová 1945–1951, sv. 30, arch. j. 208, Zápis schůze PKV KSČ České Budějovice ze dne 26. ledna 1951, s. 79–84.

⁶³⁰ ŠIMON, Bohumil: *Klobouk od Brežněva*, s. 76.

souboji prohrát, takže za trest byl Paleček odeslán do Brna a Šimon do Prahy. Na základě studia archivních dokumentů musíme tyto Šimonovy vzpomínky označit jako zcela nepravdivé. Zprvée, na konci roku 1948 v Českých Budějovicích k žádnému ostrému konfliktu nedošlo, respektive Paleček, Šimon a Halada byli ve stranickém krajském vedení až do konce roku 1950. Zadruhé, odchod Palečka ani Šimona z Českých Budějovic nemůže být interpretován jako trest. Ve skutečnosti to totiž bylo úplně naopak. Paleček byl jako kovaný bolševik poslán očistit stranickou organizaci do Brna od zrádce Šlinga, Bohumil Šimon jako talentovaný a perspektivní kádr povýšil do aparátu ÚV KSČ.

Jedinou skutečností, kde se Šimonovo líčení alespoň trochu blíží realitě, je existence sporů ve vedení krajského stranického výboru. Podle zprávy instruktora ÚV KSČ Vladimíra Žižky z listopadu 1950 měl mít Bohumil Šimon spory se členkou předsednictva krajského výboru Julií Prokopovou.⁶³¹ Skutečný vnitrostranický konflikt ale v Českých Budějovicích eskaloval až příchodem nového vedoucího tajemníka krajského výboru Stanislava Vlčka. S ním se však Šimon v krajském aparátu minul, protože Vlček do Budějovic nastoupil 19. ledna 1951 a o týden později byl již schválen Šimonův odchod do Prahy. Bohumila Šimona se tak vnitrostranické spory v Českých Budějovicích dotkly zprostředkovaně, jelikož na něj do Prahy došlo několik udání, podle kterých měl svých pozic v aparátu krajského výboru zneužívat k osobnímu obohacování.⁶³² V Praze však nakonec nikdo na došlá udání nebral zřetel a stranická kariéra Bohumila Šimona tak mohla pokračovat. Nejdříve pracoval v organizačně-instruktorském oddělení a oddělení stranických orgánů,⁶³³ od roku 1954 byl pomocníkem tajemníka ÚV KSČ Bruno Köhlera.⁶³⁴ Po Köhlerově nuceném odchodu se stal pomocníkem tajemníka Drahomíra Koldera.⁶³⁵ Pravděpodobně právě díky těmto pracovním zkušenostem byl 13. dubna 1965 schválen do funkce vedoucího státně-hospodářského oddělení ÚV KSČ.⁶³⁶ V době nástupu do vedoucí funkce měl tedy za sebou téměř dvacetiletou kariéru stranického pracovníka, vedle toho se však soustavně věnoval ekonomickému studiu. V roce 1963 vystudoval obor národohospodářské plánování na Vysoké škole ekonomické v Praze, ve své diplomové práci se věnoval předpokladům zkracování pracovní doby. V roce 1965 na stejné

⁶³¹ NA, f. Generální sekretariát 1945–1951, sv. 199, arch. j. 1270, Návštěva krajského kádrového oddělení v Českých Budějovicích ve dnech 22. až 23. listopadu 1950, s. 350.

⁶³² NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 10, arch. j. 215, Seznam pracovníků aparátu ÚV KSČ, kteří mají buď kádrové závady, nebo se neosvědčili, rok 1951, s. 83.

⁶³³ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 10, arch. j. 216, Oddělení stranických orgánů ÚV KSČ, s. 39–51.

⁶³⁴ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962, sv. 46, arch. j. 4, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 9. července 1954, s. 51.

⁶³⁵ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 6, arch. j. 10, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 10. dubna 1963, s. 56.

⁶³⁶ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 104, arch. j. 107, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 13. dubna 1965, s. 64–66.

škole získal vědecký titul kandidáta věd a následující rok se zde dokonce úspěšně habilitoval a stal docentem pro obor ekonomiky průmyslu.⁶³⁷

Lubomír Štrougal se narodil 19. října 1924 ve Veselí nad Lužnicí do rodiny zakládajícího člena KSČ. Vystudoval gymnázium v Třeboni a v roce 1943 po maturitě krátce pracoval na stavbě lnárny ve Veselí nad Lužnicí. Ve stejném roce byl totálně nasazen do továrny na výrobu letadel, pro oční onemocnění byl však převeden do účárny. Otec Štrougala, jihočeský komunistický politik, byl za války zatčen a zemřel v koncentračním táboře. Ihned v květnu 1945 vstoupil Lubomír Štrougal do KSČ a začal aktivně pracovat v místní stranické organizaci, současně studoval na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Studia úspěšně ukončil v roce 1949, v té době už dle možností pracoval v komunistickém stranickém aparátu v jižních Čechách: vyučoval na krajské politické škole a byl členem stranického okresního předsednictva v Třeboni. Po absolvování vysoké školy v dubnu 1949 se stal stranickým pracovníkem na plný úvazek, nejdříve v krajské politické škole a posléze od listopadu 1949 v krajské poradně a studovně marxismus-leninismu. Po absolvování měsíčního kurzu na Ústřední politické škole v květnu 1950 se stal v jižních Čechách vedoucím krajské politické školy.⁶³⁸ V únoru 1951 se stal instruktorem KV KSČ⁶³⁹ a v dalších letech pak stoupal ve stranické hierarchii krajského výboru: byl vedoucím I. oddělení, tajemníkem a od roku 1957 pak vedoucím tajemníkem.⁶⁴⁰ Pro jeho kariérní postup byly důležité dva momenty. Zprv, v kádrových materiálech a posudcích byl vždy chválen jako schopný stranický pracovník. Zadruhé, v letech 1952 až 1954 se v krajském stranickém aparátu seznámil s Jiřím Hendrychem, přičemž právě Hendrych poté silně podporoval jeho politický vzestup.⁶⁴¹

Ve funkci vedoucího tajemníka KV KSČ v Českých Budějovicích působil Štrougal do roku 1959, kdy bylo rozhodnuto o jeho povolání do Prahy. Na schůzi politického byra ÚV KSČ 3. března 1959 byl schválen návrh Antonína Novotného, aby se Lubomír Štrougal stal tajemníkem ÚV KSČ a současně členem sekretariátu ÚV KSČ.⁶⁴² Tato personální změna však nakonec nebyla realizována. Ve funkci tajemníka zůstal Oldřich Černík a Štrougal místo toho zamířil do funkce ministra zemědělství, přičemž jeho zvolení za člena sekretariátu ÚV KSČ

⁶³⁷ ŠIMON, Bohumil: *Klobouk od Brežněva*, s. 64–65.

⁶³⁸ SOA Třeboň, f. KSČ–JKV České Budějovice, fascikl 437, Prověrka členů základní organizace KV KSČ České Budějovice, 28. září 1950, s. 169–171; SOA Třeboň, f. KSČ–JKV České Budějovice, fascikl 424, sign. I/C/3a, Organizace a systematizace aparátů, Obsazení krajského sekretariátu KSČ v Českých Budějovicích, červenec 1950, s. 148–172.

⁶³⁹ NA, f. Organizační oddělení Marie Švermová 1945–1951, sv. 30, arch. j. 208, Zápis schůze PKV KSČ České Budějovice ze dne 9. února 1951, s. 144–162.

⁶⁴⁰ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 30, Návrh některých změn ve funkcích vedoucích tajemníků a tajemníků KV KSČ, rok 1956.

⁶⁴¹ Například HÜBL, Milan: *Cesty k moci*. Praha, Naše vojsko 1990, s. 69.

⁶⁴² NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 208, arch. j. 284, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 3. března 1959, s. 49–50.

zůstalo v platnosti.⁶⁴³ Na ministerstvu působil Štrougal dva roky a stejně jako jeho předchůdcům se mu nepodařilo stav československého zemědělství příliš zlepšit. Přesto však neztratil důvěru stranických vedoucích, především Novotného a Hendrycha, ale naopak se postupně stával jejich klíčovým spolupracovníkem.

V červnu 1961 se totiž Štrougal stal nástupcem Rudolfa Baráka ve funkci ministra vnitra.⁶⁴⁴ Z pohledu stability moci byl tento krok velmi riskantní, protože Barák měl mezi pracovníky ministerstva vnitra a Státní bezpečnosti velkou podporu. Z tohoto pohledu se Štrougal jednoznačně osvědčil, protože dokázal ministerstvo bez větších otřesů převzít a nepřipustil žádnou revoltu ani při Barákově zatčení a následném soudním procesu. Po čtyřech letech ve funkci ministra vnitra pak čekal Štrougala nástup do funkce, do které byl zvažován už v roce 1959. Dne 23. dubna 1965 byl zvolen tajemníkem ÚV KSČ a členem sekretariátu ÚV KSČ.⁶⁴⁵ O velké důvěře Antonína Novotného v Lubomíra Štrougala svědčí nejen jeho povýšení do nejvyšších stranických funkcí, ale také skutečnost, že Novotný plně respektoval Štrougalaův názor a do funkce ministra vnitra na jeho doporučení dosadil Josefa Kudrnu.⁶⁴⁶

Personální obsazení vedoucích funkcí v aparátu ÚV KSČ z května 1965 zůstalo zachováno až do ledna 1967. Jedinou personální změnou byl odchod tajemníka ÚV KSČ Františka Pence, který se na konci roku 1965 stal ministrem hornictví.⁶⁴⁷ Od listopadu 1965 do ledna 1967 tak ve vedení aparátu ÚV KSČ působili následující pracovníci.

I. tajemník ÚV KSČ	Antonín Novotný
tajemník ÚV KSČ	Jiří Hendrych
tajemník ÚV KSČ	Drahomír Kolder
tajemník ÚV KSČ	Vladimír Koucký

⁶⁴³ ŠTVERÁK, František: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa*, s. 565.

⁶⁴⁴ NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 310, arch. j. 395, Zápis schůze PB ÚV KSČ ze dne 17. června 1961, s. 3.

⁶⁴⁵ ŠTVERÁK, František: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa*, s. 565; NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 104, arch. j. 107, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 13. dubna 1965, s. 64–66.

⁶⁴⁶ Štrougal k tomu Novotnému napsal: „Vážný soudruhu, Sděluji Ti mé názory na kádrové obsazení vedoucích funkcí v ministerstvu vnitra. Do funkce ministra doporučuji soudruha Kudrnu Josefa. Pracuje na ministerstvu vnitra od dubna 1956. Za tu dobu poznal práci, zvláště státní bezpečnosti. Je to velmi čestný soudruh, disciplinovaný, velmi pracovitý. Jeho slabinou je, že se sám těžko rozhoduje pro změny v ministerstvu, zvláště organizační povahy. V tom je trochu konservativní. (Konec konců ale organizační změny v ministerstvu vnitra jsou provedeny a nic zásadního v tomto směru – podle mého názoru – není třeba v dohledné době dělat.) Potřebuje poradit v kádrových otázkách a zbavit se toho, aby se přestal zabývat někdy přílišnými detaily v práci. To by ovšem řešila zřejmě změna v jeho funkci. Jeho jmenování by v ministerstvu bylo přijato kladně.“ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 85, sign. Porady tajemníků a vedoucích oddělení ÚV KSČ 1965–1967, Dopis od Lubomíra Štrougala pro Antonína Novotného ze dne 26. března 1965.

⁶⁴⁷ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 121, arch. j. 128, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 9. listopadu 1965, s. 37.

tajemník ÚV KSČ	Lubomír Štrougal
I. organizačně-politické oddělení	Jan Svoboda
II. ideologické oddělení	Pavel Auersperg
III. oddělení školství a vědy	Josef Havlín
IV. státně-hospodářské oddělení	Bohumil Šimon
V. oddělení těžkého průmyslu	Ladislav Adamec
VI. zemědělské oddělení	Jan Havelka
VII. oddělení životní úrovně	Miloslav Vecker
VIII. státně-administrativní oddělení	Miroslav Mamula
IX. oddělení dopravy a spojů	Jaromír Koláčný
X. mezinárodní oddělení	Oldřich Kaderka
XI. hospodářské oddělení	Antonín Faltýnek

Tabulka 28 – Vedení aparátu ÚV KSČ, listopad 1965 – leden 1967

7.4 Personální změny ve vedení aparátu ÚV KSČ v roce 1967

Zhoršující se politická situace ve druhé polovině šedesátých let se stále více projevovala i v narůstajících sporech uvnitř stranického aparátu. Jeho vedoucí pracovníci dávali najevo svou nespokojenost se řízením stranických záležitostí. Vyjadřovali nevoli nad tím, že pracovníci aparátu jsou zodpovědní za svěřený pracovní úsek, na kterém však musejí plnit rozhodnutí stranických orgánů (předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ), se kterým však často nesouhlasí a nepovažují jej za správné. Stále více problematické v tomto směru pak bylo, že Antonín Novotný a jeho spojenci ve stranickém vedení začali od XII. sjezdu KSČ v roce 1966 prosazovat tvrdší přístup, kterým pravděpodobně chtěli utlumit opoziční aktivity. Pracovníci stranického aparátu však s obratem stranického vedení k direktivním metodám vládnutí často nesouhlasili, respektive byli přesvědčeni, že administrativní příkazy v konečném důsledku stranickou autoritu spíše poškodí. Mimořádně napjaté vztahy ve vedení aparátu ÚV KSČ tak dobře ilustruje záznam z porady vedoucích oddělení, která proběhla 22. listopadu 1966 a na kterém mimořádně kriticky vystoupil vedoucí hospodářského oddělení Antonín Faltýnek.⁶⁴⁸ Antonín Novotný a jeho nejbližší spolupracovníci však znali v zásadě jen dva způsoby řešení problémů: organizační změny a personální výměny. O skutečné reformě způsobu vládnutí nechtěl Novotný nic slyšet, protože si žádných systémových chyb nebyl vědom. Konstantní

⁶⁴⁸ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 85, sign. Porady tajemníků a vedoucích oddělení ÚV KSČ 1965–1967, Záznam z jednání vedoucích oddělení ÚV KSČ, 22. listopadu 1966.

byla jeho nespokojenost s prováděnou zemědělskou politikou, takže od ledna 1967 nastoupil do vedení aparátu nový tajemník ÚV KSČ Štefan Sádovský. Nejdříve jej do funkce schválilo plénum ÚV KSČ na svém zasedání 19. a 20. prosince 1966 a posléze 17. ledna 1967 i předsednictvo ÚV KSČ.⁶⁴⁹ Jako tajemník odpovídal za práci oddělení státních volených orgánů a zemědělského oddělení, současně se stal i předsedou zemědělské komise ÚV KSČ.⁶⁵⁰

Štefan Sádovský se narodil 13. srpna 1928 v obci Vlkaš v okrese Nové Zámky na jižním Slovensku. Pocházel z rodiny zemědělského dělníka. V roce 1945 vstoupil do ČSM, v dubnu 1948 se pak stal členem KSČ. Podle kádrového posudku z roku 1962 měl v roce 1950 vystudovat obchodní akademii, slovenští historici však uvádějí, že studoval na Vyšší hospodářské škole v Nových Zámčích.⁶⁵¹ Po absolvování školy nastoupil do zaměstnání na oblastním ředitelství národního podniku Ústředí pro mechanizaci zemědělství, současně začal studovat na Vysoké škole ekonomické v Bratislavě ekonomii a řízení hospodářství. Studium na vysoké škole ukončil s vyznamenáním v roce 1954 a zaměřil na mechanizační oddělení KNV v Nitře. Už v roce 1955 se z něj stal stranický pracovník, jelikož začal pracovat na zemědělském oddělení ÚV KSS v Bratislavě. Zde postupně stoupal ve stranické hierarchii: byl referentem v odboru JZD, vedoucím odboru státních statků a výroby a od roku 1956 zástupcem vedoucího zemědělského oddělení. V roce 1959 se stal náměstkem pověřence pro zemědělství v Bratislavě, od ledna 1960 byl vedoucím zemědělského oddělení ÚV KSS. V letech 1962 až 1966 byl tajemníkem Západoslovenského KV KSS a v letech 1966 až 1967 předsedou Západoslovenského KNV. Z pohledu Antonína Novotného tak byl Sádovský přímo vzorovým kandidátem: měl správný kádrový původ, dlouholetou praxi ve stranickém aparátu a také odborné vzdělání. Na rozdíl od většiny jeho generačních kolegů není v jeho kádrových posudcích žádná zmínka o tom, že by někdy absolvoval nějaké stranické školení.⁶⁵²

Nespokojenost se zemědělskou politikou byla konstantním stavem názorů Antonína Novotného, přičemž obdobná situace panovala i na poli ideologické a kulturní politiky. V průběhu šedesátých let se na postu tajemníka ÚV KSČ odpovědného za ideologii a kulturu v rychlém sledu vystřídal Václav Slavík, Čestmír Císař, Vladimír Koucký a jako poslední Jiří Hendrych, který si jako svého vedoucího ideologického oddělení prosadil Pavla Auersperga. Také pod Auerspergem se však velmi rychle začala kývat židle, protože podle Novotného

⁶⁴⁹ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 20, arch. j. 21, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 17. ledna 1967, s. 19–20.

⁶⁵⁰ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 21, arch. j. 22, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 30. ledna 1967, s. 38–40.

⁶⁵¹ PEŠEK, Jan a kol.: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948–1989*, s. 289–290.

⁶⁵² NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 31, Schválení vedoucích tajemníků KV KSČ, KSS a městského výboru KSČ v Praze ke krajským konferencím strany v roce 1962, kádrový posudek – Štefan Sádovský.

připustil vznik protistranických děl, jakými byly například filmy režiséra Jana Němce *O slavnosti a hostech* nebo *Sedmikrásky* Věry Chytilové. Antonín Novotný v březnu 1967 sovětskému velvyslanci Stěpanu Vasiljevičovi Červoněnkovi našťavaně líčil, že „večer zhlédl některé televizní pořady nebo si přečetl noviny, telefonoval ráno do [ideologického] oddělení a ptal se, jestli ten a ten pořad viděli, četli ten či onen závadný článek, a oni mu buď odpověděli, že televizní pořad neviděli, noviny nečetli, nebo jestli četli, nehodnotili je zásadně stranicky. Za to všechno [...] osobně několikrát káral s. Hendrycha a požadoval, aby s. Hendrych zlepšil řízení oddělení.“⁶⁵³

Další zkouškou Novotného trpělivosti byla novela Ladislava Mňačka *Jak chutná moc*, kterou v srpnu 1966 otiskl časopis *Plamen*. Právě vydání této novely muselo Novotného našťvat mimořádným způsobem, protože se v jeho archivu dochoval dlouhý dopis od Vladimíra Kouckého, ve kterém se snaží Novotného přesvědčit, že on s jejím vydáním nemá nic společného.⁶⁵⁴ Kouckého sebekritika však Novotného vůbec neobměkčila. Ve výše uvedeném rozhovoru s Červoněnkem Novotný tvrdil, že vydání Mňačkova díla zavinili právě Koucký a Auersperg.⁶⁵⁵ Antonín Novotný si posléze prosadil odvolání Auersperga z funkce vedoucího

⁶⁵³ Záznam rozhovoru sovětského velvyslance v Československu S. V. Červoněnka s prezidentem a prvním tajemníkem ÚV KSČ A. Novotným, 8. března 1967. In: VONDROVÁ, Jitka (eds.): *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970. Dokumenty ÚV KSSS 1966–1969*. Praha – Brno, ÚSD AV ČR – Doplněk 2011, s. 45–49. V dogmatickém přístupu vůči pracovníkům v kultuře rozhodně Novotný nebyl sám, ale mohl se zaštitit podporou i řadových politiků, jak to například dokládá interpelace poslance Jaroslava Pružince: „Ptáme se režiséra Němce a Chytilové, jaké pracovní, politické a zábavné poučení přinesou tyto zmetky našemu pracujícímu lidu v továrnách, na polích, na stavbách a na ostatních pracovištích. My se ptáme z tohoto místa všech těchto, také kulturních pracovníků, jak dlouho ještě všem poctivě pracujícím budete otravovat život, jak dlouho budete ještě šlapat po socialistických vymoženostech, jak dlouho si budete hrát s nervy dělníků a rolníků a vůbec, jakou demokracii zavádíte? My se vás ptáme, proč myslíte, že máme pohraniční stráž, která plní těžký bojový úkol, aby se k nám nedostali nepřátelé, zatímco my, soudruhu ministře národní obrany a soudruhu ministře financí, platíme královské peníze vnitřním nepřátelům, necháváme je šlapat a ničit, soudruhu ministře zemědělství a výživy, v našich plodech práce.“ Stenografický protokol 15. schůze Národního shromáždění ze dne 18. května 1967 [online]. Digitální repozitář Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky [cit. 17. září 2018]. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenprot/015schuz/s015015.htm>; FELCMAN, Ondřej: *Československý parlament na prahu Pražského jara*, s. 84–91.

⁶⁵⁴ Koucký Novotnému napsal: „Někdy na jaře 1965, tj. skoro před dvěma lety, zašel za mnou s. Auersperg s prosbou, abych se do druhého dne alespoň zběžně podíval na rukopis knihy ‚Jak chutná moc‘ od L. Mňačka, s nímž bude hned ráno o této věci jednat. Rukopis jsem též den večer v rychlosti přečetl a byl jsem zcela jednoznačně velice rozčarován. Považoval jsem knihu za křiklavě naturalistickou, povrchní, ušitou horkou jehlou a jednostranně tendenční. To jsem také řekl druhý den s. Auerspergovi s tím, aby Mňačkovi zdůraznil, že by se uveřejněním tohoto rukopisu velmi zdiskreditoval a že si nedovedu představit knihu bez základního přepracování. [...] To je vše, co mohu k této věci říci. Každý, kdo alespoň trochu zná mé názory, ví, že nejsem a nikdy jsem nebyl stoupencem podobné literatury ani z politického, ani z literárního hlediska, že jsem vždy pevně zastával názor, že nemůže být umělecky dobrou kniha politicky špatná a naopak. Snahu vylíčit můj postoj v jakémkoliv jiném světle odmítám.“ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 25, Informace oddělení ideologického a školství a osvěty, rok 1967, Dopis Vladimíra Kouckého ze dne 23. ledna 1967 ke knize Ladislava Mňačka *Jak chutná moc*.

⁶⁵⁵ Záznam rozhovoru sovětského velvyslance v Československu S. V. Červoněnka s prezidentem a prvním tajemníkem ÚV KSČ A. Novotným, 8. března 1967. In: VONDROVÁ, Jitka (eds.): *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970. Dokumenty ÚV KSSS 1966–1969*, s. 45–49.

oddělení na jednání předsednictva ÚV KSČ 27. února 1967.⁶⁵⁶ I když formálně jeho odvolání navrhnul odpovědný tajemník Jiří Hendrych, ve skutečnosti se jednalo o výsledek Novotného aktivity.⁶⁵⁷ Auersperg po odvolání zamířil na druhořadé místo v redakční radě časopisu Otázky míru a socialismu. Do vedení ideologického oddělení byl na stejné schůzi schválen výrazně konzervativnější (a dogmatictější) František Havlíček, dosavadní hlavní redaktor stranického teoretického časopisu Nová mysl,⁶⁵⁸ který měl na rozdíl od Auersperga na své straně sovětské emisary.⁶⁵⁹

František Havlíček se narodil 20. listopadu 1916 v Moravském Písku u Hodonína jako nemanželské dítě zemědělské dělnice. Ačkoliv pocházel z prostých poměrů, tak úspěšně vystudoval dějepis a klasickou filologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a posléze působil jako gymnaziální profesor.⁶⁶⁰ V roce 1945 vstoupil Havlíček do KSČ a ihned se zapojil do aktivní práce, jelikož se stal vedoucím okresní a krajské politické školy. V roce 1948 se stal vedoucím kulturně propagačního oddělení na KV KSČ Karlovy Vary, později zde byl zástupcem vedoucího tajemníka. Jeho kariéře neuškodil ani drobný kádrový škraloup, neboť jeho manželka pracovala v letech 1946 až 1948 jako osobní sekretářka Marie Švermové a měla se s ní stýkat i po jejím odvolání z funkcí v lednu 1951.⁶⁶¹ Po absolvování pětiměsíčního kurzu na Ústřední politické škole nastoupil do aparátu ÚV KSČ a velmi strmě stoupal ve funkcích: byl vedoucím odboru stranických škol a v únoru 1953 dokonce na krátkou dobu vedoucím oddělení propagandy a agitace.⁶⁶² Následně však místo vedoucího oddělení přepustil

⁶⁵⁶ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 23, arch. j. 25, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 25. února 1967, s. 43.

⁶⁵⁷ Novotný měl odvolání Auersperga líčit Červoněnkovi následujícím způsobem: „[...] tendence k tzv. všeobecné demokratizaci a liberalizaci opanovala nejen pracovníky oddělení, ale i některé tajemníky ÚV. Když [jsem] například vyslovil návrh na Auerspergovo odvolání, někteří navrhovali, aby byl jmenován ministrem kultury a informací. [...] byl [jsem] nucen ostře odpovědět, že nejsprávnější linií je zásadovost a že jedině principiální linie pomůže změnit situaci na ideologické frontě. [...] jak by asi bylo možné oportunistu Auersperga poslat z ideologického oddělení na nejpřednější úsek ideologického boje – na ministerstvo kultury, kde by se jeho oportunistické tendence ještě prohloubily a rozšířily“. Záznam rozhovoru sovětského velvyslance v Československu S. V. Červoněnka s prezidentem a prvním tajemníkem ÚV KSČ A. Novotným, 8. března 1967. In: VONDROVÁ, Jitka (eds.): *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970. Dokumenty ÚV KSSS 1966–1969*, s. 45–49.

⁶⁵⁸ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 23, arch. j. 25, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 25. února 1967, s. 43.

⁶⁵⁹ „Podle názoru [sovětského] velvyslanectví zastává s. Havlíček správné stranické postoje, časopis [Nová mysl] pod jeho redakcí je jedním z nejzásadovějších tiskových orgánů v ČSSR.“ Záznam rozhovoru sovětského velvyslance v Československu S. V. Červoněnka s prezidentem a prvním tajemníkem ÚV KSČ A. Novotným dne 8. března 1967. In: VONDROVÁ, Jitka (eds.): *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970. Dokumenty ÚV KSSS 1966–1969*, s. 45–49.

⁶⁶⁰ HERMAN, Karel: Životní jubileum prof. Františka Havlíčka, člena korespondenta ČSAV. *Československý časopis historický*, roč. 35, č. 3 (1987), s. 476.

⁶⁶¹ NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 10, arch. j. 216, IV. Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ, 1951, s. 59.

⁶⁶² NA, f. Oddělení stranických orgánů, I. oddělení, sv. 12, arch. j. 224, s. 97–98.

Květoslavu Innemannovi, respektive Václavu Slavíkovi, a sám do roku 1955 vykonával funkci zástupce vedoucího oddělení.

Ve funkci zástupce vedoucího oddělení byl Havlíček nejprve na konci roku 1954 schválen jako člen skupiny stranických pracovníků, která byla poslána na měsíční studijní praxi na Vysokou školu stranickou při ÚV KSSS v Moskvě.⁶⁶³ V průběhu tohoto pobytu se Havlíček pravděpodobně osvědčil jako schopný student, takže 31. května 1955 schválil sekretariát ÚV KSČ jeho vyslání na tříleté aspirantské studium filozofie na Akademii společenských věd při ÚV KSSS v Moskvě.⁶⁶⁴ Studium na moskevské stranické Akademii bylo velmi prestižní záležitostí, ve studijním ročníku 1955–1958 s Havlíčkem studovaly už pouze další dvě osoby z Československa: Elena Filová filozofii a Alexander Pulkovnik politickou ekonomikou.⁶⁶⁵

Po úspěšném absolvování moskevských studií Havlíček pracoval jako novinář. Působil ve funkci zástupce hlavního redaktora Rudého práva a byl hlavním redaktorem Nové mysli.⁶⁶⁶ Dne 25. února 1967 byl předsednictvem schválen do funkce vedoucího ideologického oddělení.⁶⁶⁷ V této pozici jej zastihl IV. sjezd spisovatelů, který se stal slavným zásluhou otevřené rebelie proti stranickému vedení. Politické zákulisí celého sjezdu a následného dění popsal Dušan Hamšík⁶⁶⁸ ve své knize *Spisovatelé a moc*, ve které se právě Havlíček stal jednou z hlavních postav.⁶⁶⁹ V Hamšíkově líčení se Havlíček jeví jako neškodný úředník, toto zdání však bylo klamné. Havlíček díky svému dlouholetému pobytu v Sovětském svazu disponoval osobními kontakty na přední sovětské činitele a diplomaty, především Sergeje Prasolova,

⁶⁶³ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962, sv. 56, arch. j. 27, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 5. listopadu 1954, s. 29.

⁶⁶⁴ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962, sv. 75, arch. j. 64, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 31. května 1955, s. 24–25.

⁶⁶⁵ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 36, arch. j. 69, schůze SÚV KSČ dne 14. dubna 1965, bod 8, Vyslání nových aspirantů do Akademie společenských věd při ÚV KSSS v Moskvě, s. 11–12, Přehled o zařazení soudruhů, kteří studovali aspiranturu na ASV při ÚV KSSS v Moskvě.

⁶⁶⁶ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 6, arch. j. 10, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 10. dubna 1963, s. 55.

⁶⁶⁷ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 23, arch. j. 25, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 25. února 1967, s. 43.

⁶⁶⁸ Dušan Hamšík (narozen dne 25. září 1930 v Trenčíně, zemřel dne 22. listopadu 1985 v Praze). Český spisovatel a novinář, v letech 1956 až 1968 pracoval jako redaktor v časopisech Květy, Obrana lidu a Československý voják, v roce 1968 v Literárních listech. V období normalizace nesměl ve své profesi pracovat, publikoval v samizdatu, napsal několik historiografických prací, spolupodílel se na autorství filmových scénářů, jako autor však nesměl být uveden. V listopadu 1985 spáchal sebevraždu. In: NODKOVÁ, Michaela, BURGET, Eduard: Dušan Hamšík. *Slovník české literatury po roce 1945* [on-line] Ústav pro českou literaturu AV ČR [cit. 17. září 2018]. Dostupné z: <http://www.slovnikeskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=38>.

⁶⁶⁹ Hamšík ve své knize velmi dlouze popisuje jednání mezi spisovatelskou delegací a Havlíčkem, přičemž se mělo jednat o jeden z nejkurióznějších zážitků Hamšíkova života, jednání „*plné absurdity a mimoděčné komiky*“. Jednali spolu zástupci Literárních novin (Hamšík, Jan Procházka a Milan Kundera) s vedoucím Ústřední publikační správy E. Kovaříkem a Františkem Havlíčkem. Předmětem jednání byla otázka, jaké diskuzní příspěvky ze sjezdu budou otištěny. Ústřední publikační správa požadovala tvrdou cenzuru příspěvků, přičemž podle Hamšíka se o kompromis snažil Havlíček v roli starostlivého učitele, který se snažil žákům domluvit, i když jistým způsobem spisovatelům vyčítal, co mu způsobili, protože on jako vedoucí ideologického oddělení zodpovídá za kulturu a nyní se na něj Antonín Novotný zlobí, že svůj úsek nezvládl. HAMŠÍK, Dušan: *Spisovatelé a moc*, s. 96–111.

kterého velmi často navštěvoval a v průběhu let 1967 a 1968 mu otevřeně sděloval své dogmatické, často navíc antisemitské, názory. Františka Havlíčka tak můžeme s jistotou označit za jednoho z informátorů, kteří Sověty v průběhu pražského jara zásobovali zprávami o údajně hrozící kontrarevoluci.⁶⁷⁰

Třetí personální změnou na počátku roku 1967 byla výměna na pozici vedoucího VII. oddělení životní úrovně. Dosavadní vedoucí Miloslav Vecker přešel do funkce generálního ředitele Tiskových podniků KSČ.⁶⁷¹ Na jeho místo byl schválen dosavadní tajemník z Jihomoravského KV KSČ Jan Kolář. Pro práci ve vedení aparátu ÚV KSČ jej předurčovaly dva základní momenty: osmnáct let zkušeností ve stranickém aparátu a absolvování Vysoké stranické školy při ÚV KSSS v Moskvě. Jan Kolář se narodil 2. června 1924 do dělnické rodiny, vychodil tři třídy na měšťanské škole a poté pracoval jako pekařský dělník. V letech 1942 až 1943 pracoval jako dělník na pile a posléze byl až do konce války pracovní nasazen v Německu. Po skončení války vykonal základní vojenskou službu a pracoval na různých pracovištích jako pekař nebo dělník. Do KSČ vstoupil v únoru 1946 a politicky se začal angažovat právě na vojně. Po odchodu do civilu pracoval jako dělník v továrně Merkur, aktivně stranicky pracoval jako předseda závodní organizace, instruktor závodní organizace nebo učitel v rámci akce Rok stranického školení.⁶⁷² V únoru 1949 nastoupil do oddělení aparátu KV KSČ České Budějovice,⁶⁷³ posléze se stal zástupcem vedoucího oddělení. Ve stranických funkcích na jihu Čech působil Kolář až do roku 1956: byl zde vedoucím tajemníkem městského výboru KSČ České Budějovice,⁶⁷⁴ vedoucím tajemníkem OV KSČ Písek⁶⁷⁵ a tajemníkem KV KSČ České Budějovice.⁶⁷⁶ Dne 10. května 1956 sekretariát ÚV KSČ schválil jeho zařazení mezi posluchače na Vysoké stranické škole v Moskvě, kde Kolář studoval až do roku 1959.⁶⁷⁷ Po absolvování studia nastoupil do aparátu ÚV KSČ. Byl vedoucím odboru organizačních otázek a poté zástupcem vedoucího I. oddělení.⁶⁷⁸ Od roku 1962 až do svého návratu na

⁶⁷⁰ VONDROVÁ, Jitka (eds.): *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970. Dokumenty ÚV KSSS 1966–1969*, s. 73–79, 116–122.

⁶⁷¹ Životopis soudruha M. Veckera. *Rudé právo*, 16. listopad 1988, roč. 69, č. 270, s. 2.

⁶⁷² SOA Třeboň, f. KSČ–JKV České Budějovice, fascikl 3, VII. krajská konference KSČ České Budějovice 23.–24. května 1953, Kádrové posudky na členy KV, s. 761, kádrový posudek – Jan Kolář.

⁶⁷³ SOA Třeboň, f. KSČ–JKV České Budějovice, fascikl 67, Zápis schůze předsednictva KV KSČ České Budějovice ze dne 7. února 1949, s. 58–59.

⁶⁷⁴ SOA Třeboň, f. KSČ–JKV České Budějovice, fascikl 70, Zápis schůze předsednictva KV KSČ České Budějovice ze dne 23. února 1949, s. 58–59.

⁶⁷⁵ SOA Třeboň, f. KSČ–JKV České Budějovice, fascikl 3, VII. krajská konference KSČ České Budějovice 23.–24. května 1953, Kádrové posudky na členy KV, s. 761, kádrový posudek – Jan Kolář.

⁶⁷⁶ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 30, Kádrové obsazení KV KSČ, 1955, kádrový posudek – Jan Kolář.

⁶⁷⁷ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962, sv. 97, arch. j. 116, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 10. května 1956, s. 9.

⁶⁷⁸ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 31, Schválení vedoucích tajemníků KV KSČ, KSS a městského výboru KSČ v Praze ke krajským konferencím strany v roce 1962, kádrový posudek – Jan Kolář.

ÚV KSČ v roce 1967 pracoval na pozici tajemníka jihomoravského KV KSČ.⁶⁷⁹ Z hlediska stranických zkušeností tak Kolář nebyl vůbec žádným nováčkem, naopak mu bylo prostředí ústředního stranického aparátu důvěrně známé.

Čtvrtým novým vedoucím oddělení v roce 1967 byl Vladimír Vedra, který byl na schůzi předsednictva ÚV KSČ 27. února 1967 pověřen vedením nového oddělení volených orgánů, dne 27. června 1967 pak byl schválen jako řádný vedoucí.⁶⁸⁰ Obdobně jako v případě Sádovského, Havlíčka a Koláře měl Vedra za sebou dlouholetou stranickou kariéru. Narodil se 23. března 1926 do dělnické rodiny. V letech 1936 až 1940 vystudoval čtyři třídy gymnázia, následně však nastoupil do firmy bratří Smrčků v Moravských Budějovicích, kde se vyučil a do konce války pracoval jako soustružník. V roce 1945 vstoupil do KSČ, dva roky aktivně pracoval v základní organizaci a čtyři roky byl členem okresního výboru. Od roku 1945 až do roku 1949 pracoval na Okresním hospodářském družstvu v Moravských Budějovicích jako kulturní a výchovný referent. V roce 1950 se z něj stal profesionální stranický pracovník, i když pouze na úrovni ČSM. Od roku 1950 do roku 1952 byl vedoucím tajemníkem KV ČSM v Jihlavě, poté do roku 1954 studoval na Vysoké škole stranické při ÚV KSČ a následně byl až do roku 1963 pracovníčně zařazen v aparátu ÚV ČSM.⁶⁸¹ Dne 24. ledna 1963 schválil sekretariát ÚV KSČ jeho nástup do funkce zástupce vedoucího I. oddělení.⁶⁸² Po čtyřech letech na této pozici se stal vedoucím oddělení ÚV KSČ.

Jestliže výše popsané odvolání Auersperga mohl Novotný považovat za svůj úspěch, rozhodně to neznamenal, že by měl první tajemník personální obsazení aparátu ÚV KSČ zcela ve svých rukou. Na konci roku 1966 se spory dále vyostřily a došlo ke konfliktu mezi Janem Svobodou, vedoucím I. oddělení a současně jedním z nejbližších Novotného spojenců, a ostatními vedoucími oddělení aparátu. S časovým odstupem se k tomu v prosinci 1967 vyjádřil tajemník ÚV KSČ Drahomír Kolder, když Novotného kritizoval za způsob řízení stranických záležitostí: „[...] já jsem kritizoval soudruha Svobodu, který měl v sekretariátě ÚV výsadní postavení, to podtrhuji. Větší než tajemníci, pánbůh zaplať, že jsi přišel k tomu názoru, že je třeba, aby vylítl. [...] V jaké já jsem, soudruzi, pozici jako člen předsednictva, když za mnou přijde předseda základní organizace z oddělení dopravy a říká: soudruh Koláčný odejde, víš o tom? Já říkám nevím. Soudruh Koláčný se to dozvěděl na Vysoké stranické škole, byl

⁶⁷⁹ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 20, arch. j. 21, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 17. ledna 1967, s. 19–20.

⁶⁸⁰ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 38, arch. j. 38, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 27. června 1967, s. 23–24.

⁶⁸¹ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 38, arch. j. 38, schůze PÚV KSČ dne 27. června 1967, bod 8, Kádrové návrhy, s. 13, kádrový posudek – Vladimír Vedra.

⁶⁸² NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966, sv. 7, arch. j. 12, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 24. dubna 1963, s. 32.

svolán výbor a doporučili jsme mu, aby si to šel ujasnit se soudruhem Svobodou. Soudruh Koláčný za Svobodou šel a Svoboda mu to potvrdil. [...] A soudruzi, konec konců, jaká zde byla atmosféra v sekretariátě svědčí stenografický záznam z porady vedoucích oddělení, kdy se to v prosinci minulého roku proti Svobodovi vzbourilo. Na to je stenografický záznam. A častokráte namísto práce tak pomlouval lidi, kteří poctivě pracovali a sbíral drby a kecal o práci a pomlouval lidi, kteří dřou na ÚV.“⁶⁸³

Můžeme předpokládat, že tlak Novotného odpůrců se v první řadě soustředil na jeho nejbližší spolupracovníky, takže v průběhu roku 1967 narůstal tlak na odvolání Jana Svobody jako klíčového muže v ústředním aparátu. O slábnoucí pozici Novotného svědčí skutečnost, že se Novotný tlaku nakonec podvolil a nechal Svobodu na schůzi předsednictva ÚV KSČ 13. června 1967 odvolat z funkce vedoucího organizačně-politického oddělení. Novotný však nechtěl o svého blízkého spojence úplně přijít, proto alespoň prosadil jeho jmenování do funkce vedoucího nově zřízeného oddělení pro mládež. Novým vedoucím I. oddělení byl schválen Jan Kolář, který tak po necelém půl roce ve vedení oddělení životní úrovně zamířil do čela nejmnocnějšího oddělení stranického aparátu.⁶⁸⁴ Na Kolářovo původní místo byl pak schválen Rudolf Rohlíček, který do Prahy zamířil z aparátu ÚV KSS v Bratislavě.

Rudolf Rohlíček se narodil 14. července 1929 ve slovenských Malackách. Po absolvování obchodní akademie nastoupil v roce 1949 na úřednické místo v Investiční bance v Bratislavě, kde pracoval až do roku 1958. Při zaměstnání vystudoval Vysokou školu ekonomickou v Bratislavě. Do KSČ vstoupil v roce 1947, v průběhu padesátých let zastával volené stranické funkce. V roce 1958 se stal vedoucím tajemníkem OV KSS Bratislava II. V období let 1960 až 1963 absolvoval vědeckou aspiranturu na Institutu společenských věd při VŠŠ ÚV KSČ. Po absolvování aspirantury jeden rok pracoval v aparátu ÚV KSČ, do roku 1967 pak v aparátu ÚV KSS v Bratislavě.⁶⁸⁵ Současně se na veřejnosti etabloval jako expert na oblast financí a na problematiku vědeckotechnického pokroku.⁶⁸⁶ Na počátku roku 1967 se vrátil na ÚV KSČ jako zástupce vedoucího oddělení, dne 13. června jej pak předsednictvo ÚV KSČ schválilo do funkce vedoucího oddělení životní úrovně.⁶⁸⁷

⁶⁸³ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 51, arch. j. 53, mimořádná schůze předsednictva ÚV KSČ dne 11. prosince 1967, bod 1, Ověřený zápis stenografického záznamu, s. 111–112.

⁶⁸⁴ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 34, arch. j. 36, Zápis schůze PÚV KSČ ze dne 13. června 1967, s. 44.

⁶⁸⁵ ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989). L–Z*, s. 249–252.

⁶⁸⁶ ROHLÍČEK, Rudolf: *Možnosti vplyvu socialistických financií, najmä úveru, na uplatňovanie najnovších poznatkov vedy a techniky pri výrobe výrobných prostriedkov*. Praha, VŠŠ-ISV při ÚV KSČ 1963; ROHLÍČEK, Rudolf: *Finance a vědeckotechnický pokrok*. Praha, NPL 1966.

⁶⁸⁷ Životopisy. *Rudé právo*, 12. říjen 1988, roč. 69, č. 241, s. 2; ŠTVERÁK, František: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa*, s. 549.

7.5 Biografický profil vedoucích pracovníků aparátu ÚV KSČ 1964–1967

Pro situaci ve vedení KSČ platí poznatek Erica Hoffmana, podle kterého vzrůstající interakce mezi experty a politiky významně působí jak na metody politického vládnutí, tak i na rekrutaci nových elit.⁶⁸⁸ Právě v období předjaří v letech 1964 až 1967 se vědeckotechnický diskurz začal významně promítat do prostředí československé komunistické elity, mezi kterou nově vstupovaly i osoby z hospodářské praxe a s vysokoškolským vzděláním. Zatímco na konci roku 1963 nebyl ve vedoucí funkci aparátu ÚV KSČ žádný absolvent nestranické vysoké školy, z deseti nových vedoucích pracovníků v období let 1964 až 1967 jich osm mělo řádně ukončené vysokoškolské vzdělání, Jan Kolář a Vladimír Vedra pak absolvovali stranickou vysokou školu. Zcela se pak vyčerpal rezervoár předválečných straníků: všichni noví pracovníci ve vedoucích funkcích vstoupili do KSČ až po roce 1945, nikdo z nich nebyl politicky aktivní za první republiky ani v období nacistické okupace. V době svého nástupu do vedoucí funkce v aparátu ÚV KSČ měli všichni dlouholetou pracovní zkušenost ze stranické činnosti v aparátu nebo ve volených funkcích. Základní biografický přehled osob, které nastoupily do vedoucí funkce v aparátu ÚV KSČ v období let 1964 až 1967 poskytuje následující tabulka.

	Nar.	KSČ	1939–1945	vzdělání	stranické vzdělání
O. Kaderka	1924	1945	tot. nasazen	PrF UK 1959	roční ÚPŠ 1951
J. Havlín	1924	1947	-	ČVUT 1954	-
P. Auersperg	1926	1945	-	VŠPS 1950	-
B. Šimon	1920	1947	-	VŠE 1963	-
L. Štrougal	1924	1945	-	PrF UK 1949	měsíční ÚPŠ 1950
Š. Sádovský	1928	1948	-	VŠE 1954	-
J. Kolář	1924	1946	tot. nasazen	měšťanka	VSŠ ÚV KSSS 1956–1959
F. Havlíček	1916	1945	-	FF UK	ASV ÚV KSSS 1955–1958
R. Rohlíček	1929	1947	-	VŠE	VSŠ-ISV při ÚV KSČ ⁶⁸⁹
V. Vedra	1926	1945	-	vyučen	dvouroční VSŠ ÚV KSČ 1952–1954

Tabulka 29 – Noví vedoucí pracovníci aparátu ÚV KSČ, 1964–1967

⁶⁸⁸ HOFFMANN, Erik P.: Soviet Views of “The Scientific-Technological Revolution”. *World Politics*, roč. 30, č. 4 (1978), s. 635–636.

⁶⁸⁹ Absolvoval zde v roce 1963 vědeckou aspiranturu.

Výše popsané trendy akceptování diskurzu vědeckotechnické revoluce v prostředí stranické elity se tak nakonec projeví i v personálním složení vedoucích pracovníků aparátu ÚV KSČ. Antonín Novotný zde byl jasně nejstarší, jelikož s výjimkou Jiřího Hendrycha, Antonína Faltýnka a Jana Havelky věkově převyšoval ostatní pracovníky o téměř dvě desetiletí. Novotný, Havelka a Hendrych pak současně byli jedini, kteří byli v období nacistické okupace vězněni v koncentračním táboře. Vedle nich se pak pouze Vladimír Koucký a Jan Svoboda mohli vykázt předválečnou stranickou legitimací. Z osmnácti vedoucích pracovníků aparátu ÚV KSČ jich čtrnáct vstoupilo do KSČ po roce 1945. Celkem zde působilo osm absolventů nestranických vysokých škol, přičemž šest z nich (kromě Lubomíra Štrougala a Františka Havlíčka) si své vzdělání doplnili až ve vyšším věku při výkonu zaměstnání, Miroslav Mamula pak od roku 1964 dálkově studoval Právnickou fakultu Univerzity Karlovy. Z toho je dobře patrné, že si vedoucí pracovníci stranického aparátu začali uvědomovat své nedostatečné odborné vzdělání, které rychlokurzy ani stranická vysoká škola nedokázaly nahradit. Oproti původnímu očekávání se ani v roce 1967 absolvování stranické školy v Sovětském svazu neukázalo jako kvalifikační předpoklad pro vedoucí stranickou funkci, neboť pouze dva z osmnácti vedoucích pracovníků studovali v Moskvě.

Personální složení vedení aparátu ÚV KSČ na konci roku 1967 ukazuje následující tabulka. Z tohoto přehledu zřetelně vyplývá, že Antonín Novotný ve stranickém aparátu postupně ztrácel své přirozené generační spojení a s postupným odchodem starších stranických pracovníků (Josefa Palečka, Bruno Köhlera, Bohuslava Laštovičky, Václava Paška nebo Miroslava Pastyříka) výrazně sláblo jeho mocenské postavení. Na konci roku 1967 mezi neoddiskutovatelné podporovatele Antonína Novotného můžeme zařadit pouze Jana Svobodu, protože se od Novotného postupně odvracel i jeho dosavadní spojenec Miroslav Mamula.⁶⁹⁰ Z personálního hlediska tak ve vedení aparátu ÚV KSČ zcela převládla silná poválečná stranická generace. Stále více tak začalo být zřejmé, že se Novotného čas ve vedení strany začíná chýlit ke konci, protože navíc nebyl schopný pozitivně přispět k řešení pokračující politické, hospodářské a společenské stagnace. Naopak řada vedoucích stranických pracovníků si uvědomovala, že právě jeho odchod z vedoucích funkcí představoval nezbytný předpoklad pro nastoupení reformního politického kurzu. Rozpoutání mocenského konfliktu mezi Novotným a mladší stranickou generací tak už bylo jen otázkou času.

⁶⁹⁰ HÁJEK, Karel: Rozhovor. Miroslav Mamula, „muž v pozadí“, vysvětluje. *Reportér*, č. 23, roč. III. (5.–12. června 1968), s. 8.

	Nar.	KSČ	1939–1945	vzdělání	stranické vzdělání
A. Novotný	1904	1921	Mauthausen	vyučen	čtyřměsíční ÚPŠ 1950
J. Hendrych	1913	1934	Mauthausen	maturita	-
D. Kolder	1925	1945	ileg. činnost	-	dvouroční VŠŠ ÚV KSČ 1952–1954
V. Koucký	1920	1938	dom. odboj	maturita	-
L. Štrougal	1924	1945		PrF UK 1949	měsíční ÚPŠ 1950
Š. Sádovský	1928	1948	-	VŠE 1954	
J. Kolář	1924	1946	tot. nasazen	měšťanka	VŠŠ ÚV KSSS 1956–1959
F. Havlíček	1916	1945	-	FF UK	ASV ÚV KSSS 1955–1958
J. Havlín	1924	1947	-	ČVUT 1954	-
B. Šimon	1920	1947	-	VŠE 1963	-
L. Adamec	1926	1946	tot. nasazen	VŠE 1967	VŠŠ ÚV KSČ 1958–1961
J. Havelka	1913	1939	vězněn	maturita	šestiměsíční ÚPŠ 1949
R. Rohlíček	1929	1947	-	VŠE	VŠŠ-ISV při ÚV KSČ (vědecká aspirantura 1963)
M. Mamula	1921	1945	-	maturita	roční ÚPŠ
O. Kaderka	1924	1945	tot. nasazen	PrF UK 1959	roční ÚPŠ 1951
A. Faltýnek	1912	1945	-	-	-
V. Vedra	1926	1945	-	vyučen	dvouroční VŠŠ ÚV KSČ, 1952–1954
J. Svoboda	1922	1939	ileg. činnost	vyučen	-

Tabulka 30 – Biografické údaje vedoucích pracovníků aparátu ÚV KSČ, 1967

8. Konflikt

Ve dnech 31. května až 4. června 1966 se konal XIII. sjezd KSČ. Svou pozici ze stávajících členů předsednictva ÚV KSČ neudržel pouze Zdeněk Fierlinger, místo něj se novým členem nejvyššího stranického orgánu stal místopředseda vlády a předseda Státní plánovací komise Oldřich Černík. Z hlediska dosavadních zkušeností mohl Antonín Novotný předpokládat, že má v nejvyšším stranickém vedení zaručenou pevnou pozici díky podpoře Jiřího Hendrycha, Michala Chudíka, Bohuslava Laštovičky, Jozefa Lenárta a Otakara Šimůnka. Zbývajících členy předsednictva ÚV KSČ byli Alexander Dubček, Jaromír Dolanský a Drahomír Kolder, kandidáty předsednictva Antonín Kapek, Miroslav Pastyřík, Michal Sabolčík, Štefan Sádovský a Martin Vaculík. V tomto složení zůstalo předsednictvo až do ledna 1968.⁶⁹¹ V průběhu roku 1967 se naplno projevila hluboká krize systému a způsobu politického vládnutí. Na každodenním pořádku byly spory stranického vedení s novináři či spisovateli. Největší kritika byla zaměřena na časopisy *Tvář*, *Literární noviny* nebo slovenský *Kultúrny život*. Vydávání prvně jmenovaného bylo dokonce v roce 1965 zastaveno. Atmosféru dále vyostřilo zatčení spisovatele Jana Beneše, který byl Státní bezpečností odhalen jako spolupracovník čelného exilového činovníka Pavla Tigrida.

Ve vypjaté atmosféře se v červnu 1967 odehrál IV. sjezd spisovatelů, na kterém Ludvík Vaculík, Milan Kundera, Pavel Kohout, Alexandr Kliment, Antonín Liehm, Ivan Klíma nebo Dušan Hamšík ostře zkritizovali stávající politické a společenské poměry. Antonín Novotný a jeho spojenci pochopili nesouhlasné projevy spisovatelů jako výzvu ke konfrontaci, na kterou je nutné razantně odpovědět. Reakce stranického vedení tak byla velmi ostrá: nesouhlasné projevy spisovatelů nebyly vůbec veřejně otištěny, vydávání *Literárních novin* bylo ze Svazu spisovatelů převedeno pod ministerstvo kultury a s rebelujícími členy strany bylo zahájeno disciplinární řízení.⁶⁹² Z vnitrostranického hlediska však bylo nejdůležitější, že nezvládnutý spisovatelský sjezd zasel do nejvyššího vedení rozpory, protože Antonín Novotný vyčítal Jiřímu Hendrychovi, že konflikt se spisovateli je důsledkem jeho špatné politiky v kulturní a ideologické sféře.⁶⁹³

Druhý bod politické krize roku 1967 představovala vzrůstající nespokojenost na Slovensku. Hlavní příčinou byla tuhá centralizační politika, přijetím nové ústavy v roce 1960

⁶⁹¹ ŠTVERÁK, František: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa*, s. 119.

⁶⁹² KAPLAN, Karel: „*Všechno jste prohráli!*“ *Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967*. Praha, Ivo Železný 1997; MERVART, Jan: *Naděje a iluze*, s. 173–217.

⁶⁹³ Jiří Hendrych ve svých poznámkách ze září 1970 označil právě IV. sjezd spisovatelů za počátek vzájemných rozporů mezi ním a Novotným, i když se neshody mezi nimi objevovali už dříve, například ohledně zvolení Čestmíra Císaře tajemníkem ÚV KSČ v roce 1963, se kterým údajně Hendrych nesouhlasil. KAPLAN, Karel: *Antonín Novotný. Vzestup a pád „lidového“ aparátčíka*, s. 303

ztratily slovenské orgány (Slovenská národní rada a ÚV KSS) relevantní rozhodovací pravomoci.⁶⁹⁴ Už rok předtím proběhl zcela vykonstruovaný politický proces s představiteli bývalé slovenské elity v čele s guvernérem Slovenském národní banky Imrichem Karvašem.⁶⁹⁵ Další vyostření vztahů mezi Novotným a částí slovenských komunistů se odehrálo v letech 1963 a 1964. Tehdy se pražské vedení snažilo všemožně zabránit rehabilitaci takzvaných slovenských buržoazních nacionalistů.⁶⁹⁶ Z hlediska vztahů Čechů a Slováků a uspořádání mocenských pravomocí se veškerá kritika koncentrovala na osobu prvního tajemníka ÚV KSČ. Zásadní potíž však spočívala v tom, že právě Novotný si nepřipouštěl jakékoliv pochybnosti o úspěšnosti hospodářské industrializace Slovenska a žádné jiné aspekty česko-slovenského soužití nechtěl reflektovat. Z tohoto důvodu tak konflikt stále gradoval, protože radikálně naladěná slovenská komunistická inteligence vedená Gustávem Husákem principiálně odmítala unitární a centralizační podobu politického zřízení.⁶⁹⁷

Další Novotného konflikty se Slováky tak musely zákonitě přibývat. V lednu 1966 se Novotný zúčastnil uzavřeného aktivu se slovenskými funkcionáři v Trenčíně, někdo ze zúčastněných však informace o průběhu jednání předal západním médiím s tím, že se Novotný měl se slovenskými funkcionáři pohádat a našťavaně z porady před jejím skončením odešel.⁶⁹⁸ V únoru roku 1966 přišel první tajemník ÚV KSS Dubček s obviněním, že je sledován Státní bezpečností, která se měla snažit získat na něj kompromitující informace.⁶⁹⁹ Prošetřování se protáhlo až do ledna 1967, přičemž případ byl uzavřen bez jakýchkoliv zjištění.⁷⁰⁰ Dalším konfliktním bodem mezi pražským a bratislavským vedením se stala osobnost vedoucího tajemníka KV KSS v Banské Bystrici Rudolfa Cвика, kterého se Dubček snažil zbavit, Novotný

⁶⁹⁴ Dle Jana Rychlíka: „*Tuhý centralismus, kodifikovaný ústavou z roku 1960, nicméně nemohl česko-slovenský poměr trvale vyřešit a stal se naopak příčinou mobilizace slovenské společnosti k boji za změnu státoprávního uspořádání.*“ RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992.* Praha, Vyšehrad – ÚSTR 2012, s. 433.

⁶⁹⁵ RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 415–416.

⁶⁹⁶ MACHÁČEK, Michal: *Gustáv Husák*, s. 326–340.

⁶⁹⁷ Už v roce 1965 I. oddělení ÚV KSČ Antonína Novotného informovalo o vzrůstající nespokojenosti na Slovensku: „*Pracovníci vysokých škol, Slovenské akademie věd považovali a dosud považují za hlavní úkol nacházet v každém vystoupení soudruha Novotného stati, na kterých dokazovali nesprávný poměr ke Slovensku. Jsou to známé teze o sblížení jazyků, vystoupení v Košicích apod. Z uvedeného je vidět, že přímo čekají na každé slovo a potom lidé [...] běhají s tím po celém Slovensku a dávají tomu pochopitelně svůj výklad. Takto je často úmyslně snižována autorita presidenta republiky a prvního tajemníka ÚV KSČ.*“ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 23, Informace oddělení orgánů strany, odborů, mládeže 1965, elaborát „Politický vývoj na Slovensku po XII. sjezdu“ ze dne 27. října 1965.

⁶⁹⁸ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 26, Informace ÚKRK, Zpráva o předběžném šetření zneužití důvěrných informací ze stranického aktivu v Trenčíně ze dne 28. srpna 1966.

⁶⁹⁹ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 26, Informace ÚKRK, Zpráva o výsledcích šetření stížnosti s. Alexandra Dubčeka, prvního tajemníka ÚV KSS a člen PÚV KSČ, ze dne 31. srpna 1966.

⁷⁰⁰ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 20, arch. j. 20, schůze PÚV KSČ dne 10. ledna 1967, bod 19, Zpráva o výsledcích šetření stížnosti s. Alexandra Dubčeka.

jej však ve funkci držel.⁷⁰¹ V první polovině roku 1967 přišla na pořad jednání otázka státoprávního postavení slovenských orgánů. Slovenské vedení požadovalo, aby Slovenská národní rada schvalovala rozpočty národních výborů na Slovensku a současně aby byla Bratislava oficiálně označena za hlavní město Slovenska. Oba dva požadavky byly v Praze odmítnuty.⁷⁰²

Ještě více situaci zkomplikovala návštěva Antonína Novotného na Slovensku 26. až 28. srpna 1967 u příležitosti stoletého výročí založení prvního slovenského gymnázia. Novotný se v Martině dostal do konfliktu s představiteli Matice slovenské, kteří vznesli požadavek, aby slovenské krajanské záležitosti spadaly do kompetence slovenských orgánů, nikoliv Československého ústavu zahraničního. Novotný tento požadavek odmítnul a nevhodně se měl přitom zmínit o buržoazním nacionalismu. Interpretace hádky v Martině se zásadně rozcházejí. Už 30. srpna 1967 dostal Novotný na stůl zprávu od pracovníků I. oddělení ÚV KSČ, ve které nebyla ani náznakem zmíněna jakákoliv sporná situace, naopak v ní bylo uvedeno, že „*členové strany i bezpartijní hodnotí návštěvu soudruha Novotného na Slovensku jednoznačně kladně. Zvlášť živý ohlas vyvolala přítomnost s. Novotného v navštívených místech.*“⁷⁰³ Ještě v srpnu 1968 Novotný v soukromém rozhovoru kategoricky odmítal, že by na Slovensku způsobil nějaké pozdvižení nebo že odmítl přijmout připravené dary.⁷⁰⁴ Diametrálně odlišná interpretace však převládla na Slovensku. Podle ní měl Novotný při návštěvě označovat slovenské představitele za buržoazní nacionalisty, nepřevzal nabízené dary a zakázal to i manželce („*Božka nic neber!*“), odmítl na slovenském území přenocovat a setkat se s občany. Celá Novotného návštěva tak byla interpretována jako urážka slovenského národa,⁷⁰⁵ s čímž se ztotožnili i Novotného čeští kritici.⁷⁰⁶

Ve sporu mezi Novotným a částí radikálních Slováků byl v nezáviděníhodné situaci především Alexandr Dubček jako první tajemník ÚV KSS. Na jedné straně byl kritizován slovenskými radikály za to, že nedokáže Novotnému vzdorovat a nebrání slovenské národní zájmy, na druhé straně naopak Novotný činil právě Dubčeka odpovědného za nezvládnutí

⁷⁰¹ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966, sv. 135, arch. j. 144, schůze PÚV KSČ dne 15. března 1966, bod 15, Zdůvodnění stanoviska ke změně ve funkci vedoucího tajemníka Středoslovenského KV KSS.

⁷⁰² SIKORA, Stanislav: *Rok 1968 a politický vývoj na Slovensku*, s. 23.

⁷⁰³ NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 24, Informace organizačně-politického oddělení ÚV KSČ, rok 1967, Stranické informace ze dne 30. srpna 1967.

⁷⁰⁴ KAMIŇSKI, Łukasz: Nedoručený odkaz. Správa Antonína Novotného z augusta 1968 o udalostiach Pražskej jari, s. 38.

⁷⁰⁵ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*, s. 676–677; MACHÁČEK, Michal: *Gustáv Husák*, s. 370–371; DUBČEK, Alexander: *Naděje umírá poslední*, s. 124–125. Podle Stanislava Sikory pak měl Novotný konflikt se Slováky vyvolat záměrně, aby je zastrašil. Tuto interpretaci však nesdílíme, podle našeho názoru neměl Novotný na záměrném vyvolávání konfliktu žádný zájem. SIKORA, Stanislav: *Rok 1968 a politický vývoj na Slovensku*, s. 41.

⁷⁰⁶ HAMŠÍK, Dušan: *Spisovatelé a moc*, s. 190–191; SVITÁK, Ivan: *Devět životů. Konkrétní dialektika*, s. 122.

situace a vyvolávání rozporů. Dubček se nakonec rozhodl vystoupit s kritikou Novotného a jako důvod (záminku) použil přípravu ekonomické reformy, takzvané nové soustavy řízení národního hospodářství. S projevem proti připravované reformě Dubček vystoupil na plenární schůzi ÚV KSČ 26. a 27. září 1967, ještě kritičtěji pak vystoupil na plénu 31. října 1967, kdy mimo jiné hovořil o nutnosti zvýšení pravomocí slovenských orgánů a současně kritizoval kumulaci funkcí. Všem zúčastněným bylo jasné, že kritika míří osobně na Novotného, což dotyčný také tak pochopil a spolu s Martinem Vaculíkem měl na Dubčeka během jeho projevu nesouhlasně křičet.

Ve stejný den, kdy se rozhořel spor mezi Novotným a Dubčekem, tedy 31. října 1967, došla na kolejích na pražském Strahově trpělivost studentům Českého vysokého učení technického, protože už poněkolikáté vypadl elektrický proud. Studenti se spontánně vydali na pochod Prahou, v Nerudově ulici však byli zastaveni policejním kordonem a přinuceni vrátit se zpět ke kolejím. Zde došlo k brutálnímu zásahu příslušníků Veřejné bezpečnosti, kteří neváhali vstoupit i do prostoru kolejí a studenty bez jakékoliv příčiny zmlátili. Otřesný zásah bezpečnosti okamžitě vyvolal rozhořčení mezi studenty, na jejich stranu se postavili představitelé univerzity a po prošetření případu i ministr školství Jiří Hájek. Opačného názoru však byli ministr vnitra Josef Kudrna a Antonín Novotný, kteří odmítali teze o tom, že nespokojenost studentů byla způsobena zoufalým technickým stavem nově postavených kolejí, ale interpretovali protest jako politické protisocialistické a protirežimní vystoupení.⁷⁰⁷

Řešení nahromaděných sporů z konce října 1967 muselo být na měsíc odloženo, protože Antonín Novotný odcestoval na počátku listopadu do Sovětského svazu na oslavy Velké říjnové socialistické revoluce. Po návratu do Československa pak byl zdravotně indisponován kvůli akutní bolesti zad, do pracovního procesu se zapojil až na konci listopadu. Už za jeho přítomnosti předsednictvo ÚV KSČ jako první z ožehavých otázek řešilo situaci mezi studenty a strahovskou demonstrací. Členové předsednictva většinově odmítli demonstraci jako legitimní prostředek k prosazení požadavků, současně však připouštěli, že technický stav budov studentské koleje na Strahově byl mizerný. Nejostřeji proti demonstrujícím studentům vystoupil Novotný, který v nich viděl organizované protisocialistické živly.⁷⁰⁸ Výsledek

⁷⁰⁷ PAŽOUT, Jaroslav: „Chceme světlo! Chceme studovat!“ Demonstrace studentů z vysokoškolských kolejí v Praze na Strahově 31. října 1967. *Paměť a dějiny*, roč. 2, č. 1 (2008), s. 4–13.

⁷⁰⁸ Novotný k demonstraci studentů uvedl: „Považuji za rozhodující, aby byla likvidována nepříznivá politická situace na vysokých školách, proto kladu tyto otázky. Příčinou toho, co se událo, není jen Strahov, že tam zhaslo světlo, že prostě energetika nefungovala, jak se to líčí. [...] Demonstrace byla vyvrcholením vnitřní situace mezi studentstvem, které se podařilo určitým lidem využít. Když ustoupíme, znamená to, že mohou přijít další akce. To je organizované hnutí, to není jenom záležitost studentů. Za studenty stojí dnes organizátoři, kteří vědí, co chtějí, vyvolat mezi studentstvem politické hnutí. [...]“ PAŽOUT, Jaroslav: „Chceme světlo! Chceme studovat!“ Demonstrace studentů z vysokoškolských kolejí v Praze na Strahově 31. října 1967, s. 11.

jednání předsednictva však Novotného dogmatický postoj nereflektoval, protože bylo usneseno, aby byl zásah bezpečnosti proti studentům podrobně vyšetřen. Ministr vnitra Josef Kudrna měl prověřit stížnosti studentů na nezákonný postup některých zasahujících příslušníků bezpečnosti, ministr školství Jiří Hájek dostal za úkol prošetřit chování některých studentů.⁷⁰⁹ Novotnému se nekompromisní přístup příliš nevyplatil, protože i mezi jeho příznivci způsobil značný nesouhlas. Například Vladimír Koucký se později ke strahovské studentské demonstraci často vracel a dával zřetelně najevo, že s názory Novotného zásadně nesouhlasil.

V průběhu roku 1967 se tak nahromadila řada konfliktních situací, na které Novotný reagoval podrážděně a dostával se tím do sporů i se svými dosavadními věrnými spolupracovníky, zejména s Jiřím Hendrychem a Vladimírem Kouckým. O nespokojenosti reformně naladěných ekonomů nebo kulturních pracovníků s politickým vedením pak nebylo žádných pochyb. Z hlediska rozložení mocenských sil to ale nakonec byl spor mezi Novotným a Dubčekem, který rozdmýchal finální střet v nejvyšší stranické špičce. Alexandru Dubčekovi se podařilo na svou stranu získat předsednictvo ÚV KSS, které 8. prosince 1967 přijalo usnesení, ve kterém rezolutně odmítlo, že by se ve své předcházející činnosti dopustilo jakékoliv úchyvky a nacionalistické pozice. Stejně tak bylo odmítnuto, že by se tímto způsobem někdy projevil Alexandr Dubček.⁷¹⁰ Dubček tak v nastávajícím souboji získal na svou stranu s výjimkou Michala Chudíka všechny členy předsednictva ÚV KSS, ale ani Novotný nečekal na výsledek událostí s rukama v klíně. Bylo tomu totiž přesně naopak, protože se rozhodl vytasit svůj největší trumf. Dne 8. prosince 1967 přicestoval do Prahy na Novotného žádost nejvyšší představitel Sovětského svazu, první tajemník ÚV KSSS Leonid Brežněv. V historiografii bylo dlouhou dobu otázkou, jaký průběh a výsledek Brežněvova návštěva měla, tedy zda Brežněv Novotného podpořil, nebo zda nechal vnitrostranický konflikt probíhat bez sovětského zásahu ve smyslu zprofanovaného citátu „*Eto vaše dělo*“.

8.1 Návštěva Leonida Brežněva v Praze

Cesta Leonida Brežněva do Prahy byla schválena politbyrem ÚV KSSS 7. prosince 1967. Z dostupných informací vyplývá, že jejím hlavním důvodem nebyla obava z rozkolu ve vedení KSČ, ale z konfliktu mezi Novotným a slovenskými komunisty. Paradoxně hlavním zdrojem informací pro Sověty byl sám Novotný, který se v rozhovoru se sovětským

⁷⁰⁹ Tamtéž, s. 10–11.

⁷¹⁰ SIKORA, Stanislav: *Dubček kontra Novotný (1963–1967)*. In: LAHULA, Ivan a kol.: *Alexander Dubček. Jeho doba a současnost*, s. 47–48.

velvyslancem Červoněnkem neměl tajit svými obavami ze střetnutí se Slováky.⁷¹¹ Historička Jitka Vondrová soudí, že sovětské vedení dlouhou dobu narůstající spory v KSČ přehlíželo, respektive si nepřipouštělo jejich závažnost. Když posléze Brežněv do Prahy přiletěl, snažil se situaci především zklidnit a postupovat co nejvíce nestranně, aby nemohl být obviněn, že se vměšuje do záležitostí druhého státu.⁷¹²

Celá návštěva měla trvat čtyřicet osm hodin, přičemž čtyřicet pět hodin měl Brežněv strávit rozhovory s československými komunisty.⁷¹³ Brežněv se nejdříve sešel na krátké poradě s Novotným, Kouckým a Lenártem, vedl dva delší rozhovory s Novotným a separátně se sešel s Dubčekem, Lenártem, Hendrychem a Dolanským. O průběhu těchto rozhovorů přitom nejsou dostupné žádné bližší podrobnosti. Svou návštěvu Brežněv zakončil hromadným setkáním se členy stranického vedení, tedy se členy a kandidáty předsednictva a tajemníky ÚV KSČ.⁷¹⁴ Na závěrečném setkání se Brežněv v improvizovaném projevu věnoval především mezinárodní situaci, k vlastní situaci v KSČ se vyjádřil jen velmi okrajově: „*Nepřijel jsem, abych se zúčastnil řešení vašich otázek. Neděláme to, a vy si je jistě sami dokážete vyřešit. Považuji za správné to, co řekl s. Novotný, tj. nepředkládat k jednání ÚV principiální otázky, pokud nebyly jednomyslně schváleny v předsednictvu. U nás postupujeme obdobně. Všemi základními otázkami se zabývá politbyro. Otázka jednoty strany, to je vysoká zásada, která začíná od jádra strany – předsednictva. Jednota předsednictva je zárukou jednoty ústředního výboru strany a tato pak jednoty celé strany. [...] Pokud je mi známo, usnesení XIII. sjezdu [KSČ] se úspěšně plní, a myslím že ani vaše ekonomika se nerozvíjí špatně. [...] Nebudu se zabývat otázkami, které u vás vznikly. Souhlasím s návrhy s. Novotného, aby se otázky řešily nejprve v předsednictvu. Znáám vaši stranu a cestu, kterou prošla, a jsem proto přesvědčen, že i tentokrát přijme takové rozhodnutí, které bude v leninském duchu.*“⁷¹⁵ Následně Brežněv svou návštěvu ukončil a odletěl zpět do Sovětského svazu.

Apelování na stranickou jednotu bylo maximálním možným doporučením, které mohl Brežněv v Praze dát. Jak totiž vyplývá z informací o jeho telefonickém rozhovoru s Jánosem

⁷¹¹ Zpráva o neoficiálních schůzkách a rozhovorech L. I. Brežněva s členy předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ v Praze 8.–9. prosince 1967. In: VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír a kol. (eds.): *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970. Prosinec 1967–červenec 1968*. Brno, ÚSD AV ČR – Doplněk 1995, s. 29.

⁷¹² VONDROVÁ, Jitka (eds.): *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970. Dokumenty ÚV KSSS 1966–1969*, s. 10.

⁷¹³ Informace J. Kádára o telefonickém rozhovoru s L. I. Brežněvem 13. prosince 1967. In: VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír a kol. (eds.): *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970. Prosinec 1967–červenec 1968*, s. 33.

⁷¹⁴ Zpráva o neoficiálních schůzkách a rozhovorech L. I. Brežněva s členy předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ v Praze 8.–9. prosince 1967. In: VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír a kol. (eds.): *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970. Prosinec 1967–červenec 1968*, s. 29.

⁷¹⁵ Záznám z projevu L. I. Brežněva, proneseného při setkání se členy a kandidáty předsednictva ÚV KSČ a tajemníky ÚV KSČ na Pražském hradě 9. prosince. In: VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír a kol. (eds.): *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970. Prosinec 1967–červenec 1968*, s. 31.

Kádárem z 13. prosince 1967, přijel Brežněv do Prahy neznalý situace, a tudíž i nepřipravený. Velmi rychle však z rozhovorů zjistil, že problém nepředstavují jen spory Novotného se slovenskými komunisty, ale především že v nejvyšším stranickém vedení panovaly hluboké rozpory mezi jednotlivými jeho členy. Podle Brežněva nejhorší na celé věci bylo, že si Novotný vůbec neuvědomoval, že řada výtek proti němu byla oprávněná. Velmi špatné vysvědčení vystavil i Hendrychovi: „*Chtěl bych ještě říci, že stanovisko Hendrycha je špatné, přišel jsem na to, že jsme neznali skutečnou podstatu tohoto člověka*“. Naopak Brežněv ocenil Dubčeka, kterého označil za „*velmi čestného člověka*“. Závěr rozhovoru s Kádárem dokládá, že Brežněv nad Novotným zlomil hůl: „*Domnívám se, že otázku rozdělení funkcí není nutno dramatizovat, je to však třeba provést postupně a později, nikoliv náhle, aby se o takovém vývoji dozvěděli lidé z novin.*“⁷¹⁶ Z rozhovoru vyplývá zásadní závěr: Brežněv nic nenamítal proti Novotnému svržení, pokud by bylo provedeno stejným zákulisním způsobem, jakým on a ostatní členové vedení KSSS odstranili v roce 1964 Chruščova.

Návštěva nejvyššího sovětského stranického představitele v Praze, s jehož podporou chtěl Novotný umlčet své vnitrostranické oponenty, se tak nakonec otočila proti němu. Jelikož se totiž Brežněv za Novotného otevřeně nepostavil, tak výsledkem návštěvy v Praze nebylo nic jiného, než že Novotný podporu sovětského vedení ztratil. Tuto skutečnost si jistě neuvědomili pouze jeho vnitrostraniční rivalové, ale především i dosavadní spojenci, kteří se museli rozhodnout, zda mu i nadále zachovají věrnost. Jak ukáže následující výklad, byli to právě někteří dosavadní Novotného nejbližší spolupracovníci, kteří si Brežněvovu návštěvu vyložili jako začátek politického konce dosavadního prvního tajemníka a rozhodli se od něj odstříhnout. Ať už tedy Brežněv větu „*eto vaše dělo*“ během své návštěvy vyřknul či ne, nevyslovením přímé podpory Novotnému tím v konečném důsledku odstartoval jeho politický pád.

8.2 Schůze předsednictva ÚV KSČ 11. až 18. prosince 1967

Mimořádná schůze předsednictva ÚV KSČ 11. prosinec 1967 se měla původně zabývat přípravou zasedáním pléna ÚV KSČ, které bylo svoláno na 13. a 14. prosince. Na programu zasedání pléna měly být otázky ekonomického rozvoje a nové uspořádání vztahů v centrálních orgánech. Členové předsednictva (konkrétně Laštovička, Lenárt, Šimůnek, Novotný a Hendrych) se však v úvodu shodli, že oba dva body nebyly pro jednání pléna ÚV KSČ řádně připraveny, respektive na nich neexistuje mezi členy předsednictva shoda. Navíc další

⁷¹⁶ Informace J. Kádára o telefonickém rozhovoru s L. I. Brežněvem 13. prosince 1967. In: VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír a kol. (eds.): *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970. Prosinec 1967–červenec 1968*, s. 32–34.

diskutující uváděli, že nebyly dořešeny otevřené problémy z minulé schůze pléna ÚV KSČ, jak uvedl Hendrych: „*situace je taková, že musíme, jak se říká, otevřeně si o věcech pohovořit. Tak jak se vyvinuly, každý ví, co se stalo od návštěvy s. Brežněva atd., bylo by nesprávné, kdybychom tyhle věci neprohovořili.*“⁷¹⁷

Úvod diskuze dával jasně znát, že mezi členy předsednictva panovala silně nevraživá atmosféra. Vcelku bez problémů tak byla dosažena shoda na tom, aby bylo zasedání pléna ÚV KSČ odloženo minimálně o týden. Po dosažení této shody pak pronesl svůj projev Novotný, ve kterém se zaměřil na otázku státoprávního postavení slovenských orgánů a na ekonomickou situaci. Současně se snažil být do značné míry sebekritický a omluvil se za své poslední vystoupení na plénu ÚV KSČ, na kterém napadal Dubčka. Poté předal slovo ostatním účastníkům schůze předsednictva.

Jako první si vzal slovo Hendrych a jeho slova musela být pro některé z přítomných naprostým překvapením. Hendrych se totiž nepostavil za Novotného, ale naopak se pustil do jeho otevřené kritiky.⁷¹⁸ Především pro Novotného musel být Hendrychův projev šokující, protože později vždy udával, že měl být Hendrychem před schůzí předsednictva ujištěn o jeho podpoře.⁷¹⁹ V dalším průběhu jednání se ostatní přítomní členové a kandidáti předsednictva dlouze vyjadřovali k vnitrostranické krizi. Všem přítomným muselo být jasné, že v tuto chvíli už nebyl diskutován program jednání nadcházející schůze pléna ÚV KSČ, ale postavení prvního tajemníka. Kritikům Novotného do značné míry pomohla skutečnost, že se mohli odvolat na aktuálně projednávaný programový materiál „Postavení a úloha strany v současné etapě vývoje naší socialistické společnosti“. V něm bylo jasně uvedeno, že „*přílišná kumulace funkcí nepřispívá ke kvalitě jejich provádění, a proto je ji nutno energicky odstraňovat.*“⁷²⁰ Této formulaci využil ve svém proslovu například Dubček, dále se velmi kriticky na adresu Novotného vyjádřili Dolanský, Černík a svým typickým expresivním způsobem Kolder.⁷²¹

Z proslovů jednotlivých členů předsednictva bylo zřejmé, že pět členů předsednictva (Hendrych, Kolder, Černík, Dolanský a Dubček) bylo proti Novotnému, zatímco pět členů jej podpořilo (Šimůnek, Chudík, Laštovička, Lenárt a sám Novotný). Do diskuze se také zapojili přítomní kandidáti předsednictva, členové sekretariátu a tajemníci ÚV KSČ.

⁷¹⁷ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 51, arch. j. 53, Mimořádná schůze předsednictva ÚV KSČ dne 11. prosince 1967, bod 1, Ověřený zápis stenografického záznamu, s. 4.

⁷¹⁸ Tamtéž, s. 28–31.

⁷¹⁹ KAMIŇSKI, Łukasz: Nedoručený odkaz. Správa Antonína Novotného z augusta 1968 o udalostiach Pražskej jari, s. 33–37.

⁷²⁰ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 46, arch. j. 48, schůze PÚV KSČ dne 24. října 1967, bod 1, Postavení a úloha strany v současné etapě vývoje naší socialistické společnosti (podkladový materiál pro říjnové plénum ÚV KSČ), s. 129.

⁷²¹ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 51, arch. j. 53, Mimořádná schůze předsednictva ÚV KSČ dne 11. prosince 1967, bod 1, Ověřený zápis stenografického záznamu.

Štrougal, Sádovský a Koucký zaujali stanovisko proti Novotnému, zatímco Pastyřík, Sabolčík a Vaculík byli na straně Novotného. Z celého dění byl poněkud zmatený Antonín Kapek, který byl sice kandidátem předsednictva ÚV KSČ, současně však pracoval jako ředitel ČKD. Do zákulisních stranických bojů nebyl vůbec zasvěcen a stěžoval si, že s ním nikdo o ničem nejedná.⁷²²

Ačkoliv tedy Novotný disponoval podporou poloviny členů předsednictva, muselo pro něj být jednání předsednictva zdrcující. Vůbec poprvé za patnáct let ve vedení KSČ byl konfrontován s kritickými názory, jež navíc zaznívaly od jeho nejbližších spolupracovníků. Nebylo proto nijak překvapující, že byl Novotný na konci jednání velmi otřesený.⁷²³ Na jedné straně dával své funkce k dispozici, na druhé straně však oznamoval, že nesouhlasí s tím, aby byl v nejbližší době odvolán z funkcí. Celé jednání předsednictva mělo velmi emocionální náboj. Kritici se zaměřovali na chaoticky prováděnou personální politiku, kritizovali způsob vedení stranického aparátu a spojení příliš velké moci v Novotného rukou. Velmi ostře pak bylo útočeno na Novotného vztah ke Slovensku. Projevy jednotlivých kritiků však byly často velmi obecné. Jejich hlavním problémem bylo, že nikdo nenavrhl konkrétní programové body, jak by se měla politika KSČ změnit, současně se nikdo otevřeně nepřihlásil jako uchazeč o funkci prvního tajemníka. Všichni jen opakovali frázi, že je potřeba řešit kumulaci funkcí.

Zastánci Novotného argumentovali třemi způsoby. Zaprvé, současní odpůrci Novotného s ním velmi dlouho spolupracovali, takže mají na způsobu a výsledcích vládnutí plnou spoluzodpovědnost a v žádném případě není možné svalovat veškeré chyby jen na prvního tajemníka. Zadruhé, odvolání Novotného není důležité, protože se tím nezmění systém vládnutí. Zatřetí, podle obhájců Novotného nebylo možné připustit živelnost. Odmítali tedy, aby otázka prvního tajemníka byla předložena k projednávání pléna ÚV KSČ. Argumentovali doporučením Brežněva, že základem stranické jednoty je jednota předsednictva a dokud se předsednictvo neshodne na společném postupu, není možné věc předkládat na schůzi pléna.

⁷²² Tamtéž, s. 264–272.

⁷²³ Novotný na závěr uvedl: „Já otevřeně, soudruzi, než půjdeme dál, vzhledem právě k diskuzi, nabízím předsednictvu ústředního výboru svoje funkce. Já jsem o tom hodně uvažoval, dávám je k dispozici. Nezlobte se soudruzi, mně by se velmi těžko pracovalo, otevřeně říkám, s některými soudruhy, ke kterým jsem měl skutečně velikou důvěru. To je soudruh Hendrych, například. Já vám to řeknu otevřeně. On mi způsobil nejstrašnější zklamání. Já jsem se za něj bil ještě před sjezdem, já nechci, nebudu žádného jmenovat. Nebudu jmenovat ani členy ÚV, opravdu, těžko se pracovalo. Já vím, že je doba zralá, ale nejsem pro to, aby zítra nebo pozítří na plénu byl Novotný odvolán z funkcí. Soudruzi, to ode mne nečekejte, protože to by bylo skutečně proti tomu všemu, co já jsem ve straně dělal, to bych všechno, co jsem říkal, postavil na hlavu. Já jsem nešel na žádnou konjunkturu, já jsem se uměl postavit Slánskému, uměl jsem se postavit Gottwaldovi, když se mu nepostavil nikdo, ať to stálo, co to stálo. Měl jsem být zatčený, vy o tom víte, nedal jsem se. Nejsem hysterik, ale chtěl bych odejít s čistou tváří, s kterou jsem do strany šel a zachoval si ji po desítky let práce na kterémkoliv místě, kam mě strana postavila. Snažil jsem se plnit vůli strany. Dopustil jsem se chyb, prosím soudruzi, rozhodněte kdy mám vystoupit, jak mám vystoupit, já to udělám v zájmu strany, v zájmu republiky. Strana z toho vždycky musí vyjít aktivně, to byl vždycky můj zájem.“ Tamtéž, s. 291–292.

Žádná z nesvářených stran však neustoupila a schůze předsednictva 11. prosince 1967 tak nakonec žádný výsledek neměla. Bylo pouze schváleno odložení plenární schůze ÚV KSČ o týden. Diskuze předsednictva pokračovala 13. prosince a opět se ukázalo, že ani jeden tábor nemá většinu. Celá sáhodlouhá diskuze se tak v podstatě točila v kruhu, protože nikdo nehodlal ustoupit ze svých pozic, pouze Martin Vaculík se omluvil Dubčekovi za své urážlivé výroky na jeho adresu na říjnovém plénu ÚV KSČ.⁷²⁴ Nebyl tak přijat žádný konkrétní závěr a diskuze pokračovala následující den od devíti hodin ráno.

Jednání předsednictva 14. prosince mělo na rozdíl od předcházejících dvou mimořádných schůzí znatelně klidnější průběh. Zastánci Antonína Novotného od počátku jednání dominovali. Odmítli další rozpravu s vysvětlením, že je nutné připravit především jednání pléna ÚV KSČ a že k diskuzi ohledně kumulace funkcí se bude možné vrátit na některé budoucí schůzi předsednictva. Novotný dával verbálně najevo, že je ochotný vzdát se funkce prezidenta, na své funkci prvního tajemníka ale rozhodně trval. Nekonfliktní průběh schůze mohl považovat za své dílčí vítězství. Nejspornější body, tedy kumulace funkcí, ekonomický rozvoj Slovenska a postavení jeho národních orgánů, se zdály být úspěšně odloženy. V závěru diskuze si tak Novotný mohl dovolit drobný výpad proti Dolanskému. Otevřeně mu řekl, že už je starý, na práci člena předsednictva nestačí a je na čase uvažovat o jeho odchodu z politiky.⁷²⁵

V pořadí už třetí mimořádná schůze předsednictva ÚV KSČ tak skončila bez závěru, opět bylo usneseno svolat další mimořádnou schůzi předsednictva na pondělí 18. prosince, tedy den před schůzí pléna ÚV KSČ. Ještě ve stejný den, tedy 14. prosince 1967, se konala také řádná schůze předsednictva, která měla na svém pořadu několik výbušných bodů, například zprávu ke IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů nebo závěrečnou zprávu ke studentské strahovské demonstraci. Z pořízeného zápisu vyplývá, že schůze měla klidnější průběh a předložené zprávy byly schváleny.

Jednání předsednictva pokračovalo 18. prosince 1967 a opět nebylo provázáno zásadnějšími konflikty. Jednalo se však pouze o klid zdánlivý, protože kritici Novotného upustili od tvrdých útoků na jeho adresu. Pravděpodobně si uvědomili, že v rozpolceném předsednictvu nedokáží proti Novotnému nic prosadit, takže se už soustředili na zákulisní přípravu schůze pléna ÚV KSČ.⁷²⁶ Naopak Antonín Novotný se pravděpodobně domníval, že se mu podařilo hlavní útok oponentů odrazit. Na schůzi předsednictva bylo schváleno, aby jednání pléna ÚV KSČ začalo jeho referátem, přičemž Novotný si nechal tento projev schválit.

⁷²⁴ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 52, arch. j. 54, Mimořádná schůze předsednictva ÚV KSČ dne 13. prosince 1967, bod 1, Ověřený zápis stenografického záznamu, s. 119.

⁷²⁵ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 52, arch. j. 55, Mimořádná schůze předsednictva ÚV KSČ dne 14. prosince 1967 (dopoledne), bod 1, Ověřený zápis stenografického záznamu, s. 57.

⁷²⁶ To ve svých pamětech potvrdili například Ota Šik a Alexandr Dubček.

Jednotlivé části projevu dávaly znát, že si nebyl vědom žádných podstatných chyb způsobu vládnutí, respektive neviděl nutnost přijetí podstatných změn.⁷²⁷

8.3 Zasedání pléna ÚV KSČ 19. až 21. prosince 1967

Z dostupných údajů vyplývá, že Antonín Novotný předpokládal, že se mu podaří udržet průběh schůze pléna ÚV KSČ ve stanovených mezích, tedy že nebude tématem jednání vnitrostranický konflikt v předsednictvu ÚV KSČ. Úvodní slovo přednesl Jozef Lenárt, po něm přednesl svůj projev Novotný. V úvodu se omluvil za své chování na minulé schůzi pléna, ve zbytku projevu se věnoval výlučně hospodářským otázkám. Novotného plány však vzaly rychle za své, jelikož ráz celého jednání změnil už první diskutující, kterým byl František Vodsloň. Ten ve svém projevu požadoval, aby byli členové ÚV KSČ otevřeně informováni o konfliktu ve stranickém vedení a o návštěvě Leonida Brežněva v Praze. Po něm vystoupili Zdeněk Fierlinger, Karol Šiška a František Šorm a všichni tři se vyslovili pro rozdělení funkcí prvního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta ČSSR.⁷²⁸ Teprve po nich přišel na řadu Ota Šik, jeho projev byl však nejradikálnější. Kromě jiného otevřeně vyslovil požadavek, aby byl Novotný odvolán z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ, všichni ostatní do té doby jen kritizovali kumulaci funkcí.

Šik ve svém diskuzním příspěvku navrhl provedení tří základních bodů. Zaprvé, požádat Novotného, aby se vzal funkce prvního tajemníka, současně vyzvat ústřední výbor, aby jej této funkce zprostil. Zadruhé, ustavit komisi z řad důvěryhodných soudruhů, která by předložila dva kandidáty na funkci prvního tajemníka a návrhy na nové členy předsednictva. Zatřetí, pověřit nové předsednictvo ÚV KSČ, aby připravilo demokratizační návrhy. Pod tímto třetím bodem Šik rozuměl především nové uspořádání vztahů mezi orgány ÚV KSČ: vedoucí úlohu při řízení stranických záležitostí mělo převzít plenum ústředního výboru na úkor tajemníků a stranického aparátu, řízení stranické práce měly převzít odborné komise namísto tajemníků, funkce tajemníka ÚV KSČ neměla být slučitelná s dalšími nejvyššími státními funkcemi a měla být časově omezena maximálně na dvě funkční období. Všechny volby měly probíhat tajným způsobem a měla se otevřít kádrová politika. Nakonec podle Šika předsednictvo mělo vypracovat akční politický a ekonomický program.⁷²⁹ V průběhu prvního dne schůze pléna

⁷²⁷ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 55, arch. j. 57, schůze PÚV KSČ dne 18. prosince 1967, bod 11, Vystoupení A. Novotného na prosincovém zasedání pléna ÚV KSČ.

⁷²⁸ KURAL, Václav a kol.: *Československo roku 1968. I. díl. Obrodný proces*. Praha, Parta 1993, s. 27.

⁷²⁹ Záznam z vystoupení Oty Šika na prosincovém zasedání ústředního výboru KSČ, 19. prosince 1967, Praha. In: VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír, MORAVEC, Jan (eds.): *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu (říjen 1967–květen 1968)*. Praha – Brno, ÚSD AV ČR – Doplněk 1999, s. 38–39.

ústředního výboru se sedm z devíti diskutujících vyjádřilo pro rozdělení funkcí, což muselo být pro Novotného osobně i jeho spojence naprosto zdrcující.⁷³⁰

Novotný se však nehodlal vzdát, naopak se rozhodl bojovat. Na následující den ráno, tedy 20. prosince 1967, svolal jednání předsednictva ÚV KSČ. Novotný navrhl, aby byl diskuzní příspěvek Oty Šika disciplinárně řešen, protože měl odporovat všem platným stranickým pravidlům.⁷³¹ Z hlediska svého setrvání ve funkci prvního tajemníka dával Novotný verbálně najevo, že nemá problém s odstoupením z funkce, současně se ale snažil na členy předsednictva ÚV KSČ apelovat ve směru Brežněvova doporučení, tedy že na čem nebyla dosažena shoda v předsednictvu, to se nemá projednávat na plénu. Navrhoval tedy, aby se předsednictvo k problému kumulací vrátilo přibližně v únoru nebo březnu.⁷³² Novotného snaha však byla opět neúspěšná. Jeho oponenti v předsednictvu odmítli, aby bylo se Šikem zahájeno disciplinární řízení, stejně tak nesouhlasili s odložením projednávání rozdělení funkcí na únor či březen.

Po ranní schůzi předsednictva nastal druhý den schůze pléna ÚV KSČ. V jeho úvodu se sice předsedající schůze Jozef Lenárt snažil udat tón razantním vystoupením na podporu Novotného, následující diskutující se však opět většinově začali vyjadřovat proti dosavadnímu prvnímu tajemníkovi. Dne 20. prosince tak Novotného podpořili pouze Michal Chudík a Otakar Šimůnek, zatímco jedenáct diskutujících požadovalo jeho odchod z vedoucích funkcí. Zasedání pléna ÚV KSČ 20. prosince bylo pro Novotného další dílčí porážkou, na kterou se rozhodl reagovat na večerní schůzi předsednictva. Novotný opět opakoval, že je připraven dát své funkce k dispozici ústřednímu výboru, což nebyl v jeho případě žádný nový fakt. Zásadnější obrat postojů však nastal u jeho podporovatelů, kteří si patrně velmi dobře uvědomili, že proti Novotnému stojí většina členů ústředního výboru. Zatímco Šimůnek nebo Laštovička se snažili Novotného dále bránit, tak naopak Vaculík nebo Chudík už viděli v odchodu Novotného z funkce prvního tajemníka možné východisko z politické krize. Navíc mezi Novotného odpůrci i příznivci začala narůstat obava, že předsednictvo může ztratit nad schůzí pléna ÚV KSČ kontrolu, protože vystoupení některých diskutujících se u kritiky Antonína Novotného nezastavovala. Pomalu tak otázkou jednání předsednictva nebyl odchod Novotného z funkce, ale jak neztratit kontrolu nad plénem ústředního výboru. V tomto směru se jako kompromis zdálo být rozhodnutí, že Antonín Novotný dá svou funkci prvního tajemníka k dispozici k rozhodnutí členů ústředního výboru a současně si ponechá prezidentskou funkci.

⁷³⁰ KURAL, Václav a kol.: *Československo roku 1968. 1. díl. Obrodný proces*, s. 55.

⁷³¹ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 55–59, arch. j. 65, II. díl, Záznam z jednání předsednictva ÚV KSČ dne 20. prosince 1967 v 7:30 hod., s. 1–2.

⁷³² Tamtéž, s. 2.

K tomuto kompromisnímu názoru se při diskuzi dobrali především Kapek, Vaculík, Štrougal, Sádovský a Martin Hron⁷³³, nakonec se souhlasně vyjádřil i Novotný.⁷³⁴ Uzavřená dohoda však nebyla v průběhu následujícího dne opět dodržena. Dne 21. prosince probíhalo jednání pléna ÚV KSČ už třetí den a tentokrát o sobě dali výrazně vědět Novotného zastánci. Podporu mu vedle Ladislavy Kleňhové-Besserové a Heleny Leflerové vyjádřili ústřední tajemník Svazu československo-sovětského přátelství Jan Němec, ministr zemědělství Karel Mestek, vedoucí tajemník Jihočeského KV KSČ Jaroslav Trojan, tajemník ÚRO Antonín Krček a vedoucí zemědělského oddělení ÚV KSČ Jan Havelka.

Po projevech Novotného příznivců došla řada i na členy vedení ÚV KSČ, kteří do té doby do diskuze nezasáhli a jejichž veřejné vystoupení si členové ÚV KSČ vyžádali. Jejich vystoupení odpovídala postojům ze schůzí předsednictva, tedy Kolder, Hendrych, Štrougal, Sádovský, Koucký, Černík, Dolanský a Dubček se vyslovili proti Novotnému, zatímco opačné stanovisko zaujali Lenárt, Laštovička, Vaculík, Kapek, Sabolčík, Šimůnek, Pastyřík a Novotný. V diskuzi přednesli přesvědčivější stanoviska Novotného odpůrci, takže výsledkem zasedání bylo, že Antonín Novotný sice nebyl odvolán z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ, současně ale byla utvořena konzultativní skupina z řad členů ÚV KSČ a ÚKŘK, která měla spolu s předsednictvem připravit do 3. ledna 1968 návrh nového kandidáta na nejvyšší stranickou funkci. Do této doby byla schůze pléna ÚV KSČ přerušena. Dílčího vítězství tak sice dosáhli Novotného odpůrci, současně však ani Novotný nebyl definitivně poražen. Otevřel se zde prostor dvou volných týdnů, během kterých mohly oba znesvářené tábory vést politická jednání a pokoušet se získat na svou stranu většinovou podporu v mocenském konfliktu.

8.4 Jednání předsednictva ÚV KSČ a konzultativní skupiny 2. ledna 1968

Jednání předsednictva a konzultativní skupiny 2. ledna 1968 bylo jako předchozí jednání nejvyššího stranického orgánu provázeno dlouhými proslovy jednotlivých účastníků, kteří zevrubně hodnotili politickou situaci a možnosti řešení. Zásadním problémem celého jednání byla skutečnost, že ačkoliv se Novotného odpůrci stále dožadovali rozdělení funkcí prvního tajemníka a prezidenta republiky, tak nikdo z přítomných nesebral odvahu a neohlásil jasně svůj zájem o nejvyšší stranickou funkci. Antonín Novotný v úvodu vystoupil se smířlivým projevem a už po několikáté zopakoval, že na svých funkcích netrvá a očekává rozhodnutí ústředního výboru. Ve svém projevu však doporučoval, aby změna ve vedoucích

⁷³³ Předseda Ústřední a kontrolní revizní komise KSČ. Z titulu své funkce se zúčastňoval schůzí předsednictva ÚV KSČ.

⁷³⁴ Tamtéž, s. 12.

funkcích nebyla prováděna unáhleně.⁷³⁵ Z Novotného projevu můžeme usuzovat, že byl s odchodem z nejvyšších funkcí smířen, rozhodně však nechtěl odejít pod nátlakem a pod palbou kritiky, a už vůbec nechtěl dělat obětího beránka. Vcelku oprávněně pak Novotný v další fázi diskuze už mnohem ostřeji namítal, proč by měl být odvolán, když jiní funkcionáři, kteří po dlouhá léta s ním byli ve vedení strany, by měli zůstat.⁷³⁶

Hlavním problémem diskuze bylo, že členové předsednictva ani konzultativní skupiny nerespektovali zadání, které jim svým usnesením uložilo plénum ÚV KSČ, tedy předložit na schůzi pléna 3. ledna 1968 návrh na nového prvního tajemníka. Část diskutujících apelovala, aby se předsednictvo sjednotilo ve svém postoji, protože měla být ohrožena jednota strany. Další oproti tomu dávali v úvahu, že se do diskuze schůze pléna ÚV KSČ přihlásilo více než šest desítek osob, a že by měly být vyslyšeny jejich názory. Zastánci Novotného argumentovali, že není nadále přípustné, aby dalších několik dní probíhala diskuze pléna ÚV KSČ, kdy hlavním tématem řečníků byly urážky na adresu Novotného. Dále pak varovali před unáhleností, tedy že není možné provádět změny na nejvyšších postech pod tlakem, ale je nutné učinit je na základě konkrétních faktů a analýz. Naopak odpůrci Novotného argumentovali, že není možné nadále vnitrostranickou krizi prodlužovat, že je potřeba najít řešení, protože mezi členy strany měla narůstat nervozita a nespokojenost. Situaci pak komplikovalo informační embargo, protože československé sdělovací prostředky o celém konfliktu mlčely, zatímco zahraniční rozhlasové stanice šířily senzační aktuality, například že se Novotný chystá k tvrdému zásahu proti svým oponentům za použití armády a bezpečnostních složek.

Mnohohodinová diskuze 2. ledna 1968 tak opět vyšla do ztracena, pouze bylo konstatováno, že žádné řešení nebylo nalezeno a má pokračovat diskuze na plénu ÚV KSČ. To znamenalo dílčí porážku Novotného oponentů, kteří se sice dokázali shodnout na nutnosti rozdělení vedoucích funkcí, jinak však pouze frázovitě řečnili a nebyli vůbec schopní předložit jakékoliv konstruktivní řešení. Jejich kardinálním problémem bylo, že nikdo z hlavních oponentů, tedy Černík, Dubček, Hendrych ani Kolder, neprokázali elementární odvahu ujmout se vedoucí funkce. Naopak všichni vyčkávali a snad čekali na to, že jejich jméno navrhne někdo jiný. To se však nestalo a diskuze skončila znovu bezvýsledně jen další ostrou hádkou mezi Novotným na straně jedné a Dolanským a Kolderem na straně druhé.⁷³⁷

⁷³⁵ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 55–59, arch. j. 65, II. díl, Zápis z 55. schůze předsednictva ÚV KSČ a konzultativní skupiny ze dne 2. ledna 1968, s. 21, 37–42.

⁷³⁶ Tamtéž, s. 21, 108.

⁷³⁷ Tamtéž, s. 113–116.

8.5 Zasedání pléna ÚV KSČ 3. až 5. ledna 1968

Vzhledem k nedohodě předsednictva a konzultativní skupiny pokračovala schůze pléna ÚV KSČ 3. ledna 1968 přesně tam, kde před dvěma týdny skončila, tedy v ostrých diskuzích ohledně postavení Antonína Novotného. Ten v úvodu navrhnul odložit projednání obsazení funkce prvního tajemníka, proti tomu se však postavili slovenští členové ÚV KSČ. Šéfredaktorka bratislavské Pravdy Mária Sedláková navrhla Novotnému tajemnickou funkci odejmout a také ostatní slovenští členové ústředního výboru většinově požadovali vyřešit kumulaci funkcí ihned. Opět se tak rozběhla ostrá diskuze. Za Novotného se velmi důrazně postavili ministři Karel Mestek (zemědělství), Václav David (zahraničí) a Bohumír Lomský (národní obrany). Jim pak oponovali Josef Smrkovský (ministr lesního a vodního hospodářství), František Barbírek (předseda Slovenské plánovací komise) a Peter Colotka (pověřenec Slovenské národní rady pro spravedlnost). Ani schůze 3. ledna 1968 žádný konkrétní výsledek neměla.

Ráno 4. ledna se před pokračováním schůze pléna opět sešlo předsednictvo a členové konzultativní skupiny. Antonín Novotný prosazoval názor, aby dále pokračovala diskuze na plénu ÚV KSČ. Člen konzultativní skupiny Josef Borůvka, předseda JZD v Dolanech, však argumentoval, že jasná většina diskutujících se vyslovila pro rozdělení funkcí. S tím souhlasil i dosavadní Novotného spojenec Vaculík, který žádal, aby se členové předsednictva a konzultativní skupiny konečně shodli na jménu nového prvního tajemníka a ukončili tak vnitrostranický konflikt, který by se dalším jednáním jen dále prohluboval. Nakonec bylo usneseno, aby proběhl ještě jeden diskuzní den plenární schůze, na kterém by byly vyslyšeny další názory přihlášených členů a kandidátů ÚV KSČ. Současně s tím však bylo dohodnuto, že ještě tentýž den večer se po zasedání pléna ÚV KSČ znovu sejdou členové předsednictva a konzultativní skupiny a učiní definitivní rozhodnutí pro následující den jednání pléna, tedy navrhnout či nenavrhnout nového prvního tajemníka ÚV KSČ a současně navrhnout nejlépe tři nové členy předsednictva, aby počet jeho členů nebyl sudý a nemohlo tak dojít k dalšímu patu.

Jednání na plénu ÚV KSČ 4. ledna 1968 tak bylo posledním, kde mohli Novotného odpůrci a příznivci svými diskuzními příspěvky ovlivnit průběh vnitrostranického konfliktu. Během schůze se ukázalo, že za Novotným stojí představitelé silových složek: po vystoupení ministra národní obrany z předcházejícího dne se na jeho stranu přidali také náčelník generálního štábu Otakar Rytíř a ministr vnitra Josef Kudrna. Ke stabilním Novotného podporovatelům Heleně Leflerové, Janu Němcovi, Janu Havelkovi, Jaroslavu Trojanovi a Antonínu Krčkoví se přidali tajemník ÚRO Bedřich Kozelka a bývalý vedoucí oddělení

ÚV KSČ Květoslav Innemann. Zatímco Kozelkova podpora Novotnému byla očekávatelná, Innemannův postoj byl překvapivější, protože se s Novotným nerozešli zrovna v dobrém.

Na večerní schůzi předsednictva a konzultativní skupiny Novotný ve svém úvodním slově doporučil, aby rozhodnutí o kumulaci funkcí bylo odloženo, respektive aby nebyla řešena jen otázka spojení funkcí prvního tajemníka.⁷³⁸ Dále navrhoval doplnit předsednictvo o tři nové členy: náměstka ministra těžkého průmyslu Jana Pillera, předsedu podnikového výboru KSČ v Poldi Kladno Oldřicha Rákosníka, za Slováky buď předsedu celozávodního výboru KSČ Východoslovenských železáren Emila Riga, nebo Vasilu Biľaka, tajemníka ÚV KSS. I přes svůj návrh odložit změnu obsazení vedoucí stranické funkce dal Novotný jasně najevo, že on se svým pokračováním na postu prvního tajemníka nepočítá. Jako své vhodné nástupce otevřeně doporučil Jozefa Lenárta nebo Bohuslava Laštovičku.⁷³⁹ Druhý jmenovaný vzápětí svou kandidaturu odmítl a také se přimluvil za Jozefa Lenárta.

Poprvé od vypuknutí vnitrostranického konfliktu se začalo otevřeně diskutovat o jménu nového prvního tajemníka, současně s tím však nastala paradoxní situace – nikdo funkci nechtěl, respektive každý navrhoval místo sebe někoho jiného. V diskuzi tak nakonec všichni členové vedení ÚV KSČ vyjádřili svůj názor, přičemž každý diskutující podpořil jednu až dvě osoby. Zásadním obratem bylo dosažení shody na tom, že změna na postu prvního tajemníka nebude odkládána, ale bude uskutečněna hned následujícího dne 5. ledna 1968. Největší podporu osmi osob získali Lenárt a Dubček, prvně jmenovaný však svou kandidaturu striktně odmítl. Za nimi se umístili Laštovička, Černík a Štrougal. Nakonec však hlasy vedoucích funkcionářů byly jen doporučující, protože bylo schváleno, aby konkrétní jméno nového prvního tajemníka do druhého dne předsednictvu navrhla dvanáctičlenná konzultativní skupina.

Dne 5. ledna ráno přednesl Josef Borůvka za konzultativní skupinu výsledky jejího jednání a návrhy dalšího postupu: „Zaprvé, aby s. Novotný teď ráno po zahájení pléna jménem předsednictva ústředního výboru a konzultativní skupiny předložil návrh na rozdělení funkcí prvního tajemníka ÚV a presidenta republiky. Zadruhé, aby s. Novotný požádal plénum ústředního výboru o uvolnění z funkce prvního tajemníka ústředního výboru. V bodě třetím doporučujeme doplnění předsednictva ÚV o pět členů.“⁷⁴⁰ V nejdůležitějším čtvrtém bodě však shody dosaženo nebylo, protože konzultativní skupina navrhovala dva kandidáty na prvního tajemníka ÚV KSČ: Oldřicha Černíka nebo Alexandra Dubčeka. Možný hrozící pat ihned vzápětí zažehnal Černík, který se postavil za Dubčeka a svou kandidaturu odmítl: „Vděčím

⁷³⁸ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 55–59, arch. j. 65, II. díl, Zápis schůze předsednictva ÚV KSČ a konzultativní skupiny ze dne 4. ledna 1968 v 18:25, s. 3.

⁷³⁹ Tamtéž, s. 4.

⁷⁴⁰ NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971, sv. 55–59, arch. j. 65, II. díl, Zápis schůze předsednictva ÚV KSČ a konzultativní skupiny ze dne 5. ledna 1968 v 8:00, s. 4.

soudruhům za ocenění mé dosavadní práce ve straně. Vyjádřil jsem návrh, aby prvním sekretářem byl navržen soudruh Dubček. Plně to zastávám. Je to velmi správný návrh, soudruh Dubček se v práci osvědčil, má větší přípravu ve stranické práci než já. Doporučuji, aby funkci přijal.“⁷⁴¹ Dubček se sice zdráhal funkci přijmout, ale Chudík, Laštovička, Šimůnek, Dolanský, Kolder, Lenárt, Koucký, Hendrych, Hron, Pastyřík, Sabolčík, Kapek, Sádovský i Novotný mu vyjádřili podporu. Novotný chtěl patrně především ukončit vnitrostranický rozkol, takže Dubčeka podpořil zcela otevřeně: „Já se přikláním také k tomu, aby kandidátem na funkci prvního tajemníka ÚV byl soudruh Dubček. Myslím, že je to dobré a šťastné řešení. Ze své strany mohu prohlásit, že soudruhovi Dubčekovi mohu pomoci a on mých zkušeností může využít.“⁷⁴² Po hodině jednání tak panovala jednomyslná shoda na novém prvním tajemníku ÚV KSČ. Antonín Novotný souhlasil také s tím, že to bude on, kdo Dubčeka jako jednomyslně vybraného kandidáta předsednictva a konzultativní skupiny navrhne plénu ÚV KSČ. Následující schůze pléna ústředního výboru 5. ledna 1968 pak proběhla přesně dle plánu: odstoupení Novotného a zvolení Dubčeka bylo schváleno téměř jednomyslně. Pouze Bedřich Kozelka, dlouholetý Novotného spolupracovník, se otevřeně postavil proti.

Po téměř patnácti letech ve vedení KSČ tak musel Novotný ze své funkce odejít. Ačkoliv si to patrně nikdo z jeho odpůrců ani zastánců nepřál, nastalo jeho sesazením velmi turbulentní období, vyznačující se nejprve úsilím o reformu komunistického projektu, následně zastavené sovětskými tanky. V průběhu pražského jara 1968 došlo k tomu, čemu se snažil Novotný odmítáním zásadních politických reforem zabránit, tedy nejen ke kritice metod vládnutí, ale ke zpochybnění mocenského monopolu KSČ jako takového. Normalizační vedení se pak od roku 1969 vrátilo k prověřeným principům vládnutí, na které se spoléhal Novotný. Zprvé, na kádrovou politiku jako základní stranickou mocenskou pravomoc. Zadruhé, na podřízení státních, společenských i hospodářských organizací stranickému diktátu.

Většina Novotného odpůrců se během pražského jara roku 1968 zařadila mezi stoupence demokratizačních reforem, což z nich po 21. srpnu 1968 udělalo kontrarevolucionáře. Mezi významné postavy disentu se zařadil především Václav Slavík, který spolu s Oldřichem Kaderkou podepsal Chartu 77.⁷⁴³ Jiní reformátoři jako Oldřich Černík, Čestmír Císař, Alexander Dubček nebo Jan Piller se na počátku normalizace snažili co nejvíce distancovat od své účasti na pražském jaru, udržet v nejvyšší politice se jim však nepodařilo a normalizační období prožili mimo aktivní politickou činnost. Teprve na konci osmdesátých let se Dubček,

⁷⁴¹ Tamtéž, s. 6.

⁷⁴² Tamtéž, s. 14.

⁷⁴³ *Prohlášení Charty 77 ze dne 1. ledna 1977*. In: PREČAN, Vilém, CÍSAŘOVSKÁ, Blanka (eds.): *CHARTA 77: Dokumenty 1977–1989. Sv. 1 (1977–1983)*. Praha, ÚSD AV ČR 2007, s. 1–5.

Černík i Císař pokusili o politický comeback, úspěchu při návratu na politické výsluní však dosáhl jen Dubček.

Odvoláním z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ začal konec politické kariéry Novotného. V březnu 1968 byl po otevřené kritice donucen odejít i z funkce prezidenta a posléze mu dokonce bylo pozastaveno i členství v KSČ. Do politického důchodu jej brzy následoval i jeho stín Jiří Hendrych, i když ten se snažil stranické vedení přesvědčit, zda by se pro něj nenašel alespoň post velvyslance.⁷⁴⁴ Tato Hendrychova snaha byla neúspěšná, naopak tímto směrem pokračovala kariéra třetího muže z bývalého vládnoucího triumvirátu Vladimíra Kouckého, který působil v Sovětském svazu, Belgii a Itálii.⁷⁴⁵

Spolu s Novotného odchodem z vedoucích funkcí na jaře 1968 se pod silný tlak dostali i jeho loajální spojenci, kteří museli své posty ve vedení aparátu ÚV KSČ opustit. Z vedoucích pozic byli odejiti Miroslav Mamula, Antonín Faltýnek, Jan Svoboda nebo František Havlíček. Stejně jako Novotný se dostali pod silný tlak médií, takže někteří z nich, například Mamula nebo Svoboda, měli problém vůbec si najít nové pracovní místo.⁷⁴⁶ Není tak proto příliš překvapivé, že se Jan Svoboda, Miroslav Pastyřík nebo František Havlíček stali častými návštěvníky sovětských diplomatů, které pravidelně informovali o údajném kontrarevolučním Dubčekově vedení. Stejně tak není překvapivé, že řada osob z okruhu stranické elity aktivně podpořila okupaci Československa sovětskými vojsky a zapojila se do normalizačních čistek.⁷⁴⁷ Drahomír Kolder a Alois Indra se podepsali pod zvací dopis,⁷⁴⁸ na straně okupantů stáli i Miloš Hladík⁷⁴⁹ nebo Pavel Auersperg.⁷⁵⁰

Většina osob z vedení aparátu ÚV KSČ z období Antonína Novotného už mezi normalizační elitu nepronikla. Výjimku zde představují předsedové federální vlády a shromáždění Lubomír Štrougal a Alois Indra. Miloš Hladík působil jako náčelník rozvědky a Ladislav Adamec byl ve vládních funkcích. Další se už museli spokojit s druhořadými posty.

⁷⁴⁴ PAVLOVIČ, Richard: Úloha Jozefa Lenárta v roku 1968. *Historický časopis*, roč. 60, č. 4 (2012), s. 668.

⁷⁴⁵ DEJMEK, Jindřich, NĚMEČEK, Jan, MICHÁLEK, Slavomír: *Diplomacie Československa, Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*, s. 434–435.

⁷⁴⁶ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1966–1971, sv. 28, arch. j. 45, schůze SÚV KSČ dne 3. října 1968, bod 3, Zpráva o řešení umístování nezařazených pracovníků stranických orgánů.

⁷⁴⁷ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1966–1971, sv. 43, arch. j. 73, schůze SÚV KSČ dne 9. března 1970, bod 13, Složení skupin pro provedení pohovorů s pracovníky ÚV KSČ a institucí ÚV KSČ k výměně členských legitimací.

⁷⁴⁸ JANÁČEK, František, MICHÁLKOVÁ, Marie: Příběh zvacího dopisu. *Soudobé dějiny*, roč. 1, č. 1 (1993), s. 87–92.

⁷⁴⁹ Miloš Hladík byl jedním hlasatelů prookupačního televizního vysílání. BLAŽEK, Petr: Okupační propaganda na československém území po 21. srpnu 1968. In: EISLER, Jerzy, VOLNÁ, Kateřina (eds.): *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro*. Praha, ÚSTR 2009, s. 199–217.

⁷⁵⁰ Pavel Auersperg působil jako redaktor prookupačního rozhlasové vysílací stanice v Drážďanech. DEJMEK, Jindřich, NĚMEČEK, Jan, MICHÁLEK, Slavomír: *Diplomacie Československa, Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*, s. 275.

Například Jan Svoboda se stal ředitelem Muzea Klementa Gottwalda v Praze,⁷⁵¹ Miroslav Pastyřík ředitelem nakladatelství Orbis⁷⁵² a František Havlíček vedoucím katedry dějin KSSS na Vysoké škole politické ÚV KSČ.⁷⁵³

⁷⁵¹ NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1966–1971, sv. 29, arch. j. 47, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 27. listopadu 1968, s. 29–35; NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1966–1971, sv. 29, arch. j. 47, schůze SÚV KSČ dne 27. listopadu 1968, bod 12, Kádrové návrhy.

⁷⁵² NA, f. Sekretariát ÚV KSČ 1966–1971, sv. 47, arch. j. 81, Zápis schůze SÚV KSČ ze dne 25. května 1970, s. 28–35.

⁷⁵³ HERMAN, Karel: Životní jubileum prof. Františka Havlíčka, člena korespondenta ČSAV, s. 476.

9. Závěr

Francouzský historik François Furet ve svém slavném eseji, poprvé publikovaným v roce 1995, označil rok 1956 v historii komunistického hnutí za zlom, od kterého už komunistické režimy nezadržitelně směřovaly ke svému konci a jedinou nezodpovězenou otázkou tak bylo, kdy k tomu dojde.⁷⁵⁴ Z podobných pozic pak k pádu komunistických režimů přistoupil například i Francis Fukuyama se svou tezí o nezastavitelném vítězství liberálně-demokratického uspořádání.⁷⁵⁵ Badatelské východisko předložené práce bylo přesně opačné, tedy nereflektovat deterministické koncepty nutného konce komunistických režimů a vyvarovat se takovému přístupu, který by období vlády KSČ v Československu rozuměl jako předem neúspěšnému projektu, jež musel dříve či později skončit. Z podobných pozic pak bylo přistoupeno ke sledovaným historickým aktérům, kdy cílem bylo studovat jejich svébytné motivace a záměry jednání i výslednou realizaci politických rozhodnutí. Na komunistické vedoucí funkcionáře bylo nahlíženo jako na svébytné politické hráče, nikoliv jako na pasivní aktéry, kteří by v pozici sovětských místodržících realizovali politické kroky, o kterých bylo rozhodnuto v Moskvě. Posledním badatelským východiskem byla perspektiva pluralismu, kdy záměrem nebylo studovat aparát ÚV KSČ jako jednolitý monolit, ale naopak jako prostor střetávání různých názorů, ideových představ a individuálních i skupinových zájmů. Na základě těchto badatelských východisek bylo téma aparátu ÚV KSČ zpracováno na prostoru tří spolu souvisejících dílčích podtémat: personálního obsazení vedoucích pracovních pozic, organizační struktury a personální politiky.

Z provedeného výzkumu vyplývá, že z hlediska personálního obsazení vedoucích stranických pozic v poststalinském období byl klíčovou postavou první tajemník ÚV KSČ Antonín Novotný. Postupně se mu podařilo stát se nejmocnější osobností jak v rámci struktur vlastní komunistické strany, tak i celého státu. Z hlediska zákulisních mocenských bojů nelze Novotnému upřít nezpochybnitelný politický talent. Od nástupu do ústředního stranického aparátu se mu podařilo obsazovat klíčové pozice buď přímo svými spojenci, nebo alespoň osobami loajálními. Tímto způsobem si postupně zajistit své výsadní postavení. Pro období do počátku šedesátých let dále platí, že vedoucí funkce v aparátu ÚV KSČ zastávali převážně zkušení předváleční straníci, kteří většinou patřili mezi Novotného spojence. V jejich případě také platilo, že nikdo z nich nepatřil bezprostředně po roce 1945 mezi členy nejvyšší stranické

⁷⁵⁴ FURET, François: *Minulost jedné iluze: Eseje o ideji komunismu ve 20. století*. Praha, Argo 2018.

⁷⁵⁵ FUKUYAMA, Francis: *Konec dějin a poslední člověk*. Praha, Rybka 2002.

elity a základním faktorem jejich mocenského vzestupu byla rozsáhlá vnitrostranická čistka z let 1950 až 1952, na které se někteří z nich aktivně podíleli.

Personální otřesy na počátku padesátých let umocnily raketový kariérní vzestup mladých straníků, kteří začali obsazovat uvolněná vedoucí místa. Jednalo se o generaci aktivních aparátčků, kteří se narodili okolo roku 1920 a politicky se aktivizovali se skončením druhé světové války. Zástupci této poválečné generace často nedisponovali žádným hlubším vzděláním ani pracovními zkušenostmi, o to větší však byla jejich víra v uskutečnění šťastné komunistické budoucnosti. Od roku 1953 tuto zapálenou generaci postupně začali obsazovat i funkce ve vedení aparátu ÚV KSČ, přitom některým v době nástupu na vedoucí pracovní pozici nebylo ani třicet let.

Ačkoliv nebylo cílem disertační práce sledovat zastoupení žen, tak na základě provedené analýzy nemůže být nezmíněno, že za celé sledované období působila ve vedení aparátu ÚV KSČ jediná žena, a to Anna Baramová do roku 1955 na pozici vedoucí oddělení. Tento stav plně korespondoval se zastoupením žen v dalších vedoucích funkcích. Například ve všech vládách od roku 1953 až 1967 působily pouze dvě ženy, identická situace pak panovala v zastoupení žen v předsednictvu a sekretariátu ÚV KSČ. Skutečný počet žen ve vedoucích funkcích tak zcela popřel původní komunistické přísliby o plném zrovnoprávnění postavení mužů a žen ve společnosti. Stejně disproporční pak bylo i zastoupení Slováků. Za celé sledované období ve vedení aparátu ÚV KSČ působili pouze čtyři,⁷⁵⁶ přičemž všichni navíc jen velmi krátce. Na rozdíl od přehlížení žen se Novotnému nevstřícná politika vůči Slovákům vymstila, protože právě slovenští politici stáli rozhodujícím podílem za jeho politickým pádem.

S personálním obsazením vedoucích pozic souviselo i druhé sledované téma, kterým byla organizační struktura aparátu ÚV KSČ a jeho postavení v politickém systému. V tomto směru platí, že se Antonínu Novotnému a jeho spolupracovníkům podařilo mocenské postavení stranického aparátu, těžce postiženém procesem hledání údajných nepřátel a zrádců z počátku padesátých let, rehabilitovat a posunout na mocenský vrchol. Přijetím stranického kádrového pořádku v roce 1954 a souvisejících usnesení se stranický aparát vrátil na vrchol institucionálního žebříčku komunistického politického systému. Díky systému kádrové nomenklatury se pracovníkům stranického aparátu postupně podařilo převzít dohled a kontrolu nejen nad činností orgánů státní správy, masových organizací nebo hospodářských podniků, ale především si podřídit i klíčové silové složky, tedy armádu a Státní bezpečnost.

Třetím sledovaným tematickým okruhem byl výkon politické moci. V disertační práci byla tato problematika sledována z perspektivy pluralistického konceptu, který předpokládá, že

⁷⁵⁶ Alexandr Dubček, Rudolf Rohlíček, Michal Sabolčík a Štefan Sádovský.

ani v systému diktatury není možné, aby jeden aktér (v komunistické diktatuře zpravidla ústřední stranický výbor) byl schopen ostatním hráčům (institucím) absolutně vládnout. Podle pluralistického konceptu reálnou podobou politického, hospodářského a společenského uspořádání významně ovlivňují i další aktéři, zpravidla zastupující různé institucionální, regionální, hospodářské, sociální či profesní zájmy. Díky této perspektivě se výkon politické moci v komunistickém režimu dostává do širších souřadnic a umožňuje tak překročit prostor arbitrárních rozhodnutí nejvyššího stranického orgánu.

Provedeným výzkumem bylo zjištěno, že centrální stranické orgány a aparát ÚV KSČ sice byly ústředními aktéry politického procesu, nikoliv však institucemi disponující absolutní diktátorskou pravomocí. Zjištěné poznatky tak dokládají, že když se nejvyšší stranické vedení postupně vzdalo stalinského teroru jako metody vládnutí, muselo se poté stále více potýkat s každodenními problémy při prosazování svých politických představ a záměrů. Realita politického vládnutí v poststalinském Československu spočívala na každodenní praxi vyjednávání, která se odehrávala na čtyřech základních úrovních: zaprvé uvnitř vlastního stranického aparátu, zadruhé mezi stranickým aparátem a volenými stranickými orgány, zatřetí mezi jednotlivými patry stranické hierarchie (ústředním, krajskými a okresními výbory) a začtvrté na úrovni vyjednávání stranických a nestranických institucí. Přijímání jednotlivých rozhodnutí a programových postulátů tak ve výsledku bylo zdoluhavým a náročným vyjednávacím procesem. Po konečném schválení navíc musela následovat jejich realizace v konkrétní praxi. Přitom bylo obvyklé, že jednotliví aktéři plnili usnesení centrálního stranického vedení velmi liknavě, případně je v některých případech dokonce úplně sabotovali. Reakcí stranického vedení bylo zpravidla přijetí nového usnesení, čímž se situace točila v kruhu. Výsledkem komplikované interakce jednotlivých úrovní a aktérů zapojených do politického procesu poststalinského komunistického režimu tak byla značná chaotičnost a nepředvídatelnost celého systému vládnutí. Navíc i v případě základních programových postulátů se někdy stávalo, že za velmi krátkou dobu po jejich schválení byly nahrazeny usneseními novými, někdy zcela protichůdnými. Původní komunistický příslib silného a centralizovaného vedení tak zůstal zcela nenaplněn.

Konkrétním badatelským polem, na kterém byla studována problematika výkonu politické moci, byla personální politika. Dle zjištěných poznatků můžeme konstatovat, že bylo potvrzeno badatelské východisko, tedy že kádrová politika může být považována za klíčovou mocenskou pravomoc stranických orgánů a aparátu. Pro období do konce padesátých let platilo, že kádrová politika byla primárně chápána jako nástroj stabilizace a upevnění vládnoucího postavení komunistické strany, respektive jejího vedení a aparátu. Prostřednictvím systému

kádrové nomenklatury byli na jedné straně do vedoucích funkcí dosazováni především ti pracovníci, u kterých jejich sociální původ dával předpoklad, že budou nakloněni komunistické straně a jejímu vedení, na druhé straně mohly stranické orgány jakéhokoliv vedoucího pracovníka z jeho funkce téměř kdykoliv odvolat, a tím si udržovali jeho loajalitu.

Podrobný výzkum komunistické personální politiky však ukázal, že systém kádrové nomenklatury trpěl značnou disfunkčností projevující se ve třech směrech. Zaprvé, rozsah stranické kádrové nomenklatury byl mimořádně široký a pracovníci aparátu tak nebyli schopni tuto agendu plně obsáhnout. Stranické orgány tak sice rozhodovaly o obsazení každé významnější pozice, často tak však činily pouze formálně. Zadruhé, na centrální i regionální úrovni využívali straničtí funkcionáři kádrovou politiku ke sledování svých vlastních ambicí a často tak dosazovali na vedoucí místa sobě nakloněné osoby bez ohledu na jejich reálné schopnosti. Zatřetí, s postupujícím časem snášely mimostranické instituce a hospodářské podniky poručníkování stranických aparátčků stále hůře a snažily se tak z jejich dohledu a kontroly co nejvíce vymanit, respektive stranická usnesení a kádrová rozhodnutí sabotovat. Těchto tří uvedených problémů si byli vedoucí pracovníci aparátu ÚV KSČ vědomi, nedokázali však najít a prosadit odpovídající řešení.

Z hlediska stranické personální politiky se tak přijatá stranická usnesení točila v kruhu. Kádrové pravomoci byly střídavě centralizovány nebo decentralizovány, aniž by to přineslo jakýkoliv pozitivní efekt. Jasným vyjádřením nedůvěry ve funkčnost systému vládnutí včetně kádrové nomenklatury byla prověrka třídní a politické spolehlivosti z roku 1958, která ve skutečnosti nebyla ničím jiným než pokusem o novou vlnu personální čistky na centrálních úřadech, tedy snahou ústředních stranických orgánů a aparátu posílit své mocenské postavení. Průběh této stranické prověrky potvrdil oprávněnost pluralistického teoretického modelu, neboť v řadě regionů začala žít svým vlastním životem: krajské a okresní výbory i základní stranické organizace začaly organizovat své vlastní prověrky. Centrální stranické vedení nad vlastním průběhem prověřování ztratilo kontrolu a až po několika měsících se mu podařilo novou vlnu čistek ukončit.

Přes chaotický způsob vládnutí včetně disfunkční kádrové politiky bylo období do počátku šedesátých let pro stranické vedení časem převážně stability. Antonín Novotný se těšil v rámci KSČ výsadnímu a nezpochybnitelnému vedoucímu postavení, také obsazení dalších vedoucích funkcí bylo poměrně stabilizované. Novotný kolem své osoby soustředil okruh blízkých a loajálních spolupracovníků, jakými byli v ústředním stranickém aparátu Jiří Hendrych, Jan Svoboda, Miroslav Mamula, Vladimír Koucký, Bruno Köhler, Miroslav Pastyřík nebo Bohuslav Laštovička. Díky těmto pracovníkům měl Novotný ústřední stranický aparát

pod svou kontrolou, obdobným způsobem se mu podařilo obsadit i většinu pozic ve vedení krajských stranických výborů nebo ve vládě. Celková stabilita komunistického režimu byla zajištěna uspokojivým hospodářským růstem a příznivou sociální politikou vůči vybraným společenským vrstvám,⁷⁵⁷ současně pokračovala perzekuce vůči skutečným i domnělým nepřítelům komunistické vlády. Díky těmto krokům se podařilo stranickému vedení bez větší úhony přežít v okolních zemích bouřlivý rok 1956. Veřejné odhalení Stalinových zločinů nezpůsobilo v Československu žádný akutní politický otřes, i když mezi generací mladších straníků došlo ke značnému nalomení víry ve správnost nastoupené cesty a počátku hledání možných alternativ k soudobému společenskému uspořádání.

Poklidné období, jehož vyvrcholením bylo slavnostní vyhlášení vybudování socialismu v roce 1960, však vzalo velmi rychle za své. Zásadním problémem se totiž stalo stagnující hospodářství. Ekonomická deprese, nastoupivší na přelomu let 1960 a 1961, plně odhalila výše popsané strukturální nedostatky systému vládnutí. Postupují politická, hospodářská i společenská stagnace začala být reflektována především mezi stranickými intelektuály, kteří ve svých úvahách začali problematizovat existenci stranického aparátu jako ústřední a řídící složky politického systému.

Krise politického vládnutí šedesátých let měla tři zřetelné důsledky i pro sledovaná témata. Zaprvé, z hlediska personálního obsazení aparátu ÚV KSČ Antonín Novotný sice držel na vedoucích místech své nejbližší spojence, od počátku šedesátých let však musel přistoupit ke generační výměně ve vedení stranického aparátu i státních institucí. Do vedoucích pozic tak místo zasloužilých předválečných straníků v ještě vyšší míře nastupovali buď pracovníci se zkušenostmi z hospodářské řídicí funkce, nebo zástupci stalinské poválečné generace. Nyní se už však nejednalo o mladé zapálené straníky, ale o muže ve středním věku, který měli za sebou minimálně deset až patnáct let působení na vysokých státních, stranických nebo hospodářských funkcích. Byli tak schopní orientovat se v politickém zákulisním boji, stejně tak měli za sebou prokazatelné pracovní zkušenosti z vedoucích pozic, a tudíž i touhu prosazovat své názory i proti vůli výše postavených funkcionářů včetně Novotného. Zadruhé, nově nastoupivší pracovníci ve vedení aparátu ÚV KSČ postupně začali prosazovat i kvalitativní změnu politické linie včetně kádrové politiky. Hlavní změna zde spočívala v požadovaných kvalifikačních kritériích: namísto primárního požadavku dělnického původu a politické spolehlivosti se kádrová politika začala orientovat směrem k profesním a odborným kompetencím. Stranická personální politika tak přestávala být primárně chápána jako nástroj pro mocenskou stabilizaci

⁷⁵⁷ Od roku 1953 do 1960 vzrostla průmyslová výroba o šedesát procent, reálné příjmy obyvatel vzrostly o čtyřicet procent. RÁKOSNÍK, Jakub a kol.: *Milníky moderních českých dějin*, s. 211.

režimu, ale jako prostředek ke kariérnímu povyšování odborně vzdělaných a profesně zdatných pracovníků. Zatřetí, v důsledku hospodářských a společenských problémů šedesátých let se stranické vedení snažilo orientovat se na expertní vědění. Byl jednak podporován nárůst počtu vědeckých ústavů i pracovníků, současně bylo ustaveno několik specializovaných vědeckých komisí při ústředním stranickém výboru a akademii věd, které měly svými expertními zjištěními pomoci překonat stagnaci komunistického panství.

Všechny tři kroky se však z hlediska stability stávajícího politického vedení začaly stávat kontraproduktivními. Právě mladší funkcionáři stranického aparátu, vedoucí pracovníci z hospodářské praxe a vědci a experti stále více prosazovali názory, že bude nezbytná zásadní reforma stávajícího politického systému. To však bylo v naprostém protikladu k názorům Antonína Novotného a jeho podporovatelů, kteří provedení strukturálních reforem politického systému nepovažovali za nutné. Když v první polovině šedesátých let snahy reformátorů přesvědčit Novotného o nutnosti přijetí strukturálních změn selhaly, pak tito funkcionáři stáli před dvěma souvisejícími úkoly: najít cestu z krize politického vládnutí a současně se nedostat do konfliktu s Novotným. Logika postupu obou dvou táborů měla své opodstatnění. Reformátoři požadovali přijetí strukturálních změn jako nezbytné podmínky pro vymanění se z politické a hospodářské stagnace, konzervativně naladěni funkcionáři argumentovali, že nepromyšlené a nepřipravené změny mohou v konečném důsledku ohrozit komunistický režim jako takový. Prohlubující se nejednotnost uvnitř stranického vedení a neshoda na základních programových principech se tak stále více projevovala v sérii dílčích sporů, ať už ve sféře řízení hospodářství, v kulturní a ideologické politice nebo prohlubujícími se národnostními rozpory.

Eskalující spory dozrály na konci roku 1967 do rozhodujícího mocenského střetnutí. Na straně Antonína Novotného zůstala řada jeho loajálních spojenců, kteří s centralistickou podobou politického vládnutí neměli problém, tedy především představitelé ministerstev, centrálních úřadů, bezpečnostních složek, armády, vedení společenských organizací nebo protěžovaných hospodářských podniků a odvětví. Naopak proti Novotnému se postavili ti, kteří s unitárním a direktivním způsobem vládnutí nesouhlasili, tedy vědci, novináři, spisovatelé, kulturní pracovníci, představitelé nepreferovaných regionů nebo vedoucí pracovníci z přehlížených hospodářských oborů a odvětví. V lednu 1968 slavili vítězství zastánci reformních myšlenek a hledání alternativ k sovětskému modelu socialismu, po srpnu 1968 se situace na dalších dvacet vrátila do předlednových rigidních poměrů.

Na úplný závěr je možné provedený výzkum uzavřít konstatováním, že vývoj komunistického režimu v období let 1953 až 1967 nemůže být pojímán jako kontinuální směřování od brutálního stalinismus k reformnímu komunismu, ale naopak jako období plné

zvratů a protikladů. Komunistický režim za celé sledované období nemusel čelit žádné rozsáhlejší revoltě ani masové nespokojenosti obyvatel, současně však systém vládnutí inklinoval ke stagnaci a stával se tak v dlouhodobé perspektivě neudržitelným. V tomto směru pohledu tak není důležité, zda se Antonín Novotný dokázal či nedokázal ubránit svým oponentům a za jakých okolností byl odvolán z funkce. Klíčovou otázkou udržitelnosti komunistického panství bylo nalezení takého způsobu vládnutí, v jehož rámci by byla komunistická strana vedoucí politickou silou a současně by toto vedoucí postavení nevedlo k umrtvování činnorodé aktivity ve společnosti a v hospodářství. Ve sledovaném poststalinském období nebyla tato cesta přes úsilí části aktérů nalezena. Na základě předloženého výzkumu se domníváme, že to bylo zapříčiněno z následujících důvodů.

Pro elity stranického aparátu v čele s Novotným platilo, že z jejich pohledu neměl způsob vládnutí žádných větších chyb a nebylo tak zapotřebí jej zásadně měnit. Většina členů stranického vedení ve sledovaném období inklinovala k vnímání socialismu jako takového společenského zřízení, které mělo dělníkům a ostatním pracujícím zajistit sociální jistoty a dobré materiální zajištění. Z tohoto důvodu rok 1956 neznamenal pro většinu stranických funkcionářů zásadní moment pro promýšlení reformních změn stávajícího politického a společenského uspořádání, ale naopak na příkladu Polska a Maďarska zdroj poučení, že zavádění nepromyšlených reforem může celé komunistické panství ohrozit. Zásadnější pokusy reformulovat metody i cíle komunistického vládnutí tak byly spojeny až s ekonomickými problémy šedesátých let, kdy si část vedoucích funkcionářů uvědomila, že hospodářská stagnace může ohrozit celý komunistický režim.

Uvažované poststalinské reformy však v žádném směru nezpochybňovaly dosavadní systémové rámce včetně nezpochybnitelnosti vedoucí úlohy KSČ ve společnosti. V tomto ohledu totiž podle našeho názoru platí, že si členové komunistického vedení v čele s Antonínem Novotným byli vědomi skutečnosti, že i v socialistickém systému mají různí aktéři odlišné (i protichůdné) zájmy, ať už se například jednalo o různé regiony, průmyslová odvětví nebo společenské skupiny. V ideové rovině však stranické vedení v sobě samotném spatřovalo garanta schopného přijímat rozhodnutí nikoliv v dílčím partikulárním zájmu jednoho aktéra, ale v zájmu celé společnosti a její úspěšné cesty vstříc komunismu. Na základě zjištěných poznatků se domníváme, že se osoby ve stranickém vedení nikdy nevzdaly myšlenky reálně vybudovat komunismus, a tudíž nemohly připustit, aby se socialistické budování rozpadlo na nikým neřízený, neplánovaný a neorganizovaný chaos, ve kterém by jednotliví aktéři usilovali jen o svůj vlastní zájem. Právě v silném centrálním řízení a plánování příslušníci poststalinské stranické elity neviděli brzdu hospodářského a společenského rozvoje, ale naopak hlavní

přednost oproti anarchickému kapitalismu, respektive různým revizionistickým komunistickým koncepcím. Silné centrální vedení tak pro ně představovalo hlavní nástroj k překonání dílčích politických, hospodářských a společenských partikulárních zájmů. Také z tohoto důvodu byly stranickým poststalinským vedením většinově odmítány reformní názory požadující decentralizaci politického rozhodování, podnikovou samosprávu, zavedení tržních prvků do hospodářské sféry, liberalizaci kulturní politiky nebo povolení drobného soukromého podnikání.

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Organizační struktura aparátu ÚV KSČ, září 1953	32
Tabulka 2 – Vedení aparátu ÚV KSČ, září 1953	40
Tabulka 3 – Biografické údaje vedoucích pracovníků aparátu ÚV KSČ, září 1953	54
Tabulka 4 – Organizační struktura aparátu ÚV KSČ, červen 1954.....	63
Tabulka 5 – Kádrový pořádek ÚV KSČ 1954, počet kádrových návrhů	67
Tabulka 6 – Kádrový pořádek ÚV KSČ 1952 a 1954, počet mimostranických kádr. návrhů ..	68
Tabulka 7 – Vedení aparátu ÚV KSČ, červen 1954.....	76
Tabulka 8 – Noví vedoucí pracovníci aparátu ÚV KSČ, 1954–1955	82
Tabulka 9 – Organizační struktura aparátu ÚV KSČ, leden 1957.....	96
Tabulka 10 – Noví vedoucí pracovníci aparátu ÚV KSČ, 1956	99
Tabulka 11 – Vedení aparátu ÚV KSČ, říjen 1956	100
Tabulka 12 – Kádrový pořádek ÚV KSČ 1955 a 1957, počet kádrových návrhů	103
Tabulka 13 – Kádrový pořádek ÚV KSČ 1957 a 1959, počet kádrových návrhů	115
Tabulka 14 – Kádrový pořádek ÚV KSČ 1959 a 1961, počet kádrových návrhů	117
Tabulka 15 – Noví vedoucí pracovníci aparátu ÚV KSČ, 1957–1961	136
Tabulka 16 – Biografické údaje vedoucích pracovníků aparátu ÚV KSČ, prosinec 1961	137
Tabulka 17 – Organizační struktura aparátu ÚV KSČ, červen 1961.....	151
Tabulka 18 – Organizační struktura aparátu ÚV KSČ, duben 1963	153
Tabulka 19 – Kádrový pořádek ÚV KSČ 1961 a 1963, počet kádrových návrhů	157
Tabulka 20 – Vedení aparátu ÚV KSČ, leden 1963	167
Tabulka 21 – Noví vedoucí pracovníci aparátu ÚV KSČ, 1962–1963	177
Tabulka 22 – Biografické údaje vedoucích pracovníků aparátu ÚV KSČ, prosinec 1963	178
Tabulka 23 – Československá akademie věd, počet pracovišť a vědců, 1953–1966	179
Tabulka 24 – Organizační struktura aparátu ÚV KSČ, únor 1964.....	185
Tabulka 25 – Organizační struktura aparátu ÚV KSČ, květen 1965.....	186
Tabulka 26 – Organizační struktura aparátu ÚV KSČ, červen 1967.....	188
Tabulka 27 – Kádrový pořádek ÚV KSČ 1963 a 1966, počet kádrových návrhů	192
Tabulka 28 – Vedení aparátu ÚV KSČ, listopad 1965 – leden 1967	204
Tabulka 29 – Noví vedoucí pracovníci aparátu ÚV KSČ, 1964–1967	212
Tabulka 30 – Biografické údaje vedoucích pracovníků aparátu ÚV KSČ, 1967	214

Prameny a literatura

Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek

Historický fond Státní bezpečnosti (fond H)

Hlavní správa rozvědky SNB – svazky, Svazky tajných spolupracovníků (fond I.S-4)

Sekretariát ministra vnitra I. díl (fond A 2/1)

Sekretariát ministra vnitra II. díl (fond A 2/2)

Správa kontrarozvědky I. díl (fond A 34)

Velitelství Státní bezpečnosti Praha (fond 310)

Národní archiv v Praze

Antonín Zápotocký 1878–1957 (fond 1261/0/3)

Brabec Václav, PhDr., DrSc. (fond 1725)

Čestmír Císař, PhDr. (fond 1309)

Generální sekretariát 1945–1951 (fond 1261/0/32)

Kádrové oddělení ÚV KSČ, řády a vyznamenání 1948–1951 (fond 1261/2/6)

Kancelář I. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného I. část (fond 1261/0/43)

Komise pro šetření politických procesů (nezpracovaný fond)

Oddělení stranických orgánů, I. oddělení (fond 1261/2/1)

Organizační oddělení Marie Švermová 1945–1951 (fond 1261/2/5)

Organizační sekretariát ÚV KSČ 1947–1954 (fond 1261/0/12)

Politický sekretariát ÚV KSČ 1951–1954 (fond 1261/0/22)

Porady tajemníků ÚV KSČ 1954–1966 (fond 1261/0/24)

Politické byro ÚV KSČ 1954–1962 (fond 1261/0/11)

Předsednictvo ÚV KSČ 1962–1966 (fond 1261/0/4)

Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971 (fond 1261/0/5)

Sekretariát ÚV KSČ 1945–1951 (fond 1261/0/13)

Sekretariát ÚV KSČ 1954–1962 (fond 1261/0/14)

Sekretariát ÚV KSČ 1962–1966 (fond 1261/0/15)

Sekretariát ÚV KSČ 1966–1971 (fond 1261/0/16)

Ústřední kontrolní a revizní komise KSČ (fond 1476)

Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení KSČ (fond 1261/2/20)

Státní oblastní archiv v Třeboni

KSČ – Jihočeský krajský výbor České Budějovice (fond KSČ-JKV České Budějovice)

Zemský archiv v Opavě

KSČ – Severomoravský krajský výbor Ostrava (fond KSČ-SKV Ostrava)

Periodika

Reportér, 1968

Rudé právo, 1948–1950, 1954, 1957, 1961, 1968, 1978, 1986, 1988

Publikované prameny a dobová literatura

Dějiny Všesvazové Komunistické strany (bolševiků): stručný výklad. Praha, Svoboda 1949.

Dokumenty z porad představitelů komunistických a dělnických stran v Moskvě v letech 1957 a 1960. Praha, Státní nakladatelství politické literatury 1961.

KAPLAN, Karel (eds.): *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968. Studie a dokumenty.* Praha, ÚSD AV ČR 1993.

KAPLAN, Karel (eds.): *Kádrová nomenklatura KSČ 1948–1956. Sborník dokumentů.* Praha, ÚSD AV ČR – Státní ústřední archiv 1992.

KAPLAN, Karel (eds.): *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka.* Praha, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR 2002.

MACHONIN, Pavel: *Cesty k beztržní společnosti. Tržní vztahy v období výstavby socialismu a komunismu.* Praha, SNPL 1961.

MAŇÁK, Jiří (eds.): *Proměny strany moci III. Početnost a složení pracovníků stranického aparátu KSČ 1948–1968.* Praha, ÚSD AV ČR 1999.

MLYNÁŘ, Zdeněk: *Stát a člověk. Úvahy o politickém řízení za socialismu.* Praha, Svobodné slovo 1964.

O procesech a rehabilitacích /I./. Zpráva „Pillerovy komise“ o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949 až 1968. Praha, Florenc 1990.

PREČAN, Vilém, CÍSAŘOVSKÁ, Blanka (eds.): *CHARTA 77: Dokumenty 1977–1989. Sv. 1 (1977–1983).* Praha, ÚSD AV ČR 2007.

ROHLÍČEK, Rudolf: *Možnosti vplyvu socialistických financií, najmä úveru, na uplatňovanie najnovších poznatkov vedy a techniky pri výrobe výrobných prostriedkov.* Praha, VŠŠ-ISV při ÚV KSČ 1963.

ROHLÍČEK, Rudolf: *Finance a vědeckotechnický pokrok.* Praha, NPL 1966.

- SLAVÍK, Václav: *Pravá tvář Banderovců. Akce B proti civilní síti*. Praha, Orbis 1948.
- SLAVÍK, Václav: *Veliký Stalin, náš nejlepší přítel*. Praha, Svoboda 1949.
- SLAVÍK, Václav: *Živ je Lenin*. Praha, Rudé právo 1950.
- VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír a kol. (eds.): *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970. Prosinec 1967–červenec 1968*. Brno, ÚSD AV ČR – Doplněk 1995.
- VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír, MORAVEC, Jan (eds.): *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu (říjen 1967–květen 1968)*. Praha – Brno, ÚSD AV ČR – Doplněk 1999.
- VONDROVÁ, Jitka (eds.): *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970. Dokumenty ÚV KSSS 1966–1969*. Praha – Brno, ÚSD AV ČR – Doplněk 2011

Memoárová literatura

- ADÁMEK, Vladimír (red.): *Vzpomínají předváleční členové Komunistické strany Československa šestého pražského obvodu*. Praha, Obvodní výbor KSČ Praha VI. 1982
- CÍSAŘ, Čestmír: *Paměti. Nejen o zákulisí Pražského jara*. Praha, SinCon, 2005.
- ČERNÝ, Rudolf: *Antonín Novotný. Vzpomínky prezidenta*. Česká Kamenice, PolArt 2008.
- DUBČEK, Alexander: *Naděje umírá poslední. Vlastní životopis Alexandra Dubčeka*. Praha, Svoboda – Libertas 1993.
- FROLÍK, Josef: *Špion vypovídá*. Praha, Orbis 1990.
- HÁJEK, Jiří: *Paměti*. Praha, Ústav mezinárodních vztahů 1997.
- HAMŠÍK, Dušan: *Spisovatelé a moc*. Praha, Československý spisovatel 1969.
- MLYNÁŘ, Zdeněk: *Mráz přichází z Kremlu*. Praha, Mladá fronta 1990.
- PELÍŠEK, Václav: *Nástup šedivých. Svědectví*, roč. 10, 1971, č. 40, s. 543–554.
- SVITÁK, Ivan: *Devět životů. Konkrétní dialektika*. Praha, SAKKO 1992.
- ŠIK, Ota: *Jarní probuzení. Iluze a skutečnost*. Praha – Zürich, Mladá fronta – Polygon 1990.
- ŠIMON, Bohumil: *Klobouk od Brežněva*. Praha, Periskop 1997.
- ŠTROUGAL, Lubomír: *Paměti a úvahy*. Praha, Epoque 2009.
- ŠTROUGAL, Lubomír: *Ještě pár odpovědí*. Praha, Epoque 2011.
- ŠULC, Zdislav: *Z jeviště i zákulisí české politiky a ekonomiky. Vzpomínky novináře a ekonoma 1945–1995*. Brno, Doplněk 2011.
- VOLNÝ, Sláva: *Kvadratura času, aneb, Jak jsem doklopýtal do srpna 68*. Praha, Práh 2008.
- WICHTERLE, Otto: *Vzpomínky*. Praha, Academia 2017.

Odborná literatura

- ANEV, Petr, BÍLÝ, Matěj (eds.): *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*. Praha, Ústav pro studium totalitních režimů – Academia 2018.
- BÁRTA, Milan a kol.: *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953–1989*. Praha, Academia – ÚSTR 2017.
- BAŠTA, Jiří: *Lidové milice. 1948–1969. Nelegální armáda Komunistické strany Československa*. Praha, ÚSTR 2013.
- BAYLIS, Thomas A.: Economic Reform as Ideology: East Germany's New Economic System. *Comparative Politics*, roč. 3, č. 2 (1971), s. 211–229.
- BENČÍK, Antonín: *Téma: Alexander Dubček*. Praha, Křesťanskosociální hnutí 2012.
- BILÍK, Petr: *Ladislav Helge: cesta za občanským filmem. Kapitoly z dějin československé kinematografie po roce 1945*. Brno, Host 2011.
- BÍLÝ, Matěj: Reakce již bourá pomníky a my... teprve projednáváme! Některé aspekty debaty o XX. sjezdu KSSS ve vybraných nižších organizacích KSČ. *Securitas Imperii*, sv. 30 (2017/1), s. 60–96.
- BRENNER, Christiane: *Mezi Východem a Západem. České politické diskurzy 1945–1948*. Praha, Argo 2015.
- BROOKER, Paul: *Non-Democratic Regimes. Theory, Government and Politics*. Basingstoke – London, Macmillan Press 2013.
- BROWN, Archie: Pluralistic Trends in Czechoslovakia. *Soviet studies*, roč. 17, č. 4 (1966), s. 453–472.
- BROWN, Archie: *The Gorbachev factor*. Oxford, Oxford University Press 1996.
- BROWN, Archie: The Soviet Union: Reform of the System or Systemic Transformation? *Slavic Review*, roč. 63, č. 3 (2004), s. 489–504.
- BROWN, Archie: *Vzestup a pád komunismu*. Brno, Jota 2011.
- CAWSON, Alan: *Corporatism and Political Theory*. New York, Oxford, B. Blackwell 1986.
- CEBE, Jan: *Spolkový život českých novinářů v letech 1945–1948*. Praha, Karolinum 2015.
- CONNELLY, John: *Zotročená univerzita. Sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945–1956*. Praha, Karolinum 2008.
- CUHRA, Jaroslav: „Kádrovník nikdy nemůže být se svou prací hotov“. Kádrování a komunistické vládnutí. *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*, roč. 31, č. 11 (2009), s. 30–33.
- ČERNÁ, Marie, CUHRA, Jaroslav (eds.): *Prověrky a jejich místo v komunistickém vládnutí. Československo 1948–1989*. Praha, ÚSD AV ČR 2012.

- ČVANČARA, Jaroslav: Mauthausen – tábor ztracených duší. *Paměť a dějiny*, roč. 6, č. 2 (2012), s. 96–109.
- DAHL, Robert A.: *Who Governs? Democracy and Power in an American City*. New Haven, Yale University Press 1961.
- DEJMEK, Jindřich, NĚMEČEK, Jan, MICHÁLEK, Slavomír: *Diplomacie Československa, Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*. Praha, Academia 2013.
- DEVÁTÁ, Markéta: *Marxismus jako projekt nové společnosti. Dvě studie ke společenským vědám (1945–1969)*. Praha, ÚSD AV ČR 2014.
- DRÁPALA, Milan (eds.): *Na ztracené vartě Západu. Antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945–1948*. Praha, Prostor 2000.
- DURMAN, Karel: *Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964–1991*. Praha, Karolinum 1998.
- DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra, KUNC, Jiří: *O přechodech k demokracii*. Praha, Sociologické nakladatelství 1994.
- EISLER, Jerzy, VOLNÁ, Kateřina (eds.): *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro*. Praha, ÚSTR 2009.
- FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří, NEČASOVÁ, Denisa a kol.: *Svůdnost sociálního experimentu. Nový člověk 20. století*. Praha, NLN 2018.
- FELCMAN, Ondřej: *Československý parlament na prahu Pražského jara*. Praha, NLN 2015.
- FILTZER, Donald: *The Khrushchev Era: De-Stalinization and the Limits of Reform in the USSR*. London, Macmillan 1993.
- FILTZER, Donald: *Soviet Workers and De-Stalinization. The Consolidation of the Modern System of Soviet Production Relations 1953–1964*. Cambridge, Cambridge University Press 2002.
- FITZPATRICK, Sheila: Revisionism in Soviet History. *History and Theory*, roč. 46, č. 4 (2007), s. 77–91.
- FITZPATRICK, Sheila, GEYER, Michael (eds.): *Za obzor totalitarismu. Srovnání stalinismu a nacismu*. Praha, Academia 2012.
- FITZPATRICK, Sheila: *Ruská revoluce*. Brno, CPress 2017.
- FITZPATRICK, Sheila: *Každodenní stalinismus. Obyčejný život v neobyčejné době: Sovětské Rusko ve 30. letech*. Praha, Academia 2017.
- FRAENKEL, Ernst: *The dual state. A contribution to the theory of dictatorship*. New York, Oxford University Press 2017.
- FRIEDRICH, Carl J., BRZEZINSKI, Zbigniew: *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. New York, Praeger 1966.

- FUKUYAMA, Francis: *Konec dějin a poslední člověk*. Praha, Rybka 2002.
- FURET, François: *Minulost jedné iluze: Eseje o ideji komunismu ve 20. století*. Praha, Argo 2018.
- GALBRAITH, John Kenneth: *The New Industrial State*. London, Hamish Hamilton 1967.
- GARCEAU, Oliver (eds.): *Political Research and Political Theory*. Cambridge - Massachusetts, Harvard University Press 1968.
- GIBIJANSKI, Leonid: Informbyro a východní Evropa. *Soudobé dějiny*, 1995, roč. 1, č. 4–5 (1994), s. 463–472.
- GILL, Graeme J.: *Stalinism*. Basingstoke, Palgrave Macmillan 1998.
- GOLDMAN, Wendy Z.: *Vytváření nepřítele. Udávání a zastrašování ve stalinském Rusku*. Praha, Karolinum, 2014.
- HAMMER, Darrell P.: *The USSR. The Politics of Oligarchy*. New York, Dryden Press 1974.
- HAYWARD, Jack, BARRY, Brian, BROWN, Archie (eds.): *The British Study of Politics in the Twentieth Century*. Oxford, British Academy – Oxford University Press 2003.
- HELLBECK, Jochen: *Revolution on my mind. Writing a diary under Stalin*. Cambridge, Mass., Harvard University Press 2009.
- HEMZA, Tomáš: Ve jménu boje proti „diktátorům“, „spiklencům“ a „zrádcům“. *Soudobé dějiny*, roč. 24, č. 1–2 (2017), s. 127–163.
- HERMAN, Karel: Životní jubileum prof. Františka Havlíčka, člena korespondenta ČSAV. *Československý časopis historický*, roč. 35, č. 3 (1987), s. 476.
- HLOUŠEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír (eds.): *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno, Mezinárodní politologický ústav 2007.
- HOFFMANN, David Lloyd (eds.): *Stalinism. The Essential Readings*. Malden, Blackwell 2003.
- HOFFMANN, David Lloyd: *Stalinist Values. The Cultural Norms of Soviet Modernity 1917–1941*. Ithaca – London, Cornell University Press 2003.
- HOFFMANN, Erik P.: Soviet Views of “The Scientific-Technological Revolution”. *World Politics*, roč. 30, č. 4 (1978), s. 615–644.
- HOPPE, Jiří a kol.: „O nový československý model socialismu“. *Čtyři interdisciplinární vědecké týmy při ČSAV a UK v 60. letech*. Praha, ÚSD AV ČR 2015.
- HORNSBY, Robert: *Protest, Reform and Repression in Khrushchev's Soviet Union*. Cambridge, Cambridge University Press, 2013.
- HOUGH, Jerry F., FAINSOD, Merle: *How the Soviet Union is Governed*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press 1979.

- HOUGH, Jerry F.: *Soviet Leadership in Transition*. Washington, Brookings Institution 1980.
- HRADECKÁ, Vladimíra, KOUDELKA, František: *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969–1974*. Praha, ÚSD AV ČR 1998.
- HÜBL, Milan: *Cesty k moci*. Praha, Naše vojsko 1990.
- CHOLÍNSKÝ, Jan: Český národní výbor v Londýně proti vládám československé Národní fronty. (Vybrané dokumenty z let 1945–1947). *Securitas Imperii*, sv. 32 (2018/1), s. 288–358.
- JANÁČEK, František, MICHÁLKOVÁ, Marie: Příběh zvacího dopisu. *Soudobé dějin*, roč. 1, č. 1 (1993), s. 87–101.
- JECH, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha, Vyšehrad 2008.
- JOHNSON, Chalmers (eds.): *Changes in Communist Systems*. Stanford, Stanford University Press 1970.
- JONES, Polly (eds.): *The Dilemmas of De-Stalinization. Negotiating cultural and social change in the Khrushchev era*. London – New York, Routledge 2006.
- KABELE, Jiří: *Z kapitalismu do socialismu a zpět. Teoretické vyšetřování přerodů Československa a České republiky*. Praha, Karolinum 2005.
- KALINOVÁ, Lenka a kol.: *K proměnám sociální struktury v Československu 1918–1968*. Praha, Ústav sociálně politických věd Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy 1993.
- KALINOVÁ, Lenka: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945–1969*. Praha, Academia 2007.
- KALOUS, Jan: Generál Jan Šejna – předmět zájmu vojenské kontrarozvědky. *Securitas Imperii*, sv. 8 (2011), s. 95–148.
- KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1998. Ministři a jejich náměstci*. Praha, ÚSTR 2009.
- KALOUS, Jan, KOCIAN, Jiří (eds.): *Český a slovenský komunismus (1921–2011)*. Praha, ÚSD AV ČR – ÚSTR 2012.
- KAMIŃSKI, Łukasz: Nedoručený odkaz. Správa Antonína Novotného z augusta 1968 o udalostiach Pražskej jari. *Pamäť národa*, roč. 1, č. 3 (2005), s. 33–42.
- KAPLAN, Karel: *Mocní a bezmocní*. Toronto, Sixty-Eight Publishers 1989.
- KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha, Mladá fronta 1992.
- KAPLAN, Karel: *Sovětské poradcí v Československu 1949–1956*. Praha, ÚSD AV ČR, 1993.
- KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. Brno, Doplněk 1993.
- KAPLAN, Karel: *Největší politický proces. „M. Horáková a spol.“*. Praha – Brno, ÚSD AV ČR – AHMP – Doplněk 1995.

- KAPLAN, Karel: „*Všechno jste prohráli!*“ *Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967*. Praha, Ivo Železný 1997.
- KAPLAN, Karel, KOSATÍK, Pavel: *Gottwaldovi muži*. Praha – Litomyšl, Paseka, 2004.
- KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956*. Brno, Barrister & Principal 2005.
- KAPLAN, Karel: *Proměny české společnosti (1948–1960). Část první*. Praha, ÚSD AV ČR 2007.
- KAPLAN, Karel: *Antonín Novotný. Vzestup a pád „lidového“ aparátčíka*. Brno, Barrister & Principal 2011.
- KAPLAN, Karel: *Alexej Čepička. Dobová dramata komunistické moci*. Brno, Barrister & Principal, 2011.
- KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Brno, Barrister & Principal 2011.
- KAPLAN, Karel: *Proměny české společnosti (1948–1960). Část druhá – Venkov*. Praha, ÚSD AV ČR 2012.
- KÁRNÍK, Zdeněk, KOPEČEK, Michal (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu I*. Praha, Dokořán – ÚSD AV ČR 2003.
- KÁRNÍK, Zdeněk, KOPEČEK, Michal (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu II*. Praha, Dokořán – ÚSD AV ČR 2004.
- KÁRNÍK, Zdeněk, KOCIAN, Jiří, PAŽOUT, Jaroslav, RÁKOSNÍK, Jakub (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu VI*. Praha, ÚSD a Dokořán 2009.
- KAŠKA, Václav: *Neukáznění a neangažovaní. Disciplinace členů Komunistické strany Československa v letech 1948–1952*. Praha – Brno, ÚSTR – Conditio humana 2014.
- KLIMEŠ, Ivan: *Filmaři a komunistická moc v Československu. Vzrušený rok 1959. Iluminace. Časopis pro teorii, historii a estetiku filmu*, roč. 16, č. 4 (2004), s. 129–138.
- KNAPÍK, Jiří: *Kdo spoutal naši kulturu. Portrét stalinisty Gustava Bareše*. Přerov, Šárka 2000.
- KNAPÍK, Jiří: *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*. Praha, Libri 2006.
- KNAPÍK, Jiří a kol.: *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*. Opava, Slezská univerzita 2014.
- KŘEŠŤAN, Jiří: *Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění*. Praha – Litomyšl, Národní archiv – Prostor 2012.

- KOPEČEK, Michal: *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953–1960*. Praha, Argo 2009.
- KOTKIN, Stephen: *Magnetic Mountain. Stalinism as a Civilization*. Berkeley, University of California Press 1997.
- KOUTSKÁ, Ivana, SVÁTEK, František (eds.): *Politické elity v Československu 1918–1948*. Praha, ÚSD 1994.
- KUBÁT, Jaroslav: *Josef Paleček*. České Budějovice, Růže 1975.
- KUBÁT, Michal: Teorie nedemokratických režimů a východní Evropa 1944–1989. *Politologický časopis*, roč. 13, č. 2 (2006), s. 139–157.
- KURAL, Václav a kol.: *Československo roku 1968. 1. díl. Obrodný proces*. Praha, Parta 1993.
- LAHULA, Ivan a kol.: *Alexander Dubček. Jeho doba a současnost*. Bratislava, Ústav politických vied SAV – Veda, vydavateľstvo SAV 2014.
- LINZ, Juan J.: *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London, Lynne Rienner Publishers 2000.
- LÜDTKE, Alf (eds.): *The History of Everyday Life. Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*. Princeton, Princeton University Press 1995.
- MACHÁČEK, Michal: *Gustáv Husák*. Praha, Vyšehrad 2017.
- MALIA, Martin: *Sovětská tragédie. Dějiny socialismu v Rusku v letech 1917–1991*. Praha, Argo 2004.
- MALÝ, Karel, SOUKUP, Ladislav (eds.): *Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989*. Praha, Karolinum 2004.
- MAREK, Jaromír: *INTERHELPO. Stručné dějiny československého vystěhovaleckého družstva v SSSR*. Olomouc 2013. Rigorózní práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta.
- MAREK, Pavel: *České živnostnictvo 1945–1960. Likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích*. Brno, Doplněk 2006.
- MAŠKARINEC, Pavel: Komparace systémových projevů totalitního panství NDR a Československa v letech 1953–1968 v rovině politického pluralismu a způsobů jeho potírání. *Slovenská politologická revue*, ročník 10, č. 1 (2010), s. 39–58.
- McDERMOTT, Kevin, STIBBE, Matthew (eds.): *Revolution and Resistance in Eastern Europe. Challenges to Communist Rule*. Oxford, Berg 2006.
- McDERMOTT, Kevin, AGNEW, Jeremy: *Kominternu. Dějiny mezinárodního komunismu za Lenina a Stalina*. Praha, NLN 2011.

- MEDVECKÝ, Matej: *Spravodajské eso Slovenského štátu. Kauza Imrich Sucký*. Bratislava, Ústav paměti národa 2007.
- MERVART, Jan: *Naděje a iluze. Čeští a slovenští spisovatelé v reformním hnutí šedesátých let*. Brno, Host 2010.
- NEČASOVÁ, Denisa: *Nový socialistický člověk. Československo 1948–1956*. Brno, Host 2018.
- NEŠPOR, Zdeněk R.: *Institucionální zázemí české sociologie před nástupem marxismu*. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2007.
- NEŠPOR, Zdeněk R. a kol.: *Dějiny české sociologie*. Praha, Academia 2014.
- NYKRYN, Jaroslav: *Zahraniční obchod ČSSR*. Praha, Svoboda 1988.
- ODOM, William E.: Soviet Politics and After. Old and New Concepts. *World Politics*, roč. 45, č. 1 (1992), s. 66–98.
- PAVKA, Marek: *Kádry rozhodují vše! Kádrová politika KSČ z hlediska teorie elit*. Brno – Praha, Prius – ÚSD AV ČR 2003.
- PAVLÍČEK, Václav a kol.: *Ústavní právo a státověda II. díl. Ústavní právo České republiky*. Praha, Leges 2015.
- PAVLOVIČ, Richard: Úloha Jozefa Lenárta v roku 1968. *Historický časopis*, roč. 60, č. 4 (2012), s. 641–671.
- PAŽOUT, Jaroslav: „Chceme světlo! Chceme studovat!“ Demontrace studentů z vysokoškolských kolejí v Praze na Strahově 31. října 1967. *Paměť a dějiny*, roč. 2, č. 1 (2008), s. 4–13.
- PERNES, Jiří: *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK) 2008.
- PERNES, Jiří, BŘEZINA, Vladimír (eds.): *Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960*. Brno, Stilus 2009.
- PERNES, Jiří: *Brno 1951. Příspěvek k dějinám protikomunistického odporu na Moravě*. Praha, ÚSD AV ČR 1997.
- PERNES, Jiří: *Zprávy z Prahy 1953*. Praha, Academia 2016.
- PERNES, Jiří: Specifická cesta KSČ k socialismu. Fikce, nebo realita? *Soudobé dějiny*, roč. 23, č. 1–2 (2016), s. 11–53.
- PEŠEK, Jan a kol.: *Aktéři jedné éry na Slovensku 1948–1989*. Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška 2003.
- PETRÁŇ, Josef: *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*. Praha, Univerzita Karlova – Karolinum 2015.

- PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.): *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*. Praha – České Budějovice, ÚSTR – Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích 2014.
- PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.): *Československo v letech 1954–1962*. Praha – České Budějovice, ÚSTR – Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích 2015.
- PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor (eds.): *Předjaří. Československo v letech 1963–1967*. Praha – České Budějovice, ÚSTR – Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích 2016.
- PIŠKULA, Jiří: *Dějiny Církve adventistů sedmého dne v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha, Advent-Orion 2009.
- PLAČEK, Radim: *Oldřich Černík a jeho politická činnost v Ostravském kraji do roku 1956*. Opava, Ústav historických věd – Slezská univerzita v Opavě 2009.
- PRŮCHA, Václav a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa II*. Brno, Doplněk 2009.
- PRZYBYLOVÁ, Blažena a kol.: *Ostrava*. Praha, NLN 2013.
- PTÁČNÍK, Jan: Perspektivy využití Linzovy metodologie pro výzkum nedemokracie. *Středoevropské politické studie*, roč. 14, č. 2–3 (2012), s. 315–336.
- RÁKOSNÍK, Jakub: *Sovětizace sociálního státu. lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2010.
- RÁKOSNÍK, Jakub: Dlouhá 30. léta (1919–1945): Konceptuální přístupy k transformaci modernity. *Dějiny – teorie – kritika*, roč. 7, č. 2 (2010), s. 222–238.
- RÁKOSNÍK, Jakub, SPURNÝ, Matěj, ŠTAIF, Jiří: *Milníky moderních českých dějin. Krize konsenzu a legitimacy v letech 1848–1989*. Praha, Argo 2018.
- RIGBY, Thomas H., MILLER, Robert F.: *Political and administrative aspects of the scientific and technical revolution in the USSR*. Canberra, Australian National University 1976.
- ROESLER, Jörg: *Tři studie z hospodářských dějin Německa ve 20. století*. Praha, Vysoká škola ekonomická 1999.
- ROMPORTL, Milan: *Kněz Josef Čihák*. Hradec Králové, Biskupství královohradecké, Diecézní teologický institut 2011.
- RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992*. Praha, Vyšehrad – ÚSTR 2012.
- RŮŽIČKA, Jiří: Poststalinismus jako (ne)stalinský projekt modernity? Možnosti konceptuálního uchopení intelektuálních „reformních“ diskurzů v období let 1956–1968. *Soudobé dějiny*, roč. 25, č. 1–2 (2018), s. 208–229.
- SAMUEL, Raphael, STEDMAN-JONES, Gareth (eds.): *Culture, Ideology, and Politics: Essays for Eric Hobsbawm*. London, Routledge & Kegan Paul 1982.

- SCHUBERT, Klaus: Pluralismus versus korporatismus? *Politologický časopis*, roč. 2, č. 3 (1995), s. 175–191.
- SIKORA, Stanislav: *Rok 1968 a politický vývoj na Slovensku*. Bratislava, Pro Historia 2008.
- SIRŮČEK, Pavel a kol.: *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie (vývoj, současnost, výhledy)*. Slaný, Melandrium 2007.
- SKILLING, Harold G.: Interest Groups and Communist Politics. *World Politics*, roč. 18, č. 3 (1966), s. 435–451.
- SMELSER, Neil J, BALTES, Paul B. (eds.): *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. Vol IV*. Amsterdam, Elsevier 2001.
- SOLOMON, Suzan G. (eds.): *Pluralism in the Soviet Union. Essays in Honour of H. Gordon Skilling*. London, The Macmillan Press 1983.
- SOMMER, Vítězslav: Kronikář komunistického Československa. Karel Kaplan a studium soudobých dějin. *Soudobé dějiny*, roč. 15, č. 2 (2008), s. 341–356.
- SOMMER, Vítězslav: *Angažované dějepiscectví. Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950–1970)*. Praha, NLN – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2011.
- SOMMER, Vítězslav: Manažerská odysea. Teorie řízení v Československu. *Soudové dějiny*, roč. 24, č. 3 (2017), s. 285–310.
- SUK, Jiří: *Veřejné záchody ze zlata. Konflikt mezi komunistickým utopismem a ekonomickou racionalitou v předsrpnovém Československu*. Praha, Prostor 2016.
- ŠIMEČKA, Milan: *Obnovení pořádku*. Brno, Atlantis 1990.
- ŠLOUF, Jakub: *KSČ na Plzeňsku v letech 1945–1948*. Praha 2008. Diplomová práce, Univerzita Karlova. Filozofická fakulta.
- ŠLOUF, Jakub: *Spříznění měnou. Genealogie plzeňské revolty 1. června 1953*. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2016.
- ŠLOUF, Jakub: Justiční procesy s účastníky plzeňské revolty 1. června 1953. *Paginae historiae. Sborník Národního archivu*, sv. 24/2 (2016), s. 214–228.
- ŠLOUF, Jakub: Okradená strana. Protesty členské základny KSČ proti měnové reformě v roce 1953. *Securitas imperii*, sv. 32 (2018/1), s. 250–285.
- ŠTEFEK, Martin: *Za fasádou jednoty. KSČ a SED po roce 1985*. Červený Kostelec, Pavel Mervart 2014.
- ŠTEFEK, Martin: *Komunistická strana Československa v období tzv. normalizace*. Praha 2016. Disertační práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta.

- ŠTVERÁK, František: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992). Základní informace o ústřední orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*. Praha, Národní archiv 2018.
- ŠULC, Zdislav: *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945–1995*. Brno, Doplněk 1998.
- ŠUSTROVÁ, Radka: *Sociální politika a nacionalismus v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha 2018. Disertační práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta.
- THERBORN, Göran: *European Modernity and Beyond. The Trajectory of European Societies 1945–2000*. London, SAGE Publications 1995.
- TOMEK, Prokop: *Československý uran 1945–1989. Těžba a prodej československého uranu v éře komunismu*. Praha, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR 1999.
- TOMEK, Prokop: Prevence, profylaxe a výchova v pojetí Státní bezpečnosti. *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, č. (2007,) s. 155–181.
- TOMEK, Prokop: *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*. Praha, Vyšehrad 2009.
- TOMEK, Prokop: Ve službách CIO. Dvojí život Josefa Potočka. *Paměť a dějiny*, roč. 10, č. 1 (2016), s. 68–72.
- TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století*. Praha – Litomyšl, Paseka – Petr Meissner 1999.
- TRUMAN, David Bicknell: *The Governmental Process. Political Interests and Public Opinion*. New York, Knopf 1951.
- TUCKER, Robert C. (eds.): *Stalinism: Essays in Historical Interpretation*. Norton, New York 1977.
- TUCKER, Robert C.: *Political Culture and Leadership in Soviet Russia*. New York, W. W. Norton & Company 1987.
- URBAN, Jiří: *Kolektivizace venkova v horním Polabí: Od fenoménů k aktérům a jejich motivacím*. Praha, Univerzita Karlova – Karolinum – ÚSTR 2016.
- URBÁŠEK, Pavel: Peripetie třídně politických prověrek na Univerzitě Palackého v Olomouci. *Práce z dějin Akademie věd*, roč. 2, č. 2 (2010), s. 105–117.
- VACÍN, Luděk: Náš pracující lid nedal setlíti tělu Klementa Gottwalda – příspěvek k dějinám pražského mauzolea. *Securitas Imperii*, sv. 21 (2012/2), s. 90–115.
- VEBER, Václav: *Osudové únorové dny 1948*. Praha: NLN 2008.
- VEBER, Václav: *Třetí odboj. ČSR v letech 1948–1953*. Pardubice, Univerzita Pardubice Fakulta filozofická 2014.

VILÍMEK, Tomáš: „*Všichni komunisté do ureň!*“ *Volby v Československu v letech 1971–1989 jako společenský, politický a státněbezpečnostní fenomén*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2016.

VONDROVÁ, Jitka: *Reforma? Revoluce? Pražské jaro 1968 a Praha*. Praha, ÚSD AV ČR 2013.

WAGNEROVÁ, Alena: *Žena za socialismu: Československo 1945–1974 a reflexe vývoje před rokem 1989 a po něm*. Praha, Sociologické nakladatelství 2017.

WHITE, Stephen, NELSON, Daniel N. (eds.): *Communist Politics. A Reader*. London, Palgrave Macmillan 1986.

WILSON, Frank Lee: *Interest-Group Politics in France*. Cambridge, Cambridge University Press 1987.

ZILYNSKÁ, Blanka, SVOBODNÝ, Petr (eds.): *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970)*. Praha, Karolinum 2001.

Elektronické zdroje

NODKOVÁ, Michaela, BURGET, Eduard: Dušan Hamšík. *Slovník české literatury po roce 1945* [on-line] Ústav pro českou literaturu AV ČR [cit. 17. září 2018]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=38>.

Stenografický protokol 15. schůze Národního shromáždění ze dne 18. května 1967 [on-line]. Digitální repozitář Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky [cit. 17. září 2018]. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenprot/015schuz/s015015.htm>